

BATI TÜRKÇESİNDE “NE” SÖZCÜĞÜ

(Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi)

Doktora Tezi

Elif KIZILKAYA

Eskişehir 2025

BATI TÜRKÇESİNDE “NE” SÖZCÜĞÜ

(Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi)

Elif KIZILKAYA

DOKTORA TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Şubat 2025

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Elif KIZILKAYA'nın "Batı Türkçesinde 'Ne' Sözcüğü" başlıklı tezi 04/02/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Üyeler		İmza
Üye (Tez Danışmanı)	: Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ	
Üye	: Prof. Dr. M. Erol ALTINSAPAN	
Üye	: Prof. Dr. Emine KOLAÇ	
Üye	: Prof. Dr. Akartürk KARAHAN	
Üye	: Prof. Dr. M. Mahur TULUM	

Prof. Dr. Nafiz Öncü CAN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

FINAL APPROVAL FOR THESIS

This thesis titled “The Word ‘What’ in Western Turkish” has been prepared and submitted by Elif KIZILKAYA in partial fulfillment of requirements in “Anadolu University Directive on Graduate Education and Examination” for the Degree of Doctor of Philosophy (PHD) in Turkish Language and Literature Department has been examined and approved on 04/02/2025.

Committee Members

Signature

Member (Supervisor)	: Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ	
Member	: Prof. Dr. M. Erol ALTINSAPAN	
Member	: Prof. Dr. Emine KOLAÇ	
Member	: Prof. Dr. Akartürk KARAHAN	
Member	: Prof. Dr. M. Mahur TULUM	

Prof. Dr. Nafiz Öncü CAN

Dean of Graduate School

ÖZET

BATI TÜRKÇESİNDE “NE” SÖZCÜĞÜ

(Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi)

Elif KIZILKAYA

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şubat 2025

Danışman: Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ

Dili oluşturan yapı taşlarından birisi de sözcüklerdir. Sözcük, yaşamımızda iletişim kurarken kullandığımız cümlelerin temel parçasıdır. Sözcükler, cümle içerisinde tek başlarına ya da başka sözcükler ile bir araya gelerek çeşitli görevlerde ve anlamlarda kullanılırlar. Türk dili; tarih boyunca sosyal, kültürel ve coğrafi koşullar nedeni ile birçok dili etkilemiş ve bazı dillerden de etkilenmiştir. Dilimizdeki birçok sözcük günümüze gelene kadar değişikliğe uğramıştır; bu değişiklik bazı sözcüklerde anlam olarak bazılarında da yapısal olarak kendini göstermiştir. Bazı sözcükler tamamen kaybolmuş, bazıları günümüze kadar kendini muhafaza etmiştir. Dil tarihi boyunca farklı dönemlerde bazı değişiklikler gösterse de günümüze kadar kullanımını korumuş sözcüklerden biri de “ne” sözcüğüdür. “Ne” sözcüğünün tek başına ya da sözcük öbekleri içerisinde birçok farklı kullanımı mevcuttur. Çalışmada geçmişten bugüne Türk dillerinin dönemseller gelişimlerini ve özelliklerini yansıtan metinler ele alınarak bu metinlerde geçen “ne” sözcüğünün kullanımı araştırılacaktır. Sözcüğün farklı işlevlerinin görülmesi açısından öncelikle Türkçedeki sözcük türleri ile ilgili bilgiler verilmiş, Türk dilinin dönemleri içerisinde Batı Türkçesinden bahsedildikten sonra sözcüğün tarihseller gelişimi ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Batı Türkçesinin üç kolundan seçilmiş metinlerde sözcüğün kullanım örnekleri verilmiş; tespit edilen kullanımlar yapısal ve anlamsal olarak sınıflandırılmıştır. “Ne” sözcüğünün sözcük türü bakımından değerlendirilmesi yapılmış, birçok farklı sözcük türü içinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bir soru sözcüğü olan “ne” sözcüğünün gerçek soru anlamı dışında dolaylı soru, sözde soru, pekiştirme ve olumsuzluk bildirme işlevleri olduğu örneklerle gösterilmiştir. Sözcük yapı ve işlev özelliklerinin yanında; tek başına, aldığı eklerle veya içinde bulunduğu sözcük grupları ile anlam özellikleri açısından da değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: “ne” sözcüğü, sözcük türü, işlev, yapı, anlam.

ABSTRACT

The Word “*What*” in Western Turkish

(Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish, Türkiye Turkish)

Elif KIZILKAYA

Department of Türk Dili ve Edebiyatı

Graduate School of Anadolu University, February 2025

Supervisor: Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ

One of the building blocks which make up language is words. The word is the fundamental part of the sentences we use to communicate in our lives. Words are used in sentences with various meanings and functions, either alone or combined with other words. Throughout history Turkish language, has influenced many languages and has been influenced by some languages due to social, cultural and geographical conditions. Many words in our language have changed up to now; this change manifested itself both semantically in some words and structurally in others. Some words have disappeared completely, some have preserved themselves until today. Although it has undergone some changes in different periods throughout the history of the language, one of the words that has preserved its use up to the present moment is the word “*what*”. The word “*what*” has many different uses, alone or in phrases. In the study, the texts that reflect the periodic developments and characteristics of Turkish languages from past to present will be discussed and the use of the word “*what*” in these texts will be investigated. In order to see the different functions of the word, first of all, information about the word types in Turkish is given. After mentioning Western Turkish within the periods of the Turkish language, the historical development and functions of the word are emphasized. Usage examples of the word “*what*” are given in texts selected from three branches of Western Turkish; the detected uses were classified as structural and semantic. The word “*what*” was evaluated in terms of word type and it was determined that it was included in many different word types. It has been shown with examples that the word “*what*”, which is a question word, has indirect question, pseudo-question, reinforcement and negativity functions in addition to its real question meaning. In addition to word structure and function features; it has also been evaluated in terms of its semantic properties alone, with the affixes it takes or with the word groups it is in.

Keywords: the word “*what*”, word class, function, structure, meaning

ÖNSÖZ

Dil, insanların duygu, düşünce ve isteklerini aktardıkları bir iletişim aracıdır. Dilin temeli bilinmeyen bir zamanda atılmıştır. Dilin ne zaman doğduğu, nasıl doğduğu kesinlik kazanmamış bir konu olsa da insanın var oluşundan bu yana mevcut olduğu söylenebilir. Her dilin kendine özgü kuralları vardır. Her ses konuşmayı oluşturmaz. Bu sesler belirli kurallar doğrultusunda yan yana gelerek heceyi, hecelerin yan yana gelmesi sözcükleri, sözcüklerin bir araya gelmesi cümleleri oluşturmaktadır. Dil, iletişim işlevini yerine getirirken sözcüklerden yararlanır. Sözcük türleri, sözcüklerin cümle içerisinde üstlendikleri göreve göre adlandırılır. Bir sözcük başka cümleler içerisinde, kendini tamamlayan başka unsurlar ile bir araya gelerek farklı anlamlarda ve farklı görevlerde kullanılmış olabilir. Bu durum Türkçenin zenginliğini gösteren noktalardan biridir. Dilde ilk sınıflandırma, varlıklar ve bu varlıkların hareketleri üzerine yapılmıştır. Varlıkları adlarla, hareketleri ise eylemlerle ifade ederiz. Bu sebeple isim ve fiil, sözcük türleri içinde ana türler olarak kabul edilebilir. Sözcük türlerinin sınıflandırılması konusunda çeşitli görüşler olsa da ana türlere bağlı olarak sözcük çeşitleri isim, fiil, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, ünlem olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmada cümle içerisinde tek başına, çeşitli eklerle ya da başka sözcüklerle, farklı anlamlara gelen ve farklı işlevlerde kullanılabilen “ne” sözcüğü ele alınmıştır. “Ne” sözcüğü geçmişten bugüne Türk dillerinin dönemsel gelişimlerini, özelliklerini yansıtan metinlerdeki farklı kullanımları ile incelenmiştir. Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmaya katkı sağlaması açısından sözcük türleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde incelenecek metinlerin yazıldığı dönemlerin ses ve anlam özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için Türk dilinin dönemleri içerisinde Batı Türkçesi tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde incelenecek sözcüğün kökeni ve işlevi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde örneklem olarak seçilen metinlerde sözcüğün kullanımı örneklerle verilmiştir. Bu çalışmanın isim annesi olan ve çalışmaya destek veren Prof. Dr. Leylâ KARAHAN’a, tez izleme komitesinde yer alan Prof. Dr. M. Erol ALTINSAPAN ve Prof. Dr. Emine KOLAÇ’a, tez savunma komitesinde yer alan Prof. Dr. M. Mahur TULUM ve Akartürk KARAHAN’a, danışmanım Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ’e, Türk Dil Kurumuna, öğrenciliğimin ve meslek hayatımın her döneminde olduğu gibi bu dönemde de yanımda olan anneme sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Bu tez Türk Dil Kurumu bursu desteği ile hazırlanmıştır.

Elif KIZILKAYA

04/02/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlakî ve hukukî sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(İmza)

ELİF KIZILKAYA

(Öğrencinin Adı Soyadı)

STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES

I hereby truthfully declare that this thesis is an original work prepared by me; that I have behaved in accordance with the scientific ethical principles and rules throughout the stages of preparation, data collection, analysis and presentation of my work; that I have cited the sources of all the data and information that could be obtained within the scope of this study, and included these sources in the references section; and that this study has been scanned for plagiarism with “scientific plagiarism detection program” used by Anadolu University, and that “it does not have any plagiarism” whatsoever. I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

(Signature)

ELİF KIZILKAYA

(Student's Name and Surname)

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
FINAL APPROVAL FOR THESIS.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vii
STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xviii
GİRİŞ	1
Çalışmanın Konusu	1
Çalışmanın Amacı.....	2
Çalışmanın Yöntemi.....	2
Çalışmanın Kapsamı	3
Sınırlılıklar	3
1. SÖZCÜK TÜRLERİ.....	5
1.1. İsimler	9
1.2. Sıfatlar	10
1.3. Zamirler.....	12
1.4. Zarflar.....	13
1.5. Edatlar	14
1.6. Bağlaçlar.....	17
1.7. Ünlemler	18
1.8. Fiiller.....	19
2. TÜRK DİLİNİN DÖNEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI VE BATI TÜRKÇESİ	21
2.1. Türk Dilinin Dönemlerinin Sınıflandırılması	21
2.2. Batı Türkçesi	23
2.2.1. Eski Anadolu Türkçesi	25
2.2.2. Osmanlı Türkçesi.....	27
2.2.3. Türkiye Türkçesi.....	29
3. “NE” SÖZCÜĞÜ	32
3.1. “Ne” Sözcüğünün Kökeni Üzerine.....	32

3.2. “Ne” Sözcüğünün İşlevi Üzerine	35
3.3. Eski Türkçede ve Tarihî Türk Lehçelerinde “Ne” Sözcüğü.....	63
3.3.1. Göktürk Türkçesinde “Ne” Sözcüğü	63
3.3.2. Eski Uygur Türkçesinde “Ne” Sözcüğü.....	63
3.3.3. Karahanlı Türkçesinde “Ne” Sözcüğü.....	70
3.3.4. Harezmi Türkçesinde “Ne” Sözcüğü	73
3.3.5. Kıpçak Türkçesinde “Ne” Sözcüğü	76
3.3.6. Çağatay Türkçesinde “Ne” Sözcüğü	78
4. BATI TÜRKÇESİNDE “NE” SÖZCÜĞÜ	81
4.1. “Ne” Sözcüğünün Yapı Olarak İncelenmesi	81
4.1.1. “Ne” Sözcüğünün Kök Hâlinde Kullanımı.....	81
4.1.1.1. “Ne” Sözcüğünün Zamir Görevinde Kullanımı.....	82
4.1.1.2. “Ne” Sözcüğünün Sıfat Görevinde Kullanımı	86
4.1.1.2.1. İsimleri Pekiştirme Görevinde Kullanımı	89
4.1.1.3. “Ne” Sözcüğünün Zarf Görevinde Kullanımı.....	90
4.1.1.3.1. “Neden” veya “Durum” Bildiren Soru Zarfı Olarak Kullanımı.....	90
4.1.1.3.2. Fiilleri Pekiştirme Görevinde Kullanımı.....	91
4.1.1.3.3. Sıfatları Pekiştirme Görevinde Kullanımı.....	92
4.1.1.4. “Ne” Sözcüğünün Edat Görevinde Kullanımı	94
4.1.1.5. “Ne” Sözcüğünün Bağlaç Görevinde Kullanımı	100
4.1.1.5. “Ne” Sözcüğünün Ünlem Görevinde Kullanımı.....	100
4.1.2. “Ne” Sözcüğünün Eklerle Kullanımı	102
4.1.2.1. “Ne” Sözcüğünün İsim Görevinde Kullanımı.....	103
4.1.2.1.1. Neden.....	103
4.1.2.2. “Ne” Sözcüğünün Zamir Görevinde Kullanımı.....	103
4.1.2.2.1. Durum Ekleri ve Diğer Ekler ile Kullanımı.....	103
4.1.2.2.2. Ek Fiilin Çekim Ekleri ile Kullanımı	107
4.1.2.3. “Ne” Sözcüğünün Sıfat Görevinde Kullanımı	109
4.1.2.3.1. Nice	109
4.1.2.4. “Ne” Sözcüğünün Zarf Görevinde Kullanımı.....	111
4.1.2.4.1. Neden.....	111
4.1.2.4.2. Nedendir	111
4.1.2.4.3. Nedensiz.....	112

4.1.2.4.4. Niye	112
4.1.2.4.5. Niyedir	113
4.1.2.4.6. Nişe	113
4.1.2.4.7. Nice	114
4.1.2.4.8. Nicedir	115
4.1.3. “Ne” Sözcüğünün Öbek İçinde Kullanımı.....	116
4.1.3.1. <i>Sözcüğün Birleşik Sözcükler İçinde ya da Edat ve Bağlaçlarla</i>	
<i>Kullanımı</i>	116
4.1.3.1.1. Nere.....	116
<i>Sözcüğün Zamir ve Zarf Görevinde Kullanımı</i>	118
<i>Sözcüğün Bağlaç Görevinde Kullanımı</i>	119
<i>Sözcüğün Ünlem Görevinde Kullanımı</i>	120
4.1.3.1.2. Nasıl.....	121
<i>Sözcüğün Sıfat Görevinde Kullanımı</i>	121
<i>Sözcüğün Zarf Görevinde Kullanımı</i>	122
<i>Fiilleri ya da Fiilimsileri Pekiştirme Görevinde Kullanımı</i>	123
<i>Sıfatları ya da Zarfları Pekiştirme Görevinde Kullanımı</i>	124
4.1.3.1.3. Nite.....	124
<i>Sözcüğün Zarf Görevinde Kullanımı</i>	125
4.1.3.1.4. Nitekim	125
<i>Sözcüğün Zarf Görevinde Kullanımı</i>	126
<i>Sözcüğün Bağlaç Görevinde Kullanımı</i>	126
4.1.3.1.5. Nitime.....	127
4.1.3.1.6. Niçin	127
4.1.3.1.7. Ne kadar	129
<i>İsimleri Belirtme Görevinde Kullanımı</i>	129
<i>Sıfatları Belirtme Görevinde Kullanımı</i>	130
<i>Fiilleri ve Fiilimsileri Belirtme Görevinde Kullanımı</i>	131
4.1.3.1.8. Her ne kadar.....	131
4.1.3.1.9. Ne denli.....	132
4.1.3.1.10. Ne gibi.....	132
4.1.3.1.11. Ne diye	133
4.1.3.1.12. Ne ile	134
4.1.3.1.13. Nedeniyle	135

4.1.3.1.14. <i>Ne ki</i>	135
4.1.3.1.15. <i>Neyiki</i>	136
4.1.3.1.16. <i>Her ne ki</i>	136
4.1.3.1.17. <i>Nice ki</i>	137
4.1.3.1.18. <i>Niceme</i>	137
4.1.3.1.19. <i>Niceme ki</i>	138
4.1.3.1.20. <i>Niceye dek (değın)</i>	138
4.1.3.1.21. <i>Niše ki</i>	138
4.1.3.1.22. <i>Ne var ki</i>	138
4.1.3.1.23. <i>Nasıl ki</i>	139
4.1.3.1.24. <i>Neyse</i>	140
<i>Sözcüğün Bağlama Görevinde Kullanımı</i>	140
<i>Sözcüğün Diğer Kullanımları</i>	141
4.1.3.1.25. <i>Neyse ki</i>	141
4.1.3.1.26. <i>Her ne ise</i>	142
4.1.3.1.27. <i>Nedense</i>	142
4.1.3.1.28. <i>Neredeyse</i>	142
4.1.3.1.29. <i>Neden sonra</i>	143
4.1.3.1.30. <i>Ne...ne</i>	145
4.1.3.1.31. <i>Ne...ne de</i>	148
4.1.3.1.32. <i>Ne de</i>	148
4.1.3.2. <i>Sözcüğün İkilemeler, Kalıp İfadeler ve Deyimler İçinde Kullanımı</i> ...	149
4.1.3.2.1. <i>Neler neler</i>	150
4.1.3.2.2. <i>Nice nice</i>	150
4.1.3.2.3. <i>Nedenli nedensiz</i>	151
4.1.3.2.4. <i>Nerede...orada</i>	151
4.1.3.2.5. <i>Nerede...nerede</i>	152
4.1.3.2.6. <i>Nereden nereye</i>	152
4.1.3.2.7. <i>Nereden esti</i>	153
4.1.3.2.8. <i>Kimin nesi</i>	153
4.1.3.2.9. <i>Nerede kaldı</i>	153
4.1.3.2.10. <i>Ne demek</i>	154
4.1.3.2.11. <i>Ne denir</i>	155

4.1.3.2.12. <i>Ne demeye</i>	155
4.1.3.2.13. <i>Ne demezsin</i>	156
4.1.3.2.14. <i>Ne dedim de</i>	156
4.1.3.2.15. <i>Ne dersin</i>	156
4.1.3.2.16. <i>Ne dese beğenirsin</i>	157
4.1.3.2.17. <i>Ne buyrulur</i>	157
4.1.3.2.18. <i>Ne göreyim</i>	157
4.1.3.2.19. <i>Ne var</i>	158
4.1.3.2.20. <i>Ne var ne yok</i>	159
4.1.3.2.21. <i>Ne gezer</i>	160
4.1.3.2.22. <i>Ne çıkar</i>	160
4.1.3.2.23. <i>Neye yarar</i>	161
4.1.3.2.24. <i>Ne fayda</i>	161
4.1.3.2.25. <i>Ne zarar</i>	162
4.1.3.2.26. <i>Ne çare</i>	162
4.1.3.2.27. <i>Ne lazım</i>	163
4.1.3.2.28. <i>Ne gerek</i>	163
4.1.3.2.29. <i>Neme yetmez</i>	164
4.1.3.2.30. <i>Ne mümkün</i>	164
4.1.3.2.31. <i>Ne hâcet</i>	165
4.1.3.2.32. <i>Ne münasebet</i>	165
4.1.3.2.33. <i>Ne şüphe</i>	166
4.1.3.2.34. <i>Ne kelime</i>	166
4.1.3.2.35. <i>Ne gam</i>	167
4.1.3.2.36. <i>Ne muhâl</i>	167
4.1.3.2.37. <i>Ne tañ</i>	167
4.1.3.2.38. <i>Ne hikmet(se)</i>	167
4.1.3.2.39. <i>Ne hâlde</i>	168
4.1.3.2.40. <i>Ne âlemde</i>	168
4.1.3.2.41. <i>Ne haber</i>	168
4.1.3.2.42. <i>Ne acep</i>	169
4.1.3.2.43. <i>Ne yazık</i>	169
4.1.3.2.44. <i>Ne haddine</i>	170

4.1.3.2.45. <i>Ne hakla</i>	170
4.1.3.2.46. <i>Ne yüzle</i>	171
4.1.3.2.47. <i>Ne hevesle</i>	171
4.1.3.2.48. <i>Ne sularda</i>	171
4.1.3.2.49. <i>Ne mene(m)</i>	171
4.1.3.2.50. <i>Neyse ne</i>	172
4.1.3.2.51. <i>Ne imiş</i>	172
4.1.3.2.52. <i>Ne idiği belirsiz</i>	173
4.1.3.2.53. <i>Ne o</i>	173
4.1.3.2.54. <i>Ne olacak</i>	173
4.1.3.2.55. <i>Ne oluyor</i>	174
4.1.3.2.56. <i>Ne olur</i>	174
4.1.3.2.57. <i>Ne ola</i>	175
4.1.3.2.58. <i>Ne olursa olsun</i>	175
4.1.3.2.59. <i>Ne olur ne olmaz</i>	176
4.1.3.2.60. <i>Ne de olsa</i>	176
4.1.3.2.61. <i>Ne kadar olsa</i>	176
4.1.3.2.62. <i>Nasıl olsa</i>	177
4.1.3.2.63. <i>Nasıl olur</i>	177
4.1.3.2.64. <i>Ne pahasına olursa olsun</i>	177
4.1.3.2.65. <i>Ne yaparsa yapsın (Ya da başka fiillerle)</i>	178
4.1.3.2.66. <i>Ne yapıp yapıp (Ya da başka fiillerle)</i>	179
4.1.3.2.67. <i>Ne yaptığını bilmemek</i>	179
4.1.3.2.68. <i>Ne istediğini bilmek</i>	179
4.1.3.2.69. <i>Ne hâli varsa görsün</i>	180
4.1.3.2.70. <i>Neye uğradığını şaşırmak</i>	180
4.1.3.2.71. <i>Elden ne gelir</i>	180
4.1.3.2.72. <i>Ne yalan söyleyeyim</i>	181
4.1.3.2.73. <i>Ne işi var</i>	181
4.1.3.2.74. <i>Ne arar</i>	182
4.1.3.2.75. <i>Ne arıyor</i>	182
4.1.3.2.76. <i>Ne güne duruyor</i>	182
4.1.3.2.77. <i>Ne günlere kaldık</i>	183

4.1.3.2.78. <i>Ne alıp veremiyor</i>	183
4.1.3.2.79. <i>Ne âlâ</i>	183
4.1.3.2.80. <i>Ne âlâ memleket</i>	184
4.1.3.2.81. <i>Ne akla hizmet ediyor</i>	184
4.1.3.2.82. <i>Ne oldum delisi olmak</i>	184
4.1.3.2.83. <i>Ne+eyle (Ya da diğer yardımcı fiillerle)</i>	185
4.1.3.2.84. <i>Ne+fiil yapısında kullanımlar</i>	187
4.1.3.2.85. <i>Ne+fiil/isim+sA yapısında kullanımlar</i>	188
4.1.3.2.86. <i>Her ne+fiil+sA yapısında kullanımlar</i>	189
4.1.3.3. <i>Sözcüğün Atasözleri İçinde Kullanımı</i>	189
4.1.3.3.1. <i>“Ne...ne” Bağlacı ile Kurulan Atasözleri</i>	190
4.1.3.3.2. <i>“Nerede...orada” Sözcük Grubu ile Kurulan Atasözleri</i>	200
4.1.3.3.2. <i>Diğer Atasözleri</i>	202
4.1.3.4. <i>Sözcüğün Argo Söz Grupları İçinde Kullanımı</i>	208
4.1.3.4.1. <i>Ne ayak</i>	208
4.1.3.4.2. <i>Ne iş</i>	208
4.1.3.4.3. <i>Ne halt etmek</i>	208
4.1.3.4.4. <i>Ne kumaştır biliriz</i>	209
4.1.3.4.5. <i>Ne mal olduğunu bilmek</i>	209
4.1.3.4.6. <i>Ne satıyorsun</i>	209
4.1.3.4.7. <i>Ne şehit oldu ne gazi pisi pisine gitti Niyazi</i>	209
4.1.3.4.8. <i>Ne yazar</i>	210
4.1.3.4.9. <i>Diğer argo söz grupları</i>	210
4.2. <i>“Ne” Sözcüğünün Tek Başına, Aldığı Ekler ve Öbek İçindeki Kullanımları ile Anlam Olarak İncelenmesi</i>	211
4.2.1. <i>Hangi şey</i>	212
4.2.2. <i>Hangi anlam</i>	213
4.2.3. <i>Hangi/Nasıl</i>	214
4.2.4. <i>Hangi özellik</i>	215
4.2.5. <i>Hangi yer</i>	215
4.2.6. <i>Hangi organ</i>	215
4.2.7. <i>Hangi sebep</i>	216
4.2.8. <i>Sebepsiz</i>	217
4.2.9. <i>Sonuç olarak</i>	217

4.2.10. Öyle ki	217
4.2.11. Zaman	218
4.2.12. Şaşkınlık.....	218
4.2.13. Beklenmezlik	219
4.2.14. Kızgınlık.....	219
4.2.15. Belirsizlik	220
4.2.16. Akrabalık sorma	220
4.2.17. Acaba.....	221
4.2.18. Mutlaka.....	221
4.2.19. Şüphesiz	221
4.2.20. Yokluk.....	222
4.2.21. Kusursuzluk	222
4.2.22. Küçümseme	222
4.2.23. Özlem	223
4.2.24. Çaresizlik	223
4.2.25. Faydasız	223
4.2.26. Sonuçsuz	224
4.2.27. Zararsız.....	225
4.2.28. Merak.....	225
4.2.29. İmkânsızlık	225
4.2.30. Rica, yalvarma	226
4.2.31. Birliktelik.....	226
4.2.32. Uzaklık	227
4.2.33. Düzensizlik.....	227
4.2.34. Ölçülülük	227
4.2.35. Canlılık.....	227
4.2.36. Kararlılık	228
4.2.37. Bilinçsizlik.....	228
4.2.38. Acıma	228
4.2.39. Bilinmezlik.....	228
4.2.40. Anlaşmazlık	229
4.2.41. Umursamazlık	229
4.2.42. İlgilenmeme, karışmama	229

4.2.43. Boşverme.....	230
4.2.44. Yeterlilik	230
4.2.45. Güya	230
4.2.46. Yardım	230
4.2.47. Şikâyet.....	231
4.2.48. Pişmanlık	231
4.2.49. Keşke	231
4.2.50. Tamamı	232
4.2.51. Rağmen	232
4.2.52. Her ne	232
4.2.53. Çokluk, nicelik	233
4.2.54. Az bile.....	233
4.2.55. İletişimsizlik.....	234
4.2.56. Minnet etmeme.....	234
4.2.57. Yetenek	235
4.2.58. Hiçbiri	235
SONUÇ	236
KAYNAKÇA	241
ÖZ GEÇMİŞ	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

İşaretler

+	: Ekin veya sözcüğün isme bağladığını gösterir.
–	: Ekin fiile bağlandığını gösterir.
-	: Ek başlarına veya sonlarına getirilir.
*	: Tahmine ve varsayıma dayalı biçim.
(...)	: Alınan metinden bağlamı vermek amacıyla atlanan bölüm.
<	: Daha eski şekilden geldiğini gösterir.(sonrası< öncesi)
>	: Daha yeni şekilden geldiğini gösterir.(öncesi > sonrası)
/	: Ve, veya
=	: Anlamda eşitlik
A	: /a/ ve /e/ seslerini kapsar.
C	: /c/ ve /ç/ seslerini kapsar.
D	: /d/ ve /t/ seslerini kapsar.
I	: /ı/, /i/ seslerini kapsar.
O	: /o/, /ö/ seslerini kapsar.
U	: /u/, /ü/ seslerini kapsar.
é	: Kapalı e sesi.
ä	: /æ/ sesi.

Kısaltmalar

Bk.	: bakınız
C.	: cilt
Çev.	: çeviren

diğ.	: diğ.leri
Dr.	: doktor
Haz.	: hazırlayan
Prof.	: profesör
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
Yay.	:Yayınları
yy.	: yüzyıl

İncelenen Eserlerin Kısaltmaları

A	: Acımak
AHBŞ	: Ahmet Haşim Bütün Şiirleri
AO	: Anayurt Oteli
BD	: Bâki Divanı
BS	: Büyük Saat
BSM	: Ben Sana Mecburum
BSMu	: Benden Sonra Mutluluk
BAS	: Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)
BŞ	: Beş Şehir
Çn	: Çarhnâme
Ç	: Çile
ÇS	: Çiçek Senfonisi

D	: Duvar
DBH	: Dostlar Beni Hatırlasın
DKK	: Dede Korkut Kitabı
DHK	: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu
E	: Erbain
FHDBŞ	: Fazıl Hüsnü Dağlarca Bütün Şiirleri
GB	: Geçmiş Bulundum
GDTO	: Güngör Dilmen Toplu Oyunları
GKVY	: Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım
GYÇ	: Güneş Yiyen Çingene
H	: Harnâme
HD	: Han Duvarları
HKS	: Hızır ile Kırk Saat
HPE	: Hasretinden Prangalar Eskittim
İ	: İntibah
KGK	: Kendi Gök Kubbemiz
KK	: Kahveler Kitabı
KM	: Kuvâyi Milliye
NBD	: Necati Bey Divanı
ND	: Nefi Divanı
NdD	: Nedim Divanı
NGŞHS	: Ne Güzel Şey Hatırlamak Seni
OATO	: Orhan Asena Toplu Oyunları

OBY	: Otuz Beş Yaş
OVBS	: Orhan Veli Bütün Şiirleri
ÖBDS	: Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü
ÖSBH1, 2, 3, 4, 5	: Ömer Seyfettin Bütün Hikâyeleri 1, 2, 3, 4, 5
ÖTS	: Örneklerle Türkçe Sözlük
RN	: Risâletü'n-Nushiyye
RÜ	: Ruh Üşümesi
S	: Safahât
SaS1	: Sarı Sıcak
SB	: Sisler Bulvarı
SN	: Süheyl ü Nev-Bahâr
SS	: Sevda Sözleri
ŞE	: Şair Evlenmesi
TarS	: Tarama Sözlüğü
TE	: Türkçülüğün Esasları
TFBS	: Tevfik Fikret Bütün Şiirleri
TS	: Türkçe Sözlük
TŞ	: Türkçe Şiirler
TTA	: Türkiye Türkçesinde Atasözleri
VN	: Vesîletü'n Necât
YHDY	: Yeni Hayat Doğru Yol
YZ	: Yûsuf ve Zelîhâ

Eski Türkçede ve Tarihî Türk Lehçelerinde İncelenen Eserlerin Kısaltmaları

AY	: Altun Yaruk
CC	: Codex Cumanicus
DLT	: Divanü Lûgati't-Türk
IB	: Irk Bitig
İKP	: İyi ve Kötü Prens Öyküsü
KB	: Kutadgu Bilig
LM	: Leyli vü Mecnûn
LT	: Lisânü't-Ṭayr
NF	: Nehcü'l-Ferâdis
OY	: Orhun Yazıtları

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

İnsanların duygu, düşünce ve isteklerinin aktarılmasındaki en etkili iletişim aracı dildir. İnsan sosyal bir varlık olduğu için dil sadece insana değil topluma da hizmet eder. Toplumların kültürel değerlerinin ifadesinde ve geleceğe taşınmasındaki en önemli araç da dildir. Dili açıklamak için oluşumu, özellikleri, bireysel ve kültürel işlevleri doğrultusunda birçok farklı tanım ortaya koyulmuştur. Çünkü dil, birçok oluşumun aksine değişkenlik gösteren evrensel ve kendine özgü bir olgudur.

Dil; tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmeyen, en önemli görevi iletişimi sağlamak olan bir işaretler sistemidir. Aksan, dili şu şekilde tanımlamıştır: “Dil bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyümlü bir varlıktır.” (Aksan, 2009, s.11). Dili oluşturan en küçük birim olan sesler bir araya gelerek cümleye tek başına bağımsız olarak katılabilen sözcükleri oluşturur. Bu sözcükler tek başlarına anlamlıdır ya da başka sözcükler ile bir işlev doğrultusunda anlamlı öbekler oluşturur.

Sözcük türleri ile ilgili birçok sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar daha çok sözcüğün cümle içerisindeki işlevi göz önüne alınarak yapılmıştır. Bir sözcük; yazı ve konuşma dilinde, farklı cümleler ve farklı söz öbekleri içerisinde farklı görevler taşıyabilir. Aynı zamanda sözcükler, kullanımına göre farklı anlamlar da kazanabilir. Çalışmada Türk dilinin ilk dönemlerinden günümüze kadar kullanımı devam eden, birçok metinde rastlanılan “ne” sözcüğü incelenmiştir. Yapısal ve anlamsal olarak iki ana grupta incelenen sözcüğün tek başına ya da başka sözcükler ile bir araya gelerek sözcük grubu hâlinde birçok farklı kullanımı mevcuttur. Giriş bölümünden sonra sözcüğün işlevsel sınıflandırılması yapılmadan sözcük türlerinden ve Türk dilinde kabul edilmiş sözcük türleri sınıflandırmalarından bahsedilmiştir. Çalışmada Türk dilinin Batı Türkçesi dönemi metinlerinden yararlanılacağından Türk dilinin dönemlerinin genel sınıflandırılmasından ve bu sınıflandırma içinde Batı Türkçesinden bahsedilmiştir. Daha sonra sözcüğün kökeni, gelişimi ve işlevi üzerine bilgiler aktarılmıştır. Dördüncü bölümde ise Batı Türkçesinden seçilen metin örneklerinden hareketle sözcüğün farklı kullanımları gösterilerek bu kullanımlarına göre sınıflandırmalar yapılmıştır.

Çalışmanın Amacı

“*Ne*” sözcüğü ortaya çıktığı tarihî dönemden günümüze kadar varlığını korumuş bir sözcüktür. Farklı cümleler içerisinde sözcüğün isim, zamir, zarf, sıfat, edat, ünlem ve bağlaç görevlerinde görülmesi mümkündür. Sözcük; kelime türünün yanında gerçek soru anlamının altında farklı kullanımlara sahiptir. Bunun yanında aldığı ekler ve başka sözcük ya da sözcük grupları ile farklı görevlerde; farklı bir anlam ilgisi ile karşımıza çıkabilir. Çalışmanın amacı Türkçenin tüm dil dönemlerinde var olmuş bu sözcüğün Türkçenin seçilen dil dönemindeki (Batı Türkçesi) kullanım alanının ve işlev çeşitliliğinin tespitidir. “*Ne*” sözcüğünün birçok sözcük türü olarak görev üstlendiğini, bu durumun sözcüğün ek almış hâlleri için de geçerli olduğu örneklerle gösterilmiştir. Sözcüğün başka sözcüklerle oluşturduğu kalıp hâline gelmiş birçok farklı kullanımı vardır. Sözcüğün içinde bulunduğu bu sözcük grupları ve söz öbekleri de cümle içinde farklı görevlerde ve anlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Bir soru sözcüğünün bu şekilde çeşitli kullanımı Türkçenin zenginliğini gösteren önemli noktalardan biridir.

Çalışmada “*ne*” sözcüğünün tespit edilen tüm dil dönemlerinde var olduğunu ve günümüze kadar kullanımının devam ettiğini göstermek; sözcüğün Batı Türkçesi içerisinde yapısal bir sınıflandırma ile hangi sözcük türlerinde kullanıldığı ve kullanım sıklığını belirlemek; sözcüğü aldığı eklerle de sözcük türleri içerisinde değerlendirmek; sözcüğün sözcük grupları ve öbekler içerisinde sık sık kullanıldığını tespit etmek, bu grupların görevlerini belirlemek; sözcüğü tek başına, aldığı eklerle veya öbek hâlindeki kullanımları ile anlamsal boyutu açısından değerlendirmek; sözcüğün gerçek soru anlamı dışındaki işlev ve anlamlarını belirlemek amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Bir dilin gelişimini gösteren tarihî metinlerden günümüz metinlerine uzanan süreç odaklı çalışmalarda öncelikle incelenen sözcüklerin, oluşumların ya da kavramların gelişim evrelerinin tespiti gerekir. Bu çalışmalarda sözcüklerin morfolojik ve etimolojik özelliklerinin bilinmesi oldukça önemlidir. Bu özelliklerin belirlenmesi için uygun bir örneklem oluşturulmalıdır. Bu doğrultuda betimsel tarama ve veri toplama yöntemleri ile nitel ve nicel veriler toplanıp analiz edilmiştir. Gerekli literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular sınıflandırılmış ve sonuca ulaşılmıştır. “*Ne*” sözcüğünün kullanımı yapısal ve anlamsal olarak iki başlıkta incelenmiştir. Yapısal kullanımda sözcüğün kök hâlinde kullanımı ile ek alarak kullanıldığı örnekler verilmiştir. Bu kullanımlarında sözcük türü olarak hangi görevi üstlendiğine göre yeni alt başlıklar oluşturulmuştur. “*Ne*” sözcüğü öbek hâlinde

kullanıldığında da farklı işlevler üstlendiğinden kök hâlinde ve eklerle kullanım başlıklarının yanına öbek hâlinde kullanımı da eklenmiştir. Çalışmanın ikinci ana başlığı ise sözcüğün kendi başına, aldığı eklerle ve içinde bulunduğu öbek yapıların anlamına yönelik inceleme üzerinedir. Sözcük tek başına, aldığı ekler ya da yanındaki başka sözcüklerin kazandırdığı anlam ilgileri ile soru, zaman, miktar, durum, nitelik, mesafe, şaşkınlık, küçümseme, ilgisizlik, beklenti gibi birçok anlamı karşılayabilmektedir. Tespit edilen tüm bu anlamlar sıralanmıştır. Gerçek soru anlamının dışında dolaylı veya sözde soru anlamları ile üstlendiği görevler sözcüğün kapsamının geniş olduğunu göstermektedir. Özet olarak, bu araştırmada Batı Türkçesinin dönemlerinden seçilen metinler taranarak, nitel araştırma yöntemlerinin belgesel tarama türlerinden içerik çözümleme modeli kullanılmıştır.

Çalışmanın Kapsamı

Türk dilinin kabul görmüş gelişim evreleri değerlendirildiğinde başlangıç evresi Ana Altayca döneminden sonra İlk Türkçe olarak kabul edilmiştir. Bu süreç sonrasında Ana Türkçe ve devamında Eski Türkçe olarak karşımıza çıkar. Eski Türkçe döneminden sonra bir geçiş evresi olarak kabul edebileceğimiz Orta Türkçe döneminde daha çok coğrafi etkenler doğrultusunda bölgelerin özelliklerine göre gelişen ve yayılan iki kol karşımıza çıkar: Batı Türkçesi ve Kuzeydoğu Türkçesi. Çalışmada örneklem olarak alınan metinler Batı Türkçesinden seçilmiştir. Batı Türkçesinin üç kolu olan Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan metinlerden bazıları incelenmiştir. Bu metinlerde, araştırılan sözcüğün kullanım örnekleri derlenmiştir. Bu metinlerde tespit edilemeyen kullanımlar için Türkçenin farklı kapsamdaki sözlüklerine (Türkçe sözlük, tarama sözlüğü, etimolojik sözlükler, deyimler sözlüğü, atasözleri sözlüğü, argo sözlüğü gibi.) başvurulmuştur. Bu örneklerden hareketle sözcüğün farklı işlevleri sınıflandırılmıştır. Sözcük, standart yazı dili dışında ağızlarda da farklı kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Fakat çalışmanın belirlenen örneklem boyutu doğrultusunda sözcüğün ağızlardaki kullanımlarına yer verilmemiştir.

Sınırlılıklar

Dil, yaşayan bir anlaşma aracıdır. Ulusal kimliği oluşturan değerler dil sayesinde düşüncelerimizde yer eder, yaşamımıza yerleşir. Türk dili birçok coğrafyaya yayılmış, birçok toplumu etkilemiş bir dildir. Türk dilinin tespit edilen en eski yazılı ürünleri Orhun Abideleri ve Yenisey Yazıtları olmasına rağmen; bu metinlerin dilinin, birçok açıdan gelişmiş bir yazın diline sahip oldukları saptanmıştır. Uygur Türkçesinin dil özelliklerini aydınlatan pek çok

metin de bulunmaktadır. Karahanlı Türkçesinde Göktürk ve Uygur Türkçesi dönemlerinin devamı niteliğinde birçok örnek görülür fakat İslamiyet'in kabulü ile dil özelliklerinde bazı farklılıklar görülmeye başlar. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler, ana dillerini Anadolu'ya taşımışlardır. Bu dönem yaşanan coğrafya etkisinde Anadolu Türkçesi olarak isimlendirilmiştir. Tanzimat'tan sonra siyasî ve sosyal anlamda Batı'ya yönelme olurken, dilin söz varlığında da bazı değişimler görülmüştür.

Türk dilinin tarihî gelişimi incelendiğinde farklı coğrafyalardan günümüze ulaşan birçok metin vardır. Türk dili ve edebiyatının bu zengin birikimini yansıtan bu metinler arasında coğrafi, sosyal ve siyasî etkilerden dolayı bazı değişiklikler görülmektedir. Türk dilinin ilk metinlerinden bugüne ulaşan, varlığını korumuş bir sözcüğün kullanım alanı oldukça geniştir. Bu nedenle bu eserlerin tamamında sözcüğü incelemek zaman ve materyal bakımından olanaksızdır. Bu durumda sözcüğün kökeni ve gelişimi ile ilgili bilgi verilirken her dönemden sınırlı sayıda örnek verilmiştir. Örnekleme olarak ise Batı Türkçesinden belirlenen metinlerde inceleme yapılmıştır.

1. SÖZCÜK TÜRLERİ

Sözcük, anlamlı ya da tek başına anlamı olmayıp görevi olan ses birlikleridir. Kavramlar, duygular, düşünceler ve hareketler bu ses birlikleri ile karşılanır. En önemli görevlerinden biri iletişime aracılık etmek olan dilin yapı taşlarından biri de sözcüklerdir. Sözcükler zihinde tek başlarına bir kavramı karşılar ve bir anlam teşkil ederler fakat bazı sözcükler tek başlarına anlam taşımaz; başka sözcüklerle, eklerle ya da öbekler ile anlamlı hâle gelir. Bu tarz sözcükler anlamlı değil görevli sözcükler olarak adlandırılır. *Kitap, kalem, öğretmen, kedi, koşmak, yazmak* gibi sözcükleri duyduğumuzda herhangi bir kavram, varlık ya da hareket zihnimizde belirir ancak *gibi, ile, ve, için, fakat, kadar vb.* sözcüklerin anlamları yoktur. Bu sözcükler hiçbir varlığı veya hareketi karşılamazlar; cümlede başka sözcüklerle birlikte kullanılırlar. Onların ifadelerine, cümleye yeni anlamlar yüklerler ve bir görev üstlenirler: *aslan gibi adam, senin için geldim, geceye kadar ağlamış* örneklerindeki gibi. Kimi sözcükler cümle içerisinde tek başlarına bir öge olabilir kimileri ise cümle öğelerinin kurulmasına yardım eder. Anlamlı ya da görevli tüm sözcüklerin cümle içerisinde en küçük söz dizimsel yapılar olduğunu söylemek mümkündür. Anlamı olsun ya da olmasın her sözcük cümle kuruluşuna yardım eden bir ifade aracıdır.

Türkçede sözcük türleri ile ilgili pek çok sınıflandırma mevcuttur. Fakat tüm sınıflandırmalarda sözcüklerin anlamlı ya da görevli olma özelliği dikkate alınmıştır. Türkçede sözcüğün türünü belirlerken kimi zaman işlevi ve görevi, kimi zaman anlamı, kimi zaman da başka durumlar etkili olur.

Jean Deny'ye göre Türkçede sözcük türleri Fransızcadaki gibi kesin bir biçimde birbirinden ayrılmamış, sınırlandırılmamıştır. Deny bir belirtecin sıfat görevinde de kullanılabildiğini söyler. Verdiği örneklerden sonra sözcük türlerini üçe ayırır: *ad, eylem ve ilgeç* (2012, s.199).

Banguoğlu, sözcükleri sınıflandırırken tabii ve mantıkî sınıflandırma ile bunlar dışında değişmeler ve başka sınıflanmalar olmak üzere üç başlık kullanmıştır. Tabii sınıflandırmada isim ve fiil kökleri olarak ayırım yapmıştır. Mantıkî sınıflandırma başlığında ise dildeki kelimelerin sadece isim ve fiil olarak ayrılmasının yeterli olmadığını belirtir (2019, s.152).

Korkmaz, sözcük türlerini *anlamlı, görevli ve anlamlı-görevli* olmak üzere üç ana başlıkta incelemiştir. Buna göre Korkmaz adları, sıfatları, zamirleri ve zarfları; anlamlı kelimeler ana başlığı altında, adlar ve ad soylu kelimeler olarak sınıflandırmıştır (2009, s.193).

Atabay, Özel ve Kutluk; biçimsel gramerler sayesinde, zamanla ad, sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem ve eylem gibi sözcük türlerinin yerleştiğini ifade ederek, sözcük türlerini sekiz gruba ayırırlar (Atabay ve diğ., 1983, s.22).

Gencan; sözcükleri *ad, sıfat, adıl, eylem, belirteç, ilgeç, bağlaç, ünlem* olmak üzere sekiz bölüme ayırır. Cümle kuruluşundaki görevlerine göre de sözcükleri üç bölümde gösterir (1979, s.171).

Grönbech, genel olarak Türkçe sözcüklerin *ad ve fiil* olarak iki ana gruba ayrıldığını söyler (1995, s.18).

Çeşitli dil bilimcilerin açıklamalarını göz önüne alarak bir sözcüğün kökü, yapısı, özellikleri, cümle içerisinde tek başına taşıdığı ve başka sözcüklerle kazandığı anlamı, üstlendiği görevi, hangi öge konumunda yer aldığı gibi birçok faktör sözcük türlerinin sınıflandırılması ve onlara isim verilmesini etkilemiştir. Sözcüğün anlam ve görevi göz önüne alındığında çoğu kaynak sözcük türlerinin başlıca sınıflandırmasını isim ve fiil şeklinde yapmıştır. Bu gruba isim ile fiil türlerinden anlamsal ve işlevsel olarak oldukça farklı olan edat (ilgeç) türünü ekleyenler de olmuştur. Banguoğlu, diğer sınıflandırmalardan farklı bir terim kullanarak bağımsız bir şekilde cümle oluşumuna katılamayan, başka sözcük öbekleri içinde cümlede yer alan sözcükleri uydu sözcük olarak isimlendirmiştir (2019, s. 152). Edatlar, tek başlarına anlam ifade etmeyen, sadece görevli birer sözcük olarak kullanılan türlerdir. Birlikte kullanıldığı sözcük veya sözcük grupları ile anlam ve görev kazanırlar. Fakat edatların herhangi bir kavram ya da hareketi karşılamamalarına rağmen günümüzdeki şekillerini alması da bir süreçtir. Bazı edatların kökenlerinin isim ya da fiil köküne dayandığını unutmamak gerekir. Bu yüzden genellikle temel sınıflandırmanın isim ve fiil türleri üzerine kurulduğu düşünülebilir.

Dili bir dizge olarak kabul eden sınıflandırmalara göre yapı olarak fonoloji, morfoloji, semantik ve sentaks alanlarından oluşan dört dil bilgisi düzeyi vardır. Bu aşamaların temelinde ses bilgisi, sıralamanın en üstünde ise anlam bilgisi yer alır. Biçim birimleri, bir ifadedeki söze dönüşmüş en küçük anlamlı birimlerin temsilcisidir. Bu yapısal birimlerin içinde ekler cümlede sözcüklere bağımlı birimlerken, sözcükler bağımsız birimlerdir. Bu birimler cümle içinde işlevlerine ve anlamlarına göre değerlendirilir.

Sözcükleri yapılarına göre kök hâlinde ya da türetme görevi olmayan çekim eklerinden birini alan basit sözcükler, yapım eki alan gövde hâlindeki türemiş sözcükler, en az iki sözcüğün

biçimce ya da anlamca kaynaşması ile oluşan birleşik sözcükler olarak ayırabiliriz. Kök, sözcükteki ekler çıkarıldıktan sonra daha küçük parçalara ayrılamayan anlamlı birimdir. Türkçede isim ve fiil kökü olmak üzere iki tür kök bulunmaktadır. Gövdeler bir kök ile yapım ekinin birleşmesinden oluşan sözcüklerdir. Türkçede çekim ekleri gövde yapmazlar. Ekler bir sestem (ünlünden), bir veya birkaç heceden oluşabilirler. Sözcüklerin kök ve ek almış hâlleri dışında ise birleşik sözcükler mevcuttur. En az iki sözcüğün birleşmesi ile oluşan birleşik sözcüklerde, anlam bazen tamamen kaybolurken bazen de birleşik yapıyı oluşturan sözcükler anlamlarını koruyabilir.

Sözcükler cümle içerisinde üstlendikleri görevlere göre tür olarak isim, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, ünlem, fiil olarak ayrılır. Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere bu türlerin bir kısmı ad soylu, bir kısmı fiil soylu sözcüklerdir. Bir kısmı ise anlamları olmayıp görevleri olan edatlar grubuna dâhildir.

Sözcüklerin anlam boyutlarına bakıldığında ise kapsamının, yapısal ve işlevsel boyutuna göre daha geniş olduğu görülür. Sözcükler kullanıldıkları cümleye göre anlamsal farklılık gösterebilir. Farklı sözcükler ya da sözcük öbekleri eş ya da karşıt anlam taşıyabilir. Sözcüklerin yaygın ve bilinen anlamlarından farklı olarak sezdirilmek istenen bir anlamı olabilir. Standart dilde, halk dilinde ya da meslekî dilde sözcükler farklı anlamlar kazanabilir. Sözcükler var olan anlamlarını tamamen kaybedebilir. Tüm bu durumlar eş anlam, karşıt anlam, temel anlam, yan anlam, mecaz anlam, terim anlam, genel anlam, özel anlam, argo, jargon vb. birçok anlam ilişkisini doğurmuştur.

Sözcükler, dil bilgisinde veriliş anlamlarının dışında ve farklı bir görevde kullanılabilirler bu nedenle çok yönlüdürler. Çalışmada “ne” sözcüğünün yapısal ve anlamsal sınıflandırması yapılacaktır. Yapısal sınıflandırmada sözcüğün kök hâlinde kullanımı, ek almış şekilde kullanımı (çekim ekleri ve yapım ekleri ile) ve başka sözcükler ile birleşik sözcük ya da öbek oluşturduğu durumları incelenmiştir. Sınıflandırılan her bir grup, işlevlerine göre (isim, sıfat, zamir, zarf vb.) tekrar bölümlere ayrılmıştır. İkinci bölümde ise sözcüğün tek başına, çekimlendiği eklerle ya da başka sözcükler ile beraber hangi anlamlar taşıdığı üzerinde durulacaktır.

“Ne” sözcüğü, gerek işlev gerek anlam olarak oldukça çeşitlilik gösteren bir sözcüktür. Tek başına kullanımı, çekim ve yapım ekleri ile kullanımı hem de birleşik sözcük grubu içinde kullanım örnekleri vardır. Bunun dışında öbek hâlinde kullanıldığı örnekler de oldukça fazladır. Çalışmadaki en önemli amaçlardan biri de daha önce belirtildiği gibi bu çeşitliliğin

ortaya koyulmasıdır. Sözcükler, kullanılış özelliğine göre tür değiştirebilmektedir. Bu durum “ne” sözcüğü için de geçerlidir:

“Dede Korkut bir daha söylemiş, görelim hanım **ne** söylemiş: Gittik de yerin otlaklarını geyik bilir.” (DKK,3)

“Bugün **ne** semtine baksam, çiçek, çimen, yaprak!” (KGK,59)

“PATRON: ...Bunu beklemezdim senden. Cevap versene, **ne** susuyorsun?” (GKVY,63)

“**Ne**, yıkıldı ha!” (TS,1757)

“Ne” sözcüğü birinci cümlede varlıkların ya da kavramların yerine kullanılarak yani ismin yerini tutarak, zamir görevini üstlenmiştir. İkinci cümlede sözcük; ismin önüne gelmiş, isme sorulan sorunun cevabını buldurmaya yönelik olduğu için soru sıfatı görevini üstlenmiştir. Üçüncü cümlede fiile sorulan bir soru olarak soru zarfı görevini üstlenmiştir. Dördüncü cümlede şaşkınlık ifadesini belirtmek amacı ile kullanılarak ünlem görevini üstlenmiştir.

Aynı çeşitlilik sözcüğün ek almış veya öbek hâlindeki kullanımlarında da vardır:

“Ölüm **nedeni**: çok pilav atıştırmak.” (KK, 185)

“**Nice** canlar onun için dövüştüler onun için öldüler” (SB, 131)

“Bir gün senin dahi Yunus

Benim dediklerin kala

Seni dahi böyle ede

Nitekim etti bunları” (ÖTS, 2128)

“**Neden sonra** kadın, iç çekişe benzer hafif bir sesle soracaktır: ‘Yemeğinize engel olmadım ya?’” (RÜ, 21)

Birinci cümlede aldığı ek dolayısı ile sözcük isimleşmiştir. Bir durumu veya olayı doğuran başka bir durum veya olay anlamında bir kavram ismi olmuştur. İkinci cümlede ismin miktarını bildiren yani onu niceliksel bir anlam ilgisi ile belirten bir sıfat olarak kullanılmıştır. Üçüncü cümlede yer alan nitekim sözcüğü *ne+teg+kim* sözcüklerinin birleşmesinden oluşan bağlama görevinde kullanılan birleşik bir yapıdır. En son cümlede *-Den sonra* kalıbı ile kurulan söz takımı, zaman anlamı taşıyan belirteç işlevli bir sözcük grubudur.

Sözcükler tek başına farklı cümleler içinde aynı işlevi taşıyabilirler bile farklı anlamlara gelebilmektedir. Aşağıdaki örneklerde zamir görevinde kullanılan sözcüklerden birincisi aldığı ekin de yardımı ile akrabalık derecesi sormak için kullanılan bir soru iken, ikinci cümlede bu soru kusursuzluk ve beğenme anlamı taşıyan bir sorudur:

“*O Mehmet’in **nesi** oluyor?*” (ÖTS, 2102)

“***Nesi** var? Ne güzel olmuş.*” (ÖTS, 2102)

Aynı zamanda farklı kullanımların aynı anlam ilgisini kurduğu örnekler de mevcuttur. Aşağıdaki örneklerin ilkinde başka bir sözcük ile beraber, ikincisinde ek almış şekli görülen ifadelerin her ikisi de imkânsızlık anlamı taşımaktadır:

“*Ayakta kundura yok, başta var mı fes? **Ne gezer!***” (S, 19)

“***Nerde** böyle hüzünlenmek o zaman!*” (OVBT, 100)

Sözcüğün işlevsel sınıflandırmasının daha iyi anlaşılması açısından sözcük türleri kısaca tanıtılacak ve sözcüğün bu türlerdeki kullanımına bazı örnekler verilecektir:

1.1. İsimler

Canlı veya cansız varlıkları, kavramları, olguları, duyguları, düşünceleri, durumları karşılamak amacı ile ifade edilen sözcüklere isim denir. İsimler, belirtilen bu kavramları tanımayı, kavratmayı, anlatmayı ve birbirinden ayırt etmeyi sağlar. Evrendeki var olan dillerin oluşum süreçlerini incelediğimizde isimlerin ana sözcük türlerinden biri olduğu görülür.

Birçok sözcük türü (sıfat, zamir, zarf, fiilimsi vb.) ad soylu kabul edilmiş fakat işlevi bakımından değerlendirildiğinde müstakil bir başlık altında alınmıştır.

İsimler, insan zihnindeki tüm kavramları kapsar. Bu nedenle isimler kendi içinde sınıflandırılırken “zihindeki karşılıklarına, niteliklerine, niceliklerine, biçimsel özelliklerine, cümledeki görevlerine göre” gibi birçok faktör göz önünde bulundurulur. İsimler yapılarına göre basit, türemiş, birleşik olarak sınıflandırılır. Dil bilgisi kitaplarının çoğunda yapısal ayırım bu şekildedir. Korkmaz; bunlara ek olarak isimlerin yapıları bakımından sınıflandırmasına *kalıplaşmış adları* da eklemiştir (2009, s.219). İsimler, niceliksel özelliklerine göre tekil ve çoğul isimler olarak sınıflandırılır. Birçok ders kitabında yer alan topluluk isimleri de bu gruba dâhildir. Kavramların zihindeki madde ya da anlamı

belirtmesine yani oluşumuna göre ise isimler somut ve soyut isimler olarak ayrılır. Varlıkların veriliş özelliklerine göre ise isimler özel isimler ve tür (cins) isimler olarak sınıflandırılır. Atabay, Kutluk ve Özel'e göre bu ayrım görevlerine ve anlamlarına göre yapılmış; somut ad, soyut ad, iş ve eylem gösteren adlar, özel ad ve tür adı olarak maddelenmiştir (1983, s.26). İş ve eylem bildiren isimler ders kitaplarında fiilimsi başlığı altında anlatılan isim-fillerdir. Hint-Avrupa ve Hami-Sami dil ailelerinde isimlerin canlı-cansız, eril-dişil-nötr olma özelliklerine göre de sınıflandırmalar yapılmıştır. Türkçede ise dilbilgisel açıdan cinsiyet ayrımı olan bir sınıflandırma mevcut değildir.

Çalışmada incelenen sözcüğün hem kök hâlinde hem de eklerle kullanıldığı örnekleri olduğundan isme gelen eklerden de kısaca bahsedilecektir. İsimler yalın hâlde olabilecekleri gibi belirtme, yaklaşma (yönelme), bulunma, ayrılma (çıkma, uzaklaşma) bildiren durum eklerini de alabilirler (-I, -U, -A, -DA, -DAn). Bu ekler isimleri diğer isimlere, fiillere, edatlara bağlamakta; diğer sözcüklerle ilişki kurarak isimlerin cümlede görev kazanmasını sağlamakta; isimlerin durumlarını bildirmektedir. Ergin; ilgi eki (-In, -Un), vasıta eki (-IA), eşitlik eki (-CA) ve yön eklerini de (-rA, -ArI) durum eki olarak kabul etmiştir (2007, s.228). İsimler bunlar dışında çokluk, iyelik ve aitlik eklerini de alırlar. İsim ve isim soylu sözcükler cümledeki anlam ilgilerini tamamlamak için küçültme (-cIk, -cUk; -cAğIz), pekiştirme ve soru eklerini de (-mI, -mU) alabilirler. İsimler aldıkları eklerin de yardımı ile bir ya da birden fazla isimle birleşerek isim tamlaması dediğimiz söz takımlarını oluşturabilirler.

“Ne” sözcüğü hangi nesnenin belirtildiğini öğrenmek amacı ile kullanıldığında zamir görevinde olduğundan işlev olarak kök hâlinde, isim türünde olduğu örnekler yoktur. Sözcüğün ek almış şekillerinin isim görevinde kullanılması mümkündür:

“**Nedenlerin** en çürüğü bu olsa gerek.” (AO, 17)

Bu nedenle sözcüğün sadece yukarıdaki gibi ek almış bu örnekleri isim türü içerisinde değerlendirilmiştir.

1.2. Sıfatlar

İsimleri niteleyen ya da çeşitli özellikleri ile belirten ve betimleyen sözcüklere sıfat denir. Söz dizimsel olarak sıfatlar isimlerin önüne geldikleri için ön ad olarak isimlendirilir. Bunlar kendilerinden sonraki isimlerle bir tamlama oluştururlar. Sıfatlar, ad soylu sözcüklerin içerisinde yer alır fakat kullanılış biçimleri ve işlevi göz önüne alındığında ayrı bir sözcük

türü olarak kabul edilir. Sıfatların işlevlerini ortaya koyabilmeleri, önlerindeki isimlerle mümkündür: *mutlu insan, kırmızı çoraplar, bu ağaç, altışar kalem* vb.

Dilbilgisi kaynaklarının hemen hemen hepsinde sıfatların tanımı yapılırken niteleme ve belirtme görevleri üzerinde durulmuştur. Ergin, sıfatların vasıf ve belirtme isimleri olduklarını ifade etmiştir (2007, s.244).

Sıfat, sözcük türleri ile ilgili yapılan sınıflandırmalar göz önüne alındığında yardımcı ya da uydu sözcükler olarak belirtilebilecek bir sözcük türüdür. Sıfatlar bazen bağlı bulundukları isimlerden ayrılırlar: *İyiler, daima kazanır*. Bu örnekte “iyi insanlar” tamlamasındaki insanlar ismi eksiltilmiştir. Bu durumda sıfatlar, sıfat görevinden uzaklaşıp isim görevini üstlenirler. Ders kitapları bu sözcükleri “adlaşmış sıfat” olarak tanımlamaktadır. Sıfat görevindeki bazı sözcükler bir ismi değil de fiili belirttikleri zaman ise zarf görevini yüklenmiş olurlar.

Sıfatlar isimler gibi durum, iyelik, çokluk gibi isim çekim eklerini almazlar. Fakat yukarıda belirtildiği gibi önündeki ismi kaybetmeleri durumunda ek alabilirler. Aynı zamanda küçültme ve pekiştirme ekleri de alabilirler. Sıfatlar, yapıları bakımından isimler gibi basit, türemiş ve birleşik sıfatlar olarak ayrılabilir. Birden fazla söz grubundan oluşan sıfatlar da vardır. İkilemeler de bu söz gruplarına dâhildir.

Sıfatlar, görevleri bakımından niteleme ve belirtme sıfatları olarak ayrılır. Bunlar dışında ünvan belirten sıfatlar da vardır. Ünvan belirten sıfatlar görevi itibari ile genellikle bu başlıklardan ayrı bir başlık altında değerlendirilir. Belirtme sıfatları da işaret ettikleri özellik bakımından kendi içinde başka gruplara ayrılır.

Sıfatlar, Türkçenin söz varlığı içerisinde oldukça geniş bir yer kaplayan sözcük türlerindendir. Başka sözcük türlerinin, farklı sözcük türlerinden oluşan söz gruplarının da sıfat olarak kullanıldığı görülür: *dünya kadar borç* gibi.

Çalışmada incelenen metinlerde de “ne” sözcüğünün sıfat olarak kullanıldığı örnekler oldukça fazladır. Söz gelimi, Özdemir Asaf’ın şiirlerinin incelendiği bir yüksek lisans tezinde, şairin söz varlığında en fazla kullanılan kelime grubunun “sıfat tamlamaları” olduğu tespit edilmiştir (Kızılkaya, 2016).

“Ne” sözcüğü isimleri belirtme görevi ile hem soru sıfatı görevinde hem de isimleri pekiştirme görevinde kullanılabilir. Aşağıdaki örneklerde sözcük, isimleri soru yolu ile belirtmek için “hangi” veya “nasıl” anlamlarında kullanılmıştır:

“CEMALİFER –Sen benim için **ne** fedakârlık yaparsın?” (GKVY, 27)

“Ben sana **ne** vakit ameliyat yaptım?” (DHK, 4)

“**Ne** gün kalkacak bu perde ölüm?” (OBY, 21)

Aşağıdaki örnekte “*ne*” sözcüğü ismin önüne gelerek “*nasıl*” soru anlamı ile onu belirtmek ve pekiştirmek amacı ile kullanılmıştır:

“Bu **ne** kıyafet!” (ÖTS, 1757)

Aşağıdaki örnekte “*ne*” sözcüğü önüne geldiği ismi pekiştirmek ve anlamını güçlendirmek amacı ile kullanılmıştır:

“**Ne** adam!” (ÖTS, 1757)

Tüm bu görevleri ve anlamları ile sözcük ismi belirtmek amacı ile kullanıldığından sıfat görevi üstlenmiştir. Sözcüğün, isimleri belirtmek amacı ile kullanıldığı örnekler sıfat türü içerisinde değerlendirilmiştir.

1.3. Zamirler

Zamirler cümle içerisinde isimlerinin yerini tutan sözcüklerdir. Bu özelliğinden dolayı zamirlere adıl da denilir. Zamirlerin temsil ettikleri sözcükler; nesneler, durumlar ya da olgulardır. Bu nedenle zamirler tek başlarına bir nesneyi karşılayamazlar ve olguları ikincildir: *ben, sen, kendi, bunlar, herkes, hepsi, birkaçı, çoğu, bazı, kimi, hangisi* gibi. İsimler gibi zihinde bir kavramı karşılamamalarına rağmen zamirler sözcük anlamı olarak oldukça kapsamlıdır. Bu kapsamı zamirlerin sözcük dağarcığı için söylemek mümkün değildir.

Zamir sözcüğü için Almancada *pronomen, fürwort*; Fransızcada *pronom*; İngilizcede *pronoun*; Arapçada *zamir*; Latince *prónómen*; İtalyancada *pronom* terimleri kullanılmıştır (Kocasavaş, 2004, s.27). Zamirler, isimlerin yerini tutan sözcükler oldukları için isimlerin aldığı ekleri alabilirler. Zamirler, her hâlleriyle adlara benzerler. Banguoğlu, zamirlerin isimler ile benzerliğini ifade ederek onlar gibi çokluk eki, isim çekim eki aldıklarını belirtir (2019, s.356). Fakat isimlerden farklı olarak zamirler gövde yapımına müsait sözcükler değildir. Bazı yapım eklerini alabilirler fakat bu durumda işlevlerinde değişiklik görülür: *kimlik, senli benli, bencil* gibi. Bu durumda zamirler yapılarına göre türemiş olamaz sadece kök hâlinde, birleşik ya da öbekleşmiş olabilir.

İsimlerin yerini tutan bu sözcükler kişi, soru, işaret ve belgisizlik kavramları taşır. Bu nedenle zamirler; görevleri bakımından kişi zamirleri, soru zamirleri, işaret zamirleri ve belgisiz zamirler olarak sınıflandırılır. Zamirleri ilgi eki ve iyelik ekleri ile de cümle içerisinde görebiliriz.

Tahsin Banguoğlu, zamirleri kavramlarına ve kullanışlara göre yedi çeşide ayırmıştır (Banguoğlu, 2019, s.356). Sınıflandırmasında kullandığı “ilinti zamirleri” terimi yerine Korkmaz ve Ergin “bağlama zamirleri” terimini kullanmaktadırlar (2009, s.405; 2007, s.280).

Soru zamirleri; cümle içerisinde sık kullanılan bir zamir çeşidir. Türkçede iki ana soru zamiri vardır: *kim* ve *ne*. Birçok dilbilgisi kaynağında soru zamirleri bu şekilde sıralanmıştır. Bunlar dışında soru sıfatlarının iyelik ekleri alarak soru zamiri olarak kullanıldıkları da görülür: *hangisi*, *kaçı* gibi. Çalışmada incelenilen “*ne*” sözcüğünün ele alınan birçok örnekte soru zamiri olarak kullanıldığı örnekler görülmektedir:

“*Demin gördüğüm lütuflar ne idi?*” (İ, 38)

“*Daha ne dedi?*” (SaSi, 90)

Sözcük, sadece kök hâlinde değil ek aldığı çekimleri ile de soru zamiri olarak kullanılmıştır:

“*Meryem Ana neyin imiş*” (DBH, 22)

Bu tezde “*ne*” sözcüğü, isimlerin yerini soru yolu ile tuttuğu zaman, zamir türü olarak değerlendirilmiştir.

1.4. Zarflar

Fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların veya aynı görevdeki zarfların özelliklerini, zaman, yer, yön, nicelik, soru, durum gibi yönleri ile gösteren sözcüklere zarf denir. Zarflar, bu sözcük türlerinin anlamlarını belirginleştiren sözcüklerdir. Zarflar da tıpkı sıfatlar gibi tek başına kullanıldıkları zaman isim soyludur. Nasıl ki sıfatlar başka bir sözcüğün özelliğini etkiliyorsa zarflar da aynı şekilde fiil, fiilimsi, sıfat ya da kendi türünü etkilemektedir. *Şimdi*, *ileri*, *çabuk*, *en*, *çok*, *nasıl* gibi sözcükler zarflara örnektir. Türkçede zarf olarak bilinen sözcüklerin dışında pek çok sözcük, cümle içerisinde gösterdikleri özellikler ve anlam ilgisi ile zarf olarak kullanılmaktadır. “*Üç ay boyunca gece gündüz çalıştım.*” cümlesindeki “*gece gündüz*” isimlerden oluşan bir ikileme olmasına rağmen cümle içerisinde zaman bildirme işlevinde olduğundan zarf olarak kullanılmıştır. Yine aynı cümledeki “*üç ay boyunca*” kelime grubu

sıfat tamlamasının bir edat olarak oluşturduğu bir edat grubu olmasına rağmen yine zarf görevindedir.

Dilbilgisi kaynaklarının hemen hemen hepsinde zarfların görevlerine bakıldığında, zaman zarfları¹, durum zarfları, yer- yön zarfları, azlık-çokluk zarfları, soru zarfları olarak ayrılır. Gencan, zarflarla ilgili yaptığı sınıflandırmada başlıklara koşul zarfını da eklemiştir (1979, s.424)

Çalışmaya konu olan “*ne*” sözcüğü, incelenen örneklerde birçok yerde kök hâlinde zarf görevi ile kullanılmıştır:

“*Ne dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan?*” (S, 18)

“*Of ne uzuyor, ne uzuyor, ne uzuyor.*” (FHDBŞ, 80)

“*Bu ne hicranlı seferdir ki beraber değiliz!*” (HD, 27)

İlk iki örnekte fiileri etkileyen sözcük, sonraki örnekte ise sıfatın anlamını etkilemiştir. Birinci cümlede soru zarfı olarak görülen sözcük sebep buldurmaya yönelik kullanılmıştır. Bu örnekte “neden, niçin” anlamlarını taşıyarak yapılan fiilin sebebini sormaktadır. Sözcük, ikinci cümlede miktar zarfı olarak kullanılmıştır. Fiilin anlamını güçlendirmiştir. Üçüncü cümlede ise sıfatın derecesini artırma görevi üstlenmiştir. Sözcüğün ek almış şekillerinin zarf işlevinde kullanıldığı örnekler de vardır:

“*Ahmet abi, güzelim, bir mendil niye kanar?*” (GB, 53)

“*KORO Bir korku uyanır yüreklerde nedensiz.*” (GDTO, 13)

Bunların yanında sözcüğün başka sözcüklerle grup ya da öbek hâlinde zarf olarak kullanıldığı söz takımları da oldukça fazladır: *nasıl, ne kadar, niçin, ne zaman, ne yaparsa yapsın* gibi. “*Ne*” sözcüğünün cümlede kök hâlinde veya eklerle belirtilen işlevlerde kullanıldığı örnekler zarf türü içerisinde değerlendirilmiştir.

1.5. Edatlar

Yalnız iken bir anlam taşımayan, birlikte bulunduğu sözcüklerle çeşitli ilgiler kuran, bu şekilde cümlede anlam kazanan sözcüklere edat denir: *ile, kadar, gibi, göre, için, dolayı, ötürü, yalnız, sanki, ancak, üzere, tek, doğru* vb. Edatlar diğer sözcük türleri gibi anlamlı

¹ Tahsin Banguoğlu zaman zarfları yerine gerçekleşme zarfları kavramını kullanmıştır (Banguoğlu, 2019, s.372).

değildir. Edatlara görevli sözcükler de denilir. Başka sözcüklerle kullanıldıklarında yeni bir anlam ilişkisi kurarlar: *benzerlik, beraberlik, neden, yön, zaman, araç, amaç, eşitlik* gibi. Örneğin; “gibi” sözcüğünün tek başına anlamı yoktur, bir varlığı veya bir kavramı karşılamaz. Bu sözcük ise “*Kömür gibi gözleri var.*” cümlesinde benzerlik anlamı verir, o cümlemin parçası haline gelir. Cümleden çıkarıldığında cümlemin anlamında daralma oluşur veya cümlemin anlamında bozulma meydana gelir. Edatlar başka sözcük veya sözcüklerle birleşerek cümle içinde sıfat veya zarf görevi üstlenebilirler:

“*O adam dağ **gibi**di, ne hale geldi.*” (sıfat).

“*Akşama **doğru** eve gelirim*” (zarf).

Edatlara sözcükler arasında anlam ilgisi kurduğundan ilgeç de denilmiştir. Tahsin Banguoğlu edatlar için “takı” sözcüğünü kullanmıştır (2019, s.385). Kurdukları anlam ilişkileri bakımından edat ve takıyı farklı kabul eden dilbilimciler de vardır. Bazı kaynaklar, edatları isim ve fiillerden farklı bir sözcük sınıfı olarak kabul etmemektedir. Bunun sebebi edatların kökeninin anlamlı sözcükler olan isim ve fiillere dayanmasıdır. Edatlar isimlerle eksiz şekilde bağlanabilir veya isimlerle zamirlere bazı durum ekleri aracılığı ile gelir: *kâr için, benim için, bana karşı, benden sonra* gibi.

Aynı zamanda birçok dilbilgisi kaynağında bağlaçlar ve ünlemler, görevli sözcükler olması açısından edat türünün içinde değerlendirilmiştir. Ergin “Türk Dilbilgisi” kitabında edatları üç bölüme ayırır: bağlama edatları, ünlem edatları, son çekim edatları (2007, s.348). Delice, bu sınıflandırmaya pekiştirme edatlarını da eklemiş ve edatları dört başlık altında incelemiştir (2017, s.147). Deny de edatlar (aygıtlar) genel başlığı altında ilgeçler (edatlar), bağlaçlar ve ünlemler alt başlıklarına yer vermiştir (2012, s.300).

Hacıeminoğlu, çekim edatlarını yapı ve menşe bakımından, mana bakımından ve kullanılış bakımından olmak üzere üç bölümde sınıflandırmıştır (1972, s.2-3):

Korkmaz, edatları yapı ve kökenleri, kullanılış biçimleri ve görevleri bakımından olmak üzere üç başlık altında incelemiştir (2009, s.1055).

Edatlar için yapılan tanımlarda (bağlama, çekim ve ünlem edatını içine alan) bir sözcükten sonra gelip, sonraki sözcüklerle anlam ilişkisi kurdukları ifade edilmektedir. Görevleri bakımından değerlendirildiğinde çekim edatları ile bağlama ve ünlem edatları farklı işlev taşıyabilmektedir. Bu nedenle sözcük türleri sınıflandırılmasında bağlaçlar ve ünlemler ayrı

başlık altında alınmış ve bu sözcük türlerine dair alt sınıflandırmalar diğer bölümlerde verilmiştir.

Çalışmaya konu olan “ne” sözcüğü; isimlerin yerine soru yolu ile geçtiğinde zamir görevinde; isimlerin önüne gelerek onları soru yolu ile belirttiğinde sıfat görevinde; fiilleri, fiilimsileri, sıfatları veya zarfları soru ya da nicelik olarak belirttiğinde ise zarf görevinde kullanılmaktadır. Bazı kaynaklarda “ne” sözcüğü bazı kullanım örnekleri ile edat türünde kabul edilmiş ve pekiştirme, kuvvetlendirme, karşılaştırma-denkleştirme, bağlama, ünlem edatı olarak isimlendirilmiştir. Sözcükler kullanıldığı yerlere göre farklı görevler üstlenebilmektedir. Batı Türkçesinde incelenen metinlerde sözcüğün yukarıdaki cümlelere benzer görevlerine örnekler tespit edilmiştir. Dilbigisi kaynaklarının çoğunda sözcük türlerinin sınıflandırılmasına yönelik yapılan açıklamalar göz önünde bulundurularak “ne” sözcüğü, isimleri soru görevi ile buldurmaya çalıştığı cümlelerde soru zamiri; ismin önüne gelip belirtme görevi üstlendiğinde sıfat; sıfat, zarf ve fiillerin derecelerini pekiştirdiği cümlelerde zarf; bağlama, karşılaştırma, denklik bildirdiği cümlelerde bağlaç; bir durum veya olay karşısında beliren mutluluk, sevinç, şaşkınlık, korku, öfke, acıma gibi duyguları karşıladığında ve seslenme, uyarıp tepki verme gibi hitap niteliğinde kullanıldığında ünlem olarak değerlendirilmiştir.

Edatlarla ilgili yapılan sınıflandırmalarda edatlar görevleri bakımından da ele alınmışlardır. Bu görevlerden bazıları da şüphe, tahmin, aşırılık, pekiştirme bildirme görevidir. Sözcüğün rastlanılan kullanımlarından biri de cümle sonlarına gelerek “acaba, ya, ne olur, ne var” gibi anlamları karşıladığı şüphe bildiren kullanımıdır. Sözcüğün cümle sonunda “acaba” anlamında kullanıldığı cümleler edat türü içinde değerlendirilmiştir:

“Herif deli mi **ne**?” (SaSı, 136)

“ölüversek mi **ne**” (BSM, 98)

“Fakat Sakarya başka, yokuş mu çıkıyor **ne**?” (Ç, 398)

Bu konu ile ayrıntılı açıklamalar ve örnekler sözcüğün edat görevinde kullanılması başlığı altında ele alınıp değerlendirilmiştir. Sözcüğün bahsedilen bu görevde kullanıldığı örnekler edat türü içerisinde verilmiştir.

1.6. Bağlaçlar

Birbiriyle ilişkisi bulunan cümleleri, aynı görevi üstlenen sözcük ve sözcük gruplarını bağlayan ve tek başlarına bir anlamı olmayan sözcüklere bağlaç denir. Zaten var olan anlam ilgilerine dayanarak bağ kurdukları için, bağlaçlar edatlardan farklıdır. Edatlar cümleden çıkarıldıklarında anlam bozulurken, bağlaçlar için böyle bir durum söz konusu değildir. Korkmaz, bazı gramerlerde bağlacın edat türü içinde gösterildiğini, oysa edat ve bağlaçların işlevleri ile kullanıldığı yerler bakımından aralarında bir ortaklık bulunmadığını, bu sebeple de bağlaçların edatlar sınıfında yer almaması gerektiğini belirtmiştir (2009, s.1094).

Bağlaçlar görevleri vasıtası ile bir söz bütünlüğü sağlarlar. Bağlaçlar, eş görevli sözcükleri sıralayabilir, karşılaştırabilir ya da denkleştirebilirler. Sözcüklerin ya da sözcük gruplarının arasına gelebildikleri gibi cümle başına ya da sonuna da gelebilirler. Bağlaçlar, diğer sözcük türlerinde olduğu gibi yapı olarak basit, türemiş, birleşik ya da öbek hâlinde olabilir. Türkçede ilk metin örneklerinden bugüne kadar görülen birçok bağlaç vardır. Bağlaçların da oluşumu edatlar gibi zamanla tamamlanmıştır. Bunlar yanında dilimize yabancı dillerden geçen bağlaç görevli sözcükler de vardır.

Bazı dilbilimcilerin edat türünün içinde bazılarının da işlev olarak ayrı bir sözcük türü olarak kabul ettiği bağlaçların tüm kaynaklardaki ortak işlevleri sıralama, karşılaştırma ve ayırt etme, denkleştirme, açıklama, sebep, sonuç ve şart bildirme gibi işlevlerle sözcükleri, sözcük gruplarını ve cümleleleri birbirine bağlamaktır.

Çalışmada sözcüğün bağlama, karşılaştırma, denklik işlevleri edat başlığı altında değil bağlaç görevi ile verilecektir. Sözcük kök hâlinde veya “ne...ne” sıralı kullanımı ile bu görevi üstlenmektedir. Bunun yanında başka sözcükler ile oluşturduğu söz öbekleri ile de bağlama görevinde kullanılabilmektedir:

“Ne ölüm korkutur bizi ne hicran.” (KK, 229)

“Fakat Mehpeyker gözlerini yerden ayırmadığından ne evzayıyla arzettiği istizanları göstermeye muktedir olabilirdi, ne de lakırdısını kesmeye cesaret ederdi.” (İ, 35)

Çalışmada incelenen “ne” sözcüğü, yukarıda bahsedilen görevlerde kullanıldığı örneklerde bağlaç türü içerisinde değerlendirilmiştir.

1.7. Ünlemler

Sevinç, kıvanç, acı, korku, şaşırma, üzüntü gibi duyguları anlatmaya yarayan, bir doğa sesini yansıtan ya da seslenme, gösterme, sorma, cevaplama ifade eden sözcük türüne ünlem denir. Ünlemler cümle başında ya da sonunda bulunabilirler. Konuşma dilinde diğer sözcüklerden farklı olarak vurgulu söylenirler. Bu durum, ifade ettikleri anlamı vermek içindir: *of, ay, ah, vah, oh, eyvah, haydi, hey* gibi. Bazen bazı sözcük türleri de cümle içinde ünlem görevi üstlenebilir. Ünlem olduğunu bildiğimiz sözcükler dışında seslenme, dilek, emir gibi anlamlar taşıyan sözcükler de ünlem olarak kullanılmış olabilir. Örneğin; “*Serkan!*” şeklinde vurgulu bir şekilde seslenildiğinde isim görevindeki bu sözcük seslenme ünlemi görevi üstlenmiş olur. Aynı şekilde “*Ne iyi!*” şeklinde miktar ve nitelik görevli sözcüklerden oluşan bu sözcük grubu da beğenme anlamı ile ünlem işlevini yerine getirmiş olur. Ünlemler çekim ekleri olarak isimleşebilirler: *ahı vahu, oflamak* gibi. Ünlemler bağımsız olarak kullanıldıklarında cümle kuruluşunda bir öge olarak kabul edilmezler ve cümle dışı unsur olarak isimlendirilirler. Başka ögeleri etkilemezler ve başka sözcüklerle anlam ilgisi kurmazlar; sadece diğer ögelerin durumunu belirginleştirirler.

Ünlemler kök hâlinde olabileceği gibi bazı ekler de alabilirler. Ergin, ünlemleri edat türünün içinde kabul etmiştir (2007, s.351).

Korkmaz, ünlemleri edat grubundan farklı bir tür olarak değerlendirmiş ve üç ana bölümde incelemiştir (Korkmaz, 2009, s.1147).

Tek başına ünlem olarak kullanılan sözcüklerin yanında, ünlem görevi gören başka sözcük türleri de vardır. Aynı zamanda yansıma sözcükler de ünlem sınıflandırmalarında ayrı bir başlıkta değerlendirilmiştir.

İncelenen metinlerde “*ne*” sözcüğünün kök hâlinde ya da ek olarak duyguları ifade eden ve seslenme bildiren örneklerinin olduğu görülmüştür. Sözcüğün kök hâlinde ünlem görevinde kullanıldığı bazı örnekler şunlardır:

“*Kör Kız: Ne, bizi de mi kaçıracaktı?*” (FHDBŞ, 12)

“*Primo:*

Ne? diye haykırdı. “Muharebe bitti mi?” (ÖSBH3, 125)

Sözcük bunun dışındaki bazı kullanımlarıyla çeşitli duyguları karşılamak veya seslenmek amacı ile kullanılabilmektedir. Aşağıdaki örneklerde “*nere*” sözcüğünün bulunma durum eki almış hâli ünlem görevinde kullanılmıştır:

“*Haykırmak istedim. Nerede? Nefes bile alamıyordum.*” (ÖSBH2, 14)

“*Nerde! Aldırmadı...*” (S, 357)

Sözcüğün bahsedildiği üzere duyguları ve tepkileri karşılamak, seslenme bildirmek amacı ile kullanıldığı örnekler ünlem türü içerisinde değerlendirilmiştir.

1.8. Fiiller

Daha önce sözcük türleri bölümünde ifade edildiği üzere doğada ilk başta varlıklar ve hareketler görülür. Bu nedenle isim ve fiil türü ana sözcük türleridir. Fiiller; eylem, durum, iş, hareket, oluş bildirirler. İsimler kavramları, varlıkları nesneleri bildirirken fiiller de bunların hareket ve durumlarını bildirme işlevi görürler. Fiil türü, tüm dillerde gramer yapılarının ve sözcük türlerinin en önemli öğelerinden birini oluşturur. İş, oluş ya da hareket bildirmesi fark etmeksizin fiil kökleri bir eylemin adı olduğundan bu sözcük türüne eylem de denmiştir.

Fiil türü değişik açılardan incelenmesi gereken oldukça kapsamlı bir türdür. Öncelikle fiil köklerinin tek başına anlamlı sözcükler olduğunu söylememiz gerekir fakat bu sözcükler cümle içerisinde tek başına kullanılmaz, karşımıza çekimli bir şekilde çıkarlar. Bu durumda fiiller çekim ekleri (kip) ve şahıs ekleri alırlar. Çalışmanın kapsamı gereği bu ekler tanıtılmayacaktır. Eylemleri gerçekleştirebilmeleri için bir varlığa ihtiyaç duyup duymamaları ve içerik özellikleri bakımından fiiller; kılış, durum ve oluş fiilleri olarak ayrılmaktadır. Bu eylemlerin özne ve nesne ilişkileri ise fiilin çatı özelliklerini göstermektedir. Fiillerin biçimsel özelliklerine bakıldığında diğer sözcük türlerindeki gibi basit, türemiş ve birleşik yapılar olarak ayrıldığı görülür. Fiil türü birçok açıdan ele alınması gerektiğinden dilbilgisi kaynaklarında sayıca fazla başlıklar altında incelenmiştir.

Fiilimsi dediğimiz yapılar köklerinden dolayı fiil türü içerisinde incelenmiştir. Fakat bu yapılar kökleri fiil olsa da cümlede aldıkları ekler vasıtası ile isim, sıfat ya da zarf görevini üstlenirler. Bu sebeple isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olarak adlandırılırlar.

Korkmaz; fiilleri yapı, içerik, kılış, anlam ve çekimli-çekimsiz olma özelliklerine göre bölümlere ayırmıştır (2009, s.527-1046):

Bu çalışmada incelenen “ne” sözcüğü isim soylu bir köktür bu nedenle çekimli bir fiil olarak kullanılması mümkün değildir. Aynı şekilde sözcüğün kökü fiil olmadığından fiilimsi işlevi de üstlenemez. Sadece “ne” sözcüğünün ek eylem getirilerek cümlede yüklem olarak kullanılabildiği görülmüştür.

2. TÜRK DİLİNİN DÖNEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI VE BATI TÜRKÇESİ

2.1. Türk Dilinin Dönemlerinin Sınıflandırılması

Binlerce yıllık gelişim evresi olan ve bir anlaşma aracı olarak kullanılan dilin bugünkü şeklini almasında birçok farklı etken vardır. Bu etkenlerden en önemlisi toplumun maddi ve manevî değerlerinin tamamını kapsayan kültür unsurudur. Toplumun içinde bulunduğu kültürel hayat elbette dili de etkiler. Dil ile kültürün ayrılmaz bir bütün olduğunu söylemek mümkündür.

İçinde yaşanan coğrafya kültürü etkileyen en önemli öğelerden biridir. Türklerin ilk vatanlarındaki coğrafi koşullar; Türklerin yaşam biçimini, dolayısıyla da kültürel yapılarını etkilemiştir. Daha çok göçebe hayat izleri görülen bu dönemde doğayla iç içe geçirilen bir yaşam tarzı toplumun dil öğelerinde izler bırakmıştır. Daha sonra birçok coğrafyada yaşayan Türklerin Anadolu coğrafyası ile tanışması, oradaki farklı kültürlerle etkileşimi, yeni bir coğrafyanın değiştirdiği yaşam tarzının izleri yine dilin öğelerine yansımıştır. Kültürün şekillenmesine yol açan coğrafya, doğal olarak dilin tarihî gelişimini etkileyen sebeplerden biridir.

Türkler dünya üzerinde çok geniş bir alanda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Birçok coğrafyada bulunmuş, uzun yıllar yaşadıkları bu coğrafyalarda izler bırakmışlardır. Bu durumu Ahmet Bican Ercilasun “Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi” isimli eserinde şu şekilde açıklamıştır:

“Türkler dünya üzerinde doğuda Moğolistan ve Çin içlerinde batıda Yugoslavya içlerine; kuzeyde Sibiryadan ve Moskova yakınlarındaki Kazan şehrinden, güneyde Bağdat, Lübnan sınırı ve Kıbrıs içlerine, Hindistan ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan büyük ve geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. 20-90 doğu boylamları ile 33-65 kuzey enlemleri arasında yer alan bu coğrafya, kuş uçuşu, doğudan batıya yedi bin, kuzeyden güneye üç bin kilometrelik bir alanı içine alır.” (Ercilasun, 2010, s.55).

Toplumun tarihî süreç içinde yaşadığı sosyal ve siyasî olaylar ve bu olayların kültürel yaşama yansımaları da dili doğrudan etkilemiştir. Örneğin; Türk toplumunun 19. yüzyıl sonrası yaşadığı siyasal olaylar sonucu, kültürel hayatta Batı medeniyetinden birçok unsurun etkisi görülmeye başlamış, söz gelimi Tanzimat Dönemi sonrası Fransız edebiyatından birçok çeviri yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde de devam eden dilde sadeleşme hareketi yeni bir dil anlayışı meydana getirmiştir. Toplumdaki tarihî, sosyal ve siyasî olayların dil üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Tüm bu örnekler dilin canlı ve değişimlere açık olduğunu gösterir.

İlk yazılı eserlerimiz olan Göktürk Kitabeleri'nde kullanılan dil somut ve soyut kavramların yer aldığı, içinde mecazları barındıran, dil özellikleri bakımından işlenmiş ve gelişmiş bir dildir. Bu durum Türk dilinin ortaya çıkışının çok daha önceki tarihlere götürebileceği düşüncesini kanıtlar. Türk dili ile ilgili araştırmalar yapan dilbilimciler, Türklerin bıraktıkları başka eserler olabileceğini ve çeşitli sebeplerle bunların günümüze ulaşmadığını da savunmaktadır. Dönemsel sorunlar, savaşlar, göçler, sosyal ve siyasî değişiklikler bir devletin edebiyatını, dilini ve kültürel hayatını etkiler. Türk toplumunun tarihinin durağan olmayan aksine oldukça hareketli olduğu göz önüne alınırsa günümüze ulaşan kaynaklar ile tam bir tasnif yapmak oldukça zor olmuştur. Tüm bu etkenler eldeki dil malzemelerinin günümüze tam şekilde ulaşmasını da etkilemiştir. Göktürk Kitabeleri'nden öncesine ait bir metin henüz bulunamadığından, MS 8. yy. öncesi karanlık dönem olarak ifade edilir fakat bu durum Türkçenin binlerce yıllık bir geçmişi olduğu gerçeğini değiştirmez.

Türkler dünya üzerinde çok geniş bir alanda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Birçok coğrafyada bulunmuş, uzun yıllar yaşadıkları bu coğrafyalarda izler bırakmıştır.

Bu kadar geniş bir alana yayılan bir dili tasnif etmek elbette zordur. Arat, “Türk Şivelerinin Tasnifi” isimli eserinde dilin belirli bilimsel ölçütler ile sınıflandırılması gerektiğini söylemiştir (1976, s.306).

Türkçenin tarih boyunca geçirdiği binlerce yıllık aşamalar, farklı dönem adlarıyla adlandırılır.

Ligeti (1951, s.301-327), Caferoğlu (1984, s.92), Baskakov (1968, s.53-59), Tekin ve Ölmez (1999, s.226) Türk dilinin tarihi dönemlerini gösteren araştırmacılardan bazılarıdır. Araştırmacıların yaptığı tüm çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin dil dönemleri genel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Altay Türkçesi
2. İlk Türkçe
3. Ana Türkçe
4. Eski Türkçe (Göktürk Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi)
5. Orta Türkçe (Harezmi Türkçesi)
6. Kuzey Türkçesi (Kıpçak Türkçesi)
7. Doğu Türkçesi (Çağatay Türkçesi)
8. Batı Türkçesi (Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi)

Bir dilin çeşitli farklılıklar göstererek sınıflara ayrılmasında coğrafi etkenler başta olmak üzere farklı coğrafyaların getirdiği etkileşim ve sosyal-kültürel unsurlar etkilidir. Böylece diller zaman içerisinde farklı tarihlerde farklı dallara ayrılabilir. Türk dilini tarihsel dönemlere ayırırken bazı dönemler için farklı isimler kullanıldığı görülür. Fakat tüm sınıflandırmalar Ana Altayca döneminden başlar. İlk Türkçe döneminde bağımsız bir dil hâline gelen Türkçenin seslerinin karakteristik özellikleri Ana Türkçe döneminde belirginleşmiştir. Türkçenin yazılı metinlerine ilk defa ulaşılabilen dönem ise Eski Türkçe dönemidir. Sonrasında ise sınırı tam olarak çizilemeyen Orta Türkçe dönemi gelir. Harezmi Türkçesi, Eski Türkçe döneminden sonra gelen Doğu Türkçesine geçiş dönemi olan bu dönemi temsil eder. Daha sonra ise Kıpçak, Oğuz ve Çağatay grubu olarak ayrılan Kuzey, Batı ile Doğu Türkçelerini kapsayan dönemler görülür. Son olarak ise En Yeni Türkçe, Modern Türkçe ya da Çağdaş Türkçe olarak isimlendirilen dönem gelir. Çağdaş Türkçe, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan, Gagavuz ve Türkmen Türkçeleri olarak sınıflara ayrılmıştır. Çağdaş Türkçe döneminde kuzey-doğu kolu Özbek Türkçesi, Uygur Türkçesi, Tatar Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi vb. kollara ayrılarak günümüzde varlığını devam ettirmektedir. Batı Türkçesi ise sırası ile Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi olarak gelişimini sürdürmüştür.

Çalışmada incelenen “ne” sözcüğü, Batı Türkçesinin dönemlerine ait eserlerdeki kullanımları ile ele alınmıştır.

2.2. Batı Türkçesi

Batı Türkçesi, 12. yüzyılın sonu ile 13. yüzyılın başlarından günümüze kadar gelen Türkçenin en büyük iki kolundan biridir. Doğu ve Batı Türkleri arasında 13. yüzyıldan itibaren yeni ve farklı iki yazı dili oluşmaya başlamıştır. Türk dilinin kültürel anlamda en verimli edebiyat dönemlerinden biri olan bu yazı dili, Batı Türkçesi veya Oğuz Türkçesi olarak anılmıştır. Bu dönemin yazı dili hâline gelmesi, Selçuklu Devleti’nin kurulmasından sonradır.

Batı Türkçesinin yazı dili olarak ortaya çıkışı büyük ölçüde Anadolu coğrafyasında olmuştur. Fakat Eski Türkçeden bu döneme geçişte arada uzun bir süre vardır. Türklerin İslamiyeti kabulü ile edebî dil olarak bir süre Arapça ve Farsça kullanılmıştır. Batı Türkçesinin yani Oğuz Türkçesinin ilk evresi olan Eski Anadolu Türkçesinin edebî dil hâline gelmesi uzun bir zaman almıştır. Ercilasun, “Batı Türkçesinin Doğuşu” isimli makalesinde, dönemin tarihi ve sosyal sürecini anlattıktan sonra ikinci bir yazı dili olarak Batı Türkçesinin geçiş döneminden sonra ortaya çıkmasını, aradaki geçiş sürecinde edebî dil olarak Arapça ve Farsça

kullanılmasına, “...XI. ve XII. yüzyılda niçin Türkçeyi kullanmamışlardır diyerek suçlamak yerine, nasıl oldu da iki asır sonra kendi milli yazı dillerini yarattılar diyerek takdir etmek daha doğrudur.” diyerek cevap vermiştir (1996, s.655). Fakat bu sürece rağmen Oğuz Türkçesinin daha önce geliştiği bilinmektedir. Kaşgarlı Mahmud, Dîvânü Lügati't-Türk'te Oğuzca hakkında bilgiler vererek, Oğuzcanın bazı özellikleriyle Karahanlı dönemi ve diğer tarihi Türk lehçeleri dönemlerinden ayrıldığını ifade etmiş, sözlüğünde 265 kelimenin Oğuzca olduğunu da bildirmiştir (Mermer, 2009, s.15).

Korkmaz, Batı Türkçesinin Türk dilinin 13. yüzyıl ortalarından 15. yüzyıla kadar geçen dönemi olduğunu, “Eski Anadolu Türkçesi”, “Eski Türkiye Türkçesi”, “Tarihî Türkiye Türkçesi”, “Orta Oğuzca” ve “Eski Osmanlıca” da denilen bu dönemin Anadolu Selçukluları, Beylikler ve özellikle de Osmanlı Beyliği'nin devlet olduğu dönemleri içine aldığını belirtmiştir (Korkmaz, 2005, s.274-286).

Batı Türkçesi 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da, Azerbaycan'da gelişen yazı dilidir. Batı Türkçesi dönemin uzun gelişmeleri dikkate alındığında kendi içinde birçok değişikliğe uğramıştır. Kök ve ekte görülen bazı ses ve şekil değişikliklerinin yanında içinde bulunulan dönem, tarihî ve kültürel gelişmeler nedeni ile yabancı dillerden bazı sözcükler, ekler ve diğer unsurlar Türkçeye girmiştir. Bu durumun en önemli nedeni şüphesiz ki İslamiyet'in kabulüdür. Bu dil döneminde Türkçenin kendi unsurları değişikliğe uğradığı gibi başka dillerden alınan unsurlar da zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Bahsedilen unsurlar daha çok Batı Türkçesinin ikinci evresi olan Osmanlı Türkçesi döneminde görülür. Batı Türkçesine geçiş döneminde edebî eserlerde bir önceki dil döneminden birçok özellik görmek mümkündür. Bilhassa Türk dili tarihinde karışık dilli eserlerin verildiği dönemde hem Doğu Türkçesinden hem Batı Türkçesinden birçok ses özelliği vardır. Örneğin; *ol-* ve *bol-* fiillerine aynı eserde rastlanabilmiştir. *Olga-bolga* dönemi de denen bu ilk devrenin göze çarptığı en önemli eserleri arasında “Behçetü'l-Hadaik” ve “Kıssa-i Yusuf” sayılabilir.

13. yüzyıldan itibaren Hazar Denizi'nin güneyinden Anadolu'ya gelen Oğuz boyları, burada kendi ağız özelliklerine dayalı bir yazı dili oluşturmaya başlarlar. Dönemin devamında ise Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyılda bir imparatorluk haline geldiği, birçok kıtaya yayıldığı ve zayıflayana kadarki süreci içine alan Osmanlı Türkçesi dönemi vardır. Bu dönemde, Türkçeye Arapça ve Farsçadan sözcükler girmiştir. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türkçesinde “mahallileşme” cereyanları başlamış, bu hareket Tanzimat Dönemi'ne kadar sürmüştür. Türkçe, yabancı kelimelerle dolu bir şekilde varlığını “Türkiye Türkçesi” dönemine kadar

sürdürür. Genç Kalemler dergisinde Ömer Seyfettin ve çevresindekilerin İstanbul ağzından yeni bir yazı dili oluşturmak için başlattıkları “Yeni Lisan” hareketi bu dönemin başlangıcı sayılır. Dilde sadeleşme ve öze dönme ilkesi ile yeni bir dönem başlar. Bu bilgilerden hareketle Batı Türkçesini üç ana kolda incelemek gerekir:

1. Eski Anadolu Türkçesi
2. Osmanlı Türkçesi
3. Türkiye Türkçesi.

2.2.1. Eski Anadolu Türkçesi

13. ve 15. yüzyıllar arasında Batı Türkçesinin ilk kolu olan “Eski Anadolu Türkçesi” dönemi başlar. Eski Anadolu Türkçesi, Batı Türkçesinin Anadolu sahasında gelişmeye başlaması ile ortaya çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz lehçesine dayalı ilk edebî yazı dilidir; Eski Türkçe ile başlayan yazı dilinin Anadolu’daki temsilcisidir.

Eski Anadolu Türkçesi için Eski Oğuz Türkçesi, Eski Türkiye Türkçesi, Eski Osmanlı Türkçesi gibi terimler kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi tarihsel olarak Türklerin Anadolu’ya yoğun göçünden ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuruluşundan başlatılmıştır fakat bu yazı dilinin gelişimi çok daha eskilere dayanan Oğuz dilinin Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemini Yeni Türkçe dönemine bağlayan bir geçiş görevi olduğu da göz ardı edilmemelidir. Dönemin ses ve şekil özelliklerine bakıldığında kendinden önceki dönemlerden farklılıkları olduğu kadar benzer yanları da görülmektedir. Nitekim Kaşgarlı Mahmut da Dîvânü Lugati’t-Türk’te Karahanlı Türkçesi ile öteki Türk boylarının konuştukları Türkçeyi karşılaştırırken "dillerin en yeğnisini" dediği Oğuzcadan da bahsetmektedir (Atalay, 1992, s.39).

Eski Anadolu Türkçesi her ne kadar Anadolu sahasında gelişen bir konuşma ve yazı dili olsa da Batı Türklerin yaşam alanlarının Anadolu etrafına da yayılmasından sonra başka coğrafyalarda da etkisini göstermiştir.

Eski Anadolu Türkçesi kendi içinde üç ana bölüme ayrılır. Bunlar; Korkmaz’a göre Selçuklu dönemi Türkçesi, Beylikler dönemi Türkçesi ve Osmanlı Türkçesine geçiş dönemidir (2009, s.XCI). Bu dönemler Anadolu’da ortaya çıkan tarihî, sosyal ve siyasî gelişmelere bağlı olarak şekillenmiştir. Anadolu’ya göç eden Türkler, Orta Asya geleneklerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Bu geleneklere dil özellikleri de dâhildir. Selçuklu Devleti’nin kurulmasından sonraki dönemde verilen eserlerin dil özelliklerine baktığımızda yeni bir yazı diline göre

oldukça gelişmiş bir seviyede olduğundan bundan önceki süreçte yani 11 ve 12. yüzyılda da bu yazı dilinin yavaş yavaş şekillendiğinden söz etmek mümkündür. Büyük Selçuklu Devleti ve bu devletin Anadolu'daki uzantısı ve devamı olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin devlet dilinin Farsça olması ve bir yandan da din dili olan Arapçanın etkileri, Oğuz Türkçesinin gelişimini zorlaştırsa da bu dilin halkın konuşma dili olması ve halk için yazılan eserlerin kaleme alınması Eski Anadolu Türkçesini kısa sürede bir edebî dil hâline getirmiştir. Bu ilk evrede diğer dönemlere göre yabancı kelimeler bakımından yalın bir Türkçe kullanılmıştır. Selçuklu dönemi Türkçesi 12. yüzyıl sonu ile 13. yüzyıl arasında gelişme göstermiştir. Hoca Dehhanî'nin, Yunus Emre'nin, Sultan Veled'in şiirleri; Şeyyad Hamza'nın "Yusuf u Zelihâ"sı, Ahmed Fakîh'in "Çarhnâme"si bu dönemin önemli dil ve edebiyat ürünlerinden bazılarıdır.

Beylikler çağı 13. yüzyıldan 15. yüzyılda Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi arasını kapsar. Korkmaz'a göre Selçuklu Türkçesinin bitişi ile Beylikler dönemi Türkçesinin başlangıcını kesin bir şekilde ayırmak mümkün değildir, XII. yüzyıl eserlerinde her iki dönemi de temsil eden özelliklere rastlanmaktadır (Korkmaz, 2009, s.XCIII). Selçuklular tarafından Anadolu'ya yapılan fetihler Türklerin Anadolu'ya göç hareketini hızlandırmıştır. Bu fetihler sırasında birçok uç beyi Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Bilindiği gibi bu uç beyleri sınırları korumak ve gerektiğinde karşı saldırı düzenlemekle görevlendirilmişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde merkezî otoritenin zayıflaması üzerine bazı ayaklanmalar başlamıştır. Moğolların da bu ayaklanmadan yararlanıp Anadolu'ya hâkimiyet kurma çabası olumlu sonuçlanmıştır. 13. yüzyıldan sonra Moğolların Anadolu üzerindeki hâkimiyetinin azalması üzerine beylikler kendi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Osman Bey'in uç beyliğinin bölgede Bizanslılar'a karşı verdiği mücadele ve kazandığı zaferler sonucu beylik, yavaş yavaş güçlenmeye ve büyümeye başlamıştır. Osmanlı Beyliği zamanla diğer beyliklere son vererek Anadolu'da bir birlik kurmuş ve devlet hâline gelmiştir. İşte Anadolu Türkçesinin Osmanlı Türkçesine geçiş aşaması bu siyasi olayla gerçekleşmiştir. Beylikler döneminde Anadolu'nun her bölgesinde dil ve edebiyat etkinlikleri yoğunlaşmıştır. Çünkü beylik hükümdarları dâhil birçok devlet yöneticisi, ileri gelenler ve sanatçılar bilim, tıp, astronomi, edebiyat, tarih vb. çeşitli alanlarla ilgilenmişlerdir ve önemli eserler meydana getirilmiştir. Bu nedenle de Eski Anadolu Türkçesi ilk evresinden sonra tam bir yazı dili hâline bu ara dönemde gelmiştir denilebilir. Bu dönemde telif ve çeviri birçok eser görülmektedir. Âşık Paşa, Hoca Dehhanî, Hoca Mes'ud, Şeyhoğlu Mustafa, Kul Mes'ud, Süleyman Çelebi, Erzurumlu Darîr, Dursun Fakîh gibi isimlerin şiirleri ve çevirileri dönemin önemli dil ve edebiyat ürünleridir.

Osmanlı Beyliği'nin büyüyüp devlet daha sonra ise imparatorluk hâline gelmesi ile dil tarihinde de gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemdeki Arapça ve Farsça etkisi yabancı unsurların olduğu karışık bir dil yapısını meydana getirmiştir. Bir önceki döneme göre söz varlığı olarak daha farklı özellikler dikkat çeker. Edebî eserlerde hepsinde olmamakla beraber ağır ve sanatlı bir dil görülür. Özetlemek gerekirse Anadolu'ya göç eden Oğuzların Orta Asya'da dil geleneklerinden hareketle yeni bir yazı ve edebiyat dili meydana getirme süreçleri Eski Anadolu Türkçesinin doğmasını sağlamıştır. Selçuklular döneminde başlayan ilk evre sonrası Beylikler döneminde bu yazı dili olgunlaşmış ve şekillenmiştir. Osmanlı Türkçesine geçiş ile beraber son evresini tamamlamıştır. Ergin'e göre, Eski Anadolu Türkçesi yabancı unsurlar bakımından Batı Türkçesinin en temiz dönemidir (2007, s.17).

2.2.2. Osmanlı Türkçesi

15. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları arasındaki döneme “Osmanlı Türkçesi” denir. Anadolu'da bağımsızlıklarını ilan eden beylikler arasındaki güç mücadelesinden başarı ile çıkan Osmanlı Beyliği'nin bir devlet hâline gelmesi ve Anadolu'da siyasî bir birliğin sağlanması, beraberinde dil tarihinde de değişikliklere yol açmıştır. Eski Anadolu Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında bir köprü olan bu dönemde ses ve biçim özellikleri bakımından çok büyük değişiklikler olmasa da özellikle Farsça ve Arapçadan çok fazla kelime girişi olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren ise “mahallîleşme” hareketi başlamıştır. Bu akımın etkisi Tanzimat'a kadar devam eder. Türkçe, yabancı kelimelerle yüklü ağır bir dil olarak varlığını Türkiye Türkçesi dönemine kadar sürdürür. Ömer Seyfettin ve Milli Edebiyat Dönemi sanatçılarının konuşma dili ile yazı dili arasındaki farkı yok etmek üzere başlattıkları akıma kadar Osmanlı Türkçesi dönemi devam eder.

Ergin, Osmanlıca'yı Batı Türkçesi içinde bilhassa Türkiye Türkçesinden ayrı bir devre hâlinde tutan şeyin onun dış yapısı olduğunu belirtir ve bu devrenin yabancı unsurlar tarafından bilhassa Arapça ve Farsça unsurlar ile son haddine kadar sarıldığını söyler (2007, s.19). Dönemler arasındaki bu farklılıklara alfabe değişikliğini de eklemek gerekir. Osmanlı Türkçesi döneminde Arap alfabesi kullanılırken; Türkiye Türkçesi döneminde Latin alfabesine geçilmiştir. Batı Türkçesinin bu kolu kendi içerisinde farklı dönemlerde bazı farklı özellikler gösterse de ana unsurları bakımından yaklaşık beş asır bir bütünlük içinde varlığını devam ettirmiştir.

Osmanlı Türkçesi Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk hâline gelip birçok farklı kıtaya yayılması ile coğrafi olarak oldukça kapsamlı sınırlara yayılmıştır. Her ne kadar aydınlar

arasında ve birçok medresede ilim ve bilim dili olarak Arapça ve Farsça tercih edilse de halk arasında, günlük hayatta ve devletin resmi yazışmalarında Türkçe kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinin kendi içinde ayrıldığı dönemler ile ilgili kesin bir sınıflandırma yapmak pek mümkün değildir. Dönemler arasında ses ve biçim özellikleri bakımından büyük farklılıklar yoktur fakat daha önce ifade edildiği üzere yabancı unsurların niceliği ve niteliği bazı dönemlerde değişiklik göstermiştir.

Osmanlı Türkçesi, tarihsel süreçteki dil özelliklerine bakılarak Başlangıç Dönemi, Klâsik Dönem ve Yenileşme Dönemi şeklinde üç döneme ayrılmıştır (Özkan, 2007, s.483-485).

Ergin, yabancı unsurların durumu bakımından Osmanlı Türkçesini kendi içinde; Arapça ve Farsça kelimelerin istila ettiği dönem, karışık dil koyuluğunun son sınırına ulaştığı dönem ve karışık dilin koyuluğunu kaybettiği dönem olmak üzere üç döneme ayırır (Ergin, 2007, s.19).

Osmanlı Türkçesi, başlangıç evresinde Eski Anadolu Türkçesi evresinden ayrılmaya başlamıştır. Anadolu’da siyasî birliğin sağlanması ile edebiyat, kültür ve bilimsel hayat da canlanmaya başlamış ve bu dönemde birçok önemli eser verilmiştir. Fakat Arap ve İran edebiyatına duyulan ilgi nedeniyle zamanla sanatçılar arasında bir hüner yarışına girilmiştir. Böylece edebiyat dilinde bazı mazmunlar, yabancı sözcükler ve tamlamalar kullanılmaya başlanmıştır. Yine de bu başlangıç evresinin bir sonraki dönem kadar ağır ve sanatlı bir özellik gösterdiğini söylemek mümkün değildir.

16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar devam eden klâsik dönemde yabancı unsurların varlığı çok daha açık şekilde görülür. Ergin; bu dönemdeki karışık dilin son haddine vardığını, yapısı güç hâlde Türkçeye benzeyen yazı dilinde Arapça ve Farsça unsurlar arasında Türkçe unsurların âdeta görünmez olduğunu söylemiştir (Ergin, 2007, s.20). Aruz vezninin kalıplarının Türkçeye uygulanması da bu dönemdeki unsurların hızını etkilemiştir. Korkmaz bu dönemdeki yabancı dillerin Türkçe üzerindeki yoğun etkisinin yalnız söz varlığında kalmadığını gramer kuralları ve eklere de yerleştiğini belirtmiştir (Korkmaz, 2009, s.CI). Fakat içinde bulunulan duruma tepki gösteren ve daha sade bir dili tercih eden sanatçıların sayısı da oldukça fazladır. Halka hitap eden ve halk için yazılan birçok eser de olmuştur. Zatî, Hayalî, Fuzûlî, Bâkî, Nev’izâde Atâî, Şeyhülislâm Yahya, Nedim, Şeyh Galip, Ragıp Paşa gibi birçok isim şiirlerinde nispeten daha sade bir dil kullanmışlardır. Veysî, Nergisî, Âlî Mustafa Efendi, Naîmâ gibi nesir yazarları da süslü nesir yazarlarına göre daha sade eserler yazmışlardır. XV. yüzyılda Necâtî Bey gibi şiirlerinde halk deyimlerine, atasözlere yer veren konuşma diline daha yakın bir Türkçe ile yabancı unsurlardan uzak bir dil kullanan şairler de

vardır. XVI. yüzyılda Edirneli Nazmî ve bazı şairlerin temsil ettiği aruz ölçüsünü kullanırken daha sade bir Türkçe ile yazma amacı ile ortaya çıkan Türkî-i Basît akımı yabancı unsurların hızını bir miktar azaltsa da tamamen önüne geçememiştir.

19. yüzyıldan sonra Tanzimat Dönemi ile birlikte yeni bir sürece giren Türk edebiyatında Batı kültüründen etkiler görülür. Bu etkiler sadece edebiyatta değil, toplumsal hayatta, siyasette, bilimde, mimaride ve çeşitli dallarda kendini gösterir. Bu nedenle edebiyatın ve kültürün malzemesi olan dilde de birtakım değişiklikler kendini gösterir. Böylece Osmanlı Türkçesinde de yeni bir evre başlar. Bu yenileşme evresi XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başlarına kadar devam eder (Özkan, 2007, s.483-485).

İslamiyet kültürünün etkisinden Batı uygarlığı etkisine giren Tanzimat edebiyatı sürecinde Batı edebiyatından birçok yeni tür edebiyatımıza girmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu mevcut durum hakkında halkı bilgilendirmek ve uzun yıllardır halktan uzak bir dille ortaya koyulan edebiyat ve sanat dilini halka yaklaştırmak amacı ile Tanzimat döneminde sanatçılar dili sadeleştirme amacı gütmüşlerdir. Halka ulaşmak amacı ile gazetecilik önemli bir noktaya gelmiştir. Fakat bu konuda tam bir başarı elde edilememiştir. 1895 yılından sonra Servet-i Fünûn Dergisi etrafında bir araya gelen sanatçılar Edebiyat-ı Cedîde akımını oluşturmuş ve Tanzimat dönemi anlayışından farklı bir yol çizmişlerdir. Edebi eserlerde duyguların ifadesi için süslü ve sanatlı bir dil kullanmayı tercih etmişler; Arapça ve Farsça kelimelerle Türkçe kelimelerden oluşan ikizli, üçüzlü tamlamalar kullanmışlardır. Böylece Tanzimat’la birlikte sadeleşmeye başlayan yazı dilini yeniden konuşma dilinden uzaklaşmıştır. Aynı zamanda Fransızcanın cümle yapısı etkisi de dilde görülmeye başlamıştır. Fecr-i Âti dönemi ise Servet-i Fünûn döneminde çok farklı bir özellik göstermez ve genellikle dil ve edebiyat özellikleri bakımından bir önceki dönemin devamı niteliğinde kabul edilir. Bu karışık dil özellikleri 1911 yılında Genç Kalemler Dergisi tarafından toplanan sanatçıların yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkı tamamen kaldırmak amacı ile yazdıkları “Yeni Lisan” makalesi ile sonlanmaya başlar ve dil tarihinde yeni bir döneme geçilir. Osmanlı Türkçesinin son evresi ise son bulmuş olur.

2.2.3. Türkiye Türkçesi

Türkiye Türkçesi, Batı Türkçesinin son dönemidir. Tarihi olarak İkinci Meşrutiyet’ten (1908) başlayıp günümüze kadar devam eden dönem olarak ifade edilebilir. Tanzimat dönemi ile başlayan dilde sadeleşme çabaları Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp Ali Canip Yöntem gibi sanatçıların başlattığı edebî hareketle sistemleşmeye başlamıştır. Millî edebiyat akımı ile

başlayan sadeleşme süreci, en somut hâlini Cumhuriyet dönemi Türkçesi ile göstermiştir. Yazı dilini konuşma diline yaklaştırmak, daha doğrusu konuşma dilinden yeni bir yazı dili ortaya çıkarmak hamlesiyle başlayan bu dönemde öncelikli amaç Türkçeyi yabancı unsurların etkisinden kurtarmaktır. Timurtaş, Türkiye Türkçesini; “Türkiye Cumhuriyeti ile eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde yaşayan Türklerin kullandığı tarihî ve çağdaş konuşma ve yazı dili” şeklinde tanımlamıştır (1979, s.175-202).

Türkiye Türkçesi, dil özellikleri bakımından kendi içinde bir bütünlük arz etse de farklı tarihî dönemlerde bazı değişimler göstermiştir. Ergin, 1908 sonrasında Cumhuriyet’in ilânına kadar devam eden ilk safhayı Türkiye Türkçesinin başlangıç devri kabul eder ve bu devirde Osmanlıcanın son örnekleri ile Türkiye Türkçesinin ilk örneklerinin yan yana bulunduğu devir olarak nitelendirir (2007, s.23). Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi gramerlerini tarihî gelişme süreçleri açısından ve gramer özelliklerini değerlendirerek Osmanlı Dönemi gramerleri, Tanzimat Dönemi gramerleri, Cumhuriyet dönemi gramerleri olarak aşamalara ayırmıştır (2009, s.CVII). Türkiye Türkçesine geçiş dönemlerinde Osmanlı Türkçesinden kalan bazı sözcük ve tamlamalara rastlanır fakat bu unsurların ortadan kaybolması oldukça hızlı olmuştur. Türkiye Türkçesinin yabancı unsurlardan arınmasında Yeni Lisan hareketinin önemli bir yeri vardır (Genç Kalem Dergisi, Nisan 1911, <https://yeni-lisan-makalesi-maddeleri>. Erişim tarihi: 20.06.2024).

İlkelerde vurgulanmak istenen ana amaçlar; milli gelişmenin temelinde milli dil olması, yazı dili ile konuşma dili arasındaki büyük farklılıkları kaldırmak için yazı dilinin konuşma diline yaklaştırılması, İstanbul Türkçesinin yazı dili olması, yabancı sözcüklerin dilimizde nasıl söyleniyorsa öyle yazılması, Arapça ve Farsçadan Türkçeye giren dil bilgisi kuralları ve bu kurallarla yapılan bütün tamlamaların kaldırılması, konuşma diline yerleşmiş Arapça, Farsça sözcükler ve bilimsel terimlerin dilden çıkarılmaması, Türkçe kurallara uyulması, başka Türk lehçelerinden sözcük alınmaması ve bu ilkeler doğrultusunda yeni ve millî bir edebiyat meydana getirilmesi gerektiği şeklinde belirlenmiştir.

Görüşlerini “Yeni Lisan” adlı makalede yayımlayan Millî Edebiyat akımı sanatçılarının amacı “yeni bir dille millî ve yerli bir edebiyat oluşturmak”tır. Sadece dil anlayışları ile değil işledikleri konular ve biçim özellikleri ile de milli bir edebiyat oluşturmaya çalışmışlardır. Sanatçılar millî ve yerel konulara, toplum ve yurt sorunlarına, Anadolu’ya ve Anadolu insanının yaşamına eğilmişlerdir. Milli ölçü olan hece ölçüsünü kullanmaya özen göstermişler ve halk edebiyatından nazım şekilleri tercih etmişlerdir.

Türkiye Türkçesinin tarihî gelişim süreci içinde bu önemli hareketten sonra en önemli çalışma Dil İnkılâbı'dır. 1928'de Harf İnkılâbı'nın yapılmasının ardından 1932'de Türk Dil Kurumu'nun kurulmasıyla Türkçe, sistemli bir şekilde ele alınarak sadeleştirilmiş; en berrak ve olgun hâline ulaşmıştır. Dil İnkılâbı ile dilin “milleti birleştiren, milli kültür etrafında toplayan önemli bir unsur olduğu” fikri savunulmuş ve Türkçeye yapı ve özelliklerine uygun bir gelişme zemini hazırlamak, Türkçeyi eğitim, ilim ve kültür dili hâline getirmek, Türkçede kalmış bazı yabancı gramer şekilleri ve kelimeleri arındırmak, dili zenginleştirmek için yeni kelime katacak türetme yollarını işler hâle getirmek gibi ilkeler belirlenmiştir (Yelok, 1996, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3816>, Erişim tarihi: 20.06.2024)

Atatürk, Türk dilinin bugünkü gelişmiş ve sadeleşmiş hâlini alabilmesi için çok uğraşmış ve bir toplumu ayakta, bir milleti bir arada tutan en önemli etkenin dil olduğunu her defasında vurgulamıştır. 12 Haziran 1932 tarihinde, kendisinin de “Hami” başkan olarak bulunduğu “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” kurulmuştur. Bu cemiyetin ismi daha sonra “Türk Dil Kurumu” olarak değiştirilecektir. Atatürk'e göre “Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.” (Korkmaz, 1991, s.190). Dil İnkılâbı'nın ve bu dönemdeki çalışmaların Türkçenin özleşmesine, sadeleştirilmesine, gelişerek ve olgunlaşarak günümüzdeki hâline gelmesinde çok büyük katkıları vardır.

Batı Türkçesini bir bütün olarak düşündüğümüzde kendi içinde ayrılan üç döneminde ses ve biçim özellikleri bakımından birçok ortak noktalarının olduğu görülür. Fakat bazı sesler ve ekler o dönemin karakteristik özellikleri olarak var olmuş; zaman içinde diğer dönemlerde yerini başka unsurlara bırakmıştır. Türkiye Türkçesini kendinden bir önceki dönem ile karşılaştırdığımızda dilin ses özelliklerinden ziyade sözcük hazinesi bakımından farklı olduğu görülür. Ergin, Türkiye Türkçesini Osmanlı Türkçesinden ayıran başlıca hususiyetin yabancı unsurlar karşısındaki durumu olduğunu söylemiştir (Ergin, 2007, s.24). Bu durumda Türkiye Türkçesi ile beraber yabancı sözcük sayısı azalırken aynı zamanda Arapça ve Farsçadan geçen bazı ekler, edatlar ve bağlaçlarda da azalma olmuştur. Bunların tamamının kaybolduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü günümüzde hâlâ kullandığımız yabancı dillerden dilimize yerleşen sözcükler, edatlar, bağlaçlar ve bazı ekler vardır.

3. “NE” SÖZCÜĞÜ

3.1. “Ne” Sözcüğünün Kökeni Üzerine

Dünyanın en yaygın dillerinden biri olan Türkçe, tarihi ve hâkim olduğu coğrafya bakımından önemli bir kapsam gücüne sahiptir. Birçok dili etkilemiş Türkçenin varlığı çok eski zamanlara dayanmaktadır. Türkçenin zenginliğini sözlü ve yazılı kaynaklarımıza bakarak anlamak mümkündür. Bugün Türkçenin temel kaynaklarından olan sözlüklerimiz incelendiğinde sadece söz varlığını gösteren temel sözlükler değil; terimler, deyimler, atasözleri, ağız ve farklı anlam özelliklerini ele alan birçok farklı tür olduğu görülmektedir.

Türkler birçok coğrafyada etkin uygarlıklar kurmuşlardır. Bu durum Türk devletlerinin dilinin dünya üzerinde birçok farklı topluluk tarafından tanınmasına, bilinmesine yol açmıştır. Türklerin dünya üzerindeki askerî, siyasî, sosyal ve kültürel hareketleri, Türk dilinin gelişimine ve yayılmasına da yön vermiştir. Türkçe, oldukça eski ve çok zengin bir dildir. Bu zenginliğin ana sebebi elbette Türkçenin söz varlığıdır. Fakat bunun yanında Türkçenin her düşünce, duygu ya da duruma uygun sözcükleri bünyesinde barındırması; soyut kavramları ifade etmedeki gücü; aynı sözcüklerin farklı yerlerde farklı anlamlara, farklı sözcüklerin aynı anlamlara gelebilmesi; anlam inceliği taşıması; standart dilin yanında yerel dilde de birçok zenginliği barındırması gibi durumlar dilimizin zenginliğini gösteren ölçütlerden bazılarıdır. İlk sözlüklerimizden günümüze kadar yazılan sözlükler incelendiğinde bu durum daha iyi anlaşılabacaktır.

Türk dilinin zengin varlığı içerisinde bazı sözcükler Türk dili tarihi boyunca varlıklarını korumuş, bazı sözcükler ses ve anlam değişikliklerine uğramış, bazıları günümüze gelene kadar tamamen kaybolmuştur. Kimi zaman dilin canlılık özelliği doğrultusunda zamanla değişen kurallarına uymadığından kimi zaman da anlam ve yapı olarak kendi görevini üstlenen başka sözcüklerin yaygınlaşması ile bu sözcüklerin kullanımı azalmış olabilir.

“Ne” sözcüğü, Türk dil tarihi içerisinde yazılı ilk metinlerden günümüze kadar varlığını sürdürmüş bir sözcüktür. Farklı dönemlerde bazı ses değişikliklerine uğrasa da hemen hemen tüm yazılı metinlerde kendini göstermiştir. Bu metinler incelendiğinde “ne” sözcüğünün işlev ve anlam olarak farklı kullanımları olduğu görülmektedir. Sözcük; işlev olarak isim, sıfat, zamir, zarf, bağlaç, ünlem ve bazı kaynaklarda edat türünden kuvvetlendirme, üstünlük, karşılaştırma edatı olarak isimlendirilen görevleri üstlenmiştir. Anlam olarak incelendiğinde

ise tek başına, eklerle ya da başka sözcüklerle bir araya gelerek çok çeşitli anlamlara geldiği görülmektedir. Tüm bu çeşitlilik bu çalışmanın asıl konusunu oluşturmaktadır.

Türkçe, birçok dile yeni sözcükler kazandırırken bazı dillerden de sözcükler almıştır. Bazı sözcüklerin kökenleri ile ilgili farklı görüşler öne sürülmüştür.

“*Ne*” sözcüğünün kökeni konusunda da farklı görüşler vardır. Ramstedt, kelime başındaki Moğolca *n-* ile Türkçe *y-* denkliğinden hareketle “*yme*” sözcüğünün kökünün **yem-* “eklemek” fiilinden gelebileceğini belirtmiş ve “*yeme*” şeklini bir konverb olarak değerlendirmiştir. Türkçede sözcük başlarında bulunan /y/ sesinin Moğolcadaki /y/ sesini karşılayabileceği durumuna örnek olarak Moğolca “*yekin*” (neden?,nasıl?) sözcüğüyle Türkçedeki soru ve belirsiz zamir olan *ne*’nin bağlantısı olduğunu belirtmiştir (Ramsted, 1915, s.66-84). “*Ne*” sözcüğünün gelişimi ile ilgili:

“Ön veya ilk Türkçede **yÊ-* kökü vardı. Bu kökün ilgi ve yükleme hâllerinin etkisiyle oluşan ön sesi **yÊniñ*, *yÊni* şeklindeydi. Bunlardan *nÊniñ*, *nÊni* şekilleri oluştu ve böylece oluşan *nÊ-* ön sesi (ilgi ve yükleme hâllerinin etkisiyle oluşan ön ses) yaygınlaştı. Yani *nÊ* ve *nÊñ* kökleri.”

şeklinde bilgi vermiştir (Ramsted, 1915, s.66-84).

Bang’e göre, *neme* sözcüğündeki “*me*” edattır (Aktaş, 1996, s.9). Gabain’e göre, +*ma*, +*mä* edatının kökü *ymä*’dir. Bir kısalma olayı ile bu edatın ortaya çıktığını düşünmektedir. O da Ramstedt gibi *ymä* sözcüğünü **yim-* kökünden +*e* zarf fiil ekiyle oluştuğunu düşünmüştür. Gabain’e göre +*me*, +*ma* edatı da *yme* sözcüğünden kısalarak ortaya çıkmıştır. Gabain, “*yimä*” şeklini de bir konverb olarak değerlendirmiştir (1988, s.95-105).

Vladimirtsov’a göre, Altay dillerindeki *ñ* (*ny*) sesi, Türkçede söz başlarında *y-*, Moğolca ve Mançuca *n-* şekline girmiştir. Buna örnek olarak Moğolca *neme* ve Türkçe *yeme* sözcükleri gösterilmiştir (1929, s. 368).

Clauson *yeme* ve (*takı*) *yeme*’yi anlatırken iki yapının da birer cümle başı sözü olduğunu, başka bazı sözcük yapılarıyla “ve” anlamında kullanıldığını belirtmiştir. “*Takı yeme, ikintiyeme, yana yeme*” örneklerini de vermiştir. Clauson, sözcüğün Hint-Avrupa dillerinin etkisi altında kullanıldığı fikrini de öne sürmüştür. “*Ne*” sözcüğünün etimolojisi üzerinde bir görüş ortaya koymamış, soru zamiri (cansız varlıklar için) ve sıfat olarak kullanılabildiğini ifade etmiştir. Sözcüğün anlam olarak ilgi ve aşırı duyguları ifade etmek için kullanıldığını söylemiştir (1972, s.774).

Tekin, bazen tek başına kullanılan bazen de ekleşmiş edat olan “*ne*” sözcüğünü Toharca’ya bağlamıştır. Soru zamirlerinin Batı Toharcasında, Uygurcadaki gibi ‘nisbet zamirleri’ olabildiğini söyleyen Tekin, Doğu Toharcasında aynı soru zamirlerinin, sonlarına bir *ne* getirilerek nispet zamiri olduğunu ifade etmektedir (2001, s.255).

Kotwicz’e göre, “*yeme*” sözcüğü bir konverb değildir. *Ye-me*, *yi-me* olarak ayrılması gereken sözcüğün “*ye*” hecesi Moğolca “*yerü*” (bütün, umumi) sözünden gelebilir (1936).

Temir, **ye-* hecesinin *yerü*’den gelmesi konusunu kabul etmez. “*Me*” hecesinin ise diğer Altay dillerinde sözcük sonunda eklenen ve “*da*, *dahi*, *de*” anlamları veren “*ma*, *me*” edatı olduğunu belirtir. “*Neyime/ne yeme*” şekilleri ona göre “*veya*” anlamındadır ve bir bütün oluşturmakta, başka şekillerle birlikte de kullanılabilmektedir (1948, s.33-44).

B. Nalbant, ““*Ne*’ Kelimesinin Farklı Bir Kullanışı Üzerine” adlı yazısında “*ne*”nin kökeni ve tarihi Türk lehçelerinde kullanımını anlatmış; Vladimirtsov’un Türkçe ile Moğolca arasındaki *y-/n-* denkliğinden dolayı sözcüğü aynı köke bağladığını, Kotwicz’in *ye-me/yi-me*’nin **ye-* hecesini Moğolca’daki “*yerü*: bütün, umumi” sözcüğü ile ilişkilendirdiğini söylemiştir. Ayrıca “*ne*”nin Kutadgu Bilig’deki farklı bir kullanımı üzerinde durmuştur. Kutadgu Bilig’de farklı nüshâlarda birbirinin yerine kullanılan *ya*, *ne* ve *me* edatlarının durumu göz önünde bulundurularak *ya*, *ne* ve *me* kelimelerinin ilişkisi konusu üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir (2003, s.73-86). Türkçede hem *y-*’li hem de *n-*’li şekillerin bulunması, ona göre Türkçe sözcük başı *y-* sesi ile Moğolca *n-* kuralı için istisnai bir durumdur (Nalbant, 2003, s.75).

V. Nalbant’a göre “*yeme*” ilk defa Orhun Türkçesinde karşımıza çıkmakta; “*da*, *de*, *ve*” anlamlarında bir edat ve bir bağlaç olarak kullanılmaktadır. Nalbant, bu sözcüğün “Divânü Lugâti’t-Türk”te kuvvetlendirme edatı, zarf ve bağlaç olarak kullanıldığını örneklerle göstermiştir. Sözcüğün “*ye*” ve “*me*” şeklinde iki sözcükten oluştuğunu da ifade etmiştir (2003, s.210-211, s. 252-254). Sözcüğün kökeni konusunda kesin bir görüş bulunmamakla beraber Nalbant görev ve anlam olarak Farsça *ne....ne* kullanımı ile karşılıklı bir etkinin açık olduğunu vurgulamıştır (Nalbant, 2008, s.252-254).

Tüm örneklerden hareketle “*ye-me*” ve “*ne-me*” sözcüklerindeki *me*’nin edat görevini üstlendiği görülmektedir. “*Ne*” sözcüğünün kökeni ile ilgili kesinleşmiş bir durum söz konusu olmasa da tarihî Türk lehçelerinde kullanım türevlerinden hareketle edat ve bağlaçlarla kolayca bir arada kullanılabildiği ve kalıp ifadeler oluşturabildiği aşikârdır.

3.2. “Ne” Sözcüğünün İşlevi Üzerine

“Ne” sözcüğünün farklı kullanımları, kökeni ve işlevi konusunda farklı görüşlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Sözcük gerçek soru anlamı taşıdığı gibi, tek başına ya da *ne...ne* şeklinde tekrarlı kullanımı ile birden fazla ögeyi birbirine bağlama, onları sıralama ya da karşılaştırma görevi de üstlenmiştir. Bunun yanında sözcüğün çok sık görülen pekiştirme, nicelik bildirme ve yanındaki kelime ya da kelime grubuna olumsuzluk katma işlevleri de vardır.

Gülensoy “Köken Bilgisi Sözlüğü”nde sözcüğün, “hangi şey” anlamında zamir, “hangi” anlamı ile sıfat ve zarf, “soru yolu ile itiraz” anlamı ile zarf görevi üstlendiğini belirtmiş ve şaşma ile çokluk anlamı taşıdığını da söylemiştir. Aynı eserde yazar, sözcüğün Orhun Türkçesinde ve “Divânü Lügât’it-Türk”teki “ne” şekli ile soru zamiri işlevini belirtmiş, Uygur Türkçesinde “peki, niçin, ama, neden, hangi sebeple” anlamları ile *ne*, *ne üçün*, *neçe*, *neçük*, *negü*, *neglük* şeklindeki kullanımlarını, Türkiye Türkçesinde *ne* (+*ce/ci/den*) olarak yer aldığını belirtmiştir. Anadolu ağızlarındaki farklı kullanımlarına anlamları ile şu örnekleri vermiştir:

necap, naca, nacap, necep (nasıl, ne biçim); necik (nedir); neçiye, neçeye (kaça); nedani, nedenni (ne kadar); nedek (ne yapalım); nedi (niçin), nedimiye (neden dolayı); ne edesen, nedisen (ne yapıyorsun); ney, neya (ne); ney, ne, neyin (falan); neyin (falan), neyle (nasıl), neycek (ne yapalım); neynem, neynim (ne yapayım, istemem); neyne- (ne yapmak, neylemek); meynersin (niçin yaparsın); neyneyim (neme gerek); neyni (niçin, neden); neyniyeyh (ne yapalım) (2021, s.490).

Aynı eserde Gülensoy, Türkmen Türkçesinde ve bazı şivelerde *nä*, *nème*, *nèmerse*, *nèrse* kullanımları olduğunu; Kerkük Türkçesinde *ne et-* fiilinin farklı şahıslarda çekimleri olan anlamına gelen *nèdesen*, *nèdeğ*, *nèdeğın*, *nèdim*, *nèdisen*, *nèynisey*, *nèdisey*, *nètsin* kullanımlarını ve *neyıvızdı (neyiniz var)*, *neynnediv (ne eyledin)*, *nèyniren (neme gerek)* kullanımlarını örnek vermiştir (2021, s.490). Sözcüğün ek almış ve birleşik sözcükler içinde yer alan maddelerinde de örnekler verilmiştir.

Eyuboğlu, “Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü” isimli eserinde, “Türkçede ‘ni’ soru sormaya yarar, bu özelliği sebebiyle de Farsçada sözcük önlerine gelerek, o sözcük veya sözcük öbeğini olumsuz yapan ‘ni’den farklıdır.” demiştir. (1995, s.492).

Eyuboğlu eserinde sözcüğün edatlarla sık sık birleşmesinden hareketle bu açıklamaları yapmıştır. Açıklamanın devamında Eski Uygur Türkçesinde *neteg* (ne gibi) sözcüğünün *ne* ile

teg sözcüklerinden oluştuğunu; dilimizde “*teg*” sözcüğünün “gibi” anlamını taşıdığı için aynı anlama gelerek “ne gibi” söz öbeğini karşıladığını belirtmiş; Asya Türkçesinde de *nelek* (*ne elük*) *ne-lük* (*niçin, neden*), *netek* (*nice, nasıl*), *neçük* (*nasıl*), *neçe* (*kaç, ne kadar*) örneklerini vermiş fakat *için/içün* sözcüğünün Farsça *çün*’e bağlanması ve Türkçeye geçerken bir *i* sesinin geldiğinin ileri sürülmesini saptırıcı bulduğunu ifade etmiştir (1995, s.492).

“Divânü Lügât’it-Türk”te “*ne*” sözcüğü, soru sözcüğü olarak yer almış ve sözcüğün ek alarak oluşturduğu yapılar verilmiştir:

- Nelük, nelek, nelik: nasıl
- Negü: “*ne*” anlamına gelen edat
- Ne kerek: ne gerek. Bk. nerek
- Ne: Araplardaki şaşalama= ma, sı yerinde bir edat
- +me: “bilmem” anlamında bir sözcük
- Nece (neçe): ne kadar, nice, kaç.
- +me: ne kadar
- Neçük: neden, niçin (Atalay, 1992, s.419).

“*Ne*” sözcüğü Şemseddin Sami’nin yazdığı “Kamus-ı Türkî” isimli eserde de birçok farklı işlevde ve çeşitli anlamlarla ele alınmıştır. Adında “Türk” sözcüğü geçen ilk Türkçeden Türkçeye sözlük olan, yüzyıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen önemini günümüzde de devam ettiren eser, yaklaşık 1574 sayfadan oluşmuştur. Eserde Türkçe asıllı sözcüklerin yanı sıra dilimize başka dillerden geçmiş sözcüklerin kökenleri ve sayıları da belirlenmiştir. Şemseddin Sami, sözcüğü iki başlık altında değerlendirilmiştir. Birincisi Farsça kökenli olduğu belirtilen ve fiile dâhil olup *edât-ı nefy* olarak görev üstlenen, lisanımızda nadir olup terkîbât-ı Fârisiyyede bulunan bir sözcük olarak belirtilmiştir (*Hudâ ne-kerde*=Allah etmesin). İkincisi aslı “*ni*” kökünden olan bir sözcük olarak belirtilmiştir. İkinci maddede Türkçe Sözlük’te olduğu gibi “*ne*” sözcüğünün farklı kullanımları, işlevleri ve anlamları örneklerle açıklanmıştır. Şemseddin Sami, sözcüğü örnekleri ile şu görev ve anlamlar altında açıklamıştır:

“1. Şeyden ve bazen şahıstan sual etmeye mahsustur: Siz kimsiniz ve elinizdeki nedir?, Ne istiyorsunuz?

2. Taaccüb ve kesret beyan eder: Ne soğuk!, Ne güzel!, Ne yağmur! Yalnız olarak *edât-ı ta’accüb* gibi de kullanılır.

3. Sual beyan etmeksizin *ibhâm* ve *tamim* yani her manasıyla *ism-i mevsûl* veya *edât-ı şart* gibi kullanılır: Ne bulduysa aldı. Ne işitse inanır. Ne isterse yapar.

4. *Zamâ'ir-i izâfiyyeye dâhil olup "hangi şey" manasını ifade eder: nem, nemiz, nen, neniz, nesi, neleri: Nemi gördü? Nemiz eksik? Nen var? Nenize göz dikmiş? Nesine dokunulmuş? Başlıca ne kadar şeyler manasıyla müstameldir: Neler söylüyordu; akl-ı beşer neler keşif ve icat ediyor; daha neler neler!"* (Yavuzarslan, 2019, s.917).

Bu ikinci başlık altında sözcüğün bazı ekleri aldığı kullanımları örnekler (*nece, neci vb.*), yanındaki sözcüklere olumsuzluk kattığı kullanımları (*ne umurum, ne ola, ne hacet, ne tañ vb.*), edatlar ile birlikte kullanıldığı örnekler (*ne için, ne ise vb.*) ve öbek şeklindeki kullanımları (*ne var ne yok, ne demek olsun, ne haber vb.*) da verilmiştir (Yavuzarslan, 2019, s.917).

Şemsettin Sami, *ne...ne* bağlacını ayrı bir başlık altında değerlendirmiş ve bunun, iki şeyden birini inkâr etme, reddetme edatı olduğunu belirtmiştir: "*Ne ben gideyim ne siz. Ne bunu isterim ne onu. Ne gelir ne gider. Ne bugün ne yarın.*" (Yavuzarslan, 2019, s.917).

Ahmet Vekif Paşa'nın "Lehçe-i Osmânî" isimli eserinde sözcük iki madde başında verilmiştir. Birincisinde "Hayli ifadesi için: *Azca ne çokça ne.*" anlamında ve edat görevi ile açıklanmıştır. İkinci maddede aslı "*nî*" olarak belirtilerek edat türünde sınıflandırılmıştır. Bu madde içinde,

"ne ara, nere, neresi (hangi makam); ne gezer (mefkûd, heyhat); nem (benim hangi şeyim); neye (ne için); ne tan (şüphesiz); neye lâzım (hacet yok); ne aceb (acaba, aya); ne türlü (envâ-ı aksâm); neden (ne sebepten); ne münasebet, ne demek olsun (haşa); nesi var nesi yok (mâ-meleki); ne için (niçin, çerâ); niçinci (muteriz, müstekzi, mani); neci (hangi hırfet ehli); ne kadar (kaç); neme gereklilik (adem-i mübâlat, ihmal); nesne (şey gibi mühmelâtтан, bir şey, hiçbir şey manası. Türkide neme, Türkmenlerde nemne denir); nice (ne miktar, çok)"

ifadeleri yer almıştır (Toparlı, 2000, s.287).

Hüseyin Cahit "Türkçe Sarf ve Nahiv" isimli eserinde; *onlar, kimse, kim, kimler, hiçbir, bazı, kimisi, kimi, ne, hangisi* zamirlerini "zamâir-i mübheme" başlığı altında değerlendirmiştir. Bu zamirlere "*eşhas ve eşyanın mübhem surette ya'nî hayr-i muayyen olarak yerini tutan zamirler*" demiştir. Sayılan zamirler içerisinde alt sınıflandırmalar yapmış ne, kim ve hangisi sözcüklerini istifhâma hizmet etme görevi ile "zamâir-i istifhâm" başlığı altında değerlendirmiştir (Karahan ve Ergönenç, 2000, s. 122).

Erdal, "A Grammar Of Old Turkic" isimli eserinde sözcüğü *zahir (pronoun)* başlığı altında değerlendirmiştir. Zamirleri, *şahıs zamirleri (personal pronouns)*, *gösterici/işaret zamirleri*

(*demonstratives*), *dönüşlülük* zamirleri (*reflexives*) ve soru-belirsizlik zamirleri (*interrogative-indefinites*) olarak sınıflandıran Erdal, “*ne*” sözcüğünü soru-belirsizlik zamirleri içinde değerlendirmiştir. Soru-belirsizlik zamirlerini *kām/kim* 'kim', *nā* 'ne' ve *ka+* ve *kañu* 'hangi' köklerinden gelen zamirler olarak vermiştir. Bu zamirlerin geniş bir görev yelpazesi olduğunu, soru içeriklerinin yanında belirsizlik de bildirdiğini belirtmiştir. *Kim* ve *nā* (*ne*) ayrımını ise canlı/cansız özellikleri ile açıklamıştır (2004, s.210-211). Bu bilgilerden hareketle sözcüğün bir soru sözcüğü olmasına rağmen farklı işlevleri de karşıladığı belirtilmektedir.

Lewis, “*Turkish Grammar*” isimli eserinde sözcüğü soru sözcükleri başlığı altında incelemiş (*interrogatives*); sözcüğün soru belirten farklı cümlelerde zamir, sıfat ve zarf olabildiğini belirtmiştir. Sözcüğün kök hâlinde kullanımlarına, ek almış çekimlerine ve başka sözcüklerle oluşturduğu öbek kullanımlarına örnekler vermiştir. *Zamir* (*pronoun*) başlığındaki soru sözcüklerini *kim* (*who*), *ne* (*what*), *hangi* (*which*), *kaç* (*how many*) olarak sınıflandırmıştır. “*Ne*” sözcüğünün soru zamiri olarak kullanıldığı cümlelerde isme gelen tüm durum, iyelik ve çokluk eklerini alabildiğini belirtmiştir (*neyi, neye, nede, neden; neler ve çekimleri, nem, nen, nesi, nemiz, neniz, neleri* ve yardımcı sestten sonra gelen ek çekimleri: *neyim, neyin, neyi, neyiz, neyiniz, neleri.*) (1967, s.69-70).

Lewis, eserinde sözcüğün farklı cümlelerdeki farklı işlevlerine örnekler vermiştir. Örneğin; sözcüğün ayrılma durum ekini aldığı “*neden*” şeklinin sebep anlamını karşıladığı durumlarda (*the cause*) isim (*noun*) olarak kullanıldığını; aynı sözcüğün fiile sorulup eylemin sebebini (*why*) buldurmaya yönelik de kullanılabileceğini belirtmiştir. Bu durumda sözcük zamir görevini kaybetmekte ve zarf olmaktadır (*adverb*). Sözcüğün sıfat görevini (*adjective*) “*Ne, belirsiz bir izafetin niteleyici unsuru olabilir.*” şeklinde açıklamıştır. Örnek olarak:

“–*Ne* dersi var? (*What lesson is there?*)

–*Geometri dersi* (*Geometry lesson*)”

cümlesini vermiştir (1967, s.69-70). Soruya verilen cevap bir isim tamlaması oluşturmaktadır.

Lewis’in sözcüğün isimlerin önüne gelip belirsiz bir niteleyici görevini üstlendiği şeklindeki açıklamaya verdiği zamanla *ne malum* (*how do you know*), *ne hacet* (*what need?*) gibi örnekler, kalıplaşmış birer söz öbeği oluşturmuştur. Aynı zaman da sıfat tamlaması veya edat grubu şeklinde kurulan *ne zaman*, *ne vakit* (*when*), *ne asıl* (*what basis*), *ne için* (*why*), *ne kadar* (*how much*) gibi söz öbekleri de kalıplaşmış birer soru zarfı olarak kullanılmaktadır.

Lewis eserinde sözcüğün *ne inat (what obstinacy)*, *ne güzel (how beautiful)* şeklinde nitelediği sözcüğün anlamını kuvvetlendirme görevine de vurgu yapmıştır (1967, s.69-70).

Sözcükler anlamlarına, yapılarına, görevlerine ve işlevlerine göre çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Sözcük türleri ile ilgili birçok sınıflandırma yapılmıştır. Yapılan sınıflandırmaların çoğunda ortak görüş olarak ana başlıklar isimler, fiiller ve edatlar olarak belirlenmiştir. Nesneleri karşılayan sözcükler isimler ve isim soylu sözcükler başlığı altında değerlendirilirken, hareketleri karşılayan sözcükler fiiller başlığı altında değerlendirilmiştir. Edatlar ise görevli sözcükler başlığı altında alınmıştır. Sıfatlar, zamirler ve zarflar isim soylu sözcükler sınıfındadır. Sözcük türleri alt başlıkları ile isimler, zamirler, fiiller, sıfatlar, zarflar, edatlar, bağlaçlar, ünlemler olarak ayrılmıştır. Ortaöğretim kaynaklarında fiilimsiler de ayrı bir başlık olarak değerlendirilmektedir. Birçok dil bilim kaynağında bağlaç ve ünlemler edat sözcük türünün başlığı altında incelenmiştir. Sözcük türleri ile ilgili yapılan sınıflandırmalar sözcük türleri bölümünde ayrıntılı şekilde verilmiştir.

Sözcük türü olarak birçok farklı görevi olan “*ne*” anlam olarak da çeşitlilik göstermektedir. Çalışmada bu çeşitlilik, Batı Türkçesindeki kapsam doğrultusunda seçilen eserlerden örnekler verilerek ele alınmıştır. “*Ne*” sözcüğü tek başına veya eklerle soru zamiri, soru sıfatı, soru zarfı, edat, bağlaç ve ünlem olarak kullanılabilmektedir. Soru anlamı dışında da bu sözcük türleri içinde yer alabilmektedir. Aynı zamanda sözcük başka sözcüklerle bir arada öbek hâlinde kalıp ifadeler oluşturmaktadır. Sözcük ikilemeler, kalıp sözler, deyimler, atasözleri ve argo söz grupları içinde de sık sık yer almaktadır.

“*Ne*” soru sözcüğünün en sık karşılaşılan işlevlerinden biri soru zamiri olarak kullanımıdır. Sözcük, “hangi şey, nasıl bir şey” anlamlarında kişiler dışında kalan canlı ve cansız varlıkları öğrenmek için sorulduğunda soru zamiri görevini taşımaktadır. Bu soruya zihinde verilen cevap bir isimdir. Bu soru zamiri, sorulan varlığın kimliğini ve niteliğini öğrenmek için yöneltilmiş bir sorudur. İncelenen metinlerde farklı dönemlerde farklı metinlerde sözcüğün soru zamiri olarak kullanıldığı birçok örnek görülmüştür:

“*Ne yapmak istiyordu hayatta.*” (GB, 11)

“*HOCA: Büyüklere karşı gelen ne olur?*” (GKVY, 20)

“*Cebrail bana ne armağan etti?*” (HKS, 20)

“Ne” soru zamiri cümlede gerçek soru ifadesi taşıdığı gibi o anki şaşkınlık, kızgınlık, sevinç, telaş gibi duyguları ifade etmek amacı ile kullanılan bir soru ifadesi de olabilir. Bu soru zamiri tıpkı isimlerde olduğu gibi iyelik eklerini ve durum eklerini alabilmektedir. Sözcüğün bu eklerle çekimi tıpkı isimlerin çekimi gibidir. Batı Türkçesinde özellikle Batı Türkçesinin son evresi olan Türkiye Türkçesinde sözcüğe iyelik ekleri getirilirken *ne-m, ne-n, ne-miz, ne-niz* gibi ekin doğrudan eklenmesi yerine ek ile sözcük arasına *y* kaynaştırma sesinin girdiği (*ne-y-im, ne-y-in, ne-y-i, ne-y-i-miz, ne-y-i-niz, ne-y-leri* gibi) kullanımları tercih edilmektedir. Daha çok Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kaynaştırma sesi olmadan kullanıldığı örnekleri görülmektedir. Batı Türkçesinin son dönem metinlerinde ise çoğunlukla kaynaştırma sesi ile kullanıldığı örnekler vardır:

“Döndi eydür ol seni şatanları
Neñ olurdu baña eyit anları” (YZ, 44)

“Meryem Ana *neyin* imiş” (DBH, 22)

Sözcük ismin belirtme, yönelme, bulunma ve ayrılma olmak üzere tüm durum eklerini alabilmektedir. Bu eklerle çekimi yine isimlerdeki gibidir: *neyi, neye, nede, neden*. Sözcüğe belirtme (-I) ve yönelme (-A) durum eki getirilirken ve çekimlenirken iki ünlünün yan yana gelmesi sebebi ile araya *y* kaynaştırma sesi girmektedir:

“Bu yolda da ’vî sığmaz ma’nî gerek
Neyi kim sever-iseñ anı gerek” (RN, 112)

“*Neye* kim bakar-iseñ ol yüzündür
Kime ne sanur-iseñ kendüzüñdür” (RN, 208)

Sözcüğün 3. tekil çekimi tamlanan kişi veya nesne durumuna göre *neyi* şeklinde çekimlenebileceği gibi *nesi* şeklinde de çekimlenebilmektedir. Sözcük bu eki aldığı zamanlarda daha çok akrabalık ve yakınlık derecesini sormak için kullanılır. Kişilerin kast edilmediği durumlarda ise bahsedilen durumun hangi yönünün vurgulanmak istediği sorulur:

“O Mehmet’in *nesi* oluyor?” (ÖTS, 2102)

“Bunun *nesi* iyi?” (TS, 1765)

“...sabahın seher vakti var gecenin *nesi* var” (BS, 394)

“Nesi” sözcüğü sadece soru anlamı taşımaz; aynı zamanda bahsedilen nesnenin ya da durumun çok iyi, çok güzel olduğunu anlatmak için de kullanılır. Cümleye beğenme anlamı katar:

“**Nesi** var? Ne güzel olmuş.” (ÖTS, 2102)

“Hem **nesi** var yahu akça pakça kız.” (TS, 1759)

“Nesi” sözcüğünün birçok söz öbeği içinde kalıplaşmış şekilde kullanımları da mevcuttur. “Nesi var nesi yok” söz öbeği “tüm varlığı, her şeyi” anlamında tamamını bildirmek için kullanılmaktadır. “Neyin nesi, kimin nesi, neyin nesi kimin fesi” şeklindeki kalıplaşmış ifadeler ise kim olduğu bilinmeyen, tanınmayan, şüpheli kişiler için kullanılan ifadelerdir. Bahsedilen kullanımların örneklerine Batı Türkçesinin farklı dönemlerinde rastlanmaktadır:

“Yaz **nesi var nesi yok**.” (FHDBŞ, 789)

“Beyrek der: İç Oğuzdan. İç Oğuzda **kimin nesisin** dedi.” (DKK, 60)

“...**neyin nesi kimin fesidir**.” (TS, 1758)

“Ne” sözcüğü tek başına veya çokluk eki almış hâli ile (neler) “birçok şey, her şey” anlamlarını taşıyarak nicelik bildirebilir. Çokluk eki aldığı bazı örneklerde “birçok şey, türlü türlü şeyler, çeşitli işler, akla hayale gelmeyecek durumlar” anlamlarını taşımaktadır. Bahsedilen kavram veya durum için cümleye nicelik olarak fazlalık ve abartma anlamları katabilir:

“**Ne** isterse yapar.” (TS, 1757)

“Bir alkış almak için **neler** bağışlamazdım!” (HD, 90)

“Gördüler analar **neler** doğurur

Amân amân hey...” (HPE, 65)

“Neler” sözcüğü ikileme şeklinde ve bazı söz öbekleri içinde kullanıldığında “çok ve çeşitli şeyler” anlamına gelerek bu niceliği pekiştirmektedir. Sözcüğün bu şekilde kullanımı söz öbekleri sınıflandırmasında değerlendirilmiştir. İkileme şeklinde kullanımı kendi başına bir söz öbeği olurken aynı zamanda başka kalıplaşmış ifadelerin içinde de yer almaktadır. Örneğin; “**neler neler** maydanozlu köfteler” ifadesi halk ağzında sık kullanılan bir ifadedir.

“Ne” sözcüğünün çokluk ekini almış ve ikileme şeklinde kullanılan bu ifadesi cümleye kast edilen kavram, nesne, durum ya da olgunun fazlalığını bildirerek nicelik katmaktadır:

“**Neler-neler** çizildi,
Neler-neler yazıldı.” (BSMu, 30)

“–Anlat kuzum Lâtife hanım daha da ne duydun?
–A **neler de neler maydanozlu köfteler...**” (ÖBDS, 903)

Metinlerde sık görülen sözcüklerden biri de “nere” sözcüğüdür. “Hangi yer” anlamında kullanılan sözcük ismin bütün durum eklerini, çokluk ekini, iyelik eklerini ve tamlama eklerini alabilir: *nereyi, nereye, neredede, nereden, nereler, neresi, nerenin* gibi. Bu sözcük iki şekilde değerlendirilmiştir. Çoğunlukla sözcüğün “ne” ve “ara” sözcüklerinin bir arada kullanımı ile oluştuğu görüşü hâkimdir. Bazı kaynaklarda ise sözcüğün doğrudan -rA yön eki olarak oluştuğu söylenmiştir. İncelenen metinlerde “nere” soru sözcüğünün durum eklerini almış hemen hemen tüm örneklerine rastlanmıştır:

“**Neredede** sizılar var ise çeken bilir.” (DKK, 3)

“Nere” sözcüğünün bulunma durum eki almış şekli “nerede” sözcüğü cümle içerisinde imkânsızlığı, olanaksızlığı, geçmişe özlemi belirtmek amacı ile duyulan üzüntü duygusunu vermek için ünlem görevinde kullanıldığı örnekler de vardır. Ünlemler cümlede çeşitli duyguları ifade eden, seslenmeyi ya da cevap vermeyi bildirmek amacı ile kullanılan sözcüklerdir. Bu sözcük ile imkânsızlık karşısında duyulan üzüntü, şaşkınlık, özlem gibi duygular karşılanmıştır:

“Gönlüm şen olmalı değil mi?
Nerdeeee!...” (OVBS, 73)

“Eğer iş devam etseydi, beş on para sahibi olacaktı. **Nerede?..**” (ÖSBH1, 90)

“Nere” sözcüğünün durum eki almış hâlleri birçok kalıp söz öbeği içerisinde kullanılmaktadır. Kişileri, kavramları, durumları, olguları birbirine bağlamak amacı ile kullanılan “nerede...orada” ifadesi sık kullanılan bir söz öbeğidir.

Kişileri bağlamak için kullanıldığında “söylenilen kimselerin birlikte olması gerektiği”ni bildiren bir anlam taşımaktadır: “O *nerede ben orada*” gibi. Bu sözcükler ile sıralanan bazı kavramlar zamanla gerçek anlamlarından mecazî anlamları ve ifadeleri taşımak için de

kullanılmaktadır. Örneğin; “*nerede akşam orada sabah*” ifadesi düzenli bir hayatı olmayanlar için söylenen bir kalıp ifade durumuna gelmiştir. “*Nerede hareket orada bereket*” sözlü dilde de çok sık kullanılan çalışmanın önemini vurgulayan bir atasözü oluşturmuştur. “...*nerede...nerede*” ifadesi ise bir önceki kalıp ifadeden farklı olarak sıralanan durumların birbirinden çok uzak ya da çok farklı olduklarını belirtmek amacı ile kullanılan bir söz öbeğidir. “*Nerede...orada...*” söz öbeği gibi sözcükleri bağlayarak karşılaştırma işlevi görmektedir. Bu söz öbeklerindeki kullanımda sözcük, bağlaç işlevini üstlenmiştir. Sözcüğün “*nereden nereye*” şeklinde kullanılan kalıp ifadesinde ise kavramları ya da durumları bağlama görevinden ziyade “iki olay veya durum arasındaki bağa, ilişkiye şaşıрма” anlamı vardır. Bu ifade kişinin yaşadığı durum değişikliğini anlatır. Bu durum değişikliğine verilen tepki anlamını taşıması nedeni ile bu söz öbeği cümlede daha çok ünlem görevi görmektedir. Sözcüğün “*nerede kaldı*” şeklindeki söz öbeği kullanımı cümleye daha çok olumsuzluk katmak amacı ile kullanılır. Bu öbek, yapılacak şeylerin bir faydası olmadığını, bir işe yaramayacağını belirtmek amacı ile kullanılan bir kalıp ifadedir. Bu ifade, söz öbeğine anlamı kuvvetlendirmek için ki bağlacı getirilerek “*nerede kaldı ki*” şeklinde de kullanılabilir. Bağlaçlı kullanımlarında iki cümleyi birbirine bağlayarak ikinci cümlede birinci cümlede verilmek istenen olumsuz durumun sebebi açıklanır. Sözcüğün içinde geçtiği kalıplaşmış kullanımlardan biri de “*nereden esti*” söz öbeğidir. Beklenilmeyen durumları anlatmak için kullanılan bu ifade, bir anda akla gelen durumları sorgulamak için kullanılan bir soru ifadesidir. Sözcük birçok atasözünün kuruluşuna da katılmıştır (bk. “*Sözcüğün Atasözlerin İçinde Kullanımı*”) Yukarıda açıklanan sözcüğün geçtiği kalıplaşmış söz öbeklerine bazı örnek cümleler şunlardır:

“*Nerede akşam orada sabah*” (ÖTS, 2111)

“*Edirne nerede, Kars nerede?*” (ÖTS, 2111)

“*Bu kuzu nereden esti?*” (ÖSBH2, 71)

“*Nere*” sözcüğünün -DE bulunma hâl ekine -SE şart eki eklenerek oluşturulan “*neredeyse*” sözcüğü fiili belirterek zarf olmuştur. Bu sözcük eylemin durumunu veya zamanını “yaklaşık” olarak belirsiz şekilde göstermektedir:

“*Küllük neredeyse doluydu.*” (AO, 82)

“*Gelecek sormaya nerdeyse Kerem, Aslıhan'ı.*” (HD, 26)

Yukarıdaki açıklamalarda belirtildiği gibi durum, iyelik, tamlama ve çokluk eklerinin tamamını alıp çekimlenebilen aldığı bu eklerle farklı anlamlarda kullanılabilen, çeşitli söz öbeklerinin, kalıp ifadelerin, atasözlerinin oluşumunda görev alan “*ne*” sözcüğü, “*i-*” ek fiili ve “*-Dir*” bildirme eklerini de alabilmektedir. Cümlede bu şekliyle yüklem işlevindedir. Ek fiilin tüm zamanları (geniş zaman eki, bilinen ve duyulan geçmiş zaman eki, şart kipi) ile çekimlenebilir:

“*Neydi o rüzgâr ılgıt ılgıt esen?*”(OBY, 111)

“*Neymiş projenin sahibi oymuş.*”(TS, 1758)

“*Ne*” zamiri kendinden sonra gelen bazı sözcüklerle kalıcı veya geçici olarak birleşik yapılar meydana getirebilir. Sözcük, kalıcı olan yani birleşik hâli ile kullanılan “*nere, nasıl, nitekim*” gibi birleşik sözcükler yanında “*nola, nideyim, neylesin*” gibi geçici, ayrı sözcükler hâlinde kullanıla da bilen sözcük grupları içinde olabilir:

“*Neylersin ölüm herkesin başında*
Uyudun uyanamadın olacak.”(OBY, 228)

“*Ne*” sözcüğünün Eski Türkçe, Orta Türkçe, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi metinlerinde yukarıda bahsedilen birçok kullanımına örnek bulmak mümkündür. Bahsedilen dönem metinlerinde çeşitli görev ve anlamlarda kullanılmıştır. “*Ne*” her dönemde zenginliğini kanıtlamış bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır:

“*Ne üçün tiser*”(OY, 150)

“*Ne tir sen*”(DLT, 214)

Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi metinlerinde sözcüğün daha çok “*ni*” şekline rastlanılmaktadır:

“*Ni yir sen uşbu dünyâ kadgusın kim*”(HŞ², 1930)

“*Ni mina Gülşen-i hadda mesel*”(FŞ³, 23)

“*Ne*” sözcüğü yalın hâli ile sadece soru zamiri olarak değil sıfat, zarf, bağlaç, ünlem gibi birçok farklı sözcük türü olarak da kullanılmaktadır. Aynı sözcük cümledeki farklı işlevleri ile

² Hüsrev ü Şirin kısaltması

³ Ferhad ü Şirin kısaltması

farklı görevler taşımaktadır. Yukarıda yalın hâli ve ek almış hâlleri ile zamir olarak kullanımına örnekler verilen sözcük, yalın durumda herhangi bir ismin önüne getirildiğinde çoğunlukla “hangi” anlamını taşır. Bu ismi soru yolu ile belirttiğinden soru sıfatı işlevi görür. Bu sıfatlar ismin önüne getirilerek anlamı soru yolu ile tamamlar:

“*Giden şanlı akıncı **ne** gün döner yurduna?*” (Ç, 178)

Sözcük, bazı cümlelerde ise yine sıfat görevi ile “*nasıl*” anlamını karşılar:

“*Bu **ne** kıyafet?*” (TS, 1757)

“*Ne*” sözcüğü sadece yalın hâli ile değil, “*nerede*” sözcüğüne sıfat yapan -*ki* ekinin getirilmesi ile oluşan “*neredeki*” sözcüğü ve “*ne+asıl*” sözcüklerinden oluşan “*nasıl*” birleşik yapısı ile de sıfat görevinde kullanılmaktadır. Bu sözcükler isimlerin önüne gelerek onları belirtir. “*Neredeki*” sözcüğü isme işaret ederek soru yöneltirken, “*nasıl*” sözcüğü sözcük isimlerin durumunu ve özelliklerini öğrenmek amacı ile yöneltir.

“*Ne*” sözcüğünün eşitlik eki (-CA) ile birleşerek oluşturduğu “*nice*” sözcüğü isimlerin önüne gelip onları belirterek sıfat olarak kullanılabilir. Bu sözcük farklı dil dönemlerinde “*niçe*, *nece*, *neçe*” şekillerinde görülebilmektedir. “*Nice*” sözcüğünün sıfat olarak kullanıldığı cümlelerde sözcük, önündeki isme “kaç, ne kadar, birçok, ne kadar çok, oldukça, hayli” anlamlarını katar. Sözcük bu anlamı ile belgisiz sıfat olarak kullanılmaktadır. Belgisiz sıfatlar; varlık ve nesnelerin miktarını ve sayısını kesin ve tam olarak bildirmeyen, belirsizlik bildiren sıfatlardır. Sözcük belirtilmek istenenin oldukça fazla olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır:

“***Nice** akşam düğün oldu yolumda*” (BS, 645)

“***Nice** insan gelmiş gitmiş*” (DBH, 29)

Sözcük “*nice nice*” şeklinde ikileme olarak anlamı güçlendirmek ve ifade edilen çokluğu pekiştirmek amacı ile de kullanılmaktadır. Bu şekli ile “oldukça çok, pek çok, hayli” anlamlarını karşılar. “*Nice*” sözcüğü gibi çoğunlukla isimleri belirterek sıfat görevi görür. Bu sözcük ve sözcük grupları varlıkların sayısının olağan, alışılmış olandan çok fazla olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır. Sayısı ve miktarı belli olmayan varlıkları karşılayan bu sıfatlar bu nedenle belgisiz sıfatlar grubuna dâhildir:

“*Allah **nice nice** yıllara eriştirsin.*” (TS, 1770)

Sıfatların önündeki isimlerin kaybolması sonucu bazen sıfatlar, isimlerin yerini tutarlar. Bu sözcükler kök hâlinde kullanılabilir ya da çekim eki alabilirler. “Nice” sözcüğü de aynı şekilde bazen nitelediği ismin kaybolması sonucu onu karşılar. Sözcük, isimlerin önüne gelerek “çok, birçok, aşırı” anlamında onları belirterek sıfat görevi üstlenirken önündeki isim düşebilir. Bu durumda isim eklerini de alabilir (durum ekleri, iyelik ekleri ve çokluk eki):

“**Nicesi** görürsin sen işbu işi

Eyit toğrusını iy uşlu kişi” (SN, 45)

“**Nêçeler** bilmez-idi anuñ dilin

Ne bilür görürse hod şahruñ yolın” (YZ, 86)

“Nice” sözcüğü sıfat görevinin yanında “nasıl” ve “uzun zamandan beri” anlamları ile zarf olarak da sıklıkla kullanılmaktadır. Eyleme yönlendirilen bu sözcük soru zarfı görevi üstlenir ve eylemin nasıl yapıldığını sorgulamak amacı ile kullanılır:

“**Nic**’ olacak benim halım” (DBH, 46)

“Görelim hanım **nice** haberleşti.” (DKK, 36)

“Nice” sözcüğüne -Dir ekinin getirilmesi ile oluşan “nicedir” sözcüğü “uzun zamandan beri” anlamında süre bildirmek amacı ile kullanılmaktadır. Bu durumda sözcük fiilin anlamını zaman yönüyle tamamlayan bir zarf görevi üstlenmektedir. Yapılan eylemin kesin olmamakla beraber uzun süredir devam ettiğini bildirmektedir:

“**Nicedir** gördüğüm de yok

Yüzyıllar geçmiş sanki aradan.” (GB, 71)

Fiillerin, sıfatların, fiilimsilerin veya kendi gibi zarf türünde sözcüklerin anlamlarını zaman, yer, yön, nicelik, durum ve soru yolu ile belirten sözcükler zarf görevindedir. Soru zarfları belirtilen sözcük türlerini çoğunlukla ise fiilleri soru ilgisi ile belirten zarflardır. “Ne” sözcüğü tek başına; *nasıl, nereye* gibi birleşik yapılarla; *ne için, ne kadar, ne ile, ne gibi, ne denli, ne diye* gibi edatlarla beraber; *ne zaman, ne biçim* gibi sıfat tamlaması şeklindeki kalıplar ile çeşitli şekillerde soru zarfı görevi üstlenmektedir. “Ne” sözcüğü tek başına eylemin sebebini soruyor ve “neden” anlamını karşılıyor ise soru zarfıdır:

“**PATRON**: ...Bunu beklemezdim senden. Cevap versene, **ne** susuyorsun?” (GKVY, 63)

“*Ne murıldanıyorsun sevgilim?*” (GYÇ, 15)

Sözcüğün yönelme (-e) ve ayrılma (-den) hâl eklerini alarak oluşturduğu “ne-y-e” ile “ne-den” sözcükleri de birer soru zarfıdır. Aynı şekilde bu sözcükler eylemle ilgili sebebi sorma anlamı taşımaktadır:

“*Ahmet abi, güzelim, bir mendil niye kanar?*” (GB, 53)

Sözcüğün Türkiye Türkçesinde görülmeyen Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi metinlerinin bazılarında daha sık rastlanan kullanımlarından biri de “nişe”dir. “Nişe” sözcüğü eylemin durumunu ya da sebebini öğrenmek için sorulan bir sözcüktür ve zarf görevinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi metinlerinde sözcük kullanımını tamamen yitirmiştir:

“*Tutayım utanduñ dimedüñ aduñ*

Hemān dem nişe baş yire kıomaduñ” (SN, 188)

“Neden” sözcüğü “bir durumu ve olayı ortaya çıkaran başka bir durum ve olay; sebep.” anlamı ile kullanıldığında cümlede isim görevi görmektedir. Bu sözcük bu örneklerde fiile yöneltilen sebep sorusu değildir. Bu nedenle soru zarfı görevi yoktur. Aynı sözcüğün cümle içerisinde farklı görevlerde ve farklı anlamlarda kullanılabilmesi dilin zenginliğini gösteren önemli unsurlardan biridir. İsim görevinde kullanılan bu sözcük isimler gibi durum eklerini ve diğer isim eklerini alabilir ve isim tamlamalarında tamlanan görevi görebilir:

“*Yorumlar, nedenler önemsizdi; kesin değildi.*” (AO, 105)

“Neden” sözcüğüne -Dir bildirme ekinin gelmesi ile oluşan “nedendir” sözcüğü de eylemin sebebini sormak için yöneltilen bir sorudur ve bu ek ile pekiştirme sağlanmıştır:

“*Nedendir bilmiyorum ellerim tutsak mıydı?*” (GB, 19)

“Neden” sözcüğünün ise edatının ek şeklini alması ile oluşan “nedense” sözcüğü, cümleye “bilinmeyen bir sebep” anlamı katarak belirsizlik bildirir. Sözcüğün -sız yapım ekini alarak oluşturduğu “nedensiz” sözcüğü ise eylemi durum yönü ile tamamlar ve eyleme “bir sebebi olmadan” anlamı katar. Bu sözcük, birbirinin olumsuzunu karşılayan ekler alarak “nedenli nedensiz” şeklinde ikileme olarak da kullanılmaktadır. Bu söz öbeği sık kullanılan bir ikileme yapısıdır:

“Altı yaşında ilkokula girdi. Orada sınıf arkadaşlarını **nedenli nedensiz** dövmeye başladı.” (ÖBDS, 901)

“Ne” sözcüğü tek başına eylemin sebebini sormak amacı ile eylemin önüne getirilerek “neden, niçin” anlamlarında kullanıldığında soru zarfıdır. “Ne” sözcüğü bu görevinin yanında eylemin önüne gelerek onu pekiştirmek, derecesini artırmak, anlamını güçlendirmek amacı ile de sık sık kullanılmaktadır:

“...ama sonra **ne** sevinmişti...” (BS, 535)

Aynı sözcük sadece eylemlerin değil sıfatların önüne gelerek de onların anlamını ve pekiştirebilir ve güçlendirebilir. Sıfata çokluk, fazlalık ve abartma anlamları katar. Anlamını güçlendirdikleri bu sıfatlar niteleme sıfatlarıdır:

“**Ne** mutlu bana, **ne** güzel bensiz olamadığın.” (BS, 164)

“Bir zamanlar **ne** yaman şeydi.” (ÇS, 39)

“Ne” zamiri son çekim edatlarıyla isimler gibi birleşebilmektedir: *ne ile, ne için, ne gibi, ne diye, ne kadar* gibi. Bu birleşmelerden bazılarında ses düşmeleri görülür: *neyle, niçin* gibi. Sözcüğün yanına gelen edatların yardımıyla cümleye vasıta, sebep, nitelik soruları yöneltmiştir. “Ne” sözcüğünün bazı edatlar ile oluşturduğu edat grupları cümleden soru zarfı görevi üstlenmektedir. “Ne diye” öbeği eylemle ilgili sebebi sorar. “Ne için” öbeği genellikle ses düşmesine uğrayarak birleşik yapıda “niçin” şeklinde kullanılır ve eylemin amacını ve sebebini sorar. “Ne kadar” soru öbeği eylemin miktar ve ölçüsünü sorar. “Ne denli” soru öbeği de eylem miktar yönünden soru yönelten bir öbeğdir. “Ne ile” ise vasıta bildiren, eylemin hangi araç yolu ile gerçekleştiğini soran bir öbeğdir. “Ne gibi” edat grubu genellikle isimlerin önüne gelerek onların benzerlik durumunu sorar. İsme “nasıl, ne türlü” anlamları katar. Bu edat grubu isimlerin önüne geldiğinde varlıkların özelliklerini ve niteliklerini sormaktadır. “Ne zaman, ne biçim” gibi sıfat tamlaması şeklindeki soru zarfları ise eylemi, sırası ile zaman ve nitelik bakımından yöneltilen sorulardır:

“Halk edebiyatı **ne gibi** şeylerdir?” (TE, 121)

“Ne” sözcüğünün önemli görevlerinden biri pekiştirme görevidir. Asıl olarak bir soru sözcüğü olan “ne” bu görevi ile farklı bir işlev üstlenir. Sözcüğün bu görevi eski Türkçeden itibaren birçok metinde karşımıza çıkmaktadır. Bazı dil bilimciler sözcüğün bu işlevde

kullanıldığı yerlerde edat türünün özelliklerini gösterdiğini belirtmiştir. Bu durum sözcüğün edat olarak kullanımı bölümünde ele alınacaktır. Sözcük birçok dönemde “*ne, ni, nā*” ve benzeri şekillerde yaygın şekilde kullanılmıştır. Araştırmacılar çeşitli dönemlerde sözcüklerin pekiştirme görevlerini anlattıkları kısımlarda “*ne*” sözcüğüne de değinmişlerdir.

Deny’ye göre “*ne*” edatının görevi pekiştirmedir:

“*Ol, keşşileri kadı edeceğüme kendi kullarumdan etsem ne?*” (*Yabandan kimse olacağına kendi kullarumdan olsa ne*) (Deny, 2012, s.813).

Edatın sonda “enklitik” edatı olduğunu ilk kez söyleyen Deny’dir. Araştırmacı, yine ilk defa Osmanlıcada edat yerine “*e, a*” ünlemlerinde kullanılabileceğini belirtir ve şu örneği verir:

“*Kâdiliği keşşilere verince kendi kullarıma virsem a.*”

Deny, cevabı olmayan sözlerde “*ne*”nin yerine Gırgızca’da “*şı*”, Altayca’da “*çı*” enklitigi kullanıldığını da belirtir. Örneğin; *bar-sa-ñ-şı (varsana)* (2012, s.813).

Çağatay, “*ne*” sözcüğünü edat türünde belirtmiş ve çeşitli dönemlerde ve değişik lehçelerde pekiştirme görevinde kullanıldığını örnekler vererek açıklamıştır (1978, s.282-286).

“*Oğuzda iki üç bingsümüz kelteçimiz bar mı ne?*” (*Oğuzdan iki üç bin askerimiz, geleceğimiz var mı acaba?*) Bu cümlede “*ne*” edatı pekiştirme işleviyle “*acaba*” anlamında kullanılmıştır (Demircan, 2001: 175).

Tarama Sözlüğü’nde sözcük, soru anlamının dışında “*ya*” ve “*ne olur, ne var*” anlamları ile örneklendirilmiştir:

“*Kanı ol Allahtan gayri ilâh tutunup taptuğumuz, gelse sizi bu azâptan kurtarsa ne*” (TarS, 2013, 2831)

“*Benim yok mu kapum, kon bu fiğanı
İletsem ne ana bu armağanı*” (TarS, 2013, 2831)

Orhun Abideleri’nde de yukarıda verilen görevi ile bazı örnekler geçmektedir. Alyılmaz “*ne*” sözcüğünün abidelerde cümlelerin anlamını soru bakımından vurgulayıp kuvvetlendirdiğini ifade eder ve şu örneği verir:

“Öñre kutanyda biriye tabgaçda kurya kurıdın tayırıya oguzda eki üç biñsümüz kelteçimiz bar mu **ne**. (Doğuda Kıtay’dan, güneyde Çin’den, batıda Batılılar’dan, kuzeyde Oğuz’dan (gelecek) iki üç bin askerimiz, gelecek (kimse) miz var mı acaba?” (1994, s.255).

Kutadgu Bilig’de konuyla ilgili şu örnek geçer:

“Akı alp atım bolsa alçak köngül
Tuzı etmekiking **ne** kılkı amul” (Cömert, cesur, alçak gönüllü, sofrası açık ve soğukkanlı olmalıdır.) (Arat, 1979, s.242).

Çağatay bu cümledeki “**ne**”nin bildirme edatı (partikel) görevinde olduğunu belirtir ve bunu “tuzu ekmeği boldur, huyu yumuşaktır” şeklinde çevirmek gerektiğini söyler (Çağatay, 1978, s.283).

“Inansa anga beg **ne** köngli bütüp
Alıp içse içgü anı çın tutup” (Bey ona inansın ve iç huzurü ile onu doğru bilerek, elinden içki içsin) (Arat, 1994, s.299).

Saadet Çağatay, bu örnek için de birinci mısrasındaki “*bey ne*”yi “*bey dahi*” şeklinde tercüme etmek gerektiğini ve bunun pekiştirme görevinde kullanıldığını belirtir (Çağatay, 1978, s.283).

“Bilişing **ne** barmu adaş ya kadaş
Körükli **ne** barmu yigü içgü aş” (Akraban, dostun veya tanıdığın var mı; yiyeceğin, içeceğin ve bakanın var mı?) (Arat, 1994, s.67).

Çağatay’a göre bu cümlede “**ne**” edatı önüne geldiği isimleri vurgulamakta veya daha belirgin hale getirmektedir. Bu beyit “*Bildiğin bir kimse var mı...*”, “*Verecek olan bir kimse falan...*” şeklinde aktarılmalıdır (1978, s. 283).

Sözcüğün bu pekiştirme görevine Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçelerinde de rastlanmaktadır. Hacıeminoğlu’nun “Türk Dilinde Edatlar” isimli eserinden alınan Harezmi Türkçesine ait şu örnekte sözcük ismin önüne gelerek ismi pekiştirmiştir:

“**Ni** tedbir ya resūlu’llah **ni** tedbir” (1972, s.250).

Aynı eserde Kıpçak Türkçesine ait Kutb’un “Husrev ü Şirin” isimli eserinde geçen şu örnekte de sözcük sıfatın önüne gelerek sıfatın derecesini artırmıştır:

“**Ni** hoş sözler uyarı biringe” (Hacıeminoğlu, 1972, s.250)

Çağatay Türkçesinden alınan bu örnekte ise sözcük, yine ismi kuvvetlendirmiş ve anlamını güçlendirmiştir. Kıpçak ve Çağatay Türkçelerinde sözcüğün daha çok “ni” şekli görülmektedir:

“**Ni** mermer yeşm-i kâfûrî serâser.” (Hacıeminoğlu, 1972, s.250).

Batı Türkçesinin kolları olan Eski Anadolu Türkçesinde, Osmanlı Türkçesi ve Türkçesi dönemlerinin tamamında sözcüğün bu işlevine rastlamak mümkündür.

“**Gamzen ne** kâfir nesnedür.

Ne aslanlar yaturmuşdur bu sâķi” (Hacıeminoğlu, 1972, s.250)

Türkçenin birçok lehçesinde sözcüğün bu işlevinin örnekleri vardır. *Azerbaycan Dilinin Grammatikası I (Morgologiya)* isimli eserde “ne” ifadeyi daha da kuvvetlendiren bir edat şeklinde yer almaktadır:

“**Ne** lezzetli hõrek idi” (*Ne kadar lezzetli hõrek idi*) (Rüstemov, 1960, s.302).

İpek’in “Türkçede Pekiştirme Edatları” isimli tezinde sözcüğün bu işlevine farklı lehçelerden örnekler verilmiştir. Türkmen Türkçesinden, Özbek Türkçesinden, Kazak Türkçesinden konuyla ilgili örnek cümleler şöyledir:

“**Ne** doğulan günü,

Ne yaaşaan yaaşl.” (*Ne doğduğu gün, Ne yaşadığı gün.*) (Türkmen Türkçesi) (Kara, 1997, s.298, İpek, 2009, s.575).

“**Ne** ğam bilür, ne hasret,

Hevesle tolib yaşar.” (*Ne gam bilir ne hasret, hevesle dolup yaşar.*) (Özbek Türkçesi) (Ercilasun, 1996, s.188, İpek, 2009, s.575).

“**Bar ma ne?**” (*Gerçekten var mı?!*)

“**Jokpa ne?**” (*Gerçekten yok mu?!*) (Kazak Türkçesi) (İpek, 2009, s.575).

“Ne” sözcüğünün en sık kullanıldığı işlevlerden biri bağlama görevidir. Sözcük tek başına ya da “ne...ne” tekrarlı söz öbeği ile sözcükleri, sözcük gruplarını, cümleleri bağlama görevi üstlenebilir. “Ne...ne” bağlacının kökeni ve işlevi konusunda farklı görüşler belirtilmiştir.

Bağlacın Türkçe kökenli olması görüşünün yanında Farsçadan geçtiği görüşleri de vardır. Biray, sözcüğün kökeni konusunda yabancı bir dilden Türkçeye girdiği fikrinin, Nalbant'ın dikkat çektiği Kutadgu Bilig'de birbirinin yerine kullanılan *ne, me, ya* (2003, s.85) ilişkisine bakılarak tekrar değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Biray, 2013, s.207-216). Çalışmanın kapsamı görevi söz öbeğinin işlevi üzerinde durulacağından bu konuda ayrıntılı bilgi verilmeyecektir. Deny, *ne* edatının Türkçe ve Farsçada *ne* ve Çağatay Türkçesinde *ni* biçiminde olduğunu belirtir. İster öz Türkçe ister Farsça bir asıldan gelsin, aslında olumsuzluk edatı olan *me'nin, n>m* değişimi sonucu, *ne'nin* bir çeşidi olabileceğini belirtmiştir: Aynı zamanda bu bağlacın kullanıldığı cümlelerin fiil yapıları hakkında bilgi veren Deny, kullanılış biçimleri olarak “fiili müsbet olanlar” ve “fiili menfi olanlar” şeklinde bir sınıflandırma yapmıştır. Bu bağlacın kullanıldığı cümlelerde fiilin olumlu olması gerektiğine dair yaygın görüşün aksine Deny iki cümle yapısının da kullanılabileceğini söylemiştir. “*Bugün ne bahçeye ne sokağa çıktım.*” cümlesinin “*Ne bahçeye ne sokağa hiç çıkmadım.*” şeklinde de kullanılabilesinin mümkün olduğunu belirtmiştir (1941, s.645).

“*Ne*” kelimesinin kökeni ve tarihî metinlerdeki kullanımı Bilge Özkan Nalbant tarafından değerlendirilmiştir. Burada Nalbant, “*Ne* kelimesinin tek başına bağlama edatı görevinde kullanılması, Kutadgu Bilig adlı eserde sona ermiş olmalıdır.” (2003, s.85) tahmininde bulunmaktadır.

“*Ne...ne*” bağlacı genellikle aynı görevdeki, zıt ya da yakın anlamlı sözcüklerin başına gelerek onları sıralar. Bu tekrarlı öbek bu öğelerden hiçbiri anlamı katarak cümlede olumsuzluk bildirmektedir. Bu bağlaç tek başına kullanılabildiği gibi ikiden fazla tekrarlı olarak da kullanılmaktadır. Bazen *de* bağlacı ile pekiştirilebilir.

“*Ne...ne*” bağlacı isim, sıfat, zamir, zarf, fiilimsi ve fiil türündeki tüm sözcükleri ve öğeleri ortak olan ya da olmayan cümleleri birbirine bağlayabilir:

“*Ne sen varsın, ne ben, ne yâr, ne kimse;*

O var!” (Ç, 32)

“*Ne cennet ne cehennem ne dünya*

Âraf'ım ben” (HKS, 56)

Yukarıdaki örneklerin tamamında “*ne...ne*” bağlacı eş görevli sözcükleri sıralamış ve bu sıralanan öğelerden “hiçbiri” anlamı katarak belirtmiştir. Bu bağlacın bulunduğu cümlelerde

fiilin çoğunlukla olumlu olduğu dikkat çekmektedir. Ama fiilin olumsuz olduğuna rastlanan örnekler de vardır:

*“Sallanmaz o kalkışta **ne** mendil **ne de** bir kol...”*

*“**Ne** boş oturmayı **ne de** başıboş gezmeyi öleceğini bilse yapamaz.”* (Ediskun, 2017, s.313).

“*Ne...ne*” söz öbeğinin sözcükleri sıralayarak oluşturduğu bu yapı birçok atasözünde yer almaktadır. Çalışma için incelenen atasözleri sözlüklerine bakıldığında bu kullanımda birçok örneğe rastlanmıştır. Bunlara örnek verilecek olursa; *ne ağdayı çeker ne helvadan geçer, ne bana bir ne komşuma iki, ne başını ağrıtır ne mendil bağla, ne darı ekerim ne serçeden şikâyet ederim, ne şiş yansın ne kebab gibi.*

Kimi aynı düşüncüyü kimi birbirine zıt düşünceleri içeren örnek olarak verilen bu atasözlerinin ana yapısının “*ne...ne*” bağlacı ile oluşturulduğu görülmektedir. Bu söz öbeği sözcüğün kullanım sıklığının zengin bir kısmını kapsamaktadır. Çalışmanın örnekler bölümünde bu yapıda kurulan ve incelenen sözlükler ile metinler aracılığı ile tespit edilen atasözlerinin tamamı sıralanmıştır.

Ünlemler; sevinç, korku, şaşkınlık, acıma, beğenme, çaresizlik, üzülmeye, pişmanlık, kıskançlık, özlem gibi çeşitleri duyguları anlatmaya yarayan veya seslenme, cevap verme, onay, ret bildiren sözcük türleridir. Bu sözcük türü doğadaki sesleri yansıtmaya veya duyguları, heyecanları, tepkileri anlatmaya yarar. “*Ne*” sözcüğü, çeşitli durumlarda ortaya çıkan bu duyguları ifade etmek için kullanıldığında ünlem görevi üstlenmektedir. Şaşkınlık, sevinç, kızgınlık, üzüntü gibi birçok duyguyuveya itiraz durumunu belirtmek için kullanılabilir. Bazı cümlelerde bu duygular iç içe geçmiş olabilir. Bazı cümlelerde seslenme anlamı da taşıyabilir. İncelenen metinlerde genellikle karşılıklı konuşmalarda bu görevine rastlanmıştır. Sözcüğün kök hâlinde ünlem işlevi ile kullanıldığı bazı örnekler:

*“Kör Kız: **Ne**, bizi de mi kaçıracaktı?”* (FHDBŞ, 12)

*“**Ne**, yıkıldı ha!”* (TS, 1757)

Dilde bazı sözcüklerin görev ve işlev olarak kapsamı darken bazı sözcükler için bu durumun tam tersi geçerlidir. Bazı sözcükler kök hâlinde ve eklerle çeşitli işlevlerde ve anlamlarda kullanılabilir. Türkçe bu yönden oldukça zengin bir dildir. Örneğin “*kim*” sözcüğü sadece soru zamiri görevinde kullanılmaktadır. Bu sözcüğü kök hâlinde soru sıfatı veya zarfı

olarak kullanmak mümkün değildir. Fakat bu sözcüğe belirtme eki (-i) getirildiğinde oluşan “kimi” sözcüğü isimlerin önüne gelip onları belirterek belgisiz sıfat olma görevi üstlenir: “*Kimi insanlar beni anlamıyor.*” gibi. Aynı kökten gelen “kimse” sözcüğü ise bir belgisiz zamirdir: “*Beni kimse anlamıyor.*” gibi. Aynı durumu bir şahıs zamiri olan “ben” sözcüğü ile de örneklandırmek mümkündür. “*Ben*” sözcüğü yalın veya çekim eklerini almış hâli ile (*bana, bende, beni, benim gibi*) sadece kişi (şahıs) zamiri görevi üstlenir. Fakat bu sözcüğe yapım eki olan -*cil* eki getirildiğinde oluşan “*bencil*” sözcüğü isimlerin önüne gelerek onları niteler ve cümlede bir sıfat görevi üstlenmeye başlar: *bencil insanlar* gibi. “*Ne*” sözcüğü de yukarıda belirtildiği gibi hem tek başına hem de eklerle farklı görevlerde kullanılabilir. İncelenen bu sözcüğün birçok sözcükten farklı olarak önemli bir özelliği daha vardır. Bu sözcük, birçok farklı sözcükle bir araya gelerek kalıp ifadeler ve öbek hâlinde kullanımlar oluşturmaktadır. Bu kullanımlar bu çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

“*Ne*” sözcüğü bazı sözcüklerle bir araya gelip, kaynaşp çeşitli ses aşınmalarına uğrayarak birleşik sözcükler oluşturmuştur. Sözcük aynı zamanda sıklıkla edat ve bağlaçlarla bir arada kullanılarak edat grupları ve bağlama grupları oluşturmaktadır. Sözcüğün bazı ek almış kullanımları ikileme şeklinde kullanılarak pekiştirme görevinde veya farklı anlamlarda kullanılabilir. Aynı zamanda sözcük, başka sözcüklerle bir araya gelerek hem yazı dilinde hem de konuşma dilinde sıklıkla kullanılan birçok farklı kalıp ifade oluşturmuştur ve birçok deyim, atasözü ve argo söz gruplarının oluşumunda etkin rol oynamıştır.

Sözcükler bir araya gelerek kendi anlamlarından başka anlamlar taşıyan ve başka işlevlere sahip gruplar oluşturabilirler. Zamanla kalıplaşmış bu ifadeler cümle içerisinde birlikte bir görev üstlenir. Bu söz öbekleri müstakil hâllerinden başka anlamlar taşıyarak anlatıma zenginlik katmaktadır. “*Ne*” sözcüğüne bu şekilde oluşan gruplardan birçok örnekte rastlamak mümkündür. Sözcük, başka sözcüklerle bir araya gelerek birleşik sözcükler oluşturmuştur. Bu sözcükler oluşurken arada bazı ses olayları gerçekleşmiştir: *nasıl, nere* gibi. “*Ne*” ile “*asıl*” sözcüklerinin birleşmesi ile oluşan “*nasıl*” sözcüğü bir işin, eylemin, hareketin hangi şekilde ve ne yolla olduğunu öğrenmek amacı ile fiile sorulduğunda soru zarfı görevindedir:

“–*Kışları nasıl ısıtırsınız oteli?*” (AO, 35)

Aynı sözcük eylemlerin durumunu pekiştirmek, anlamını kuvvetlendirmek amacı ile de kullanılmaktadır. Bu şekilde de sözcük yine zarf görevindedir:

Seni **nasıl** seviyorum!” (TS, 1753)

“gece ilerledikçe **nasıl** artıyor dağların ağırlığı” (BSM, 52)

Sözcük bu pekiştirme görevini isimlerin önüne gelerek de üstlenebilir. Cümlede bu şekli ile soru sıfatı olarak karşılaşılan sözcüğün karşıladığı anlam, gerçek soru ifadesinin yanında bir şaşırtma veya abartma durumu olabilir:

“**Nasıl** bir sevgidir bu, bilmiyorlar ki!” (BSMu, 127)

Sözcük aynı şekilde fiil ve isim türündeki sözcüklerin yanında sıfatların ve zarfların derecelerini artırmak ve onları pekiştirmek için de kullanılabilir. Bu görevi ile de bir zarftır. Belirtmek istenen özelliğin miktar olarak çokluğunu, fazlalığını ifade eder:

“Anlatamam, **nasıl** ıssız, karanlık...” (HPE, 33)

Bu sözcük bazı örneklerde bu eylemin yapılışına duyulan şakınlığı bildirmek, eylemin anlamını pekiştirerek “ne kadar çok” anlamı katmak, kızgınlık veya kesinlik anlamı katmak amacı ile de kullanılmaktadır:

“Bak **nasıl** sınıfını geçecek!” (TS, 1753)

“Ne” sözcüğü edat ve bağlaçlarla, bazen ikisi ile beraber sözcük grupları oluşturabilir. Bu gruplardan bazılarında ses düşmeleri olmaktadır: *nite*, *nitekim*, *niçin*, *neyle*, *nedeniyle*, *nedense*, *neyse* gibi. Bu sözcük grupları çoğunlukla kalıplaşmış bu şekilleri ile kullanılmaktadır. Bunların kimi cümle içerisinde zarf kimi bağlaç görevindedir.

Dildeki bazı sözcüklerin kullanımı zamanla azalmış bazı sözcükler tamamen kaybolmuştur. “Teg” edatı bunlardan biridir. “Gibi” anlamı taşıyan bu edat, Eski Türkçede sıklıkla karşılaşılan bir edattır. Batı Türkçesinde tek başına kullanım örneklerini tamamen yitirmiştir. Fakat bu edat, “*nite*” ve “*nitekim*” birleşik sözcüklerinde varlığını devam ettirmektedir (*ne+teg+kim*). “*Nite*” sözcüğü çoğunlukla “nasıl” anlamında kullanılarak eylemin durumunu soru yolu ile belirtmek amacı ile yöneltir. “*Nitekim*” sözcüğü bazı cümlelerde “sonuç olarak” anlamında kullanılır ve cümle başına ya da ortasına gelerek cümleleri birbirine bağlama görevi üstlenir. Bu sözcükler Türkiye Türkçesinde tamamen kalıplaşmış birleşik şekilleri ile kullanılırken Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönem bazı metinlerinde birleşik olmayan durumları ile kullanılmaktadır. Bu kaynaşma henüz tam anlamı ile gerçekleşmemiştir:

“Ne” sözcüğünün sıklıkla bir arada kullanıldığı sözcüklerden biri de “ise” sözcüğüdür. “İse”nin sözcükleri, sözcük gruplarını ve cümleleri bağlama işlevi vardır fakat zaman zaman pekiştirme işlevi de görülür. Sözcük, sonu ünlü ile biten sözcüklerle birleşirken “i” sesi düşebilmekte ve ek şeklinde (-se) kullanılabilmektedir. Sözcük bu bağlaçla *neyse, her neyse, neyse ki, nedense, neredeyse* gibi birçok farklı kullanım oluşturmuştur. “İse” ile oluşturulan bu öbekler sadece şart bildirerek bağlama görevi üstlenmez cümleye farklı anlamlar da katabilir. Söz gelimi “önemi yok, olan oldu” şeklinde durumu kabullenmişlik bildirebilirken aynı zamanda memnuniyeti bildirmek için “çok şükür” anlamı da taşıyabilir. Aynı söz öbeği karşılıklı konuşmalarda “konuyu kapatalım, uzatmayalım” anlamında da kullanılmaktadır. Aynı söz öbeğinin farklı cümlelerde farklı anlamlar taşıması sözcüğün zenginliğini gösteren önemli ölçütlerden biridir:

“...en hakikaten biraz...şey...haydi **neyse** söylemeyeyim!..” (ÖSBH5, 13)

“Yalnız istediğin **ne ise** emret!” (İ, 115)

“Neyse” sözcüğü ile “ne” sözcüğünün beraber oluşturduğu “neyse ne” söz öbeği de dilde sık rastlanan kalıp ifadelerden biridir. Bu söz öbeği çeşitli kavram veya durumları birbirine bağlarken cümleye “bir dereceye kadar” anlamı katar:

“Yaşlılar **neyse ne** ya, köyden bir çocuk yüzü görmesin, deliye dönerdi.” (SaSl, 115)

Neden sonra” söz öbeği de “belirsiz bir zamandan sonra” anlamını karşılayarak zaman bildiren bir edat grubudur.

“**Neden sonra** ocakta bazı tıkırtılar oldu.” (DHK, 10)

Bu edat ve bağlama grupları farklı sözcük türlerinin önlerine de gelebilir. Örneğin, “ne kadar” edat grubu soru zarfı olarak eylem ve eylemsilere yöneltilebilirken; isimlerin ve sıfatların miktarının fazlalığını bildirmek amacı ile de kullanılabilir.

“**Ne kadar** gamlı bu akşam vakti!” (AHBS, 223)

“**Ne kadar** severim o insanları!” (OVBS, 35)

“Ne” sözcüğünün birçok ikilemede, kalıp ifadelerde, deyimlerde, atasözlerinde ve argo söz gruplarının oluşumunda görülmesi mümkündür. Bu ikilemeler sözcüğün ek almış şekilleri ile sık sık kullanılmaktadır. İkilemeler aynı sözcüğün tekrarı ile oluşabildiği gibi sözcüğün farklı

kullanımları ile de oluşabilmektedir. Örneğin; *neler neler, nice nice, nedenli nedensiz* gibi. “*Nice nice*” söz grubu da belirtilmek istenen durumun niceliğinin fazlalılığını bildirmek amacı ile kullanılan bir ikilemedir. Bu ikileme gruplarına yukarıda sözcüğün ekli kullanımlarının anlatıldığı bölümde örnek verilmiştir.

“*Ne*” sözcüğü birçok farklı kalıp ifadenin oluşumunda görülmektedir. Çalışmada ikilemeler, kalıp ifadeleri, deyimler, atasözleri ve argo söz gruplarından oluşan bu kullanımlardan iki yüze yakın başlık tespit edilmiştir. Bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde yapılacak bu sınıflandırmalar verilecektir. Sözcüğün aynı fiille oluşturduğu birden fazla kalıp ifadenin bulunması ve bu öbeklerin her birinin farklı anlamlar taşıması çalışmanın amacını oluşturan çeşitliliği gösteren en güzel örneklerden biridir. Örneğin; “*ne*” sözcüğünün “demek” fiili ile oluşturduğu şu ifadelere bakılacak olursa her biri fiilin farklı bir çekimi ile oluşturulmuş ve cümleye başka anlamlar katmıştır: *ne demek, ne denir, ne demeye, ne demezsin, ne dedim de, ne dersin, ne dese beğenirsin*. Aynı söz öbeği bile farklı cümlelerde farklı anlamlar kazanmaktadır. Örneğin; “*ne demek*” kalıp ifadesi onaylanmak istenen cümlelere genellikle “kesinlikle, tabii ki” anlamı katarken; reddedilmek istenen durumlar içinse tam tersi “öyle şey olur mu?” anlamı katmaktadır. Aynı söz öbeği farklı cümleler içinde şaşkınlık, hayret veya minnet gibi birçok farklı ifadeyi karşılayabilmektedir:

“Gitmek mi, gitmek **ne demek** kaçacağım.” (BS, 89)

“–Gülüm, önümüzdeki Perşembe değil daha öbür Perşembe cemiyetimiz var...tenezüülen teşrif buyurulursa...

–**Ne demek?**” (ÖBDS, 894)

“*Ne demeye*” söz öbeği, “niçin, ne diye?” sorularını karşılarken, “*ne demezsin*” söz öbeği daha çok alay ve ima yolu ile karşıdakine onay verme ifadesi ile kullanılmaktadır. “*Ne dedim de*” söz öbeği farklı cümleler içerisinde farklı anlamlarda kullanılabilmektedir. Bazı cümlelerde pişmanlık bildirirken karşılıklı konuşmalarda karşıdaki kişinin verdiği tepkiye “bir şey demedim” anlamında bir cevap da taşıyabilmektedir. “*Ne dese beğenirsin*” söz öbeği ise beklenmedik bir söz duyulduğundaki ifadeyi, şaşkınlığı karşılamak için kullanılan bir öbeiktir:

“Sen **ne demeye** bu kadar borca girdin?” (ÖTS, 2098)

“–Ben tazeyim. Her taze gibi giyim kuşamda, gezmede, yürümede gözüm var. Bu benim hakkım değil mi?

–**Ne demezsin** kızım... *Şu yamaçlardaki bahar-ı taravetnisâr gibi...*” (ÖBDS, 894)

“Ah be, **ne dedim de** okumadım.” (ÖTS, 2098)

“Kadıköy’den bir hekim çağırdık. Hastayı muayeneden sonra edepsiz herif bana **ne dese beğenirsiniz**: ‘Canım ağır mı kaldırdı, ne yaptı, çocuk da, kendisi de tehlikede.’ Ne zalim bir şüpheyle harap oluyorum bilsen... karım beni aldatmış.” (ÖBDS, 895)

Yukarıda belirtilen “ne” sözcüğünün “olmak” fiili ile oluşturduğu kalıp ifadeleri de vermek mümkündür. Aynı sözcük aynı fiilin farklı çekimleri ile farklı anlamlar taşıyan farklı söz öbekleri oluşturabilmektedir. “Ne olacak” kalıp ifadesi bulunduğu cümleye göre farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Bazı cümlelere küçümseme anlamı katan öbek bazı cümlelere önemsizlik anlamı katar.

Farklı bir ekle çekimlenen “ne oluyor” söz öbeği cümleye gereksizlik anlamı katmaktadır. Başka bir zaman eki ve farklı şahıs ekleri ile gördüğümüz “ne olur, ne ola, ne olursun, ne olursunuz” gibi ifadeler ise cümleye rica, yalvarma anlamları katmaktadır.

“Ne olursa olsun” ifadesi gerçekleştirilecek eylem için tüm şartları göze almayı ifade eden bir söz öbeğidir. “Ne olur ne olmaz” söz öbeği ise tedbir anlamı taşımaktadır. “Ne de olsa” ve “ne kadar olsa” söz öbekleri cümleye “böyle olmakla birlikte” veya “kusurları olsa da” anlamı katmaktadır. “Nasıl olsa” söz öbeği “her durumda, her koşulda, er geç” anlamları taşır. Bu söz öbeğinin farklı bir kip ile çekimlenmiş olanı “nasıl olur” söz öbeği ise hayret bildiren bir ifadedir. “Ne pahasına olursa olsun” söz öbeği cesaret ve kararlılık bildiren “her türlü sıkıntı ve tehlikeyi göze alarak” anlamında kullanılan bir sözdür. Görüldüğü gibi aynı sözcük aynı fiille başka başka anlamlar taşıyarak anlam çeşitliliği oluşturmaktadır:

“Mesuliyetsiz adam, **ne olacak!**” (ÖTS, 2100)

“Hadi bunlar görgüsü kıt, öğrenimi kıt kimseler diyelim. Ya o kaymakama **ne oluyor?**” (ÖBDS, 898)

“Kızma **ne olur** ben gecikmek istemedim.” (FHDBŞ, 104)

“Fakat **ne olursa olsun** buradan kurtulmak kendimi İstanbul’a atmak istiyorum.” (A, 52)

“...Ahmed şu para sende dursun **ne olur ne olmaz**”(BSM, 39)

“**Nasıl olsa** yakında buradan kurtulacağız.” (A, 48)

“Sizi birden tanıyamadım. Yoksa Fitnat hanımın küçük kızı... Ama **nasıl olur!** O öleli yıllar var.” (ÖBDS, 892)

“**Ne pahasına olursa olsun** sözünü tutacaktı.” (BŞ, 62)

“Ne” sözcüğünün en çok karşılaşılan görevlerinden biri önündeki sözcüğe olumsuzluk anlamı katarak oluşturduğu kalıp ifadelerdir: *neye yarar, ne fayda, ne çare, ne lazım, ne gerek, ne mümkün, ne hâcet, ne münasebet, ne şüphe, ne kelime, ne gam, elden ne gelir* gibi. Bu tarz kalıp sözlerde sözcük, “değil, yok” anlamlarını karşılar. Bu söz öbekleri cümleye “imkânsızlık, olumsuzluk, gereksizlik, çaresizlik, ilgisizlik, faydasızlık” gibi farklı farklı anlamlar katar. Bu ifadelerin ortak özellikleri olumsuzluk taşımalarıdır:

“**Ne çare** yakayı verdim ben ele.” (KK, 170)

“**Ne lazım** erkeğin rakibi olmak” (BS, 625)

“O hâlde kadına meslek **ne gerek?**” (YHDY, 26)

“Yani **ne mümkün** yazmak seni.” (HPE, 128)

“Herif işinde mahirdir. **Ne hacet!** Köşkte oda çoktur.” (İ, 148)

“Ne” sözcüğünün yardımcı eylemlerle oluşturduğu sözcük öbeklerine de sık rastlanmaktadır: *ne eyle-, ne et-, ne kıl-* gibi. “Ne” sözcüğü bu yardımcı fiillerle birleşerek eyleme olumsuzluk anlamı katarak “yapılacak bir şey yok” ifadesini karşılar.

Bu söz öbekleri ve öbeklere gelen ekler farklı dönemlerde o dönemin ses özelliklerine göre kullanılmıştır: *niderven, n'idevüz, ni'dem, nederik, nedelüm* gibi. Bu söz öbeklerinin ağız özelliklerine göre de farklı kullanımları görülebilir:

“Ya anam, o zaman **nederik?**” (SaSı, 40)

“Yâ İlâhî bilmezüz **ne kılavuz**
Niceye dek bu odaya kılavuz” (VN, 336)

“Ne” sözcüğü sadece yardımcı fiillere değil kendisinden sonra gelen ana fiillere de olumsuzluk anlamı katabilir. Sözcük bu şekilde birçok fiil ile kullanılabilir: *yap-, bil-, anla-, de-* gibi. Bu kullanımı ile aynı şekilde eyleme olumsuzluk anlamı katmaktadır:

“Bunlar da tren yolları, **ne yapalım** yani?” (RÜ, 9)

“**Ne anlardım** muhabbetten bekâdan âh ben sensiz?” (TFBŞ, 235)

“Sizden **ne saklayım**, bilâkis sîmasını da beğendim, tabiatını da...” (İ, 107)

“Ne” sözcüğünün şart eki almış bir fiile ya da ek fiil almış isim soylu bir sözcüğe getirilmesi ile oluşan söz öbeği, cümleye bahsedilen şeylerin “tamamı, hepsi” anlamı katmaktadır. Aynı sözcüğün bir fiil ile kullanılırken yukarıda anlatılan anlamlardan bambaşka bir anlamda kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Sık sık karşılaşılan bu yapı biraz önce bahsedilen olumsuzluk durumundan oldukça uzak bir anlamı karşılar. Sözcük birçok farklı fiille bu şekilde kullanılabilir:

“**Ne isterse** yapar.” (TS, 1757)

“Dile benden **ne dilersen** garibim” (BS, 669)

“**Ne gelirse** söylerdi **ağzına**” (SS, 91)

“Allah **ne verirse** ama üç ama beş, şükreder oturur.” (BS, 22)

Sözcük fiillerle başına her sıfatını alarak “her ne+fiil+sA” yapısında da kullanılmaktadır. Bu kullanım aynı zaman da cümleye kesinlik katmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi sözcük bu şekilde birçok farklı fiiller bir arada kullanılabilir:

“**Her ne ki buyursa** kabul ederlerdi.” (DKK, 1)

Sözcük bunlardan başka farklı anlamlar taşıyan ve farklı şekillerde kurulan birçok söz öbeği içerisinde de yer almaktadır: *ne hâlde, ne âlemde, ne haber, ne haddine, ne yüzle, ne hakla, ne mene, ne idiği belirsiz, neye uğradığını şaşırarak, ne yaptığını bilmek/bilmemek, ne var ne yok, ne günlere kaldık, ne oldum delisi olmak, ne akla hizmet etmek* gibi. Bu söz öbeklerinin her biri farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu öbekler sözcüğün yapı ve anlam çeşitliliğini göstermektedir.

Sözcük belirtilen kalıp ifade ve deyimlerin yanında birçok atasözü içerisinde yer almakta, atasözlerinin kuruluşunda rol oynamaktadır. Sözcüğün yalın hâlde ve “ne...ne” bağlama grubu ile yer aldığı atasözleri yanında *nasıl, nereden, nereye* gibi birçok farklı kullanımı ile yer aldığı çeşitli atasözleri vardır: *ne versem elinle o gelir (gider) seninle; ne idik ne olduk, cümlemiz bir hendeğe dolduk; ne kadar büyük olsa da şanın, sonunda bir taşır nişanın; ne*

kadar hızlı koşsan kaderini geçemezsin; nasıl gelmiş öyle gider; nasıl verirsen liralari, öyle alırsın hamsileri; nasıldır anası, öyledir danası; neme lazım ağrımayan başıma yağlık bağlamak; nerde çalgı orada kalgı; nerde işlersen orada dişlersin; gibi. Bu atasözlerinin tamamı ve diğerleri atasözleri başlığı altında taşıdığı anlamlar ile birlikte açıklanmıştır.

“Ne” sözcüğü bunların yanında argo söz gruplarının içinde de kullanılmakta, bu söz öbeklerinin oluşumunda yer almaktadır: *ne ayak, ne kumaştır biliriz, ne mal olduğunu bilmek, ne yazar* gibi. Çeşitli anlamları karşılayan bu argo söz grupları içinde de yer alan sözcük farklı işlev ve anlamdaki kullanımları ile söz zenginliği taşımaktadır.

“Ne” sözcüğünün kök hâlinde, eklerle ve öbekler içinde ne kadar farklı şekillerde kullanıldığı açıklanmıştır. Cümlelerin ve sözcük gruplarının yapısına farklı şekillerde destek olan sözcük birçok görevi üstlenmektedir. Sözcük türlerinden birçoğunu karşılayabilen bu sözcük sadece bir soru sözcüğü değildir. Cümlede soru görevi dışında kuvvetlendirme, pekiştirme, olumsuzluk gibi birçok farklı işlevde de karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen bu kullanımlar, sözcüğün yapısal olarak birçok farklı şekil oluşturduğunu göstermektedir.

Yapı olarak üç başlık altında incelenen ve bu başlıkların altında birçok farklı kullanımı olan “ne” sözcüğü, bahsedilen bu kullanımlarda tek başına, aldığı eklerle ve içinde bulunduğu öbeklerle cümleye farklı anlam ilgileri katabilir. Bu kullanımları ana soru anlamı çerçevesinde *sonuç, zaman, ilgisizlik, kesinlik, yokluk, kusursuzluk, küçümseme, çaresizlik, bilinçsizlik, kararlılık, ölçülülük, uzaklık, düzensizlik, birliktelik, imkânsızlık, rica, yalvarma, yeterlilik, yardım, umursamazlık, boşvermişlik, ilgisizlik, şikâyet, çokluk, iletişimsizlik, yokluk, yetenek* gibi kavramlar ile *şaşkınlık, kızgınlık, beğenme, sevinç, hüznün, özlem, heyecan, merak, pişmanlık* gibi birçok duyguyu karşılayabilir. Sözcük veya sözcük grupları bu anlamları karşılarlarken cümlede görev olarak farklı sözcük türlerini karşılayabilir. Farklı öbekler aynı anlamı veya duyguyu karşılayabilir. Aynı sözcük öbekleri farklı cümlelerde farklı anlamları karşılayabilir. Örneğin; “*nerede*” sözcüğü aşağıdaki cümlede “*nerede duracağını bilmek*” söz öbeği içerisinde yer almıştır. Cümlede fiili yer-yön sorusu ile belirtme görevi olan bu sözcüğün dâhil olduğu öbek, “ölçülülük” anlamı taşımaktadır:

“Mustafa Kemal **nerede duracağını bilen** nâdir hareket adamlarından biri idi.” (ÖTS, 2111)

Sözcüğün sıfat tamlaması şeklinde yer aldığı birçok söz öbeği de farklı anlamları karşılamaktadır. Örneğin; “*ne hikmet*” sıfat tamlaması grubu aşağıdaki örnekte “bilinmezlik” anlamını karşılamıştır:

“Ne hikmettir bilinmez. Siz de dikkat etmişsinizdir. Alacaklı denilen acar taratık, kesenizde para bulundukça yanınıza yanaşmaz...” (ÖBDS, 896)

“Ne hâlleri varsa görsünler” söz öbeğinde sözcük yine bir ismin önüne gelerek onu belirtme görevi ile sıfat işlevindedir. Bu öbek cümlede “umursamazlık” anlamını karşılamıştır:

“Boşver ne hâlleri varsa görsünler, ben bu heriflere bulaşamam.” (TS, 1757)

Aynı sıfat tamlaması farklı cümlelerde farklı anlamları karşılayabilmektedir. “Ne gün” sıfat tamlaması “ne güne duruyor” söz öbeği içerisinde yardım anlamı taşıırken, “ne günlere kaldık” kalıp ifadesinde şikâyet, sitem anlamlarını karşılamaktadır:

“Yok canım, iş ona kalsın: telefon ne güne duruyor?” (ÖBDS, 895) (Yardım)

“...filân yerde gizli oruç yeniymiş, ne günlere kaldık...” (ÖBDS, 895) (Şikâyet)

“Neymiş” zamiri tek başına bakıldığında soru işlevi taşımaktadır. Fakat içinde bulunduğu cümleye göre bilinen bir duruma alaylı bir ifade vermek için kullanıldığını görebiliriz. Aşağıdaki cümlede bu soru ifadesi “güya” anlamını karşılamıştır:

“Neymiş? Projenin sahibi oymuş!” (TS, 1757)

Birbirine zıt ifadeleri sıralamaya yarayan “ne...ne” sözcüğü ile kurulan “ne var ne yok” ifadesi “tamamı, hepsi” anlamını karşılayarak Türkçenin anlam inceliğini çok güzel bir şekilde temsil etmektedir:

“...aşkı, sonsuzum, bu dünyada ne var ne yok senindir.” (BS, 396)

Sözcüğün; yukarıda örnek verilen tüm yapı ve işlev çeşitliliğinin yanında, anlam çeşitliliğine de sahip olması Türk dili hazinesi içerisinde ne kadar önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

“Ne” sözcüğünün Doğu Türkçesindeki karşılığı *ka(ha)* zamiridir. Tıpkı “ne” sözcüğünde olduğu gibi “ka” sözcüğünün de çeşitli varyantları ve kullanım alanları mevcuttur (Clauson 1972, s.627; Hacıeminoğlu 1972, s.270-275; Deny, 2012, s.27; Yavuzarslan, 1999, s.309-320). “Ka” sözcüğü üzerine yapılan çalışmalar Türkçenin tarihi ve çağdaş lehçeleri göz önünde bulundurularak geliştirilebilir.

“Ne” sözcüğü kökeni, işlevleri, bu işlevlerin yapı ve anlam sınıflandırılmasındaki çeşitliliği ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çeşitlilik Batı Türkçesi dışındaki dil dönemlerinde de mevcuttur:

3.3. Eski Türkçede ve Tarihî Türk Lehçelerinde “Ne” Sözcüğü

“Ne” sözcüğü Türkçenin dil dönemlerine ait hemen hemen tüm metinlerde varlığını göstermiş bir sözcüktür. “Ne” sözcüğü bu dönem metinlerinde tek başına, bazı eklerle, edatlar ve bağlaçlarla beraber soru görevini üstlenmiştir. Sözcük bu metinlerde sadece “ne, nasıl, hangi” soru anlamları ile değil “bir şey, her şey, çok şey, ve, hem” gibi farklı anlamları ve pekiştirme, nicelik bildirme gibi farklı işlevleri ile de karşımıza çıkmaktadır.

Çetin, “On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçe Metinlerde Soru” isimli tezinde soruyu oluşturan sözcükleri bağımsız biçimbirimler olarak “ka, kim, ne” soru sözcükleri ile bu sözcüklerle oluşan yeni bağımlı biçimbirimler olarak ele alıp incelemiştir. Bu dönemlerde genel olarak bir enklitik edat olarak kabul edilen *gu/gü*, Türkçenin her döneminde görülen *mI* soru edatı, belirtilen soru sözcüklerine (ka, kim, ne) yapım, çekim ekleri ve çeşitli edatların getirilmesi ile oluşan yapılar, *me* ve *ok/ök* pekiştirme edatlarının eklenmesi ile oluşan yapılar soru görevini üstlenmiştir (Çetin, 2008, s.49).

Bu bölümde sözcüğün tek başına, çeşitli eklerle, bazı edat ve bağlaçlarla oluşturduğu sözcük gruplarının işlevleri tarihî Türk lehçelerinden başlayarak sınıflandırılmış, her bir sınıflandırma incelenen metinlerden bazı örnekler verilerek açıklanmıştır. Bu farklı kullanımlar sözcüğün görev ve anlam olarak çeşitliliğini göstermektedir.

3.3.1. Göktürk Türkçesinde “Ne” Sözcüğü

“Ne” sözcüğüne Orhun Yazıtları’nda da rastlanmıştır. Sözcük, tek başına ve bazı eklerle birden fazla görevde kullanılmıştır. Sözcüğün “ne, hangi” anlamları ile soru sözcüğü olarak kullanıldığı örnek cümlelere Orhun Yazıtları’nda da rastlanmıştır:

“Bodun anca timiş: İllig bodun ertim ilim amtı kanı kemke ilig kazganur men, tir ermiş. Kaganlık bodun ertim. Kaganım kanı? Ne kaganka işig küçüg birür men, tir ermiş. Ança tip Tabgaç kaganka yağı bolmış.” (OY, 26)

“Kaganlık bodun ertüm. Kaganın kanı. Ne kaganka işig küçüg birür men, tir ermiş. Ança tip Tabgaç kaganka yağı bolmış. Yağı bolup itinü yaratınu umaduk yana içikmiş. Bunça işig küçüg birtükkerü sakınmatı türük bodunug ölüreyin urugsır atayın tir ermiş üze.” (OY, 52)

“Bolçada süñüşdümüz kaganin yabgusin şadin anta ölürtüm ilin anta altım otuz yaşım ben balık tapa süledim altı yolu süñüşdüm (...s)üsin koop ölürtüm anta içreki **ne** kişi tin(...)i yok boltaçı erti.” (OY, 60)

Sözcüğün ek almış hâllerinden “*nençe*” sözcüğü, metin içinde “nice, ne kadar, ne kadar çok, nasıl” anlamları ile soru, durum ve nicelik bildirmiştir. Eylemi pekiştirerek anlamını kuvvetlendirmiştir:

“Kagan eçim kagan olurtukınta tört buluñdaki bodunug **nençe** itmiş **nençe** yaratmış teñri yarlıkaduk üçün özüm olurtukuma tört ulundaki bodunug itdim yaratdım i(...) kılım men türgiş kaganka kızım ertinü ulug törün alı birtim Türgiş kagan.” (OY, 46)

“*Ne*” sözcüğüne ilgi hâli ekinin gelmesi ile oluşan “*neñ*” sözcüğü farklı örneklerde farklı anlamlar taşımaktadır. Bazı cümlelerde “herhangi” anlamı taşıyan sözcük, bazı cümleler de “hiç de” anlamı ile cümleye olumsuzluk katmıştır:

“Ol yergerü barsar Türük bodun ölteçi sen ötüken yir olurup arkış tırkiş ısar **neñ** buñug yok ötüken yış olursar beñgü il tuta olurtaçı sen türük bodun tok arkuk sen açsık tosık ömez sen bir todsar açsık ömezsen antağıñın.” (OY, 22)

“Kagan olurtdı erinç **neñ** yılsıg bodunka olurmadım içre aşsız taşra tonsuz yabız yablak bodunta üze olurtum. İnım Kültigin birle sözleşdinimi kañımız eçimiz kazganmış bodunug altı küsi yok bolmazun.” (OY, 30)

3.3.2. Eski Uygur Türkçesinde “Ne” Sözcüğü

“*Ne*” sözcüğü Eski Uygur Türkçesi metinlerinin hemen hepsinde görülmektedir. Sözcük yalın hâlde soru veya belirsizlik anlamında zamir veya sıfat türünde kullanılmıştır:

“...**ne** ayıtmış kergek...” (AY, 133)

“...savıg **ne** eşidü birle ök ötrü...” (AY, 63)

“...tuzusu **nä** bar tegin inçä...” (İKP, 21)

“...**ne** al altag kıslar men” (AY, 63)

“...üntüm.. **ne** üne birle ök katlı” (AY, 66)

“...kögülin uz kutulmuş... **ne** kılğuluk işlerin kılı tüketmiş” (AY, 75)

“...**ne** odunu birle kim ol tülinte altun...”(AY, 104)

“...oglanlarının kılınmış **ne** törlüg edgüli ayıglı iki törlüg kılınçların ançulayu...”(AY, 119)

“**nä** ämgaklig yer ermiş” (İKP, 12)

“Ti täñrim **nä** muñ taq boltı kim...” (İKP, 23)

“...yarlıkadaçı tengri tengrisi burkan **ne**...” (AY, 141)

“...**ne** yalangukla yene anıng yörügin...” (AY, 223)

“...**ne** bo irü belgüler bolu birle ök ötrü...”(AY, 224)

“...**ne** körk mengiz körserler...”(AY, 226)

“...**ne** körserler **ne** eşidserler ötrü...” (AY, 227)

“...kişi uzun iglep **ne** yme em kılıp...” (AY, 267)

“...**ne** avant tıtag üze mening sançasanaçavı könisinçe bilteçi...” (AY, 290)

“...**ne** ugurka tengri tip...” (AY, 295)

“...**ne** ayıtmış kergek takı bir men...”(AY, 318)

“...**ne** kılınmışın arıtı bilinmez boltılar...”(AY, 328)

“...**ne** yme kılıp unamaz...”(AY, 331)

“...**ne** yarlıg yarlıkasar siz tengrim inçip yarlıkamış yarlıgıngız neng yoksuz...” (AY, 342)

Metinlerde “ne” sözcüğünün ek olarak kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Sözcük, hâl eklerini, ilgi ve iyelik eklerini, eşitlik hâli ekini ve bazı yapım eklerini kullanarak farklı işlevler üstlenmiştir. Sözcüğün yönelme hâl ekini almış şekli “*näkä*” sözcüğü cümlede “ne sebeple, niçin” anlamlarını karşılamıştır:

“*Näkä* ıylayu buşuşluy” (İKP, 13)

Sözcüğün -añ eki ile oluştuğu düşünülen ve ses düşmesi ile “nāñ”⁴ şeklini alan sözcük, genellikle “hiçbir şey, azıcık bir şey” anlamlarında cümleye olumsuzluk katmıştır. Bazı cümlelerde “bir şey, herhangi bir şey” anlamında kullanıldığı da görülmektedir:

“Bu sanu turyurup **nāñ** unamadı...”(İKP, 26)

“Bu yerkä **nāñ** tägmägäy...”(İKP, 33)

Sözcüğün -lük eki ile oluşturduğu “nelük” sözcüğü “niçin, nasıl” anlamlarında soru anlamı taşımaktadır:

“Kanıǵı ölmış, köngeki tınmış. Kangı **nelük** ölgey ol? Beglig ol. Köneki nelük tonggay? Küneške olurur ol. Ança bilingler: Bu ırk başınta az emgeki bar, kin yana edgü bolur.”(IB, 25)

Sözcüğün eşitlik ekini alarak oluşan “neçe” sözcüğü genellikle isimlerin önüne gelerek onları belirtmiş ve sıfat görevinde kullanılmıştır. Sözcük “ne kadar, kaç, nasıl” anlamlarını karşılamıştır. Bu sözcüğün yönelme hâl ekini (neçeke) ve bulunma hâl ekini (neçede) aldığı örnekler de görülmüştür. Sözcük, fiillerin durumunu belirtmek amacı ile de kullanılmaktadır. “Neçe” sözcüğünün ikileme şeklinde kullanılarak anlamı pekiştirdiği örneklerle de rastlanmıştır:

“**Neçe** kişiler erti erser...” (AY, 62)

“...uluǵı kiçigi **neçe** tenglig bolur tiser...” (AY, 87)

“...küvrüg ünintin eşidilmiş **neçe**...” (AY, 104)

“...küçinte teginçülük **neçe** ötügüm...” (AY, 109)

“...kim mening kılmuş **neçe** kılınçlarım erser...” (AY, 109)

“...**neçe** edgü kılınç kıltaçı [lar bar]” (AY, 109)

“...**neçeke** tegi tegşilmeksizin isil...” (AY, 90)

“...**neçede** kin inçiu atlıg balıkdaki suvastıskı...” (AY, 67)

“...**neçede** kin ol yağıladaçı isig öz koltaçı...” (AY, 67)

⁴na+añ “eksik, boşluk, olabildiğince az şey, azıcık şey” vb. -niñ başlangıçta ilgi halinde -niñ eki olarak telaffuz ediliyordu (Hamilton, 1998, s.204).

“Ne” sözcüğü başka sözcükler ile bir araya gelerek kaynaşıp birleşik sözcükler oluşturabilmektedir. Bu birleşme sırasında bazı ses düşmeleri veya değişiklikleri görülebilmektedir.

Sözcüğün eşitlik ekini (-CE) almış şekli olan “neçe” sözcüğüne “ok/ök” pekiştirme edatının eklenmesi ile oluşan “neçük” sözcüğüne metinlerde rastlanmıştır. Hem müstakil bir sözcük olarak hem de ekleşmiş hâli tarihî metinlerde rastlanılan “ok/ök” kuvvetlendirme edatı önüne geldiği sözcük türünü kuvvetlendirdiği gibi bazen bu vazifesinde fiilin oluş yerini oluş zamanına bağlayan bir ‘zaman’ inceliği de saklamaktadır.

Korkmaz, Eski Uygur Türkçesindeki *neçük*, *neçükin*, *neçükleti*; Anonim Kur’an Tefsiri’ndeki *niçük*, *neçük*; Codex Cumanicus’taki yardımcı cümlelerde bir bağlantı edatı gibi kullanılan *neçik*, Karayımcadaki aynı kullanılış olan *neçik*, Kazak ve Türkmen lehçelerinde kullanılan *niçik* sözcüklerinin cümleye “*niçin*, *neden*, *nasıl*, *ne zaman*” anlamlarını kattığını, bazı Anadolu ağızlarında “henüz, şimdi, şu anda, ansızın, birdenbire” anlamlarında birer zarf olan kelimelerde *ok* edatı kalıntısı olduğunu söylemiş, aynı zamanda Karaçay, Balkar lehçelerindeki *nek* “neden?” soru zamirinin <*ne* + *ök* sözcüklerinin birleşmesinden oluştuğunu belirtmiştir (1962, s.13-19). Hamilton, sözcüğün “*näçükin*” biçimini “*naçük*’ün *vasıta hali olmalıdır.*” şeklinde açıklamıştır (1998, s.202). Soru ve pekiştirme görevleri olan sözcük, “nasıl” anlamını da karşılamaktadır:

“*Ol ödün qañı qan inçä yarlıyqadı amraq ögüküm köñlin Näçük bertäyin men ayıçı barçaqı ayıçılar birär ödün öñi.*” (İKP, 15)

“*Sen nāçük oztuñ tep tesär...*” (İKP, 37)

“*...amtı neçök kılayın tip tidim...*” (AY, 63)

“*...kaltı neçök öngre ertmiş...*” (AY, 122)

“*...kaltı neçök kin keligme üdteki alku ulug bodısatavlar burkan kutınga...*” (AY, 122)

“*...kaltı neçök amtı bo közüñür üdteki ontın singar...*” (AY, 122)

“*...ökünç köngül öritip neçökin erser...*” (AY, 64)

“*...neçökin yene bar bolgay şarır tilegülük etler...*” (AY, 79)

“*...olar neçökin antag titirler tip tiser...*” (AY, 92)

“Näcükün ayı barım qazyansar üküş bulur” (İKP, 16)

İncelenen metinlerde sözcüğün edatlarla kullanıldığı örneklerle rastlanmıştır. Sözcük “için” edatı ile sık sık bir arada kullanılmış ve “*ne için*” şeklinde edat grubu oluşturmuştur. Eylemin sebebini sormak amacı ile kullanılan bu söz öbeğinin kullanıldığı bazı cümleler aşağıda verilmiştir:

*“Oylum **nä üçün** buşuşluy.” (İKP, 12)*

*“...süngükleri yme yok erser **ne üçün**...” (AY, 80)*

*“...**ne üçün** tip tiser tıtagları öngi öngi üçün kavşıkıya birök ertmiş...” (AY, 125)*

*“...**ne üçün** turu umaz tip...” (AY, 125)*

*“...**ne üçün** sözlegülüksüz titir tip tiser...” (AY, 125)*

Sözcüğün bir arada sık kullanıldığı edatlardan biri de “*teg*” edatıdır. “*Ne teg*” şeklinden edat grubu olarak karşılaşılan söz öbeği “ne gibi” anlamının yanında cümleye “bir dereceye kadar, nasıl, hangi” anlamları da katmıştır. “*Teg*” edatının ilgi ekini alması ile oluşan “*ne tegin*” şeklindeki söz öbeği de karşılaşılan örneklerdendir. Aynı zamanda “*ne tegleti*” şeklindeki kullanımına da rastlanmıştır:

*“Kerekü içi **ne teg** ol? Tügüniki **ne teg** ol? Közünüki **ne teg**? Körüglüg ol. Egni **ne teg**? Edgü ol. Bağışı **ne teg**? Bar ol tir. Ança bilingler: Anyıg edgü ol.” (IB, 20)*

*“Mening alımçılarımka bösüp erklig kan üskinte aydukda tegdükde **neteg** kılayın.” (AY, 64)*

*“...ayıg kılınçı **neteg** ağır erser...” (AY, 68)*

*“...tedgeçi iş ködügleri yme **neteg** erki...” (AY, 81)*

*“**Netegin** yoriyurlar erki tip ötünti...” (AY, 83)*

*“...**netegin** bulurlar erki tip [tiser]...” (AY, 83)*

*“Et’özüg yme bodısatavlat **netegin** bulurlar erki tip tiser...” (AY, 87)*

*“Anı yene **netegin** yarlıklayurlar erki tip tiser.” (AY, 90)*

*“Edgü köngüllüg kişiler **netegleti** emlegü ol Montag yanglıg ig togag kayu üdte tepreyür...” (AY, 313)*

Metinlerde rastlanan “*negü*” soru sözcüğü, “ne yani, ne ola ki” anlamları ile eylemleri ya da isimlerin önüne gelerek “nasıl, hangi” anlamları isimleri soru yolu ile belirtme görevinde olabilir:

“*Oyrı tep tedükünjüz **nägü** ol öz eçinjüz*” (İKP, 40)

“*...monta basa **negü** küsüş eraser...*” (AY, 72)

“*...paramıt timek savning yörügi **negü** bolur tip tiser...*” (AY, 192)

“*...anta takı avantlarning tıtaglarning işi ködügi **negü** erür.*” (AY, 221)

“*...tözünüm sanga **negü** kergek tip ayıtgay men.*” (AY, 292)

“*...**negü** üçün kayu inçip avant tıtagın...*” (AY, 295)

“*Negü*” sözcüğüne -lük eki getirilmesi ile oluşan “*negülük*” sözcüğü cümleye “nasıl, niçin” anlamları katarak soru zarfı görevi üstlenmiştir:

“*Sizler **negülük** ança ked korkar.*” (AY, 62)

“*Anı **negülük** monça keç kelürtüingüzler.*” (AY, 65)

“*...**negülük** yarlıkadı erki...*” (AY, 80)

“*Nägü*” sözcüğüne -lük ekinin eklenmesi sırasında ses düşmesine uğrayarak oluşan “*näglük*” sözcüğü, cümleye “*niçin, peki niçin, ama neden, hangi sebeple*” gibi soru anlamları katmıştır. Hamilton’a göre bu sözcük, *näglük*’ün orta hece ünlüsü düşen bir varyantıdır. *Nagü+lük* yapısına benzer şekilde, niçin anlamındaki “*nälük*” de *nä*’den türeyerek meydana gelmiştir (1998, s.202). Sözcüğün bu ek almış hâli cümlede anlamı kuvvetlendirme görevini üstlenmiştir:

“*Näglük toydum men qanı wan inç **näglük** tep ayıttı...*” (İKP, 12)

“*Näglük qalır men täñrim*” (İKP, 25)

“*Siz **näglük** inçä irinç yarlıy boltuñuz.*” (İKP, 43)

“*Negü*” sözcüğün “*ok/ök*” pekiştirme edatı ile birleşirken ses düşmesi sonucu oluşan birleşik sözcük “*negök*” sözcüğü de “nasıl, niçin” gibi anlamları ile eylemi belirtmektedir:

“*...**negök** ömezler tip tiser...*” (AY, 183)

3.3.3. Karahanlı Türkçesinde “Ne” Sözcüğü

Bu dönemde, özellikle Kutadgu Bilig’de “ne” sözcüğünün sık sık kullanıldığı görülmüştür. “Ne” sözcüğünün Göktürkçe ve Uygur Türkçesinde görülen tüm şekillerine Karahanlı Türkçesinde de rastlanmaktadır. Kutadgu Bilig’de “ne” sözcüğünün tek başına “hangi şey” anlamında soru zamiri olarak kullanıldığı cümleler; “hangi, nasıl” anlamlarında isimlerin önüne gelip onları belirtme görevi ile sıfat olarak kullanıldığı cümleler; tek başına veya tekrarlı kullanımı ile bağlama görevi üstlendiği cümleler; sıfatların derecesini belirttiği ve pekiştirme görevi üstlendiği cümleler vardır. Bunlar dışında sözcüğün “vesaire, gibi” anlamı kattığı cümlelere de rastlanmıştır. Kök hâlinde kullanımına örnek bazı örnek cümleler şunlardır:

“**ne** ersedin ermez seniñ birlikiñ
ne erselerig sen törüttiñ seniñ” (KB, 18)

“yorımaz **ne** yatmaz udıma oduğ
ne meñzeg **ne** yañzağ kötürmez boduğ” (KB, 18)

“**ne** kutluğ bolur öd bodunka küni
begi edgü bolsa yorısa köni” (KB, 59)

“yañı neñ bolurda bu eski nerek
talı neñ bolurda yawuz **ne** kerek” (KB, 85)

“bu oldruğ **ne** kürsî yeri ol saña
bu ma ‘nî ukayın ayu bér maña” (KB, 96)

“meniñ me törüm bu yokalmaz özüm
kamuğ halkka bir teg **ne** kulkım sözüüm” (KB, 100)

Sözcüğün ek almış hâli ile kullanım örneklerine rastlanmıştır. Sözcük isimlere gelen durum eklerini alabilmektedir. Bu örneklerde de sözcük soru görevini üstlenmiştir:

“...yéme **neni** tilese kılur yef‘alu’llâhu mâ yeşâ’u ve yahküümü mâ yurîdu takı sansız selâm u durûd...” (KB, 1)

“bu mülkniñ harâbı bekâsı **nedin**
yâ mülket kalurı barurı adın” (KB, 7)

“Ne” sözcüğünün eşitlik eki olan -CE eki ile birleşmesi ile oluşan “neçe” sözcüğü Kutadgu Bilig’de sık sık geçmektedir. Sözcük, “nice, ne kadar, kaç, nasıl” soru anlamlarını karşılamaktadır. “Neçe” sözcüğü bazı örneklerde isimlerin önüne gelerek bu anlamları ile onları belirtmek için kullanılmış ve sıfat görevini üstlenmiştir. Bir soru sözcüğü olan sözcük sık sık çokluk ve nicelik belirtmek amacı ile de kullanılmıştır. Sözcük aynı zamanda eylemlerin durumunu sormak amacı ile de kullanılmaktadır:

“uçuğlı yoriğlı tınığlı **neçe**
tirilgü seniñdin bulup yér içe” (KB, 19)

“**neçe** tirse dünyâ tüker alkınur
bitise kalır söz ajun tezgünür” (KB, 28)

“küşüş tut yégitlik keçer sênde terk
kaçar bu tiriglik **neçe** tutsa berk” (KB, 50)

“**neçe** er bedüse baş ağığ bedür
neçe baş bedüse bedük börk kedür” (KB, 57)

Sözcük pekiştirme edatı olan “me” ile birleşik bir sözcük olarak da kullanılmıştır. Bu cümlede sözcük “ne kadar” anlamı ile soru ifadesini karşılamaktadır:

“**neçeme** méni edgü tutsa özüñ
yoñağçı yoñasa tügülgey yüzüñ” (KB, 326)

“Ne” sözcüğünün kuvvetlendirme anlamı katan -gü eki ile oluşturduğu “negü” sözcüğü Göktürk ve Uygur Türkçesi eserlerinde görüldüğü gibi Kutadgu Bilig’de de görülmektedir. Sözcük bu örneklerde “ne, nasıl, niçin” anlamları ile eylemi belirtmiş ve soru zarfı görevini üstlenmiştir:

“takı ma **negü** erse ârzû tilek
bayat ok bolu bérsü arka yülek” (KB, 29)

Eserde “negü” sözcüğünün “teg” edatı ile kullanıldığı örnekler de vardır:

“bu edgü kayu ol neteg ol özi
negü teg bolur edgü kılkı tözi” (KB, 103)

“negü teg ögeyin bu isiz kişig

negü teg tileyin bu isiz işig” (KB, 110)

“Negü” sözcüğünün -lük eki ile oluşturduğu “negülük” sözcüğüne de rastlanmıştır. Sözcük “niçin, nasıl” anlamında eylemleri belirtmek amacı ile kullanılarak soru zarfı görevini üstlenmiştir:

“negülük kodur sen bu edgülerig

nelük taplamaz sen bu öt saw erig” (KB, 400)

“Ne” sözcüğünün -lük eki alarak oluşturduğu “nelük” sözcüğü de “niçin, neden, nasıl” anlamları ile eyleme yöneltilecek soru zarfı görevini üstlenmiştir:

“söküşlög nelük boldı zahhâk otun

nelük ögdi buldı ferîdûn kutun” (KB, 40)

Eserde “ne” sözcüğünün “teg” edatı ile edat grubu oluşturduğu örnekler oldukça fazladır. “Ne teg” edat grubu “ne gibi, nasıl” anlamları ile fiil veya isimlerin önüne gelerek onları belirtmektedir. Bu edat grubunun “kim” bağlama edatı ile oluşturduğu “neteg kim” örnekleri de vardır. Bu birleşik sözcük Türkiye Türkçesi metinlerinde de “nitekim” şeklinde varlığını devam ettirmektedir:

“munîñ şükri emdi neteg öteyin

tirig bolsa özüm yılın hem ayın” (KB, 53)

“neteg kim orunsuz topık yuwlunur

anı teg me devlet özüm tegzinür” (KB, 82)

“Neteg” sözcüğü -lik eki alarak “neteglik” şeklinde de kullanılmıştır. Sözcük “nasıl” anlamında kullanılmaktadır. Bu isimleşmiş edat grubuna durum eklerinin geldiği örnekler de vardır:

“barıñ belgülig sen küñ ay teg yaruk

neteglikke yetgü köñül ögde yok” (KB, 18)

Kutadgu Bilig’de “ne” anlamında kullanılan “nü” şeklinde bir edatın örneğine rastlanmıştır:

“nü kalsun er at bir ikindi bile

yawa kılma méni sewinçim tile” (KB, 589)

Eserde “ne gerek, niye, ne” anlamlarında kullanılan “*nerek*” sözcüğü de yer almaktadır:

“*yañı neñ bolurda bu eski nerek
talı neñ bolurda yawuz ne kerek*” (KB, 85)

3.3.4. Harezmi Türkçesinde “Ne” Sözcüğü

“*Ne*” sözcüğü Harezmi Türkçesinde de birçok farklı kullanımı ile görülmektedir. Bahsedilen eserden cümleler verilerek sözcüğün kullanımı örneklendirilmiştir. “*Ne*” sözcüğü kök hâlindeki kullanımı ile “ne, hangi, nasıl, ne kadar, neden, niçin” anlamlarında birçok farklı cümlede yer almaktadır. Bu cümlelerde sözcük, isimlerin yerini soru yolu ile tutan soru zamiri, isimleri belirten soru sıfatı, eylemleri sebebinin, miktarını, durumunu öğrenmek için yöneltilen bir soru zarfı olarak görev üstlenmiştir:

“*Nê iş qılğay-miz kim Abū Lehebni Muḥammeddin adığay-miz?*” (NF, 10)

“*Bu nê aḥvāl turur?*” (NF, 17)

“*Peyğāmbar ‘as aydı: Yā Cābir ne qadar turur?*” (NF,21)

“*Cümle peyğāmbarlarqa nê mu‘cizāt kim bēildi.*” (NF,26)

“*Nê bilür-sen kim Ḥaq te ‘ālā Bedr toquşında ḥāzır erdi.*” (NF, 35)

“*Yā ‘Abbās, bu ‘alam nê ‘alam turur?*” (NF, 37)

“*Men aydım: Yā Cebre ‘il, bu ne qavm turur?*” (NF, 40)

Eserde sözcüğün ismin durum eklerini aldığı örnekler de bulunmaktadır:

“*Peyğāmbar ‘as aydı: Ey yārānlarım, bu Abū Bekrning taqı ‘Ömerning meşeli nege oḥşayur, bilür-mü-siz?*” (NF, 82)

“*Ka‘bening bināsı nedīn erdi taqı kim binā qıldı taqı Ka‘beke qaşd qılğannı Ḥaq tv̄t neteg helāk qıldı cümlesini avvalqı bābnuḡ altınç faşıda beyān qılındı.*” (NF, 189)

Eserde “*ne*” sözcüğünün *er-*, *tur-*, *ol-*, *kıl-* yardımcı fiilleri ile sık sık kullanıldığı görülmüştür. Bu kullanım Türkçenin ilerleyen dönemlerinde bazı ses düşmeleri ile farklı şekillerde yer alacaktır. “*Ne er-*, *ne tur-*” ek fiilin farklı çekimleri olarak görülecektir. Sözcüğün bu fiillerle kullanıldığı örnek cümleler:

“Şerī’at hükmi **ne erse**, ol hükmini enim üze yörütgil.” (NF, 119)

“Peygāmbar ‘as aydı: Ataṅg atıṅ **ne turur**?” (NF, 119)

“Bu qün **ne boldu** kim bu ʔa ‘āmnı yemediṅiz?” (NF, 19)

“Peygāmbar ‘as aydı: **Ne qıldım**?” (NF, 56)

Sözcüğün eşitlik ekini alarak oluşan “neçe” sözcüğüne farklı görevleri ile rastlanmıştır. “Neçe” sözcüğü, “nice, ne kadar çok, ne kadar, pek çok, birçok, ne zaman, nasıl” gibi anlamları karşılamış genellikle miktar, fazlalık ve abartma bildirmiştir. Sözcük isimlerin önüne geldiği gibi fiilleri de belirtebilmektedir. Bu farklı görevleri ile hem sıfat hem zarf olarak kullanıldığı örnek cümleler vardır:

“‘Ömer raḫhu sordı: Ayda **neçe** yarmaq bërür sen?” (NF, 84)

“**Neçe** vaqtlar ‘Osmān raḫhu qatında boldı.” (NF, 91)

“Neçe” sözcüğünün “me” kuvvetlendirme ekini alarak oluşturduğu “neçeme”, “ne kadar çok, ne kadar, nasıl” anlamlarını karşılayarak tıpkı “neçe” gibi soru, nicelik, abartma, pekiştirme görevlerini üstlenmiştir:

“**Neçeme** tefekkür qıldıq bizke bu su’ālınıṅ cevābını siz aysaṅız.” (NF, 130)

“Ol keltürgen kişi **neçeme** derḫōst qıldı ersehēc neerse qabül qılmadı.” (NF, 133)

Nehcü’l-Ferâdis’te “neçeme” sözcüğünün “kim” sözcüğü ile oluşturduğu “neçeme kim” şekline de örneklerde rastlanmıştır:

“**Neçeme kim** bu küweçdin aş çıkarurlar taqı bu tandürdın etmek çıkarur erdiler, hēc bu küweçniṅ aşı eksilmez erdi taqı bu tandürnuṅ etmekleri eksilmez erdi.” (NF, 12)

“Velīkin Beşīr atlıḫ şahāba bir loqmanı yuttı bu habarnı bilinçe taqı **neçeme kim** qatıḫlandı qaytaru bilmedi.” (NF, 25)

Eski Türkçe metinlerinde görülen “neçük” sözcüğü Orta Türkçe eserlerinde de varlığını göstermiştir. Sözcük “ne” sözcüğünün “ok/ök” pekiştirme edatı ile oluşan birleşik bir kelimedir. “Niçin, nasıl” anlamlarını karşılayarak eylemleri belirtir:

“Men **neçök** du’ā qılmaḫayın? tēdi.” (NF, 139)

“Men **neçük** yığlamayın kim munça mîng ħal āyîq bukün ‘Arafâtqa keldiler.” (NF, 190)

“Ne” sözcüğünün “me” kuvvetlendirme edatıyla birleşmesinden oluşan “neme” sözcüğü de nicelik bildiren sözcüklerden biridir. Sözüğün “nice, ne kadar çok, ne” anlamları ile isimlerin, sıfatların, fiillerin belirtilmesi işlevi vardır:

“Aydı: **Neme** yahşı qonuqlar siz!” (NF, 16)

“**Neme** qatığ ermiş cān bėrmek!” (NF, 65)

“Ne” sözcüğü edat ve bağlaçlarla sık sık kullanılmaktadır. Eserde sözcüğün “için, teg, kim, birle” gibi birçok edat ve bağlaçla sözcük grupları oluşturduğu görülmüştür:

“**Ne kim** tüş körse erdi, özi ta’bir qılur erdi.” (NF, 5)

“‘Āyişe razhā aydı: Yā Resūlallāhi, uşmağ qapugını **ne birle** qaqayın?” (NF, 183)

“Yā emīre’l-mu’minīn, **ne üçün** andağ aytur-siz?” (NF, 85)

“Ne” sözcüğünün “teg” edatı ile oluşturduğu öbek genellikle birleşik yazılmış ve kalıp bir söz grubu olarak “nasıl, ne kadar, niçin, ne gibi” anlamlarını karşılamıştır. Sözcük hem isimleri hem de fiilleri belirtmek amacı ile kullanılmıştır:

“Ağzım sasığı birle **neteg** münācāt qılayın? tēdi.” (NF, 19)

“...ferişteler aydılar: **Neteg** sen yā İblīs?” (NF, 228)

“Neteg” sözcüğünün “kim” bağlacı ile oluşturduğu sözcük grubu örneklerine de eserde rastlanmıştır. Bu sözcük grubu “nitekim” şekli ile günümüz metinlerinde de varlığını devam ettirmektedir. Sözcük grubu cümle başı veya ortasında bağlama görevi ile kullanılmıştır:

“Nāgāh isti’dād qılıp bizlerke qelse taqı biziñ isti’dādımız bolmasa, sizlerni helāk qılğay, **neteg kim** Mekke ħalāyığa nāgāh keldi taqı anlarını aldı.” (NF, 51)

“Neteg” sözcüğünün -lik eki alması ile oluşan “neteglik” türemiş sözcüğü eserin dizininde belirtildiği gibi “keyfiyet, nasıllık” anlamlarını karşılamıştır (Ata, 1998, s.315):

Ĥaq te’ālānıñ zātı bar, velīkin zātına keyfiyyet, **neteglik** aymaq revā bolmaz, şūrat aymaq revā bolmaz. (NF, 44)

Eski Anadolu Türkçesinde de sık sık görülen “*nişe*” sözcüğü Harezmi Türkçesinde de kendini göstermiştir. “Neden, niçin, niye” anlamları ile fiile yöneltilen soru sözcüğü eylemlerin yapılış nedenini öğrenmek amacı ile kullanılan bir soru zarfı görevini üstlenmektedir:

“*Nişe mundağ iş qıldınğ? tēp aydı erse...*” (NF, 12)

“*...Men Muhammedke uyğanımqa nişe melāmat qılur-sen?*” (NF, 12)

“*Nişe bir tarafda yürümes-sen?*” (NF, 15)

3.3.5. Kıpçak Türkçesinde “*Ne*” Sözcüğü

Kıpçak Türkçesini temsil eden Codex Cumanicus’un Argunşah-Güner neşrinde; “*ne*” sözcüğünün hem kök hâlinde hem de durum ekleri aldığı soru zamiri olarak, kuvvetlendirme edatı olan “*me*” ile “*neme*” sözcüğünü oluşturduğunda belirsizlik zamiri olarak kullanıldığı; sözcüğün kök hâlinin “*hangi*” anlamı ile soru sıfatı olarak da kullanıldığı belirtilmiştir. Aynı zamanda “*neçik*” sözcüğünün de “*nasıl*” anlamında isimleri belirtmek için kullanıldığı cümlelerde soru sıfatı olarak kullanıldığı söylenmiştir. Soru zarfları eylemin belirttiği oluşu veya kılışı soru yoluyla belirleyen zarflardır. “*Ne*” sözcüğü eserde *kaçan* “*ne zaman*”, *nêçe* “*ne kadar*”, *nêçik* “*nasıl*”, *nêden* “*niçin, neden*”, *nêk* “*niçin*” anlamları ile eylemleri belirtmek için kullanıldığında soru zarfı görevini üstlenmiştir (2015, s.114-118).

“*Ne*” sözcüğü eserde, isimlerin yerini soru yolu ile tutan, varlıkları soru yolu ile temsil eden *ne* anlamında bir sözcük olarak kullanılmaktadır. Ayrıca cümlelerde soru zamiri olarak, “*hangi*” anlamı ile kullanılabilmekte, böylece soru sıfatı olmaktadır:

“*küyürtin kēlgen nê kiy[i]k?*” (CC, 780)

“*nê bile anı izdediler bahçada*” (CC, 780)

“*nê üçün alar algışlıdır*” (CC, 780)

“*ol kişi sözledi friştege, nê kişi-sên?*” (CC, 780)

“*özge sagıt nê bile tut[t]ular*” (CC, 780)

“*sên boşathıl alar/ga bilmezler, nê edirler*” (CC, 780)

Sözcüğün yönelme ekini alarak (-ge) ekini alarak oluşturduğu “*nege*” sözcüğünün bulunduğu cümle fiilin sebebini sormaya yöneliktir:

“**nege** tabunır-sèn” (CC, 780)

Sözcüğün kök hâlindeki bazı kullanımları cümleye olumsuzluk anlamı katmaktadır. Sözcüğün bu işlevine başka dil dönemlerinde de rastlanmıştır. “Değil, hiç” anlamları ile cümleye olumsuzluk kattığı örnek cümleler şunlardır:

“értmez mênülükge **nè** tügenmez” (CC, 780)

“**nèçe** biz anı[η] buyruhu[n]/ tutar biz, **nè** artuḥ, **nè** éksik” (CC, 780)

“**Nèçe**” sözcüğü “ne kadar, çok, ne çok” anlamları ile nicelik ve fazlalık bildirmektedir. Aynı zamanda sözcük eylemlerin durumunu da soru yolu ile belirtmektedir. Sözcük isimlerin, sıfatların, fiillerin önüne gelerek farklı sözcük türleri görevini üstlenebilir:

“anḥa söver-bizTèḡirni, **nèçe** biz anı[η] buyruhu[n]/ tutar-biz” (CC, 780)

“anda ılap asov/ yoḥ **nèçe** çağırsa” (CC, 780)

“**nèçe** kèlipTèḡr[i]ge yalbarsa” (CC, 781)

“**nèçe** köp sabur èterTèḡeri/üçün” (CC, 781)

“**Nèçik**” sözcüğü “nasıl, ne şekilde, nasıl ki, gibi” anlamları ile genellikle eylemlerin önüne gelerek onların durumunu soru yolu belirtmektedir. Bu görevi ile sözcük bir soru zarfı işlevi görür:

“anı katı urdılar,/ **nèçik** paygamber aytır” (CC, 781)

“çovguçlar **nèçik** söktiler, èlik/lediler” (CC, 781)

“**nèçik** ol düşmanlar[ı]na utru/bardı” (CC, 781)

“ol yulduz **nèçik** bir oḡlan/ bigev édi” (CC, 781)

“Tèḡri saa **nèçik** tüşti, bizge baḡıp yarılḡadı” (CC, 782)

“**Nèçik**” sözcüğünün “kim” sözcüğü ile oluşturduğu “**nèçik kim**” sözcük grubu “nasıl ki, ne şekilde” anlamlarını taşır:

“bolsun sèniḡ tilemekiḡ **nèçik kim** kökte/alley yèrde” (CC, 782)

“Ne” sözcüğünün de “kim” sözcüğü ile oluşturduğu sözcük grubuna örnek cümlelere rastlanmıştır:

“törtünçi, **nê** kim Ata aytır/ yuvukun tutmaga” (CC, 780)

“Neden” sözcüğü “niçin” anlamı ile eylemin sebebini öğrenmek amacı ile yöneltlen bir soru zarfı olarak görev yapmaktadır:

“**nêden** Kr[i]stus/tözdi” (CC, 782)

Batı Türkçesi metinlerinde görülmeyen bir sözcük olan “**nêk**” sözcüğü “niçin, neden, niye” anlamları ile bir soru zarfı olarak görev yapmaktadır:

“êç bolmaçinêmege **nêk** bêrdiñ/ munça ulu baha” (CC, 782)

“êç bolmaçinêmege **nêk** bêrdiñ/ munça ulu baha, **nêk** tölediñ” (CC, 782)

Eserde “şey, herhangi bir şey” belirsizlik anlamlarında da kullanılan “**nême**” soru sözcüğüne de rastlanmıştır. İki örnek cümlede sözcüğün çekim eki aldığı görülmüştür:

“**nême** yol/ düny[e] üstinde, **nêçik** yaman sası” (CC, 782)

“ol aña **nême** de boluşmagay” (CC, 782)

“özge kişiniñ **nêmesi[n]** suhlanmagıl” (CC, 782)

3.3.6. Çağatay Türkçesinde “Ne” Sözcüğü

Çağatay Türkçesinin dil özelliklerini en iyi temsil eden eserler Ali Şîr Nevayî’nin eserleridir. “Ne” sözcüğünün kullanımına yazarın iki mesnevisinden örnekler verilmiştir. “Ne” sözcüğü incelenen eserlerde isimlerin yerini soru yolu ile tutması işlevi ile “ne” anlamında (zamir olarak) isimleri soru yolu ile belirtmesi işlevi ile “hangi” anlamında (soru sıfatı olarak) ve tekrarlı yapısı ile bağlama görevini üstlenerek (bağlaç olarak) sık sık kullanılmıştır. Sözcük bazı cümlelerde sıfatları pekiştirme amacı ile de kullanılmıştır. Birçok cümlede soru anlamının yanında cümleye olumsuzluk anlamı da katmaktadır. Sözcük, bu dönem metinlerinde “kapalı e” sesi ile veya doğrudan “i” sesi ile yer almaktadır:

“yatķurdu vü yattı dāye-gāne

tā tangla **nê** oynagay zamāne” (LM, 145)

“ķılğanga felek sözün şümāre

hurşîd hadîsidin nê çäre” (LM, 74)

“*Nî savuğ körge cihānda nî katıg*
Nî irig başımğa kilgen nî katıg” (LT, 65)

“*ot üzre nê êrdi koymağınğ yağ*
köygege nê êrdi koymağınğ dāğ” (LM, 121)

“Neçe” sözcüğü farklı işlevlerde soru ve nicelik bildirmek amacı ile sık sık kullanılmıştır:

“*her nêçe emes maṅga buāsān*
lîkin saṅga bar-dur asru āsān” (LM, 38)

“*Nîçe miṅ yıl zühd ü t̃ā ‘at eyleben*
Emriḡa anıṅ iṭa ‘at eyleben” (LT, 17)

Sözcüğün “*her ne*” şeklinde kalıp bir ifade olarak kullanıldığı cümleler vardır. Bu kalıp ifade nicelik ve bütünlük bildirmektedir. Bu söz takımı cümlede kullanıldığı yere göre “hepsi, herhangi biri, rağmen, ne olursa olsun” gibi farklı anlamları karşılamaktadır:

“*Cānda şevkuṅ şu ‘lesin mevcūd kıl*
Her nî ḡayrıṅ köḡlüme merdūd kıl” (LT, 21)

“*Her ne*” söz takımı sık sık “*ki*” bağlacı ile de kullanılmaktadır. Bu sözcük grubu cümleleri ya da sözcükleri bağlama işlevi görür:

“*lîkin buṭaraṭ köḡgölke yol-dur*
kim her nê ki èyledinğ iş ol-dur” (LM, 33)

Bazı örneklerde sözcük, ek eylemin çekim ekleri ile cümlede yüklem görevini üstlenmiştir:

“*nê-dür yene cüz ‘din almak*
āteş-gede-yi belāga salmak” (LM, 180)

“*Biz ḡāḡîr ü ‘āli anıṅ ḡazreti*
Ḳatranıṅ deryāğa nidür nisbeti” (LT, 87)

Sözcüğün edat ve bağlaçlarla sık sık beraber kullanıldığı görülmüştür:

“*besm nazmda söz dēgen mēning dēk*
mēn ḡoh nê ki yüz tümen mēning dēk” (LM, 35)

“Bes hacāletdin maḥa yok-dur ḥayāt

Ni üçün kim öltürür her dem uyat” (LT, 20)

“Neçük” sözcüğünün de “ki” bağlacı ile kullanıldığı örnekler vardır:

“allıḡda velī kēlip mü`eddeb

cilm ehli *nēçük ki* tıfl-ı mektep” (LM, 41)

4. BATI TÜRKÇESİNDE “NE” SÖZCÜĞÜ

4.1. “Ne” Sözcüğünün Yapı Olarak İncelenmesi

Her dilin şekil bilgisinin (morfoloji) kendine has özellikleri vardır. Bu özellikler dilin yapı ve işleyiş özelliklerini kapsamaktadır. Türkçenin en önemli yapı özelliklerinden biri eklemeli bir dil oluşudur. Eklemeli dillerde sözcükler, sözcük köklerine yapım ve çekim ekleri getirilerek anlam kazanır. Eklemeli dillerdeki morfolojinin temel öğelerini kökler ve ekler oluşturur. Belirli kurallar çerçevesinde sözcüklere getirilen bu ekler ile yeni sözcükler oluşturulur veya sözcüklere anlam ilgileri kazandırılır. İşte bu özellik dilin söz varlığını şekillendirmeye yarar.

Türkçede sözcükler yapısal olarak kök hâlinde, çekim ekleri alarak yapı değişimine uğramadan ya da yapım ekleri alarak gövde hâline gelmiş şekilde bulunabilir. Sözcükler, başka sözcükler ile birleşip yeni sözcükler oluşturabilir. Sözcüklerde yer alan anlamlı öğeler sözcük kökleridir. Görevli öğeler ise eklerdir. Eklerin tek başlarına anlamları yoktur ve müstakil kullanılamazlar. Bazı ekler zaman içerisinde kalıcılığını kaybetmiş, bazı ekler ses değişikliklerine uğramıştır. Türkçede zamanla sözcüklerin ses aşınmasına uğraması sonucu oluşan ekler de vardır (*yorur*<-*yor*, *durur*<-*dur* gibi). Sözcükler kök hâlinde ve ek almış şekilleri ile farklı özellikler gösterdiği ve farklı işlevler taşıdığı için sözcüğü kök ve ek almış şekilleri ile ayrı ayrı değerlendirmek yerinde olacaktır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında “ne” sözcüğü yapı özellikleri bakımından incelenmiştir. Sözcüğün kök hâlinde olduğu, çekim ve yapım eklerini aldığı örnekler ile başka sözcüklerle oluşturduğu birleşik yapıların, kalıplaşmış ifadelerin bulunduğu örnekler bu bölümde verilmiştir.

4.1.1. “Ne” Sözcüğünün Kök Hâlinde Kullanımı

Kökler; parçalara ayrılamayan, sözcükteki tüm ekler atıldıktan sonra temel anlamı taşıyan yapı taşlarıdır. Sözcük kökleri sözcüklerin en küçük anlamlı dil birimidir. Sözcüğü oluşturan sesler tek başlarına anlam taşımazlar.

Sözcük kökleri, varlıkları, nesneleri, hareket ya da durumları belirtirler. Belirttikleri duruma göre de isim ve fiil kökü olarak sınıflandırılırlar. Türkçede ortak kök denilen hem isim hem fiil olabilen, cümledeki kullanımına göre ayırım yapılabilen kökler de vardır. Örneğin; *boya* sözcüğü bir nesneyi belirtmek için kullanılırsa isim kökü, bir eylemi belirtmek için kullanılırsa fiil köküdür.

Türkçede yeni sözcükler türetmek için bu anlamlı parçalara bazı ekler getirilir. Yapım ekleri isim ya da fiil köklerinden yeni sözcükler türetme görevini üstlenirler. Çekim ekleri de isim ve fiil türünden sözcüklere eklenerek cümle içinde diğer sözcüklerle anlam bağlantısı kurar. Bu ekler, cümlede kelimelerin durum, aitlik, çoğulluk, yön, zaman gibi anlamları karşılamalarını sağlar. Bu ekler kendi başlarına bir anlam ifade etmezler.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında “*ne*” sözcüğünün kök hâlinde kullanıldığı örnekler verilecektir. Sözcük bu hâli ile zamir, sıfat, zarf, edat, bağlaç ve ünlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı cümlelerde taşıdığı işlevlerle farklı sözcük türü olarak görev yapabilmektedir.

4.1.1.1. “*Ne*” Sözcüğünün Zamir Görevinde Kullanımı

“*Ne*” zamiri kişiler dışında kalan canlı ve cansız varlıkları ya da durumları öğrenmek için kullanılan bir soru sözcüğüdür. Zamirler canlı ve cansız varlıkları belirtmek için kullanılır. İsimlerin yerine geçme görevini üstlenen sözcük türleridir. Soru zamirleri de kavramları ve varlıkları soru yoluyla temsil eden zamirlerdir. “*Ne*” sözcüğü de soru zamirlerinden bir tanesidir. İsimler gibi tüm durum eklerini alabilir. Bu soru zamiri “hangi şey” anlamına gelen soru ifadesinin yanında “birçok şey, hepsi, şaşırma, abartı ya da ne ilgisi var” gibi birçok farklı anlamı da karşılamaktadır. Sözcük, başka sözcükler ile yeni anlamlar kazanabilir. Sözcüğün zamir olarak kullanıldığı örneklerde eyleme yöneltilen bu sorunun cevabı bir isim veya zamir olacaktır. Aşağıdaki cümleler sözcüğün zamir işlevinde kullanıldığı örneklerdir:

“*Borcum ne tutuyor?*” (AO, 22)

“*Sinemalar neredeyse boşalacaklar*

Sen ne dersin İstanbul

Kadına dönüp sordu: –Ne dersin?” (AO, 37)

“*İnsan hatırlamıyor dün ne yediğini.*” (BS, 18)

“*Anlamam ne eder zenginliği.*” (FHDBŞ, 1024)

“*Ne yapmak istiyordu hayatta.*” (GB, 11)

“*Ne kalır benden geriye, benden sonrası kalır.*” (GB, 54)

“HOCA: Büyüklere karşı gelen **ne** olur?” (GKVY, 20)

“Cebrail bana **ne** armağan etti?” (HKS, 20)

“Demin gördüğüm lütuflar **ne** idi?” (İ, 38)

“Sen orada, sarhoşların arasında **ne** yapacaksın?” (ÖSBH1, 22)

“**Ne** yapıyorsun orada? dedi.” (ÖSBH1, 22)

“Kaptan, dedi. Bombayı **ne** yapacağız?” (ÖSBH1, 31)

“Ah **ne** diyorsunuz?” (ÖSBH1, 38)

“Ulan **ne** yapıyorsun?”

“Hiç.” (ÖSBH1, 50)

“Ben **ne** buldum?” (ÖSBH1, 61)

“**Ne** oldu sana böyle kız?” (ÖSBH1, 67)

“Sen söyle. **Ne** istersin?” (ÖSBH1, 78)

“Ona **ne** vereceksin!” (ÖSBH1, 78)

“**Ne** zannettin?” (ÖSBH1, 77)

“–Görüyorum.

–**Ne** görüyorsun?” (ÖSBH1, 100)

“–Sen benim **ne** düşündüğümü biliyor musun?” (ÖSBH1, 102)

“**Ne** alayım? **Ne** alayım? diyordu.” (ÖSBH1, 104)

“Acaba **ne** idi? (ÖSBH1, 119)

“–**Ne** dediniz, bir şey mi değil?” (ÖSBH1, 120)

“Deminden imam efendi sana **ne** dedi?” (ÖSBH1, 129)

“Bu dünyada kimsesi kalmadı, **ne** yapacağını bilmiyor.” (ÖSBH2, 25)

“Şey sadede gelelim: **Ne** diyorduk?” (ÖSBH2, 50)

“Fakat o vakit **ne** yapacaklardı?” (ÖSBH2, 51)

“–**Ne** istiyor?– dedi.” (ÖSBH2, 56)

“–Hani sanatının eriydin? **Ne** oldu böyle?” (ÖSBH2, 73)

“Fakat horozun sesinde küstahlıktan başka **ne** duyulur?” (ÖSBH2, 116)

“**Ne** yapıyorsun be?...” (ÖSBH3, 21)

“Kethüdanın kumandanın **ne** düşündüğünden haberi yoktu.” (ÖSBH3, 44)

“Şey!”

“**Ne** canım, söyle be?” diye kızdım. (ÖSBH3, 75)

“**Ne** diyeceğimi, **ne** yapacağımı bilmiyordum.” (ÖSBH3, 75)

“İyice dinlemek, **ne** konuştuklarını işitmek ihtiyacını duyuyordu.” (ÖSBH3, 107)

“Birleşirken şartlarımız **ne** idi?” (ÖSBH3, 108)

“Kafa olmayınca **ne** yaparlar?” (ÖSBH3, 118)

“Lakin **ne** yazayım? Beynim boş.” (ÖSBH3, 58)

“Alnımın son köşesinden kulaklarıma doğru **ne** olduğu belirsiz bir sıcaklık yayıldığını duyuyorum.” (ÖSBH3, 58)

“**Ne** yapayım? Ada gibi yuvarlak bir şey yapıp üzerine ‘Mehmâemken’ yazmayı düşündüm.” (ÖSBH5, 71)

“**Ne** söylediğimin farkında değildim.” (ÖSBH5, 83)

“–**Ne** oluyorsun oğlum, **ne** oluyorsun? – diyordu.” (ÖSBH5, 109)

“Böyle doğal olmayan hareketini ilk defa gören amcam **ne** diyeceğini bilmiyordu.” (ÖSBH5, 109)

“Evet evlenmeliyim.

Daha **ne** bekliyorum?” (ÖSBH5, 127)

“Suret gözi degül bu göz didüğüm

Bilürem ben neden **ne** istedüğüm” (RN, 198)

“Daha **ne** dedi?” (SaSı, 90)

“Ama **ne** yap biliyor musun?” (SS, 77)

“Fazıl Hüsnü diyor ki, **ne** diyor Fazıl Hüsnü?..” (SS, 249)

4.1.1.1.1. Cümle Sonu Soru Sözcüğü Olarak Kullanımı

Bu kullanımda “*ne*” soru sözcüğü olarak cümle sonuna gelmekte ve “ne, nedir” anlamında, soru zamiri olarak kullanılmaktadır:

“Sebep de **ne**?” (A, 47)

“Zamanın raksı **ne**, bir yuvarlakta”? (Ç, 17)

“Yaşamaktan murad **ne**, hesabını bildirsin!..” (Ç, 464)

“Bu ulu kalabalık **ne**,

Hakanlarım, beylerim, sancaktarlarım, yiğitlerim siz misiniz?” (FHDBŞ, 53)

“Özgürlük değil de **ne**?” (FHDBŞ, 642)

“ANLATAN –Vicdani'nin evine Vicdani'nin eti **ne**, budu **ne**?” (GKVY, 87)

“Garsona döndü:

‘Bu **ne**...’ gibi başımı salladım.” (ÖSBH1, 55)

“–Bize **ne**, dedi. Ne seyrederse etsin.” (ÖSBH1, 101)

“–O **ne**?

–Bil bakayım...” (ÖSBH1, 105)

“–Söyle Allah aşkına **ne**?” (ÖSBH1, 105)

“–Ölürsen erkekler korksun. Sana **ne**?” (ÖSBH1, 107)

“Dünyada son arzun **ne**?” (ÖSBH1, 133)

“**Ne** bu, Allah aşkına!” (ÖSBH2, 80)

“–Ulan bu kıyafet **ne**? diye haykırdı.” (ÖSBH2, 104)

“Öyle ise orası **ne**?” (ÖSBH2, 125)

“O hırsızlıktan bana **ne**?” (ÖSBH3, 15)

“–Adın **ne**?

–Kara Memiş.” (ÖSBH3, 27)

“İnsanın hayvandan farkı **ne**?” (ÖSBH3, 70)

“–Ya bu **ne**?

–Yıldırım.” (ÖSBH4, 97)

“BEHZAT –Meselâ hülle şartı.

SÜRPIK –Hülle **ne**?” (ÖSBH4, 118)

“–Rütben **ne**? sordu.” (ÖSBH5, 75)

“Aman Allah şaşılacak işin var,

Yazın var, güzün var, karın kışın var,

Bu yağmur **ne**, bu âfet **ne**, bu sel **ne**?” (ÖTS, 2097)

“Hasûdlıktan hasuda fâyide **ne**

Gönülden taşra düşdi ne ide **ne**” (RN, 168)

“Bugün günlerden **ne**?” (SS, 309)

“O **ne**?..Tekbîr alıyorlar, feryâd!” (TFBŞ, 81)

“Vaiz! Bana muhabbeti şerh eyle,

Ben aramam şeytan nedir, melek **ne**?

Erenlerin esrarından söz söyle:

Seven kimdir? Sevilen kim? Sevmek **ne**?” (YHDY, 9)

4.1.1.2. “Ne” Sözcüğünün Sıfat Görevinde Kullanımı

“Ne” sözcüğünün soru sıfatı olarak kullanıldığı cümleler bir ismin önüne gelerek onu belirttiği cümlelerdir. Bu sıfatlar kendisinden sonraki ismi soru ilgisiyle tamamlarlar. Sözcüğün sıfat olarak kullanıldığı durumlarda sözcük, varlığın ya da nesnenin ne olduğunu sorar ve “ne, hangi” anlamlarını taşır. Bunun yanında yöneltilen ismin durumunu sormak amacı da taşıyabilir. Bu durumda sözcük “nasıl” anlamını da karşılar. Sıfat görevindeki sözcük ve isim diğer sıfat türlerinde olduğu gibi bir sıfat tamlaması oluşturur. Aşağıdaki cümleler sözcüğün sıfat işlevinde olduğu örneklerdir:

“Ne olmuşum çehrem **ne** şekil almış bilmiyorum?” (A, 35)

“**Ne** kötülüğüm dokundu size?” (BSM, 217)

“...ya sizler **ne** zaman içmekten bıracaksınız.” (D, 79)

“...ve şimdi **ne** tür manzaralar çekiyor.” (D, 113)

“...sudan **ne** yana düşer.” (D, 152)

“Bugün şu ömr-i cahîm için
Bahara fikrimizi vakfedip emîn olalım
Oğlun kızın **ne** hışmın var.” (DBH, 22)

“Ben sana **ne** vakit ameliyat yaptım?” (DHK, 4)

“Ah sudur, **ne** yandan baksam sudur.” (GB, 45)

“BERBER Yalan... **Ne** gizi Midas?” (GDTO, 22)

“KARISI **Ne** kulakları, nerde?” (GDTO, 35)

“NİLÜFER: **Ne** tesadüf, şimdi de hayatınıza bir Nilüfer giriyor...” (GKVY, 75)

“Cevizden konsol yaparlar,
Topal Yunus **ne** işe yarar?” (KM, 169)

“Bir güherdir söz ana himmet-i şehdir kıymet
Ne revâ böyle metâin çekile husrânı” (ND, 33)

“GAZÎ EVRENUZ **Ne** kötülük bulmuş bizden peki?” (OATO, 27)

“BEDREDDİN ...Benimle **ne** alışverişin olabilir?” (OATO, 33)

“**Ne** gün kalkacak bu perde ölüm?” (OBY, 21)

“Ah **ne** vakit gideceğiz?” (ÖSBH1, 14)

“Benim zekâmın **ne** ehemmiyeti var?” (ÖSBH1, 59)

“Acaba buraları **ne** vakit Türk askeri gelip alacak?” (ÖSBH1, 82)

“–**Ne** vakit sizi bekleyeyim?” (ÖSBH1, 115)

“**Ne** vakitten beri tavuklar yumurtayı kesmişlerdi.” (ÖSBH2, 17)

“–Baytarın Asyalısı ile Avrupalısı arasında **ne** fark olur?– dedim.” (ÖSBH2, 55)

“**Ne** cevap vereceğini şaşırdı.” (ÖSBH3, 13)

“Al ulan senin hakkın!

Ne hakkı?’ ” (ÖSBH4, 76)

“Bugün ondan **ne** farkım vardı?” (ÖSBH5, 77)

“–Yarın **ne** iştesin Osman

–**Ne** işteyim... Burada!”(S, 33)

“**Ne** yolda mahvoluyormuş bakın ki bir millet!” (S, 274)

“**Ne** vergi vermededirler?” (S, 390)

“**Ne** biçim adamları var bu köyün de!” (SaSt, 116)

“**Ne** kuş kim çevüklükde oranı yoh

Si-murgı elik düreler anı yoh” (SN, 251)

“**Ne** günah işlediysek yarı yarıya.” (SS, 16)

“MÜŞTAK BEY... Bunun için sana **ne** iyilik edeceğimi bilemiyorum.” (ŞE, 35)

“**Ne** diyardansınız? Ken'an'danız dediler.” (TarS, 2830)

“Bunun gibi suâl senin **ne** eksüğündür” (TarS, 2833)

“Eyittim: Ol kişiyi bana digil kim ol **ne** kişi idi

Eydür: İlyas Peygamber idi.” (TarS, 2834)

“Bir karıcık çıktı andan sordu **ne** kişilerdir” (TarS, 2834)

“Zaman **ne** kimseye lûtf etti k'etmedi mahkur” (TarS, 2835)

“**Ne** kişisin ve kimin yoldaşısın?” (TarS, 2835)

“Bu yüzüm hâkine idüp kerem siz

Ne yeller esti bastınız kadem siz” (TarS, 2848)

*“Bilâl Radyallahü anh geldi Peygambere gökcek lezzetli hurma getirdi, Resul Aleyhisselâm sordu ki: Yâ Bilâl bu hurma **ne** yerden geldi.” (TarS, 2848)*

*“...Ya Üveys **ne** yerde makam dutayın? Üveys eyitti: Şam’da.” (TarS, 2849)*

*“...**ne** yerden geldin **ne** diyarda ulaldın?” (TarS, 2849)*

*“Hastaya **ne** yerdensin deyü süal etti”. (TarS, 2850)*

*O hâlde harstan mahrum bulunan güzideler, harsın canlı bir müzesi olan halka, **ne** suretle hars götürebilecekler? (TE, 42)*

*“**Ne** müjdelerle gelirsın harîm-i rü’yâma.” (TFBŞ, 407)*

*“Bu **ne** kıyafet?” (TS, 1757)*

*“**Ne** derece hizmetin*

Varsa, odur himmetin.” (YHDY, 12)

4.1.1.2.1. İsimleri Pekiştirme Görevinde Kullanımı

“Ne” sözcüğü önüne geldiği ismi pekiştirip kuvvetlendirerek anlamını güçlendirebilir. İsme büyüklük, önem, çokluk, fazlalık anlamı katabilir. Bu cümlelerde sözcük pekiştirme bildirir:

*“**Ne** oğlan! Karnımda bile sabredemedi dokuz ay.” (AO, 13)*

*“Yalanlarla besli bir muhayyile hakikatin unsurlarını ne çabuk buluyor, etraftaki eşyayı, hâdiseleri kendi gayesine göre ne çabuk tertip ediyor ve malzemesi hakikat olan, hakikî toprakla, alçıyla, suyla yoğrulan bu abide en kuvvetli gözleri nasıl aldatıyor, **ne** san’at, **ne** san’at!” (DHK, 43)*

*“**Ne** kanun! Değişmez’e hasret çekmek değişmez.” (Ç, 457)*

*“Eve dönüş gecesi **ne** geceydi*

Eşeğin üstünde türkü söyledin

Köylüler bile farkındaydı sevincinin” (HKS, 53)

*“Öfke ki **ne** öfke!” (KK, 184)*

*“Oh **ne** saadet!” (ÖSBH1, 15)*

“–**Ne** sadakat, **ne** sadakat! diyor ve titriyordu. (ÖSBH1, 54)

“**Ne** güzellik be yahu!” diye haykırdı. (ÖSBH1, 74)

“Ama **ne** bağımsızlık...” (ÖSBH1, 84)

“İnsanın yirmi yaşındayken kalbi **ne** faaldir!” (ÖSBH2, 53)

“–Bu **ne** tembellik! – dedim.” (ÖSBH2, 129)

“**Ne** kir, yarabbim, **ne** pislik!” (ÖSBH3, 57)

“**Ne** ses yarabbi! Sanki billur...” (ÖSBH3, 64)

“Ah **ne** günah!” (ÖSBH5, 29)

4.1.1.3. “Ne” Sözcüğünün Zarf Görevinde Kullanımı

Zarflar; eylemlerin, eylemsilerin, ön adların ya da kendi türünden olan sözcüklerin anlamlarını çeşitli yönlerden (durum, yön, miktar, zaman, pekiştirme, yer, soru, derecelendirme vb.) etkileyen veya belirten sözcüklerdir. “Ne” sözcüğünün kök hâlinde iken zarf olarak kullanımı eyleme soru yöneltmek işlevi ile ilgilidir. Sadece kök hâlinde değil, ekler ya da başka sözcüklerle beraber fiilleri soru yoluyla belirtir: *neden, nereden, nereden, nice, nasıl, niçin, ne denli, ne zaman* gibi. “Ne” sözcüğü eylemin nedenini veya durumunu sormak amacı ile soru zarfı olarak sık sık kullanılmaktadır. Eyleme “neden” veya “nasıl” anlamları ile soru yöneltir. Bunun dışında fiillerin, filimsileri, sıfatların ya da zarfların miktarını, çokluk durumunu bildirmek ve onları pekiştirmek, anlamlarını güçlendirmek amacı ile de kullanılmıştır. Bu görevi ile de azlık-çokluk, aşırılık bildiren bir zarftır.

4.1.1.3.1. “Neden” veya “Durum” Bildiren Soru Zarfı Olarak Kullanımı

“Ne” sözcüğü fiili soru yolu ile belirttiği zamanlarda zarf görevindedir. Sözcük, “niçin, neden, niye” anlamların eylemin sebebini sorarken “nasıl, ne şekilde” anlamında durumunu da sorgulayabilir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün zarf işlevinde, belirtildiği görev ve anlamda kullanıldığı örneklerdir:

“**Ne** zehirlersin ey benim ruhum!...” (AHBŞ, 196)

“–Tamam; **ne** bekliyorsun?” (AO, 63)

“Veysel **ne** durursun herkes gidiyor.” (DBH, 167)

“Azrâil der: Bre deli kavat daha **ne** aman diliyorsun.” (DKK, 129)

“PATRON: ...Bunu beklemezdim senden. Cevap versene, **ne** susuyorsun?” (GKVY, 63)

“**Ne** mırıldanıyorsun sevgilim?” (GYÇ, 15)

“Boşuna tetiği **ne** kurcalarsın?” (HD, 182)

“**Ne** bakıyorsun alık!” (İ, 133)

“1.ER Derler ki haber göndermiş Musa Bey hüinkârımız efendimize; o ki saltanat kavgası ikimiz arasında, **ne** kırdırırız kardeşi kardeşe...” (OATO, 40)

“**Ne** dönüp duruyor havada kuşlar?” (OBY, 228)

“–Bilmiyorsan **ne** iftira ediyorsun?” (ÖSBH1, 101)

“**Ne** duruyorsunuz, haydi” diye son nefesini çıkardı. (ÖSBH3, 38)

“**Ne** dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan?” (S, 18)

“–Ömer, **ne** nazlantıyorsun?” (S, 30)

“Değil mi gâyesi bir hepsinin, **ne** korkarsın?” (S, 316)

“**Ne** durmuş bakıyor öyle?” (SaSt, 47)

“Mişalü meydür **ne** ağlarsın değil

Ağladuğuñ bir nedendür söylegil” (YZ, 91)

4.1.1.3.2. Fiilleri Pekiştirme Görevinde Kullanımı

Bir soru sözcüğü olan “ne”, fiildeki anlamı güçlendirmek ve pekiştirmek amacı ile de kullanılabilir. Bu durumda aşırılık, çokluk, fazlalık bildirir ve abartma anlamı taşır. Aşağıdaki cümleler sözcüğün zarf türünde, belirtildiği görev ve anlamda kullanıldığı örneklerdir:

“**Ne** eğlendik **ne** eğlendik

Elbisesi çok eskiydi.” (BS, 254)

“...ama sonra **ne** sevinmişti.” (BS, 535)

“Ve yandık.

Ne yandık!” (Ç, 261)

“Of ne uzuyor, ne uzuyor, ne uzuyor.” (FHDBŞ, 80)

“–Benimle eğleniyor musunuz?

–Ne eğlenmek. Doğru söylerim.” (ÖSBH2, 56)

“Gönderenler ne peşimân oluyorlar şimdi!” (S, 156)

4.1.1.3.3. Sıfatları Pekiştirme Görevinde Kullanımı

Zarf, sadece fiilleri değil sıfat ve kendi türündeki sözcükleri de çeşitli yönlerden belirtip anlamını tamamlayan sözcüklerdir. “Ne” sözcüğü sıfatların önüne gelerek sıfatların anlamını güçlendirebilir ve pekiştirebilir. Sıfata aşırılık, çokluk, fazlalık, abartma anlamları katar. Aşağıdaki cümleler sözcüğün zarf türünde, belirtildiği görev ve anlamda kullanıldığı örneklerdir:

“Ne mutlu bana, ne güzel bensiz olamadığın.” (BS, 164)

“Bir zamanlar ne yaman şeydi.” (ÇS, 39)

“Ne hoş sağlam temel atmış.” (DBH, 29)

“Ne mutlu Samsun’a zafer kapısı” (DBH, 171)

“Yenilmez yorulmaz ne hoş damarsın” (DBH, 49)

“...ne kolay öpüşüyorlar yıllar süren intiharla.” (E, 78)

“Katliamlar ne kötü be birader.” (E, 227)

“Ne saçma! Ne budalaca!” (E, 234)

“İşitir misin Apollon halk ne yanılmaz bir yargıç.” (GDTO, 15)

“Bu ne hicranlı seferdir ki beraber değiliz!” (HD, 27)

“Ne kutlu ortaklığı o.” (HKS, 17)

“Meğer lakırdısı ne doğru imiş!” (İ, 62)

“Ben de ne divâne herifim, münasebetli münasebetsiz her lâtîfeye kalkışırım.” (İ, 114)

“**Ne** ledünnî gecedir! Tâ ağaran vakte kadar.” (KGK, 28)

“Nâzım, **ne** mutlu sana
cân ü gönülden,
ferah ve emin,
«Merhaba,» diyebildin.” (KM, 157)

“GAZÎ EVRENUZ (Öfkeyle bağırır) Bunlar **ne** fesat düşünceler...” (OATO, 31)

“NİN-SUN **Ne** tuhaf, ağlayamıyorum, içim bir çöl kadar çorak.” (OATO, 172)

“Göreceksin ki o zaman insanlık **ne** tatlıymış!” (ÖSBH1, 15)

“Oh **ne** iyi, **ne** iyi! dedi.” (ÖSBH1, 48)

“Kız sen **ne** talihsizmişsin.” (ÖSBH1, 66)

“**Ne** tuhaf fakat **ne** acıklı bir rastlantıydı!” (ÖSBH1, 81)

“Bu **ne** kalabalıktı, Yarabbi!” (ÖSBH1, 93)

“–Yanakların **ne** al!” (ÖSBH1, 95)

“–Oh **ne** ulvî manzara! dedi.” (ÖSBH1, 100)

“Fakat **ne** büyük bir namus telakkisiydi!” (ÖSBH1, 133)

“Fakat gözleri **ne** parlak, **ne** dinçti!” (ÖSBH2, 34)

“**Ne** tuhaf!” dedim. (ÖSBH2, 40)

–**Ne** insafsız herifmiş o be! (ÖSBH2, 106)

“Fakat bu ölüm beklenildiği zaman **ne** müthişti.” (ÖSBH3, 32)

“Oh, **ne** latif şeydi!” (ÖSBH5, 38)

“Hey **ne** yavuz inilersin benüm derdüm yenilersin
Dost görmek mi dilersin niçin ağlarsın bülbül hey” (ÖTS, 2096)

“**Ne** mert, **ne** soylu, **ne** altın yürekli çocuklardı!” (ÖTS, 2097)

“–**Ne** doğru söyledi?” (S, 18)

“Rûz-ı keyfîyyet-i firkat **ne** musîbet günsün
Akşam **ne** güneşli bir geceydi...” (S, 209)

“Çidûr **ne** irak demektir. Gayet baiden kinayedir.” (TarS, 2831)

“Bu **ne** hayret-fezâ sanâyi’dir.” (TFBŞ, 28)

4.1.1.4. “Ne” Sözcüğünün Edat Görevinde Kullanımı

“Ne” sözcüğü insan dışındaki canlı ve cansız varlıkları karşılamak için soru yolu ile yönelttiğinde soru zamiri görevinde (*Pazardan ne aldın?*); isimlerin önüne gelerek onları soru yolu ile belirttiğinde soru sıfatı görevinde (*Pazardan ne meyvesi aldın?*); fiilleri, fiilimsileri, sıfatları veya zarfları soru ya da nicelik olarak belirttiğinde ise zarf görevinde kullanılmaktadır (*Pazardan neden meyve aldın?*). “Ne” sözcüğü bir soru kelimesi olsa da her zaman soru anlamı taşımaz. Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere nitelik, nicelik, miktar, kapsam, olumsuzluk, pekiştirme, kuvvetlendirme, karşılaştırma, bağlama, seslenme ve çeşitli duyguları karşılama gibi birçok görev ve farklı anlamda kullanılabilir.

“Ne” sözcüğü bağlama, sıralama ve karşılaştırma görevlerinden dolayı (*çoğunlukla ne...ne, ne...ne de, ne, ne de şeklindeki kullanımları*) bağlaç türünün özelliklerini; seslenme veya birçok duyguyu karşılama görevlerinden dolayı (*Ne! Nerede! gibi kullanımlar*) ünlem türünün özelliklerini taşır. Bağlaçlar ve ünlemler, görevleri ve özellikleri bakımından bazı kaynaklarda edat sınıflandırmasının içinde yer almaktadır. “Ne” sözcüğünün bu noktada dolaylı olarak edat görevinde olduğu düşünülebilir fakat çalışmada bağlaç ve ünlem sözcük türleri, işlevleri bakımından ayrı başlık altında değerlendirildiğinden böyle bir genellemeye gidilmeyecektir.

Ebüzziyâ Tevfik, ‘Ne Edatı’ adlı eserinde; sözcüğün sıralama, bağlama ve olumsuzluk görevlerini göz önünde bulundurarak, eserin isminden de anlaşılacağı üzere, sözcüğü edat türünde değerlendirmiştir. “Ebüzziyâ Tevfik’in ‘Ne Edatı’ İsimli Eseri ve Ne Edatı Üzerine Tartışmalar” isimli bir yüksek lisans tezinde bu eser tanıtılmış ve üzerine incelemeler yapılmıştır (Mutlu, 2014).

Hacıeminoğlu, “Türk Dilinde Edatlar” isimli kitabında “ne” sözcüğü ile sözcüğün oluşturduğu birçok öbeğin farklı türdeki edat işlevinde kullanıldığını belirtmiştir. Hacıeminoğlu, *nasıl/nasıl ki, nasılsa, ne demek, ne gezer, nerede/nerde, nediir, ne var, ne var ki, ne yazık ki, niçe kim/neçe kim, niçük kim/neçük kim, nidem ki, nihâyet, niteg kim/neteg kim/nitekim, niteki, nola* sözcüklerinin çoğunlukla cümle başında kullanılan bağlama edatı

görevinde; *ne/ni, neçe/niçe/neçeme/niçeme, niçe/neçe, neme/nime* sözcüklerinin kuvvetlendirme edatı görevinde; *ne...ne, ni...ni* sözcüklerinin karşılaştırma-denkleştirme edatı görevinde, *ne/ni, neçe/niçe, neçün/niçün, neçük/niçük, neden/nidin, negü, neke/nike, nelek/neluk/nelik, nerde/nerede/nereden, nerek, neteg/niteg, nişe, nite/nete, niye/neye* sözcüklerinin soru edatı görevinde olduğunu belirtmiştir ve her birine Türk dilinin dönemlerinden örnekler vermiştir (Hacıeminoğlu, 1972). Bu sözcüklerin geçtiği birkaç örnek cümle şöyledir:

“Nasıl ki bağı yanar gün kızarınca sahrânın/ Benim de ruhumu yaktıkça yaktı hicrânın” (Safahat, 61) (Cümle başı bağlama edatı)

“Ey gül aceb silsile-i müşk-i terin var/ Veyserv ne hoş can alıcı işvelerin var.” (FD⁵,52)

“Sular ne kadar coşkun” (RŞ⁶, 18) (Kuvvetlendirme edatı) (Hacıeminoğlu, 1972, s.250).

“Ne güzel yüz kâr etti ne tatlı dil” (Otuzbeş Yaş, 79) (Karşılaştırma-denkleştirme edatı) (Hacıeminoğlu, 1972, s.266).

“Ni çıkmaz sen bu taşdın” (Kutb, Hüsrev ü Şirin, 3142) (Soru edatı) (Hacıeminoğlu, 1972, s.276).

Türkçede “ne” sözcüğünün edat olduğu konusu üzerine birçok çalışma yapılmış ve örnekler verilmiştir. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

Nalbant “ne” sözcüğünün zarf, zamir, sıfat görevlerinin yanında karşılaştırma-kuvvetlendirme ve bağlama edatı görevi olduğunu da belirtmiş ve Eski Türkçeden şu örnekleri vermiştir:

“Yırya oguzda eki üç biñsümüz keltçimiz bar mu ne” (T. 14). (Kuzeyde de oğuzlardan gelecek iki üç bin askerimiz var mı ne?) (Tahmin / kuvvetlendirme Edatı) (Nalbant, 2003, s.73-86).

“...ne ölserler anta ou ün iştilürler tiriliÆler”(Ms, 81; 59, 60, 61,62, 63). (Birbirleri ile vuruşurlar, kesişirler, dövüşürler, kapışırlar, (birbirlerine) kin beslerler, boğuşurlar, bir birlerini kızdırırlar! Öldüklerinde, hemen bir ses iştilir: ‘Dirilin’) (Bağlama edatı) (Nalbant, 2003, s.73-86).

⁵ Fuzûlî Divanı kısaltması

⁶ Rubâb-ı Şikeste kısaltması

Deny'ye göre, “ne” edatı pekiştirme görevindedir (1941: 813). Ayrıca edatın sonda “enklitik” edatı olarak kullanıldığını da belirterek bu işlevi ilk defa ortaya atan araştırmacıdır (1941: 813).

Çağatay da, “ne” edatından bahsetmiştir. Edatın Türk dilinin farklı dönemlerinde ve farklı lehçelerinde pekiştirme göreviyle karşımıza çıktığını ifade ederek örnekler vermektedir (1978, s.282).

İpek'in doktora tezinde *ne*, *ni*, *neme/nime* sözcüklerini çeşitli kaynaklardan ve Türk dilinin dönemlerinden ve Türk lehçelerinden verilen örneklerle açıklanmıştır. Çalışmada bu sözcüklerin, isimleri, sıfatları, zarfları ve fiilleri pekiştirme, onların anlamlarını kuvvetlendirme görevleri ve sözcüklerin cümle sonlarında bulunan “ya, acaba, ne olur/ne var” anlamında kullanımları ile pekiştirme edatı olarak kullanıldığı belirtilmiştir (2009, s.572-582). Sözcüğün bu görevine Eski Türkçeden başlayarak tüm dil dönemlerinden ve Türk lehçelerinden örnekler verilmiştir:

Öñre kutanyda biriye tabgaçda kurya kurıdınıta yırya oguzda eki üç biñ süimiz kelteçimiz bar mu ne. (Doğuda Kıtay'dan, güneyde Çin'den, batıda Batılular'dan, kuzeyde Oğuz'dan(gelecek) iki üç bin askerimiz, gelecek (kimse) miz var mı acaba? (Göktürk Türkçesi)

“Ni tedbir ya resûlu'llah ni tedbir” (Harezmi Türkçesi)

“Ni mehri bar manga ni hod şiringe” (Kıpçak Türkçesi)

“Ni mermer yeşm-i kâfûrî serâser.” (Çağatay Türkçesi)

“Çünkü er dilersin varup babañı kutar sana ne!” (Eski Anadolu Türkçesi)

“Ne sıcak, ne sıcak!” (Türkiye Türkçesi)

“Ne tez unutmuşug Nuh peygamberi?” (Azerbaycan Türkçesi)

“Bar ma ne?” (Gerçekten var mı?!) (Kazak Türkçesi)

“Kirek mi ni?” (Gerek mi?) (Kazan-Tatar Türkçesi)

“Ne yaman gişisen!” (Ne fena birisin?) (Kumuk Türkçesi)

Tüm açıklamalar ve örnek cümleler göz önüne alındığında “*ne*” sözcüğünün edat görevinde kullanıldığı şu nitelikler üzerinde durulmuştur:

“*Ne*” sözcüğü; isimlerin, sıfatların, zarfların veya fiillerin önüne gelerek onları pekiştirebilir ve anlamlarını güçlendirebilir. Sözcüğün bu işlevde kullanıldığı örnekler çalışmada incelenen metinlerde de görülmüştür. Sözcük isimlerin önüne gelerek “üstünlük, büyüklük” bildirerek ismi şu şekilde güçlendirir:

“*Bu ne kıyafet?*” (TS, 1757)

Sözcüğün sıfatların ve zarfların önüne gelerek aynı şekilde “fazlalık, çokluk, derecelendirme” bildirdiği sıfatların niteliğini artırdığı örnekler de vardır:

“*Ne mutlu bana, ne güzel bensiz olamadığın.*” (BS, 164)

“*Bir zamanlar ne yaman şeydi.*” (ÇS, 39)

“*Ne mutlu Samsun’a zafer kapısı*” (DBH, 171)

Sözcüğün eylemlerin önüne gelerek eylemin anlamını güçlendirdiği ve pekiştirdiği örneklerden bazıları şunlardır:

“*...ama sonra ne sevinmişti.*” (BS, 535)

“*Of ne uzuyor, ne uzuyor, ne uzuyor.*” (FHDBŞ, 80)

İncelenen metinlerde tespit edilen bazı örneklerde “*ne*” sözcüğü isim, sıfat, zarf ve fiillerin önüne gelerek anlamlarını kuvvetlendirmiş, onları pekiştirmiştir. Fakat bu görev sözcüğü kelime türü olarak edat yapmamaktadır. Sözcüğün ismin önüne gelip onu belirttiği örnekler görev olarak sözcüğü pekiştirerek belirtmektedir. Bu durum da onu bir tür olarak bir sıfat yapar.

Bir diğer noktaya bakacak olursak zarflar, görev olarak fiillerden, sıfatlardan, fiilimsilerde ve kendi türündeki zarflardan önce gelerek onları zaman, durum, yer-yön, pekiştirme, nicelik (miktar) ve soru gibi çeşitli yönlerle belirten sözcüklerdir. Bu yönleri ile sözcüklerin anlamlarını belirgin hâle getirirler. Bu durumda “*ne*” sözcüğü sıfatları, zarfları ve fiilleri pekiştirme görevini karşıladığında sözcük türü olarak zarf sınıflandırmasında yer alır. Bu görevler birbirinden farklı görünebilir. Şöyle ki fiili belirten bir sözcüğe de tür olarak zarf

(adverb) denilirken, sıfat ve zarfları belirten sözcüklere de aynı şekilde zarf denilmektedir. Fakat sıfat ve zarfları belirten sözcükler işlev olarak fiilleri belirten sözcüklerden birbirine daha yakın görünmektedir. Karahan; *en, daha, pek, gayet, çok* gibi sıfatı ve zarfı niteleyen kelimelerin birbirine işlev bakımından fiili niteleyen kelimelerden daha yakın olduğunu söylemiş, “*Çok güzel roman*” ve “*Çok güzel yazdı*” örneklerinde derece, miktar işlevlerini vurgulayan yukarıdaki kelimeler gibi *çok* sözcüğünün de *güzel* sözcüğünü niteleyen, derecesini bildiren bir sözcük olduğunu belirtmiştir (2014, s.931-937).

Çalışmada tespit edilen yukarıdaki örneklerde “*ne*” sözcüğü pekiştirme görevi taşısa da bahsedilen yapı özellikleri dikkate alındığında sözcüğün bir edat olarak değil sıfat ve zarf olarak değerlendirilmesi gerekir.

“*Ne*” sözcüğünün çalışmada tespit edilen önemli işlevlerinden biri de bazı sözcüklere olumsuzluk anlamı katmış olmasıdır: *ne mümkün, ne hacet, ne münasebet, ne şüphe, ne kelime, ne gam, ne muhal, ne fayda, ne çare, ne lazım, ne gerek* gibi kalıp ifadelerde sözcük ismin önüne gelerek olumsuzluk anlamı katmıştır. Verilen kalıplara *mümkün değil, şüphe yok, faydasız, çaresiz, lazım değil* gibi anlamlar yüklemiştir. Aynı olumsuzluk anlamını bazı cümlelerde fiillere de katmaktadır: *neme yetmez, ne çıkar, ne olur* gibi. Bu cümlelerde sözcük bu eylemlerin olumsuzunu ifade etmiştir. Bu kalıp ifadelere birkaç örnek verelim:

“*Ne çare yakayı verdim ben ele.*” (KK, 170)

“*Amma ne lüzum var*

hepsini sıralamaya?” (OVBS, 217)

“*O hâlde kadına meslek ne gerek?*” (YHDY, 26)

“*Yani ne mümkün yazmak seni.*” (HPE, 128)

“*Herif işinde mahirdir. Ne hacet! Köşkte oda çoktur.*” (İ, 148)

“*Şol pirime giden yol neme yetmez.*” (ÖTS, 2101)

Yukarıdaki örneklerde sözcüğün olumsuzluk işlevi açıktır. “*Ne*” sözcüğünün bu işlevi sözcüğü tür olarak edat yapmaz. Biraz önce bahsedildiği gibi sözcük isimlerin önüne gelerek belirtmiştir. Son örnekte ise sözcük ismin yerine tutan bir sözcük olarak zamir görevindedir. Dilbigisi kaynaklarında çoğunda sözcük türlerinin sınıflandırılmasına yönelik yapılan açıklamalara göz önünde bulundurularak “*ne*” sözcüğü, isimleri soru görevi ile buldurmaya

çalıştığı cümlelerde soru zamiri; fiilleri soru yoluyla belirttiğinde veya sıfat, zarf ve fiillerin derecelerini pekiştirdiği cümlelerde soru zarfı; bağlama, karşılaştırma, denklik bildirdiği cümlelerde bağlaç; isimlerin önüne gelip olumsuzluk bildirdiği cümlelerde anlam olarak edat görevinde (“değil, yok” anlamı ile) görünse de yapı olarak bir sıfat olarak değerlendirilmiştir.

Edatlarla ilgili yapılan sınıflandırmaların çoğunda, edatlar görevleri bakımından da ele alınmışlardır. Bu görevlerden bazıları da şüphe, tahmin, aşırılık, pekiştirme bildirme görevidir. Bu çalışmalarda “*ne*” sözcüğünün pekiştirme ve abartma görevi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Sözcüğün dikkat çekici görevlerinden biri de cümle sonlarındaki soru kullanımlarıdır. Sözcük cümle sonlarına gelerek “acaba, ya, ne olur, ne var” gibi anlamları karşılayabilmektedir.

Bazı araştırmacılar, sözcüğün bu kullanımını farklı değerlendirmektedirler. Bunlardan biri de sözcüğün klitik olarak isimlendirilmesidir:

Koca, doktora tezinde *klitik* sözcüğünü ‘küçük kelimeler’ olarak ifade etmektedir. Bunların kelimelerle ve eklerle hem ortak hem de farklı özellikleri olduğunu söyleyen Koca’ya göre klitik, tamamen farklı, kendine özgü görünümlere sahiptirler. “*Ne*” sözcüğü ise farklı tür ve yapıya sahip kelimelere gelir, kelimenin en sonuna eklenir. Klitiklerin sonuna ek gelmez, bunlar söylem belirleyici özelliğe sahiptirler. Bağlı bulunduğu kelimeye göre semantik özellik ve kalıplaşma özelliği gösterebilmesi gibi özelliklerinden dolayı bu kelimeler klitik olarak kabul edilir (2018, s.312-316).

“*Ne*” sözcüğünün bu kullanımı diğer kullanımlarından farklı görünmektedir. Sözcük bu cümlelerde de her ne kadar soru ifadesi taşısa da bu soru şüphe duyarak yöneltilmektedir. Bu nedenle sözcüğün sadece cümle sonundaki “acaba” anlamı taşıyan kullanımının soru zamiri yerine edat olarak kabul edilmesi yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmada;

1. Sözcüğün isimlerin önüne gelerek pekiştirdiği örnekler sıfat türünde; sıfatların, zarfların, fiil ve fiilimsilerin anlamını pekiştirdiği, kuvvetlendirdiği örnekler zarf türünde kabul edilmiştir.
2. Sözcüğün cümle sonuna gelerek “acaba” anlamında kullanıldığı cümlelerde, sözcüğün görevi ve işlevi, bir soru zamirinin görevinden daha farklı görüldüğü için şüphe edatı olarak kabul edilmiştir. Fakat sözcüğün bu cümlelerde de bir soru sözcüğü olduğu unutulmamalıdır.

Sözcüğün cümle sonunda “acaba” anlamında kullanıldığı örnek cümleler şunlardır:

“Deli mi **ne**?” (FHDBŞ, 140)

“Herif deli mi **ne**?” (SaSı, 136)

“...ölüversek mi **ne**?” (BSM, 98)

“Fakat Sakarya başka, yokuş mu çıkıyor **ne**?” (Ç, 398)

“Sol arka lastik hava mı kaçırıyor **ne**?” (KM, 76)

4.1.1.5. “Ne” Sözcüğünün Bağlaç Görevinde Kullanımı

“Ne” sözcüğünün tek başına da bağlama görevi üstlenebilmesine rağmen “ne...ne”, “ne...ne de” şeklinde tekrarlı kullanımı ile daha sık karşılaşılmaktadır. Sözcüğün bu işlevde kullanımı genellikle iki ögeyi sıralamak, bağlamak, denkleştirmek, karşılaştırmak amacı ile karşımıza çıkar. Aynı görevdeki ya da zıt kavramları ifade etmek için kullanılan “ne” bağlacı “sıraladığı bu öğelerin hiçbirini” anlamında kullanılır ve cümleye olumsuzluk ifadesi katar. “Ne” ve “ne...ne” bağlaçlarının kullanımı aynı amaçladır. Sözcüğün tek başına bağlaç olarak kullanıldığı örnekleri daha çok Eski Anadolu Türkçesinde görmek mümkündür. Sözcüğün tek başına bağlaç işlevli kullanıldığı örnekler aşağıda verilmiştir:

“Bize hüd **ne** hisâb anlara nişbet,
ecelden kaçmağa yok durur imkân.” (Çn, 8)

“Eyütmedüñ göreyin bir gün anı
Ne sorduñ kimseye ol kimse kanı” (RN, 114)

“Görimeyisersin sen ayruğ beni
Ne ben dahı göribileven seni” (SN, 431)

4.1.1.5. “Ne” Sözcüğünün Ünlem Görevinde Kullanımı

Ünlemler; ortaya çıkan sevinç, korku, şaşkınlık, acıma, beğenme, çaresizlik, üzülmeye, pişmanlık, kıskançlık, özlem gibi duyguları anlatmaya yarayan ya da seslenme, cevap verme, onay, ret bildiren sözcük türleridir. “Ne” sözcüğü çoğunlukla konuşma içerisinde ortaya çıkan bu duyguları ifade etmek için sık sık kullanılmaktadır. Genellikle şaşkınlık ve hayret bildirmek için kullanılsa da sevinç, kızgınlık, üzüntü vb. başka duyguları ve itiraz gibi durumları belirtmek için kullanıldığı örnekler de vardır. Sözcük sözde soru sorma yolu ile bu

duyguları vermek amacı ile kullanılır. Bu örneklerde sözcük, cevabı beklenen bir soru olmaktan ziyade o an yaşanan duygu yoğunluğunu anlatmaya yarayan bir sözcük işlevi görür. Aşağıdaki cümleler sözcüğün ünlem işlevinde kullanıldığı örneklerdir:

“Kör Kız: **Ne**, bizi de mi kaçıracaktı?” (FHDBŞ, 12)

“Akana: **Ne!** Kaçacak mıymış?” (FHDBŞ, 112)

“Kör Kız: **Ne ne** (Sevinçle) Genç Subay’dan mı?” (FHDBŞ, 154)

“HOCA: **Ne?** Nezubillah! Senin ağzını yırtarım.” (GKVY, 23)

“ŞERİF HÜSEYİN **Ne?** Bıraktınız ha?” (OATO, 123)

“**Ne?**”

“Bahtiyar Efendinin kızı!”

“Hangi Bahtiyar Efendinin?”

“Sandıkemini Bahtiyar Efendinin.”

“**Ne!**”

“Ya...” (ÖSBH1, 64)

“**Ne?** Sen kendilerini tanıyor musun?” (ÖSBH2, 34)

“Onlar daha evlenmediler yahu!” dedi

“**Ne...**” (ÖSBH2, 34)

“ ‘**Ne?**’ diye gösterdiği tarafa döndüm.” (ÖSBH2, 80)

“–Bakın ‘fethünkari’ görmüyor musunuz?

–**Ne, ne?**

–Ne tarafta?” (ÖSBH4, 98)

“Zelzelede binlerce kişi ölmüş.

–**Ne!...**” (ÖTS, 2097)

“**Ne!** Sınıfta mı kaldın?” (ÖTS, 2097)

“**Ne**, yıkıldı ha!” (TS, 1757)

4.1.2. “Ne” Sözcüğünün Eklerle Kullanımı

Ekler tek başlarına anlamları olmayan, köklere eklenerek gövdeler; gövdelere eklenerek yeni gövdeler oluşturan ya da sözcükler arasında anlam ilişkileri kurmaya yarayan dil parçalarıdır. Türkçe sondan eklemeli bir dil olduğundan sözcüklerin kullanım alanlarında eklerin çok önemli bir yeri vardır. Türkçedeki eklerden bazıları zaman içerisinde bazı ses değişikliklerine uğramıştır. Bazı ekler geçmişten günümüze kullanılmaya devam etmiş; bazıları ise görevlerini tamamlayarak kaybolmuş yerini başka eklerle bırakmıştır. Bazı ekler ise zaman içerisinde farklı görevlerde kullanılmaya başlanmıştır. Eski Türkçeden Batı Türkçesinin son koluna uzanan dil dönemleri incelendiğinde bu duruma birçok örnek gösterilebilir.

Türkçede ekleri görevleri bakımından iki gruba ayırmak mümkündür. Köklere eklenerek yeni anlamda sözcükler yani gövde yapmaya yarayan ekler, yapım ekleri olarak isimlendirilir. Bu ekler isim ile fiil kök veya gövdelerine gelerek belirli kurallar içinde sözcükler türetir. Eklendiği kökler ve oluşturduğu yeni gövdeler ele alındığında bu ekler isimden isim, isimden fiil, fiilden fiil, fiilden isim yapan ekler olmak üzere dört grupta incelenir. Yapım ekleri bir sözcükte üst üste gelebilir; bu durumda yeni gövdeler oluşturulabilirler.

Kök ve gövdelere bazı anlam bağlantıları katarak cümle içerisindeki diğer sözcükler ile anlam ilişkisi kurmaya yarayan ekler ise çekim ekleri ya da işletme ekleri olarak isimlendirilir. Bu ekler sözcüklere birçok farklı anlam kazandırdığı için kapsamı çok geniştir. Bu ekler de isim ve fiil köklerine getirilebilir. İsim ve fiil köklerine getirilen ekler kendi içinde farklı sınıflara ayrılır. Türkçede çekim ekleri ve yapım ekleri aynı sözcüğe eklenebilir; bu durumda çekim ekleri yapım eklerinden sonra getirilir. Yani çekim ekleri sadece köklere değil gövdelere de eklenebilir.

“Ne” sözcüğü isim soylu bir sözcük olduğundan bu sözcüğe isme gelen yapım ve çekim ekleri getirilmiştir. Bu ekler ile sözcükten bazen yeni bir sözcük türetilmiş bazen de farklı anlam ilişkileri sağlanmıştır. Sözcük kök hâlinde olduğu gibi aldığı ekler ile de isim, zamir, sıfat, zarf görevlerinde kullanılabilir. Ek fiil ve onun durum eklerini alarak cümlede yüklem konumuna geçebilmektedir. Sözcüğün ek olarak hangi sözcük türleri olarak kullanıldığı aşağıdaki başlıklarda verilmiştir:

4.1.2.1. “Ne” Sözcüğünün İsim Görevinde Kullanımı

4.1.2.1.1. Neden

“Ne” sözcüğünün ayrılma durum ekini (-DEn) alması ile oluşan “neden” sözcüğü hem soru zarfı hem de isim olarak kullanılabilir. Yapılan eylemin sebebini öğrenmek amacı ile fiile yöneltilen ve fiili soru yolu ile belirtme görevi gören “neden” sözcüğü soru zarfı işlevi görür. Sözcük bir durumu, bir olayı ortaya çıkaran başka bir durumu, sebebi ifade etmek için de kullanılır. İşte bu durumda sözcük isim görevindedir. “Neden”in sözlük anlamı; “Bir hareketi ortaya çıkaran başka bir hareketi sormak için kullanılan söz.” şeklindedir (TS, 2019, s.1759). Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi sözcük; isim görevinde kullanıldığında durum eklerini, çokluk ekini, iyelik eklerini alabilir. Aşağıdaki cümleler neden sözcüğünün isim görevinde kullanıldığı örneklerdir:

“Yorumlar, **nedenler** önemsizdi; kesin değildi.” (AO, 105)

“Ölüm **nedeni**: çok pilav atıştırmak.” (KK, 185)

“Hemen hemen herkesle takışmış olmasının **nedeni** budur.” (KK, 245)

“Bunun **nedeni** garsonun tutumu değil, kadının çok özel bir gününde bulunuşu da olabilir, neden olmasın ki?” (RÜ, 7)

“İzmir’in işgali faciası, özel **nedenlerden** onu ayrıca ilgilendiriyor.” (TS, 1758)

4.1.2.2. “Ne” Sözcüğünün Zamir Görevinde Kullanımı

Soru zamiri olarak kullanılan “ne” ve “kim” soru sözcükleri ek almadan kullanılabildikleri gibi; isim çekim eklerini alarak da soru zamiri olabilirler. Bu sözcükler her zaman gerçek soru ifadesi taşımaz. Cümleye abartma, şaşırma, merak gibi anlamlar da katar. “Ne” sözcüğü zamir görevindeyken durum, tamlayan, çokluk, iyelik ekleri gibi birçok eki alabilir; ek fiille çekimlenebilir, bu kullanımlar şu şekilde sınıflandırılmıştır:

4.1.2.2.1. Durum Ekleri ve Diğer Ekler ile Kullanımı

“Ne” sözcüğü belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma durum ekleri ile tamlayan eki, çokluk eki, yön eki gibi birçok eki alarak cümle içerisinde diğer sözcükler ile anlam ilişkisi kurabilir. Sözcük nesneyi ya da durumunu sorma, akrabalığı ya da ilişkiyi öğrenme, miktar sorma ya da fazlalık bildirme, yön sorma gibi birçok amaç için kullanılabilir. “Ne” sözcüğü tüm durum

eklerini alarak “neyi, neye, neyde, neyden” şeklinde kullanılabilir. Bu durumda cümle içinde belirtme, yönelme, bulunma ve ayrılma durumlarını karşılar. Sözcüğün “neler” olarak çokluk ekini almış hâli söz gruplarına abartma anlamı katabilir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün bu ekleri alarak zamir görevinde kullanıldığı örneklerdir:

“–Himmet koş şu hayvancağızı kurtar.

–**Neyü** efendum?” (ÖSBH1, 97)

“**Neye** kim bakar-iseñ ol yüzündür

Kime ne sanur-iseñ kendüzüñdür” (RN, 208)

“**Nem** varsa evim, anam,

Çocukluğum, hatıram,

Ve ne sevdalar serde

Bıraktım gerilerde

Kaçar gibi yangından.” (Ç, 224)

“Meryem Ana **neyin** imiş.” (DBH, 22)

“–Türkçe reçete olur mu hiç?

–Siz doktor değilsiniz, dedi.

–Ya **neyim**?” (ÖSBH2, 31)

“Doktor –Buyurunuz efendim, **neniz** var?” (ÖSBH4, 131)

“Benim **nem** var?” (ÖSBH2, 126)

“Ben ve ashabım **nenüñ** üzerine olursavuz...” (TarS, 2836)

“Şeyh eyitti: Beleş mi, ya satun mu? Eyitti: Bir başa veriren dedi. Şeyh eyitti: **Neniñ** başı?

Eyitti: Hemen baş.” (TarS, 2836)

“Bu hizmete irsâlde **nenüñ** üzerine karar ettin.” (TarS, 2836)

“Sor ki **neler** çekmiş gülene kadar” (DBH, 53)

“**Nelere** dadandım o yüzden” (GB, 13)

“Bir alkış almak için **neler** bağışlamazdım!” (HD, 90)

“Gördüler analar **neler** doğurur
Amân amân hey...” (HPE, 65)

“–Aman Yarabbi! Bu deprem bize **neler** gösterdi?” (ÖSBH2, 23)

“–Yarım saat oluyor, be!
–Daha **neler!**” (ÖSBH2, 89)

“RUPENYAN –**Nelerden** bahsettiniz?” (ÖSBH4, 122)

“**Neler** düşündüm o sâatte bilseniz orada!” (S, 5)

“...sabahın seher vakti var gecenin **nesi** var...” (BS, 394)

“Bunun **nesi** iyi?” (TS, 1765)

“–Sen **nesin?** diye sorsalar birden
–Türk’üm diye cevap veremeyecektim.” (ÖSBH5, 65)

“O Mehmet’in **nesi** oluyor?” (ÖTS, 2102)

“**Nesi** var? Ne güzel olmuş.” (ÖTS, 2102)

“Ali Ahmet’in **nesidir?**” (TS, 1765)

“Hem **nesi** var yahu akça pakça kız.” (TS, 1759)

“**Necisin**, demediler.” (SaSı, 28)

“Sen **neci** oluyorsun kendi işine bak.” (TS, 1758)

“Ne” sözcüğünün eşitlik hâli ekini (-CA) alması ile oluşan “nice” sözcüğü isim, sıfat ve zarf görevlerinde kullanılabilir. Bu sözcük daha çok belirsizlik ifade eder. Bu belirsizlik çokluk ifadeleri içindir. Bunun yanında sözcük, eylemin durumunu öğrenmek için yöneltilen bir soru sözcüğü olarak da kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde “nice” olarak geçen sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesinde “niçe, nece, neçe” şekillerinde de görmek mümkündür. Sözcük hem Eski Türkçede hem de Türkçenin 20. yüzyıldaki kollarında geçmektedir. Eski Türkçe döneminde “nice” ve “nasıl” anlamında kullanımları görülme de -CA eşitlik ekinin, kadar edatıyla aynı görevde kullanılarak

miktarın eşitliğini anlattığı örnekler vardır. Sözcük zaman içinde, yapısında ve anlamında meydana gelen değişimler ile “nasıl” ve “nice” anlamlarını taşımaya başlamıştır.

Hacıeminoğlu “*neçe*” sözcüğünün Karahanlı Türkçesi döneminde soru sıfatı olarak “nice, ne kadar” anlamında; soru zarfı olarak “nice, ne kadar, kaç, nasıl” anlamında; kuvvetlendirme edatları başlığı altında “ne kadar, niçe” anlamında (*neçeme/ niceme* şeklinde); soru edatları başlığı altında “nasıl, ne kadar” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2003, s.64, 73, 101, 106).

“Nice” sözcüğü sözlükte “kaç, ne kadar, birçok, nasıl, uzun süreden beri” anlamları ile yer almaktadır (TS, 2013, s.1770). Sözcük, isimlerin önüne gelerek “çok, birçok, aşırı” anlamında onları belirtebildiği gibi “nasıl” anlamında soru da yöneltebilmektedir. Fakat bu sıfatların önündeki isimlerin düştüğü de görülür; bu durumda sözcük isim eklerini alabilir (durum eklerini, iyelik eklerini ve çokluk ekini.). “Nice” sözcüğü bu kullanımı ile bahsedilen varlıkları nitelik ve sayı olarak belirsiz şekilde karşıladığından belgisiz zamir olarak görev yapar. Aşağıda sözcüğün bu görevde kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Dost dost diye **nicesine** sarıldım” (DBH, 128)

“**Nicemiz** sizden çok acı duymada.” (FHDBŞ, 99)

“Bu vech-ile **nicesi** olısar hâl

Ki hîçeyü amel yok toludur kâl” (RN, 148)

“**Nicesi** görürsin sen işbu işi

Eyit toğrusını iyuşlu kişi” (SN, 45)

“**Niçeler** gördüm işi gussa idi

Ki sonra gerü anı gussayidi” (TarS, 2868)

“**Neceler** durmaz dürişür dahi karnı ac, **neceler** epsem oturur genc ü hazâin katında cem’ olmuş.” (TarS, 2868)

“**Niceler** gelmiş düriür bu âleme

Aşk-ı Hak ile irişmiş hoş deme” (TarS, 2869)

“Günüm sana **nicesi** ayı benzetem kim ol

Çınar-kamet ü gül-rûvü gonca-fem olmaz” (TarS, 2873)

“Saltanat göklerine bedr oldu ol

Nicesi bedrâsman-kadr oldu ol” (TarS, 2873)

*“Ebümüslim ol canavarı **nicesine** öldürdüğün beyan eyledi.” (TarS, 2873)*

*“Taam yirlerdi ve yörürlerdi bazarlarda, **niçesine** Tanrı olalar.” (TarS, 2874)*

*“...Attar eydür: Bildiğim nesne değil ancak **niçeye** dirsın.” (TarS, 2875)*

*“**Nêçeler** bilmez-idi anuñ dilin*

Ne bilür görürse hodşahruñ yolın” (YZ, 86)

4.1.2.2.2. Ek Fiilin Çekim Ekleri ile Kullanımı

“Ne” sözcüğü isim kökenli sözcükler grubundandır. İsimler ve isim soylu sözcükler iş, kılış ya da oluş bildirmezler. Bu sözcükler fiil çekim eklerini alamazlar. Fakat bu sözcüklere ek fiil ve onun çekim ekleri getirilebilir ve böylece cümlede yüklem görevi üstlenebilirler. Sözcük ek fiilin görülen, öğrenilen geçmiş zamanı ve geniş zamanı ile çekimlenebilir. Ek fiilin geniş zaman çekiminde görülen bildirme eki (-Dir) yükleme soru, belirsizlik, ihtimal, kesinlik gibi anlamlar katar. Eklendiği sözcükteki ses kurallarına uyarak -Dir, -DUr hâllerine dönüşebilir. Bu ek Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sözcük durumundadır. Bu metinlerde “durur” olarak görülen bu sözcük zaman içerisinde -Dir ekine dönüşmüştür. Bu nedenle Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sözcüğün kullanımı “Ne durur” şeklindedir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün ek fiilin çekim ekleri ile kullanımına örnektir:

*“**Neydi** o rüzgâr ılgıt ılgıt esen?” (OBY, 111)*

*“**Neydi** karşımda uçan zıll-ı zarîf?” (TFBŞ, 8)*

*“Yün hırka da **neymiş**, pamuklusunu getirdiydi ya köyden.” (AO, 15)*

*“**Neymiş** projenin sahibi oymuş.” (TS, 1758)*

*“Yine döndü Beyreğe der: Bre deli ozan peki maksadın **nedir**?” (DKK, 86)*

*“Sebebi Doğu’nun hayalleri ile çok düşüp kalkmaktan mıdır **nedir**, ben gülden söz edildikçe bülbülü bir türlü unutamam.” (İ, 4)*

*“Fakat (hikmet-i Hakk bilinmez) masrûf olmadığından mıdır **nedir**?” (İ, 138)*

*“**Nedir**, bunların ikisi de uyuza yakalanmışlardır.” (KK, 11)*

“–Bilmem efendum, hoşuna gitmek **nedür ki**? Ben ne bileyim efendim?” (ÖSBH1, 96)

“–Söyle **nedir**, yoksa vallahi kendimi aşağı atarım.” (ÖSBH1, 106)

“Vazife, fedâkarlık, muhabbet, şefkat, merhamet **nedir** bilmez!” (ÖSBH2, 115)

“**Nedir** o kadar yakın olan?” (RÜ, 38)

“Ne işin var kiremitlerde a sersem desene

İhtiyarlık mıdır **nedir**, şaşkınm oğlum bu sene.” (S, 71)

“Ayağ aldı vü şordı kim iy yigit

Aduş **ne durur** başa bellü eyit” (SN, 185)

“...Eğer eydürsen ki şehir **neydüğün** bildim amma...” (TarS, 2847)

“Geldi şeyh önünde hal **neydüğün** takrir edüp şikâyet etti.” (TarS, 2848)

“Egerçi kim suret-i halimden **neydüğüm**

kalimden ne nesne idüğüm mefhumdur.” (TarS, 2848)

“Korku **nedir** bilmez: Gönlüm delidir...” (YHDY, 9)

“O şey **nedir**? Bir vecidli gönül mü?” (YHDY, 10)

“Yūsuf eydür yâ melik eşit beni

Nedür ol but kim taparsın sen anı” (YZ, 36)

“Çünkü ben anuñ dahı yüzün görem

Ne durur maşşūduñuz sizüñ verem” (YZ, 85)

“...ey büyük mavi ey gök müsün **nesin**?” (BS, 368)

“...dilsiz misin **nesin** bir şey söylesene?” (BSM, 42)

“–Sus sen de!.. Matûh musun **nesin**?” (İ, 145)

4.1.2.3. “Ne” Sözcüğünün Sıfat Görevinde Kullanımı

İncelenen metinlerde sözcüğün ek alarak sıfat türünde yer aldığı tek sözcük “nice” sözcüğüdür.

4.1.2.3.1. Nice

“Ne” sözcüğünün eşitlik eki ile (-CA) birleşerek oluşturduğu “nice” sözcüğü isimlerin önüne gelip onları belirterek sıfat olarak kullanılmıştır. Batı Türkçesinin Türkiye Türkçesi dışındaki kollarında sözcüğü *niçe*, *nece*, *neçe* şekillerinde görmek mümkündür. Hatta bazı metinlerde sözcüğün bu kullanımlarından bazıları aynı anda görülmüştür. -CA ekindeki “c” sesi Eski Türkçede “ç” hâlinindedir. Eski Anadolu Türkçesinde de tamamiyle “c” olmamıştır; daha çok “ç”li şekilde görülür. Fakat bazı örneklerde biraz önce de belirtildiği gibi “c”li şekli ya da her iki kullanımı da görülür. Osmanlı Türkçesinin ilk evrelerinde de bu kullanım görülür. Bugün Azerbaycan Türkçesi ağızlarında bile eklerdeki “ç”lerin çoğunun “c”ye değişmediği görülmektedir. Osmanlı Türkçesinin son evreleri, Türkiye Türkçesinin ilk evreleri ile ses uyumu sağlanmış sözcük *nice* şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu sözcükler her zaman aynı görevde kullanılmaz ve aynı anlamları karşılamaz. “Nice” sözcüğünün sıfat olarak kullanıldığı cümlelerde önündeki isme “kaç, ne kadar, birçok, ne kadar çok, oldukça, hayli” anlamlarını veya “nasıl” anlamını katar. Sözcük her zaman belirsiz bir çokluk bildirmez, bazı cümlelerde ismin durumunu soran bir soru sözcüğü olarak karşımıza çıkar. Aynı sözcük eylemin durumunu sorduğu cümlelerde zarf görevinde de kullanılmaktadır. Sözcüğün sözlük anlamı daha önceki bölümlerde belirtilmiştir. Aşağıdaki cümleler “nice” sözcüğünün sıfat işlevinde kullanıldığı örneklerdir:

“*Nice* akşam düğün oldu yolumda.” (BS, 645)

“*Diriğâ* yatisaruzsın içinde,
geçiser üstümüzden *neçe* ezmân.” (Çn, 8)

“*Nice* insan gelmiş gitmiş.” (DBH, 29)

“*Nice* kayalardan taşlardan uçtum” (DBH, 39)

“*Nice* güzellere bağlandım kaldım” (DBH, 128)

“Ve daha *nice* buna benzer söz söyledi.” (DKK, 1)

“Bir **nice** müddetten sonuç bir oğlan doğurdu.” (DKK, 12)

“Bu surlar ki **nice** şehitlerle süslü,
Eğilmiş neden?” (FHDBŞ, 55)

“**Nice** canlar kardeş eden, birbiriçün ağlatan.” (GKVY, 44)

“Bize çokdur hakîki buyrukda
Nice boynuz kulağı kuyruk da” (H, 6)

“Ve bir gün bir **nice** milyon geliyor bir yere de.” (HD, 27)

“**Nice** sevdâlularla sevgililer
Aşk yollarda böyle beklediler!” (KGK, 88)

“Ne kıyas edersin behey bîvefâ
Şu dünyada sensiz olamaz mıyım
Nice bir cefâlar idersin bana
Ben kul olur sultan bulamaz mıyım” (ÖTS, 2120)

“Dirîgâ sen seni hiç bilimedüñ
Nice kulsın ki kullık kılamadüñ” (RN, 130)

“Zâhidarûz-ı kıyamet bilüre mâhir kopar
Ey **nice** ehl-i riya ol dem kamu kâfir kopar” (TarS, 2860)

“**Nice** rezmden baş kurtamış şeci’-i tığ-zen ve dilîr-i saf-şikensin.” (TarS, 2860)

“Tağ: Ol ağaçtır ki oldu **nice** gün söyünmez” (TarS, 2860)

“Besî: **Niçe** kem mânasına.” (TarS, 2861)

“**Nice** gündür o mah-ı âlem-ârâdan haber gelmez
Dili irsal ederdim korkarım ol da gider gelmez.” (TarS, 2861)

“**Niçe** yıl ben anuñ agusın yidüm
Şoñucu bu evi yıhayım didüm” (SN, 54)

“De Yûsuf peygâmbere **nêce** düş gördüğün
Yâhu Ya ’kûb anı gine yorduğın” (YZ, 20)

4.1.2.4. “Ne” Sözcüğünün Zarf Görevinde Kullanımı

4.1.2.4.1. Neden

“Ne” sözcüğüne -DEn ayrılma hâli ekinin getirilmesi ile oluşan “neden” sözcüğü fiillere yöneltilerek yapılan eylemin sebebini öğrenmek amacı ile kullanılır. Fiili soru yolu ile belirtmeye yarayan sözcük, bu işlevi ile zarf görevindedir. Sözcük, bir hareketi ortaya çıkaran başka bir hareketi sormak için kullanılır; “niçin, niye” gibi anlamlara gelir. Belirteç türleri içerisinde “soru belirteci” olarak yer alır. Aşağıdaki Batı Türkçesinin çeşitli dönemlerine ait örnek cümlelerde “neden” sözcüğünün zarf işlevinde kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“...**neden** durumu anlamıyorsunuz.” (BSM, 116)

“...**neden** karmakarışık böyle ömrümüz.” (D, 79)

“Hicran gün ortasında **neden** böyle seslenir,
Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.” (KGK, 12)

“**Neden** böyle düşman görünürsünüz,
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?” (OBY, 227)

“**Neden** liman diyince
Hatırıma direkler gelir.” (OVBŞ, 49)

“Nefesim kesilecekti, bilmem **neden**, çok korkmuştum.” (ÖSBH5, 33)

4.1.2.4.2. Nedendir

“Neden” sözcüğüne bildirme ekinin (-Dİr) getirilmesi ile oluşan “nedendir” sözcüğü fiili soru yolu ile belirttiği için zarf görevindedir. Bu sözcük, “neden” sözcüğü gibi yapılan eylemin sebebini sormak için kullanılan bir sözcüktür. Bildirme eki bu soruyu kuvvetlendirmektedir. Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerinden bir tanesi bazı eklerdeki ünlülerde görülen yuvarlaklaşma durumudur. Bu eklerden bir tanesi de -Dİr ekidir. Bu nedenle dönem metinlerinde sözcüğün “nedendir” yerine “nedendür” şekli daha çok görülür. Aşağıdaki cümleler “nedendir” sözcüğünün kullanımına örnektir:

“Der: Bre ihtiyarlar, bunun ölümü **nedendir**?” (DKK, 177)

“**Nedendir** bilmiyorum ellerim tutsak mıydı?” (GB, 19)

“Bilir miyim **nedendir nedendir nedendir...**” (SB, 13)

“Kim şorar Yūsuf añan’oldı saña

Ağlamağñ bir **nedendür** eyt ana” (YZ, 90)

4.1.2.4.3. Nedensiz

“Neden” sözcüğüne -sIz isimden isim yapan yapım ekinin getirilmesi ile oluşan “nedensiz” sözcüğü fiili belirtmek amacı ile kullanıldığında zarf görevini üstlenir. Sözcük, sözlükte sıfat görevinde “1. Nedeni olmayan, sebepsiz. 2. Bir sebebi olmadan.” şeklindeki anlamları ile yer almış zarf ve sıfat görevine örnekler verilmiştir (TS, 2019, s.1759). “Bir sebebi olmadan” anlamında kullanılarak, fiilin durumunu bildiren sözcük, bu işlevi ile durum zarflarına örnek gösterilebilir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün bu işlevine örnektir:

“KORO Bir korku uyanır yüreklerde **nedensiz.**” (GDTO, 13)

“**Nedensiz** kuş uçmaz denir. Arasam sıralayabilirim birkaç neden.” (TS, 1759)

4.1.2.4.4. Niye

“Ne” sözcüğüne -A yönelme (yaklaşma) hâli ekinin getirilmesi ile oluşan “niye” sözcüğü eylemin ortaya çıkma sebebini soru yolu ile belirtir; bu işlevi ile sözcük türü olarak zarf görevini üstlenir. Sözcüğün aslı “neye” şeklindedir. Zamanla “y” sesinin daraltıcı etkisi ile “e” sesi “i” sesine dönüşmüştür. Batı Türkçesinin ilk dönemi olan Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sık sık “neye” kullanımını görmek mümkündür. Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerinde de bazı örneklerde sesin daralmamış şekli görülür. Sözcük bir olayın sebebini, amacını veya niyetini sormak için kullanılır. “Ne sebeple, niçin” (TS, 2019, s.1776) anlamlarında kullanılan sözcüğün kullanıldığı örnek cümleler aşağıda verilmiştir:

“–**Niye** ayırmak istediler abi?” (AO, 50)

“...**niye** gün ortasında akşam oluyorum.” (BSM, 93)

“...**niye** Doktor Sabiha’dan birinci kemanları.” (BSM, 110)

“Ahmet abi, güzelim, bir mendil **niye** kanar?” (GB, 53)

“Sanki böyle **niye** ben oradan geliyorum.” (GB, 37)

“Kötü mü? **Niye** olsun...” (GYÇ, 8)

“–**Niye** benden kaçuyorsunuz? dedim.” (ÖSBH1, 110)

“–...Geldiğınızı **niye** ben duymayayım.” (ÖSBH1, 111)

“Şimdi **neye** böyle kaçuyorlardı?” (ÖSBH2, 123)

“Soruyorum, **neye** inkâr ediyorsun?” (ÖSBH3, 103)

“Hayır ben haklıyım. **Niye** binayı yaparken sesini çıkarmamış.” (ÖSBH5, 113)

“Pekâlâ bu Kaşığı’yı **niye** kırdın?” (ÖTS, 2129)

“Zeyneb’i getirdiniz mi? Kızımı **neye** getirmediniz mi?” (ÖTS, 2129)

“**Neye** indirmede, kim çıktı bu halkın önüne?” (S, 190)

“MÜŞTAK BEY **Niye** olmasın? Buna “âşık evlenmesi” derler!..”. (ŞE, 33)

4.1.2.4.5. Niyedir

“Niye” sözcüğüne bildirme eki getirilerek oluşturulan “niyedir” sözcüğü “niye” sözcüğü gibi eylemin sebebini öğrenmek için fiile yöneltilen bir soru zarfıdır. Aşağıdaki cümleler sözcüğün kullanıma örnek cümlelerdir:

“...**niyedir** sarmalasın vites dişlilerini (E, 144)

“**Niyedir** bilmiyorum pencere koysak mıydı adını?” (GB, 19)

4.1.2.4.6. Nişe

Batı Türkçesinin Eski Anadolu Türkçesi evresindeki metinlerde daha sık görülen “nişe” sözcüğü eylemin durumunu ya da sebebini öğrenmek için sorulan bir sözcüktür ve zarf görevinde kullanılmıştır. Bir soru zarfı görevinde olan bu sözcük, Türkiye Türkçesi metinlerinde kullanımını tamamen yitirmiştir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün kullanıldığı örneklerdir:

“Didi **nişe** kaçduñuz u noldı

Âhir bu mîşedey imiş boldı” (SN, 243)

“Yârin işine **nişe** gönül hoş safa değil” (TarS, 2880)

“Cebrail eydür: Yâ od **nişe** inanmazsın.” (TarS, 2881)

“Özün sayd eyledi kurdugu ağlar
Çü kendi kendi düştü **nişe** ağlar” (TarS, 2882)

“Çirâ: Niçün... ve **nişe** dımehtir.” (TarS, 2882)

“Eytdi **nişe** dëmez-idüñ sen baña
Ëledürdüm seni atañ anaña” (YZ, 44)

4.1.2.4.7. Nice

“Ne” sözcüğüne eşitlik ekinin (-CA) getirilmesi ile oluşan “nice” sözcüğü cümlede fiili belirtmek için kullanıldığında zarf görevi görür. Metinlerde sözcüğü “niçe, nece, neçe” şeklinde de görebiliriz. “Nice” sözcüğü soru zarfı olarak kullanıldığı cümlelerde “nasıl, ne şekilde, neden” anlamlarını taşır. Fiillere soru sormak amacı ile yöneltilen sözcük, sıfatların derecesini artırmak ve çokluk, fazlalık bildirmek için sıfatların önüne de gelebilir. Daha çok eylemin durumunu öğrenmeye yönelik olarak kullanılan bir belirteç görevinde karşılaşılmıştır. Aşağıdaki cümleler sözcüğün kullanımına örnek cümlelerdir:

“**Nic**’ olacak benim halım” (DBH, 46)

“Görelim hanım **nice** haberleşti: Kazan der:” (DKK, 36)

“**Nice** hızlı parlasalar
Bir önceki ışığı” (FHDBŞ, 58)

“GAZİ EVRENİZ Peki **nice** kıyarsınız bana?” (OATO, 27)

“BAYEZİD PAŞA **Nice** güvenirsiniz bir Evrenuz Kocaya, bir Candaroğlu’na? Onlar ki ilkin Şahın yanını boş bırakılar, sonra Musa beyin.” (OATO, 46)

“**Nice** dirsın ey gönül kim hecrden cân ağlamaz
Ya’ni kimse var mıdur bu derd ile kan ağlamaz” (NBD, 158)

“**Nice** yekpâre kesilmiş de sırtmış dişler!” (S, 187)

“Sen kendi oğlunu **nice** erlenürsün, evlenürsün” (TarS, 2853)

“Köy fakısına var danış gör **nice** olur” (TarS, 2853)

“Halin **nicedir** bana vâkıandan haber ver.” (TarS, 2854)

“Ol Allah’ı **nice** bilirsın ve ana nice tâatederdinb” (TarS, 2854)

“Tanrı Taâlanın kullarıyle **nice** dirilmek gerek.” (TarS, 2854)

“Anın mübarek kaşı **nice** idi.” (TarS, 2854)

“Yine bir bölüğü gör kim niderler
Huda’nın yoluna **nice** giderler.” (TarS, 2854)

“İmdi diyeyim kâfir **niçedir**, fâsık **niçedir** ve münaфіk **nicedir**.” (TarS, 2854)

“Amma **nice** edeyin, hâcet kişiyi söyledür ve dert âdemi ağladur.” (TarS, 2855)

“İmdi bundan şöñra añla söz yatın
Necedür eydem Yūsuf hikāyetin” (YZ, 18)

4.1.2.4.8. Nicedir

“Nice” sözcüğüne -Dir bildirme ekinin gelmesi ile oluşan “nicedir” sözcüğü cümlede fiili soru yolu ile belirtmek amacı ile kullanıldığında zarf görevindedir. Bu sözcük “nasıl” anlamı taşıyarak eylemin durumunu soran “nice” sözcüğü ile aynı anlamda kullanılabildiği gibi eylemin yapıldığı süreyi sormak ya da bu sürenin uzunluğunu belirtmek amacı ile de fiile yöneltilir. Sözcük bu şekilde başlangıcı belli olmayan belirsiz bir zaman dilimini ifade etmek için “uzun süreden beri” anlamında kullanılmaktadır. Sözcüğün “nice” ile aynı doğrultuda kullanıldığı örnekler yukarıdaki başlıkta verilmiştir. Sözcüğün Türkiye Türkçesinden önceki dönemlerde “necedir” şeklinde görmek mümkündür. Eski Anadolu Türkçesinin bazı eklerde açık şekilde görülen karakteristik özelliklerinden biri olan ünlü yuvarlaklaşması -Dir ekinde de sık sık görüldüğünden sözcüğün “necedür” şeklinde kullanımı da vardır. Aşağıdaki cümleler sözcüğün kullanımına örnektir:

“**Nicedir** düşünür durur,
Bir yamaç öbür yamacı.” (ÇS, 345)

“**Nicedir** gördüğüm de yok
Yüzyıllar geçmiş sanki aradan.” (GB, 71)

“İşte **nicedir** gerilip duran ince tel nihayet kopmuştur.” (RÜ, 70)

4.1.3. “Ne” Sözcüğünün Öbek İçinde Kullanımı

“Ne” sözcüğü kullanım alanı çok geniş olan bir sözcüktür. Daha önce belirtildiği gibi kök hâlinde iken veya eklerle isim, sıfat, zamir, bağlaç, ünlem gibi birçok farklı sözcük türü görevinde kullanılabilir. Sözcük, bir soru sözcüğü olsa da soru sorma amacı yanında başka işlevler taşıyabilir. Pekiştirme, nicelik ya da olumsuzluk bildirme, duyguları ifade etme gibi birçok görevi üstlenebilir. Eklerle veya ek almadan her iki durumda da farklı anlamlar taşıyabilir.

“Ne” sözcüğü tek başına müstakil olarak kullanılabildiği gibi, başka sözcüklerle söz öbekleri de oluşturabilir. Sözcük, edat ve bağlaçlar ile birleşmeye oldukça elverişlidir. Birçok edat ve bağlaç ile edat ve bağlama grubu oluşturmuştur. Sözcük ile ikilemeler oluşturulabilir ve bu şekilde oluşmuş öbekler cümleye birçok farklı anlam katabilir. “Ne” sözcüğü başka sözcüklerle yeni anlamlar taşıyan kalıp ifadeler içinde yer alabildiği gibi, deyimler, argo söz grupları ve atasözleri içinde de yer alabilir. Bu tarz örneklerin sayısı oldukça fazladır. “Ne” sözcüğünün söz öbeği hâlindeki bu farklı kullanımları aşağıdaki başlıklarda örnekleri ile verilecektir:

4.1.3.1. Sözcüğün Birleşik Sözcükler İçinde ya da Edat ve Bağlaçlarla Kullanımı

“Ne” sözcüğü başka sözcükler ile bir araya gelerek söz öbekleri oluşturabilir. Bu birleşme sırasında bazen ses düşmeleri, aşınmaları olur ve tek bir sözcük meydana gelebilir. Yani sözcüğün içinde yer aldığı birleşik sözcükler oluşur. Örneğin; *nere, nasıl, nite, nitekim, niçin, neyse* gibi sözcüklerde bu ses düşmelerini görmek mümkündür. Sözcüğün başka sözcüklerin yanında edat ve bağlaçlarla bir arada kullanılması çok sık görülür; “için, ile, kadar, gibi, ise, de, ki” gibi birçok edat ve bağlaçla beraber kullanılmıştır. Oluşturduğu edat ve bağlama grupları ile cümleye farklı anlamlar katmıştır. “Ne” sözcüğünün oluşturduğu bu öbekler sözcüğün kök ve ek hâlindeki kullanımları gibi birçok farklı işlevde kullanılabilmektedir. Sözcüğün birleşik sözcükler içinde, edat ve bağlaçlarla beraber kullanıldığı durumlar aşağıdaki başlıklarda örnekleri ile sıralanmıştır:

4.1.3.1.1. Nere

Metinlerde sık görülen sözcüklerden biri de “nere” sözcüğüdür. “Hangi yer” anlamında kullanılan sözcük, ismin bütün durum eklerini, çokluk ekini, iyelik eklerini ve tamlama eklerini alabilir: *nereyi, nereye, nereden, nereler, neresi, nerenin* gibi. Bu sözcüğün oluşumu iki şekilde değerlendirilmiştir. Çoğunlukla sözcüğün “ne” ve “ara” sözcüklerinin

bir arada kullanımı ile oluştuğu görüşü hâkimdir. Bazı kaynaklarda ise sözcüğün doğrudan -rA yön eki alarak oluştuğu söylenmiştir (Kükey, 2003, s. 299; Gencan, 1979, s. 296).

Eyuboğlu, sözcüğün nerede<ne+arada şeklinde oluştuğunu belirterek iki kelimenin bir araya gelmesi sırasında e-a seslerinden birinin eridiğini söylemiştir (1995, s.493).

Tuncer Gülensoy'un "Köken Bilgisi Sözlüğü"nde ise sözcük "Hangi yerde?" anlamı ile açıklanmış ve ne+re+de şeklinde ayrılmıştır. Diğer Türk şivelerindeki kullanımları ise şu şekilde verilmiştir: *nirede* (Trkm.), *nädä* (Uyg.), *harada* (Az.), *kayda* (Bşk., Kzk., Krg., TatK.), *kay jerde* (Kzk.), *kayerdä* (Özb.), *kayyärda* (Uyg.). "Nereye" sözcüğünün ise Anadolu ağızlarındaki kullanımının *narya* şeklinde olduğu belirtilmiştir (Gülensoy, 2021, s.491).

Ediskun, sözcüğün birleşik yapı bir zamir olduğunu söyler ve ismin bütün durumlarında görülebildiğini, belirten ve belirtilen olabildiğini, çoğul eki alabildiğini örneklerle aktarır: *nere(y)i*, *nere(y)e*, *nerede*, *nereden*, *nere(n)in*, *nere(s)i*, *nereler*... (2017, s.166).

Korkmaz da "nere" sözcüğünü birleşik yapı zamirlerden kabul ederek, bir oluş ve kılışın yerini soru yoluyla temsil ettiğini; tıpkı diğer zamirler gibi isim ve iyelik çekim eklerini alarak çekime girdiğini belirtir (2009, s.447).

Ahmet Vekif Paşa'nın "Lehçe-i Osmanî" isimli sözlüğünde de sözcük "hangi mahal" anlamı ile yer almış ve sözcüğün ne+ara sözcüklerinin birleşiminden oluştuğu belirtilmiştir (Toparlı, 2000, s.287). Hacıeminoğlu da "Türk Dilinde Edatlar" isimli eserinde nerede/nereden sözcüklerinin yapısal olarak "ne" sözcüğü ile "ara" sözcüğünün birleşmesinden (*nerde/nerede/nereden* <ne+ara+da) oluştuğunu ve "nerede, hani, niçin" anlamlarında kullanıldığını belirtmiştir. Hacıeminoğlu, bu sözcükleri mekân mefhumu arayan bir soru edatı olarak açıklayarak edat türünde değerlendirmiştir (Hacıeminoğlu, 1972, s.281).

Sözcük bir soru zamiri olarak karşımıza çıkar. Fakat sözcüğün ek aldığı ve tekrarlı bazı kullanımları cümle içinde zarf, ünlem ve bağlaç türü olarak da görülmektedir. TDK sözlüğünde "nere" sözcüğü "hangi yer, hangi taraf, hangi organ" soru anlamlarını taşıdığı zamir sözcük türünde, "nerede" sözcüğü "hangi yerde" soru anlamını taşıdığı zamir zarfı görevinde, aynı sözcük "imkânsız" anlamı taşıdığı ünlem görevinde değerlendirilmiştir. Aşağıda sözcüğün farklı sözcük türlerinde kullanıldığı başlıklar verilmiştir:

Sözcüğün Zamir ve Zarf Görevinde Kullanımı

“Gönül sultandır nitmek gerektir

Nere kim ol çeker gitmek gerektir” (TarS, 2838)

“Kalup müşkilde deme **nirecükdür**

Adı vü sanı ile Firecük'dür” (TarS, 2878)

“Doktor –**Nerenizden** mustaripsiniz?” (ÖSBH4, 131)

“Yavrum **neren** ağrıyor?” (ÖTS, 2111)

“**VİCDANİ**:

–Soğuktur efendim.

–Vay **nereden** çıktınız? dedi.” (A, 35)

“**Nerede** sızılar var ise çeken bilir.” (DKK, 3)

“–Vay anasını be!.. Bari karnın doydu mu?

Gökte top sesleri, bir bir, **nerelerden** geliyor?” (KGK, 5)

“Bir gün **nereden** hangi tesadüfle gelirler?” (KGK, 76)

“**Nerde** o günler **nerde**?

Cânım, cânânım **nerde**? (KGK, 91)

“Sen **nerde** o fecrin ağaran dağları **nerde**!” (KGK, 91)

“Gönlümde oturdum da hüzünlendim o yerde

Sen **nerdesin** ey sevgili, yaz günleri **nerde**?” (KGK, 145)

“Kaçacak mıyız?”

“Hayır göç edeceğiz.”

“**Nereye**?”

“Amerika’ya.” (ÖSBH1, 13)

“–Duvarcıydı ama şimdi asker

–**Nerede**?

–Burada. Haydarpaşa’da. Amele taburunda.” (ÖSBH1, 66)

“Senin baban **nerede**?” diyebildi.” (ÖSBH1, 68)

“Sonra gözü yaşlı ihtiyar hâkime döndü:
Fakat pireyi **nere**de bulmalı?” (ÖSBH2, 57)

“Söyle **nere**ye gidiyordun?” (ÖSBH2, 83)

“–**Neresine** sakladı? dedim.” (ÖSBH2, 95)

“–Üs...tün...de

–**Neresinde**?” (ÖSBH2, 95)

“–Ölmüş müydün? **Neredeydin** be?” (ÖSBH2, 105)

“**Nereden** gelmişti? (ÖSBH3, 10)

“Çaldığın paraları **nere**ye sakladın?” (ÖSBH3, 16)

“Şimdi **nere**de olduğunu kimse bilmiyor mu?” (ÖTS, 2111)

“Hasta olduğumu **nerden** anladı?” (ÖTS, 2111)

“O senin **nerden** akraban oluyor?” (ÖTS, 2111)

“**Nerden** sevdim o zâlim kadını,

Bana zahretti hayatın tadını.” (ÖTS, 2111)

“Dene kibr ıssını hîç râhatı yok

Nireye varur-ise zahmeti çok” (RN, 126)

“Nerede” sözcüğü yukarıdaki kullanımlarının dışında farklı bir örneğe rastlanmıştır. Sözcüğün isimden isim yapma yapım eki (-*ilk*) ve ardından tamlama eki alması ile oluşan “*nirdeliğin*” şeklindeki bu kullanımı “nerede olduğunu” anlamı taşımaktadır:

“Gönül aşka uyup terketti beni

Soraram **nirdeliğin** döne döne” (TarS, 2878)

Sözcüğün Bağlaç Görevinde Kullanımı

“*Nere*” sözcüğü daha çok soru zamiri ve soru zarfı olarak kullanılmaktadır. Sözcük durum eklerini alarak cümlede belirtme, yönelme, ayrılma hâllerini bildirebilir. “*Nere*” sözcüğünün bulunma durum eki olan -*de* ekini alması ile oluşan “*nere*de” sözcüğü “*ne...ne*” bağlacı gibi kullanılarak sözcükleri, söz takımlarını ya da cümleleri birbirine bağlama görevi üstlenebilir.

“*Nerede...nerede*” şeklindeki bu kullanımı, “iki şeyin birbirine yakın olmadığı, aralarında uzaklık ya da nitelik ayrımı olduğu” anlamını verir. “*Nerede...nerede*” kullanımı ile sözcük bağlaç görevi üstlenir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün bu işlevine örnektir:

“**Nerde** Öklid'in üçgenleri bu **nerde**” (SS, 22)

“**Nerde** evvelki şevk-i bî-dârım,

Nerde evvelki nâğme-i hevesât?” (TFBŞ, 452)

Sözcüğün Ünlem Görevinde Kullanımı

Ünlemler cümlede çeşitli duyguları ifade eden, seslenmeyi ya da cevap vermeyi bildirmek amacı ile kullanılan sözcüklerdir. “*Nerede*” sözcüğü bu yönü ile ünlem işlevinde kullanılabilir. Daha çok şaşırma ifadesini vermek için kullanılan sözcük bahsedilen durumun “İmkânsız olduğunu, mümkün olmadığını, bu duruma rastlanılmadığını” belirtmek anlamları taşır. Şaşırma ve üzüntü bildirir. Bu durumlarda ünlem görevini üstlenir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün ünlem işlevinde kullanıldığı örneklerdir:

“*Gönlüm şen olmalı değil mi?*

Nerdeeee!...” (OVBS, 73)

“*Haykırmak istedim. Nerede?*” (ÖSBH2, 14)

“*Görenek hem yalnız Çin’de mi salgın? Nerde!*” (S, 159)

“**Nerde!** Aldırmadı...” (S, 357)

“*Sözde hislerimi, hatıralarımı günü gününe yazacaktım. Nerde!*” (TS, 1764)

Sözcüğün birinci ögesinin ayrılma, ikinci ögesinin yönelme durum eki olarak oluşturduğu “*nereden nereye*” sözcük grubu da yazı ve konuşma dilinde karşılaşılan bir öbektir. Bu öbek bir olay veya durum karşısında şaşıldığında söylenen bir söz olarak kullanılır. Karşılıklı konuşmalarda daha sık görülür. Türkçe Sözlük’te sözcük grubu ünlem görevi ile maddelenmiştir. Genellikle mecazî bir soru anlamı taşır:

“**Nereden nereye**, siz böyle bir iş isteyebilir miydiniz?” (TS, 1765)

4.1.3.1.2. *Nasıl*

“*Ne*” sözcüğü “*asıl*” sözcüğü ile birleşirken arada ses aşınması olmuş ve “e” sesi düşmüştür. Sözcük hemen hemen tüm örneklerde “*nasıl*” şekli ile kullanılmıştır. Sözcük cümle içerisinde hem sıfat hem zarf görevi üstlenebilir. Sözcük eylemin durumunu sorma amacı ile soru zarfı olarak kullanılabilirken isimlerin niteliklerini sorma amacı ile de soru sıfatı olabilir. “*Nasıl*” bir soru sözcüğü olmasına rağmen her zaman gerçek soru ifadesi taşımaz. Yanındaki sözcüklerle ve cümle içindeki yeri ile farklı anlamlar üstlenebilir. Aynı zamanda sıfat ve zarfların derecesini artırmak, onları pekiştirmek amacı ile de kullanıldığı örnekler vardır. Bu pekiştirme görevi isim türündeki sözcükler için de geçerlidir. “*Nasıl*” sözcüğü Türkçe Sözlük’te birçok farklı anlamı ile yer alır; işin ne şekilde hangi yollar olduğunu belirtmek, hareketin yapılış şekline karşı duyulan şaşkınlık, hareketin zorunlu olduğunu belirtmek, kesinlikle, elbette anlamı, “sana dememiş miydin?” anlamı, “ne dediniz” anlamı, “beğendiniz mi” anlamı bu kullanışlardan bazılarıdır (TS, 2019, s.1753)

Bunlar dışında sözcük bağlaçlarla veya yardımcı fiillerden bazıları ile bir araya gelerek yeni söz öbekleri oluşturup farklı anlamlarda da kullanılabilir: *nasıl ki*, *nasıl olsa* gibi. Bu şekilde oluşturulan sözcük gruplarına örnekler daha sonraki bölümlerde verilecektir.

Sözcüğün Sıfat Olarak Kullanımı

“*Nasıl*” sözcüğü isim türündeki sözcüklerin önüne gelerek bir kişi, nesne, durum, konu ya da olay için “ne şekilde, ne türlü, ne gibi” anlamlarını taşırsa sıfat görevindedir. Sözcük, belirtilmek istenen ismin özelliğini öğrenmek amacı ile sorulur. Bu soru sözcüğü yukarıda belirtildiği gibi her zaman gerçek soru anlamı taşımaz. Önündeki ismi pekiştirerek bu isimle beraber oluşturduğu tamlama ile üzüntü, hayret, memnuniyet ya da kızgınlık ifade etmek amacı ile de kullanılabilir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün sıfat olarak kullanıldığı örneklerdir:

“*Nasıl* bir sevgidir bu, bilmiyorlar ki!” (BSMu,127)

“Bu *nasıl* bir dünya, hikâyesi zor.” (Ç, 17)

“BEDREDDİN (İbriği yerine kor) *Nasıl* bir töredir ki sizin töreniz, varlıyı daha varlı, yoksulu daha yoksul kılmaz?” (OATO, 36)

“Bu *nasıl* münasebetsiz herif!” (ÖSBH2, 40)

“–*Nasıl* adamdı?” (ÖSBH2, 72)

“Bunlar **nasıl** adamlardı? Hiç hisleri yok muydu?” (ÖSBH3, 129)

“**Nasıl** gürültü beyim?” (ÖSBH3, 47)

“Bu **nasıl** iştir!” (SS, 223)

“Beriye gelin, **ne asıl** kimselersiz, diyip bunları sordular.” (TarS, 2832)

Sözcüğün Zarf Olarak Kullanımı

“**Nasıl**” sözcüğü bir işin, eylemin, hareketin hangi şekilde ve ne yolla olduğunu öğrenmek amacı ile fiillere yöneltilebilir. Bu durumda sözcük soru zarfı görevini üstlenir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün bu işlevde kullanıldığı örneklerdir:

“**Nasıl** yani? Polis çağıralım mı?” (AO, 33)

“–Kışları **nasıl** ısıtırsınız oteli?” (AO, 35)

“**Nasıl** hazırlanırım sizin gecenize gündüzden” (BS, 696)

“Sonsuzu **nasıl** bulsun, pösteki sayan deli?” (Ç, 233)

“Adımla **nasıl** berabersem öylece beraberiz.” (D, 107)

“...**nasıl** böyle akşam oldu hiç farkına varmadan” (D, 111)

“...yüzüne ay vurunca **nasıl** böyle güzel olursun” (D, 111)

“Kâfir gelip oğlana söylemiş, görelim **nasıl** söylemiş:” (DKK, 196)

“...**nasıl** katışmıyorsa başaklara ağustos sıcağı” (E, 183)

“Bilmem ki **nasıl** olmuş her yerden çıkıvermişler.” (GB, 33)

“**Nasıl** oluyor da o böyle farklı hepsinden?” (GYÇ, 34)

“Kardeşim İbrahim bana mermer putları
Nasıl devireceğimi öğretmişti.” (HKS, 9)

“Birden **nasıl** toparlanarak kükremişti o!” (KGK, 8)

“Vatan **nasıl** karışır musikiyle, göstermiş.” (KGK, 22)

“Ah mesut olacak mıyız! **Nasıl?** Söyle, **nasıl?**” (ÖSBH1, 13)

“**Nasıl** toplayacaksınız?” (ÖSBH1, 40)

“–**Nasıl** uçurmayayım?” (ÖSBH2, 58)

“**Nasıl**, alaturka değil mi?” (ÖSBH1, 55)

“Aaaa **nasıl** olur?”

“**Nasıl** olacak, bayağı!” (ÖSBH1, 70)

“–**Nasıl** bilmezsin ulan?” (ÖSBH1, 96)

“–**Nasıl** anlar?” (ÖSBH1, 97)

“Fakat artık **nasıl** harbe gideceksiniz?” (ÖSBH4, 110)

“**Nasıl** dua edeceğim anne?” (ÖSBH5, 22)

“Bunu **nasıl** bu kadar kesin söyleyebilirsin?” (RÜ, 43)

“Cilvendeki esrâr **nasıl** kalmada muzlim?” (S, 16)

“Kardeşim İbrahim bana mermer putları

Nasıl utanacak bu boş şehirde” (SS, 14)

“**Nasıl** çıkmış bütün Türkiye’yi gezmiş yüreğin” (SB, 10)

“**Nasıl** böyle varıp geldin hoş geldin” (SB, 138)

“**Nasıl** hayvanat ve nebatat âlemlerinde, müstehaselerin yeniden dirilmesine imkân yoksa, lisani müstehaselerin de tekrar hayata avdet eylemesine artık imkân yoktur.” (TE, 102)

Fiilleri ya da Fiilimsileri Pekiştirme Görevinde Kullanımı

“**Nasıl**” sözcüğü yapılan eylemin durumunu pekiştirmek; iş miktarının fazlalığını bildirmek için kullanılabilir. Bu durumda da sözcük yine zarf görevindedir. Sözcüğe *da* bağlacı eklenerek anlamın daha da kuvvetlendirildiği örnekler de vardır. Aşağıdaki cümleler sözcüğün bu işlevine örnek cümlelerdir:

“...gece ilerledikçe **nasıl** artıyor dağların ağırlığı.” (BSM, 52)

“Sabahı **nasıl** tetikte bekliyorum.” (E, 37)

“**Nasıl** canavar kesilir.” (HPE, 52)

“Bak **nasıl da** alıyor yiğit,

Binlerce yıl da sonra

Alıyor yeşil.” (HPE, 43)

“**Nasıl** küfrediyordu, sormayın.” (KK, 276)

“Ah bilsen kızımızı **nasıl** özlüyorum, onu ne kadar merak ediyorum.” (RÜ, 60)

Sıfatları ya da Zarfları Pekiştirme Görevinde Kullanımı

“*Nasıl*” sözcüğü soru sıfatı ve soru zarfı olarak isim ve fiilleri belirtmek amacı ile kullanıldığı durumlar dışında sıfatların ve zarfların derecelerini artırmak ve onları pekiştirmek için de kullanılabilir. Bu görevi ile de bir zarftır. Belirtmek istenen özelliğin ve yönün miktar olarak çokluğunu, fazlalığını ifade eder. Aşırılık bildirir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün bu işlevine örnek cümlelerdir:

“**Nasıl** çok seviyorum...” (GYÇ, 34)

“**Nasıl** keyifli, **nasıl** güzelsin...” (GYÇ, 35)

“Anlatamam, **nasıl** ıssız, karanlık...” (HPE, 33)

“Yâ Rab **nasıl** ferahlı bu âlem, **nasıl** temiz!” (KGK, 19)

4.1.3.1.3. Nite

“*Ne*” sözcüğünün Eski Türkçedeki “gibi” anlamına gelen “*teg*” edatı ile birleşmesi ile oluşan “*niteg*” sözcüğünde “*g*” sesi zaman içerisinde düşmüş “*nite*” sözcüğü kendi başına bir edat olmuştur. Türkiye Türkçesinde “*nite*” sözcüğünün kullanımına rastlanmaz. Daha çok Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde görülür. “*Nite*” sözcüğü zamanla “ne gibi” anlamının yanında “niçin, nasıl” anlamlarında da kullanılmıştır. Sözcük, Türkçe Sözlük’te de bu anlamları ile maddelenmiştir (TS, 2019, s.1775).

Sözcüğün Zarf Görevinde Kullanımı

“*Nite*” sözcüğü “nasıl, niçin, ne gibi” anlamları ile fiillerin önüne gelerek onları belirtebilir. Bu durumda zarf işlevi görür. Sözcüğün iyelik eki ve ek fiilin çekim eklerini alarak

kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımlar aynı şekilde cümleye “nasıl, ne şekilde, ne suretle” gibi anlamlar katmaktadır. Aşağıdaki cümleler sözcüğün bu işlevine örnektir:

“Her sığırdan eşek **nite** ola kem
Çün meseldür ki dir benî âdem” (H, 5)

“Kişi fikri aña **nite** irişür
Ne var ‘aql eger kavzanur dürişür” (SN, 24)

“Yine Ahmet Harami’den haber bil
Nite oldu hikâyet anla âkıl” (TarS, 2883)

“Kulcuğaz eyitti: Hoca, **nitedür** bugün hılâf-i âdet işledin.” (TarS, 2887)

“Yâ ammi, habibim Muhammed’i **nite** gördün.” (TarS, 2883)

“Çün: Nice ve **nite** demektir...” (TarS, 2886)

“Nite olduğun ü **nitesi** nice
Ferağat olucak deyem bir gece” (TarS, 2892)

“...Cizye hot kâfirlere vaz‘ olunmuştur; ben hot mü‘minem, **nitesi** cizye verem.” (TarS, 2892)

“Göresim bilesin Allahü Taâla **nitesi** in‘am eder.” (TarS, 2892)

“Yüsuf eydür **nitedür** babam hâli
Nêce benden oldı ol ayrılalı” (YZ, 92)

4.1.3.1.4. Nitekim

“Nitekim” sözcüğü “ne” sözcüğünün “teg” ve “kim” edatlarını alması ile (ne teg kim) oluşmuş birleşik bir sözcüktür. Zaman içerisinde “teg” edatındaki “g” sesinin düşmesi sonucu sözcük günümüzdeki kullanımı olan “nitekim” sözcüğüne dönüşmüştür. Bu birleşik sözcük sonuç ve açıklama ifade eder. “Nasıl ki, gerçekten, zirâ” anlamlarında kullanılır. Sözcük, cümlede bağlama edatı görevi üstlenir. Başına geldiği cümleyi sonraki cümlelere bağlar. Sözcüğün “gerçekten, hakikaten” ve “nasıl” anlamında kullanıldığı örnekler de vardır. Bu durumda sözcük bağlaç görevini kaybederek zarf görevi üstlenir. Sözcük, Türkçe Sözlük’te “1. Gerçekten hakikaten. 2. Sonuç olarak.” anlamları ile maddelenmiştir (TS, 2019, s.1775). Sözcük aynı zamanda bazı örneklerde “gibi” anlamı ile cümleye benzerlik katmaktadır.

Sözcüğün Zarf Görevinde Kullanımı

“Nitekim” sözcüğünün, Türkçe Sözlük’te “Gerçekten, hakikaten” anlamları ile zarf görevinde olduğu belirtilmiştir (TS, 2019, s.1775). Sözcük fiilleri belirtmek amacı ile kullanıldığı örneklerde bu görevi üstlenir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün bu işlevine örnektir:

*“Nitekim her dıraht-ı pür şükûfe şâh-ı nevrûzun
Kura çetr-i sefdin sahn-ı bâğ u bostân üzre”* (ND, 41)

“Nitekim bugün dünyada ne kadar iyi ressam varsa o kadar da resim yapma tarzı vardır.”
(TS, 1775)

Sözcüğün Bağlaç Görevinde Kullanımı

“Nitekim” sözcüğü cümleleri birbirine bağlamak için kullanıldığında bağlaç görevindedir. Sözcük, Türkçe Sözlük’te “sonuç olarak” anlamı ile bu görevde açıklanmıştır (TS, 2019, s.1775). Sözcük, Türkiye Türkçesinden önceki dönem metinlerinin bazılarında “nite ki” şeklinde de görülmüştür. Bazı cümlelerde “gibi, misali” anlamı taşımaktadır. Fakat ismin önüne geldiği için yapı olarak bir çekim edatı görünümünde değildir. Bu nedenle bu örnekler de bu başlık altında değerlendirilmiştir. Sözcük cümlelerin başına veya ortasına gelerek “sonuç olarak, öyle ki” anlamları ile bağlama, açıklama, sonuç bildirme işlevi görür. Aşağıda sözcüğün kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“Nitekim bunu kendisi de anladı.” (A, 8)

“Nitekim kendisi de bunu anladığı için kolayca işin içinden sıyrılacağım zannetti.” (A, 35)

“Nitekim biraz sonra Anadolu, Mevlana’da bir kültürün zirve çizgisine erecekti” (BŞ, 106)

“Nitekim XVII. yüzyıldan sonra Esir Pazarı Çemberlitaş’a, Tavukpazarı dolaylarına aktarılınca bu kahveler de yavaş yavaş önemini yitirmeye başlamış ve esrar çekenlerin buluşup kafayı doldurdıkları kahveler haline dönüşmüştür.” (KK, 189)

*“Nite ki saltanat-ı husrevân-ı âlem ola
Penâh-ı mülk ü milel hâris-i bilâd ü ibâd”* (ND, 117)

*“Kâkül-i müşgîni birdür ârız-ı gül-fâm iki
Nitekim âdetdür olur kadr bir bayram iki”* (NBD, 238)

“**Nite kim** bilür idi düzdi nakāş

Bişürdi başardı biş on dürlü aş” (SN, 90)

“Anın misali koza benzer, **niteki** kozun hem içi var, hem kabı.” (TarS, 2887)

“Yanaram aşk oduna **niteki** ben” (TarS, 2887)

“**Nitekim** kalb-i hıfte-bidârı

Nefh-i aşkınla bî-karar ettin.” (TFBŞ, 155)

“Biz dahı sever-idük hem kamumuz

Nite kim severdi anı atamız” (YZ, 83)

4.1.3.1.5. Niteme

“Nite” sözcüğünün günümüzde varlığını kaybetmiş “me” pekiştirme edatı ile birleşiminden oluşan “niteme” sözcüğü, “ne kadar, her ne kadar” anlamları ile cümle başında veya ortasında bağlama görevi üstlenmektedir:

“**Niteme** muhkem ise tahtaları geminin

Mevçurucağız deniz anı oynadasıdır” (TarS, 2892)

4.1.3.1.6. Niçin

“Ne” sözcüğünün “için” edatı ile birleşmesi ile oluşan “ne için” edat grubu bir araya gelirken “e” sesinin düşmesi ile oluşan “niçin” şeklinde de kullanılır. Sözcük tüm metinlerde tam birleşme kullanılmaz; “ne için” şeklinde kullanıldığı cümleler de vardır. Türkçe Sözlük’te “hangi amaçla, hangi sebeple, neden, niye.” anlamları ile soru zarfı olarak maddelenmiştir (TS, 2019, s.1771). Sözcük Türkiye Türkçesi öncesi dönem metnlerinin bazılarında “neçün, nişün” şeklinde de görülmektedir. Aşağıdaki cümleler sözcüğün cümle içerisindeki kullanımına örnektir:

“Cân olmayaydı ol dehen ey şûh-ı dil-sitân

Niçün olurdu cân gibi ya dîdeden nihân” (BD, 4)

“**niçin** sade acıdan bahsetsin mısralarım” (D, 74)

“Dostum **niçin** giyinmişsin karalar” (DBH, 211)

“**Niçin?** diye sordum.” (DHK, 15)

“Peki ama bunları bana **niçin** söylüyorsun?” (DHK, 45)

“**Niçin** bana bu kadar musallat oluyorsunuz?” (İ, 30)

“**Niçin** ‘Şayet ben de size müptelâ olurum.’ demeliydi?” (İ, 34)

“MEHMET Elbette. Başka **ne için** olabilir?” (OATO, 128)

“KÖR (Kandırıcı bir tatlılıkla) İnsan **ne için** yaşar, düşündün mü hiç Gılgameş?” (OATO, 203)

“**Niçin** benden sakladın?” (ÖSBH1, 14)

“Acaba şimdi **niçin** gelmişti?” (ÖSBH1, 18)

“**Niçin** bu kadar gecikmişti?” (ÖSBH1, 23)

“**Niçin** azizim? **Niçin** doğru değil?” (ÖSBH1, 41)

“**Niçin** Avrupa’ya gidiyorsunuz, kağıt almaya mı?” (ÖSBH1, 48)

“–**Niçin**?

–**Niçinse niçin**... İstemem, istemiyorum.” (ÖSBH2, 13)

“–**Niçin** olmasın?” (ÖSBH2, 30)

“BEHZAT –**Niçin** mümkün olmasın?” (ÖSBH4, 116)

“Fotoğraflar **ne için** çekiliyor sanki?” (RÜ, 48)

“Ben işbu gice geldüğüm gicirek

Neyiçün idi anı bilmek gerek” (SN, 158)

“**Niçin** serin? **Niçin** rahat? Onu düşün.” (SS, 88)

“**Neçün** böyle yalnızlığı ihtiyar kıldın?” (TarS, 2832)

“Eğer gamgin isen şadî **neçündür**

Bu işret kaydı bünyadı **neçündür**” (TarS, 2832)

“**Nişün** münkir olursun hal-ı aşka

Hired kalinden ey mağrur-ı bâtil” (TarS, 2833)

“Bizi **neniñçün** istediniz” (TarS, 2836)

“**Neyçün** böyle ettin dediler.” (TarS, 2847)

“**Niçin** eksilmiyor hâlâ melâlim,
Ne için şimdi ya sustum böyle?” (TFBŞ, 82)

“**Niçin** şâd olmuyor gönlüm, hayâlim?..” (TFBŞ, 326)

“Bilmem **niçin** kadınlığa ait işten kaçmışsınız.” (YHDY, 29)

“Sen **ne için** ona birkaç anını,
Vakfederek yazmıyorsun bir şiir?” (YHDY, 35)

4.1.3.1.7. **Ne kadar**

“Ne” sözcüğü ile “kadar” edatının oluşturduğu “ne kadar” edat grubu soru zarfı olarak eylem ve eylemsilere yöneltilir. Nicelik olarak yöneltilecek sözcüklerin miktarını, ölçüsünü soran bir sözdür. Sözcük bunun yanında isimlerin ve sıfatların miktarının fazlalığını, aşırılığını bildirmek amacı ile de kullanılabilir. Bu kullanımı Örneklerle Türkçe Sözlük’te “nice, sayısız, ne çok.” anlamında kullanılan bir söz grubu olarak yer almaktadır (ÖTS, 1996, s.2009).

İsimleri Belirtme Görevinde Kullanımı

Bu soru anlamı taşıyan edat grubu isimlerin önüne gelerek onları soru yoluyla belirtebilir. Miktarı ve niceliği belli olmayan isimlerin ölçüsünü sorar. Sözcüğün bu işlevde kullanıldığı cümleler aşağıda verilmiştir:

“**Ne kadar** baytar varsa hepsine gösterdik.” (ÖSBH2, 54)

“Kim bilir **ne kadar** keser bozdu?” (ÖSBH2, 66)

“**Ne kadar** İtalyan varsa şüphesiz hepsi kovulacaktı.” (ÖSBH3, 89)

“**Ne kadar** şair var Anadolu’da” (SS, 180)

“**Ne kadar** Türk varsa bugün cihanda,
Burdaki harsa var meyli, vicdanda,
Dili dilimdendir, dini dinimde,
Olacağız biz hep aynı vatanda.” (YHDY, 21)

Sıfatları Belirtme Görevinde Kullanımı

“**Ne kadar**” söz öbeği sıfatların ölçüsünü sormak veya verilen sıfatın aşırılığını bildirip derecesini artırmak için kullanılabilir. Aşağıda bu işlevde kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“**Ne kadar** gamlı bu akşam vakti!” (AHBS, 223)

“**Ne kadar** çok hatıra ve insan...” (BŞ, 233)

“Fakat bu içki **ne kadar** lezzetli, tesirleri **ne kadar** derin olursa olsun, Türk cemiyetinin yeni bir hayatın eşiğinde olduğunu unutturamaz.” (BŞ, 236)

“**Ne kadar** aynı bir dünyadayız seninle.” (GB, 32)

“**Ne kadar** saf idi sîmâsı bu mü`min neferin!” (KGK, 4)

“ANU (Antum’alştâr göstererek) **Ne kadar** korkunç Antum, bu bizim kızımız mı?” (OATO, 194)

“**Ne kadar** güzel değil mi?” dedi. (ÖSBH1, 66)

“Fakat işte **ne kadar** zengindiler!” (ÖSBH1, 75)

“–Kaşların **ne kadar** güzel!” (ÖSBH1, 95)

“**Ne kadar** girişken, **ne kadar** cesur, **ne kadar** kahramandım.” (ÖSBH2, 38)

“Ah **ne kadar** zavallı imişim! diyordu. (ÖSBH3, 98)

“Aman **ne kadar** genç kalmışsın..” dedi.(ÖSBH4, 87)

“Oh, bu sabah **ne kadar** soğuktu!” (ÖSBH5, 18)

“**Ne kadar** sefil evlerdi bu evler.” (ÖTS, 2096)

“**Ne kadar** sâde iş!” (S, 119)

“Uğraşmadayız... Bak, **ne kadar** çılgınız anla!” (S, 199)

Füilleri ve Fiilimsileri Belirtme Görevinde Kullanımı

“*Ne kadar*” söz öbeği, fiil ve fiilimsilere yöneltilerek onların miktarını öğrenmek amacı ile gerçek soru ifadesi olarak kullanılabileceği gibi; fiil ve fiilimsilerin bildirdiği oluş ve durumun pekiştirilmesi amacı ile de kullanılabilir. Her iki durumda da edat grubu, zarf görevi üstlenir. Aşağıdaki cümleler söz öbeğinin bu işlevine örnektir:

“*Ne kadar çalışıp çabalasam kazancım yine kâfi gelmeyecek...*” (A, 57)

“*ne kadar küçülmüşler*

ve ne kadar yabancı gelmiş” (D, 33)

“*Ne kadar benziyoruz Türkiye 'ye Ahmet abi.*” (GB, 50)

“*Ne kadar methetsem methe münasip.*” (KK, 171)

“*Ne serây irgüremez bâmina ser-pençesini*

Ne kadar sa'y-i nigâh eylese bâzû-yı nigâh” (NdD, 147)

“*Ne kadar severim o insanları!*” (OVBŞ, 35)

“*–Ne kadar böyle durduk, hatırlayamıyorum.*” (ÖSBH, 112)

“*Kim bilir ne kadar çırpınmışım...*” (ÖSBH2, 104)

“*Zaten daha ne kadar yaşar ki...*” (ÖSBH3, 19)

“*Bilmem ne kadar gittik.*” (ÖSBH4, 97)

“*Köşkünüz ne kadar boş kaldı?*” (ÖSBH5, 12)

“*Yunus alçaklığı yavlak begendüñ*

Kıyâs it sen seni ne kadar indüñ” (RN, 138)

4.1.3.1.8. Her ne kadar

“*Ne kadar*” söz öbeğinin başına “her” belgisiz sıfatının getirilmesi ile oluşturulan “*her ne kadar*” öbeği cümlelerin başına gelerek başına geldiği şart cümlesindeki hükmün doğru veya doğal görüldüğünü ancak yeterli olmadığını ifade eden bir sözdür. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“**Her ne kadar** yayınevinde eşit söz hakkına sahip olsam da, Halit dışardayken tek başıma kitabı basmak istemedim.” (GYÇ, 62)

Her ne kadar eğlenceden murad kalabalık seyretmek ise İstanbul ve Beyoğlu sokakları dururken Çamlıca’ya gitmeye hiç lüzum olmadığını anlatmak isterse de alışıklığa karşı gösterilen delâil-velev bedihî olsun-ne kadar tesir ederse Bey’in behhâslığı dahi ancak o kadar netice verebilir. (İ, 13)

“Evsâfını dil her ne kadar eylese şâyân
Medhinde kalem **her ne kadar** söylese gerçek” (NdD, 116)

4.1.3.1.9. Ne denli

“Ne denli” sözcük grubu “ne kadar, çok fazla” anlamlarında kullanılan bir ifadedir. Belirttiği sözcüklerin miktarını sormak veya çokluğunu belirtmek amacı ile kullanılır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“Temennâ kılsa Bâkî sen şehüñ vaslın n’ola Hakdan
Ne deñlüyse umar cândur tutalum kim muhâl olmuş” (BD, 171)

“**Ne denlû** ısınırdu yüreciğin kimbilir?” (BS, 47)

“Bir gün irişe zulmet-i hicrân açukluğa
Gice **ne denlû** olsa bulur intihâ seher” (NBD, 50)

“BEDREDDİN ...Herkes **ne denli** kendi efendisi olarak kalırsa o denli yüceltir tanrıyı, herkes **ne denli** başkalarının efendiliğine saygı duyarsa o denli saygı duymuş olur tanrıya...” (OATO, 34)

“Ormanların bir memleket için **ne denli** önemli bir hayat kaynağı olduğunu kaç kişi anlayabildi?” (ÖBDS, 894)

“**Ne denlû** gark isem bahr-i hatâya
Bağışla âb-ı rûy-ı Mustafâya” (YZ, 61)

4.1.3.1.10. Ne gibi

“Ne” sözcüğü “gibi” edatı ile bir araya gelerek “bir şeyin nasıl olduğunu sormak” amacıyla kullanılan bir edat grubu oluşturur. Bu edat grubu başka bir ismin önüne gelerek onu soru

yolu ile belirtebilir; soru sıfatı görevi üstlenebilir. Bu söz öbeğinin kullanım örnekleri aşağıda verilmiştir:

“*Ne gibi* arzular?” (DHK, 60)

“*Ne gibi şartlarla diyorlar beyim?*” (ÖSBH3, 50)

“*Cariye eyitti: Mori, gör, seni neniñ gibi kişiye sataram, hünerlerini göster, dedi.*” (TarS, 2837)

“*Halk edebiyatı ne gibi şeylerdir?*” (TE, 121)

4.1.3.1.11. *Ne diye*

“*Diye*” sözcüğü hemen hemen tüm dil bilimi kaynaklarında “*de-*” fiili ile ilişkilendirilir. Sözcüğün kökünün “*de-*” fiilinden geldiği kabul edilir. Anlam olarak bakıldığında sözcüğün *de-* fiili ile ilişkisi oldukça açıktır. Dil araştırmacıları, sözcüğün “göre, geçe, kala” gibi sözcüklerde de işlek biçimde görülen -A zarf fiil ekiyle türetilerek kalıplaştığı konusunda aynı fikirdedir.

Bu konuda tek farklı görüş, sözcüğün *de-* fiilinin 3. kişi istek çekiminden kalıplaşmayla oluştuğunu öne süren Sebüktekin’e aittir (1971, s.72). Sözcük dil bilimciler tarafından zarf fiil, zarf ve edat işlevleri ile değerlendirilmiştir.

Sözcük; başka bir sözcüğün, söz grubunun veya cümlelerin sonuna gelerek “... *diye*” şeklinde bir aktarma ve açıklama ifadesi belirtir. Cümlelerden sonra geldiğinde, kendisinden önceki cümleyi zarfı olan bir yan cümleye dönüştürmekte veya “*dedi*” fiilinin anlamını taşıyan başka birinden aktarma cümlesi oluşturmaktadır.

“*Diye*” sözcüğü “*ne*” sözcüğü ile bir araya gelerek “*ne diye*” şeklinde çok sözcüklü bir soru kalıbı oluşturmuştur. “Hangi amaçla, niçin” anlamları taşıyan bu soru kalıbı fiilleri soru yolu ile belirterek soru zarfı işlevi görür. Aşağıdaki cümleler söz öbeğinin kullanımına örnektir:

“*Ne diye* böylesin kara

Yüreğim ne diye böylesin susuz.” (FHDBŞ, 47)

“*İyi yürekli*

altın renkli,

gözleri baldan tatlı arım benim:

*ne diye yazdım sana
istendiğini idamımın,
daha dava ilk adımında
ve bir şalgam gibi koparmıyorlar
kellesini adamın.” (NGŞHS, 41)*

*“Ömrüm, **ne diye** kondun bu ağacın üstüne?” (OBY, 47)*

*“**Ne diye** çemberimi ararım?” (OBY, 180)*

*“**Ne diye** ılık yanar bu dağ evinde?” (OVBŞ, 229)*

*“Ne yani, **ne diye** ekmeğime sebep oluyorsun?” (SaSi, 97)*

4.1.3.1.12. Ne ile

“İle” sözcüğü eklendiği sözcüğe vasıta, birliktelik, beraberlik, yanı sıra gibi anlam ilgileri katan hem edat hem bağlaç görevinde kullanılabilen bir sözcüktür. Tükçedeki edatların büyük kısmının Eski Türkçeye ve diğer Türk lehçelerindeki örneklerine paralel olarak fiil kökenli olduğu söylenebilir (Korkmaz, 2009, s.1057). “İle” edatı *il-* köküne *-e* zarf fiil ekinin eklenerek “iliştirerek” anlamında kalıplaşmıştır. *İl-* fiili “bağlamak, birleştirmek” anlamında bir fiil köküdür.

“İle” edatı vasıta bildirmek amacı ile kullanıldığında edat görevinde, yakın anlamlı sözcükleri sıralayarak birbirine bağlama amacı ile kullanıldığında bağlaç görevindedir. Bu sözcük ünsüz ile biten sözcüklere getirildiğinde “i” sesini kaybederek ekleşebilir ve *-la* şeklinde de kullanılabilir. “İle” sözcüğü ekleşmeye kolaylıkla uyum sağlayan bir sözcük olduğundan birçok örnekte ek hâli ile görülür.

“Ne” soru zamiri ile söz öbeği oluşturan “ile” sözcüğü fiile yöneltilerek onu soru yolu ile belirtme işlevi görür. Aşağıda bu sözcük grubunun kullanım örnekleri verilmiştir:

*“Dağ yolları **neyle** donanacak?” (SS, 68)*

*“Kalpler paslanır, nice kim demir paslanır. Denildi kim anın silgisi nedir, pası **neniñle** gider.” (TarS, 2837)*

*“Sen **neniñle** bu menzile vâsıl oldun.” (TarS, 2837)*

*“Bunları **neniñle** iğva edersin?” (TarS, 2837)*

“Biz sultanlar, böyle el işiyle uğraşmazsak **ne ile** meşgul olacağız?” (TE, 145)

4.1.3.1.13. Nedeniyle

Bir durumun ortaya çıkışını doğuran durumu öğrenmek için sorulan “neden” sözcüğüne “ile” edatının getirilmesi sonucu “nedeni ile” edat grubu oluşmuştur. “İle” edatı bu birleşme sırasında “i” sesini kaybederek ekleşebilir. Söz öbeğini “nedeniyle” şeklinde de görmek mümkündür. Bu öbek cümleye “-DEn ötürü, -DEn dolayı, dolayısıyla, sebebiyle” gibi anlamlar katar. Aşağıda bu söz grubunun kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“...fakat sosyal talep **nedeniyle** daha önce yayınlanması gereken Marksist teorik kitaplar bu programı iki yıl kadar erteletmiş.” (GYÇ, 63)

“Handan, inançları **nedeniyle** çocuk istemiyordu.” (GYÇ, 87)

4.1.3.1.14. Ne ki

Daha çok sözcükleri ve cümleleri birbirine bağlama görevi olan “ki” bağlacı Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin çoğunda “kim” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlacın Türkiye Türkçesi metinlerinde çekimli fiillerin sorularının sonuna gelerek “şüphe, tahmin, pekiştirme, vurgulama, aşırılık ve açıklama” bildirdiği örnekler vardır. “Ki” bağlacının kökeni ile ilgili farklı görüşler vardır. Korkmaz, ki yapısının Eski Türkçe ve Orta Türkçede tahmin, şüphe ve pekiştirme işlevleriyle kullanılan “erki” edatından geldiğini ifade eder (erki>ki). Bu edatın Farsça asıllı ki bağlama edatıyla hiçbir ilgisi yoktur.” (2009, s.1082-1083). Bu sözcük cümleleri bağlayabilir, pekiştirilme veya vurgulanmak istenen sözcüklerin sonuna gelebilir. “Ne ki/ne kim” söz öbeği cümle içinde “neyi, her ne, her ne ise, öyle ki, mademki, ne kadar” gibi anlamlar taşıyabilir. Aşağıda söz öbeğinin kullanım örnekleri verilmiştir:

“Kirâmen kâtibin durmaz, yazarlar,

Ne kim etdüñ, kılurlar anı divân.” (Çn, 6)

“**Ne ki** sevmiş anası.” (FHDBŞ, 548)

“**Ne ki**, Ahmet Rasim, Abdi'nin de cigara tiryakisi olduğunu yazar.” (KK, 93)

Velî Tangrı ne yazdıysa gelür

Ne kim taqđir eyledi hem ol olur (SN, 72)

“Ömer eyitti: Sizin aranızda Karan’dan kimse var mı?

Belli, dediler, **ne kim** Karan’lu var, Ömer katına geldiler.” (TarS, 2834)

Eytdi destür vër başa tã kim varam

Ne ki kurd var kamu bunda getürem (YZ, 28)

“Döndi eydür düş gördüm şordum aña

Şöyle oldı **ne kim** ol dedi bana” (YZ, 65)

4.1.3.1.15. Neyiki

Sözcüğün ki bağlacı ile oluşturduğu “neyiki” sözcüğü cümleye “neden, ne oluyor” anlamları katmaktadır. Söz öbeği cümlede soru zarfı olarak görev yapar:

“Dostum düşmanımın boğazına takmışlar

Şol bir asımlalı uğru gibi urgan **neyiki**”(TarS, 2850)

“Acep **neyiki** deyü Anter bir pâre nazar etti.” (TarS, 2850)

4.1.3.1.16. Her ne ki

“Ne ki” söz öbeğinin başına “her” belgisiz sıfatının getirilmesi ile oluşturulan “her ne ki”, “ne ki” ile aynı şekilde “her ne kim” kullanımı ile de görülebilir. Bu örnekler Türkiye Türkçesinden önceki metinlerde mevcuttur. Bu öbek, yapılacak eylemin ya da nitelenen duruma “her ne ise” anlamı katar. Söz öbeğinin kullanıldığı örnekler aşağıda verilmiştir:

“MUSA ÇELEBİ (Yaklaşır Gazi Evrenuz’a, dostça kolunu atar omuzlarına, gönlünü almak dilercesine) Koca Gazi Evrenuz’um benim, öfkemi bağışla. Biliyorum bu benim en büyük kusurum. Bir gün o da şöyle demişti bana “Hünkârım, **her ne ki** seni Tanrıya yaklaştırır bir niyet, bir fikir, bir söz, ya da bir eylem işte o melektir, **her ne ki** seni tanrıdan uzaklaştırır bir niyet, bir fikir, bir söz, ya da bir eylem işte o şeytandır.” (OATO,32)

“Diyilmez niteliğine hadd ü cins

Bilür **her ne kim** eyleye cinn ü ins” (SN, 14)

“**Her ne kim** var aşikâre vü nihân

Yir ü gök ü arş u ferş ü ins ü cân” (VN, 297)

4.1.3.1.17. Nice ki

“Nice” sözcüğü sıfat ve zarf olarak kullanılabilen bir sözcüktür. Sözcüğe *ki/kim* bağlacı getirilerek “nice ki” şeklinde bir söz öbeği oluşur. Türkiye Türkçesinden önceki metinlerde “nice kim” şekli daha çok görülür. Bu öbek, “mademki, her ne kadar, nasıl ki, öyle ki” gibi anlamlarda kullanılabilir ve cümleleri birbirine bağlama işlevi görür. Söz öbeğinin kullanıldığı örnekler aşağıda verilmiştir:

“Nice kim bu zamâne-i nâsâz
Câhile naz vire ehle niyâz” (H, 8)

“Nice kim ola çerâğ ile müzeyyen meclis
Nice kim deyde bula nâr ile revnak mahfil” (NBD, 46)

“Nice kim arslan, hayvanlar arasında heybetli olduğu gibi...” (TarS, 2855)

“Nice kim sabrede gördü ve liykin
Oransız derde sabr olmaya mümkün” (TarS, 2868)

“Ya ‘ni nice ki andan yiğrenürsüz ancılayın mesâviden dahi yiğrenün” (TarS, 2868)

“Nice kim vâcibdi öyle kaldılar
Tanrı takdirine hayrân kaldılar” (VN, 335)

4.1.3.1.18. Niceme

Türkiye Türkçesinden önceki dil dönemlerinden görülen bir sözcük olan “niceme” sözcüğü “nice” sözcüğü ile “me” edatının birleşmesi ile oluşmuştur. Bu pekiştirme edatı Türkiye Türkçesinde varlığını kaybetmiştir. “Ne kadar, her ne kadar” anlamlarında kullanılan bir birleşik sözcüktür:

“Ne eksile ululuğundan acep
Sorarven niceme değildir” (TarS, 2870)

“Kullukçu niceme yatlu ve kiçi ise dahi bir ziyan gidermekten ve bir assıgetürmekten hâli olmaz.” (TarS, 2870)

“Hamman niceme esbab-ı zarurîden değildir, beka-yi ömre liykin zarurîdir, ya ‘ni gereklidir sıhhate.” (TarS, 2872)

4.1.3.1.19. *Niceme ki*

“*Niceme*” sözcüğü *ki* bağlacı ile sık sık beraber kullanılmaktadır. “*Ki*” bağlacı Türkiye Türkçesi öncesi metinlerinde sık sık “*kim*” şekli ile kullanılmaktadır:

“*Niceme ki gözsüz venin dünyada*
Elimi duta ahrette yede” (TarS, 2870)

“*Pes **niçeme ki** melâike firasetle Âdemi tecessüs iderlerdi, bilmezlerdi.*” (TarS, 2871)

4.1.3.1.20. *Niceye dek (değın)*

“*Nice*” sözcüğünü yönelme hâl eki vasıtası ile “*dek*” veya “*değın*” edatı ile birleşerek oluşturduğu “*niceye dek (değın)*” edat grubu “ne vakte kadar” anlamı ile eyleme zaman sorusu yöneltmektedir:

“*Bu müdare **niceye dek** ola.*” (TarS, 2876)

“*Kıl amel **niceye dek** bahs ü cedel*
Kim şecer diril mesmârı amel” (TarS, 2876)

“*Vücut canbazı **niceye dek** ömür urganına binip oynasa gerek, bir gün ipi üzülür.*” (TarS, 2876)

“*Yâ Fuzeyl, **niceye dek** yol urasın?*” (TarS, 2876)

“*Yâ İlâhî bilmezüz ne kılavuz*
***Niceye dek** bu oda yakılavuz*” (VN, 336)

4.1.3.1.21. *Nişe ki*

“*Nişe*” sözcüğü ile *ki* bağlacı ile oluşan “*nişe ki*” söz grubu cümleye “neden ki, nasıl ki” anlamı katmaktadır. Bir soru zarfı görevindedir:

“*Menden ayırma valsını **nişe ki** şad olur adû*
Yüreğini adûlerin yaralı eyle yâra gel” (TarS, 2882)

4.1.3.1.22. *Ne var ki*

“*Ne var ki*” söz öbeği genellikle aralarında aykırı bir anlamın bulunduğu cümleleri bağlamaya yarayan bir öbeğdir. Bahsedilen olumlu bir duruma ya da eyleme verilecek olumsuz bir cevabı bu cümleye bağlar. Bu söz öbeğinin kullanım örnekleri aşağıda verilmiştir:

“**Ne var ki** sizinki onlar gibi yitmeyecek.” (BSMu, 217)

“**Ne var ki** pazarlığa girişecek ecelle.” (Ç, 47)

“...**ne var ki** boynumuz kıldan incedir” (D, 47)

“Der:

Senin o nâmert anan baban

*Bir canda **ne var ki** sana kıyamamışlar, dedi, razı oldu.”* (DKK, 131)

“**Ne var ki** gururu mani.” (GKVY, 57)

“**Ne var ki** mevcûd ise âlemde, güzel, doğru, iyi;

Arayan fikri, bulan ruhu, seven sevgiliyi

Bize bahşetmiş olan Hazret-i Rahmân'a şükür.” (HD, 45)

“MEHMET **Ne var ki** yürek boşluğunda ir tezek parçası var. Daha adımız estiğinde üzerinde kasabanın, kümeste alır soluğu.” (OATO, 117)

“...**ne var ki** bunu hiçbir zaman yapmayacaksın.” (SB, 53)

“**Ne var ki** bunları şimdiye kadar kimseye anlatmadığım için uygun ifadeyi bulmakta zorlanıyorum.” (TS, 1758)

4.1.3.1.23. *Nasıl ki*

“Ne” sözüğü ile “asıl” sözcüğünün birleşerek oluşturduğu söz grubuna “ki” bağlacının getirilmesi ile oluşan “nasıl ki” söz öbeği genellikle cümleleri bağlayan bir söz öbeğidir. Cümlelerin başında veya ortasında olabilir. Bu söz öbeğinin kullanıldığı örnekler aşağıda verilmiştir:

“...**nasıl ki** doğuran ve öldüren

köpekler gezinir herkesin şapkasında.” (E, 45)

“**Nasıl ki** bunca zamandır karışmadık zaten!” (S, 54)

“...**nasıl ki** unutulmuşsun

devril ve bitir maceranı.” (SB, 17)

“**Nasıl ki**, Alman devleti, mütecanis bir milletten mürekkep olduğu için –Fransızların bu kadar tahripkârlığına rağmen- bir türlü yıkılamıyor.” (TE, 73)

*“Acele etmez, ağırdan alır, **nasıl ki** bu akşam da ağırdan alıyor.” (TS, 1753)*

4.1.3.1.24. Neyse

“İse” bağlacı i- ek fiiline şart ekinin (-sA) getirilmesi ile oluşmuştur.. Sözcük, sonu ünlü ile biten sözcüklerle birleşirken “i” sesi düşebilmekte ve ek şeklinde (-sA) kullanılabilir. Sözcük şartlı yan cümle kurarak bu yan cümleyi ana cümleye bağlar. “İse”nin sözcükleri, sözcük gruplarını ve cümleleri bağlama işlevi vardır fakat zaman zaman pekiştirme işlevi de görülür.

“Ne” sözcüğüne getirilen sözcük, örneklerde çoğunlukla “i” sesini kaybedip “y” kaynaştırma sesinin gelmesi ile oluşan “*neyse*” şekli ile görülmektedir. “Neyse” sözcüğü Türkçe Sözlük’te üç farklı anlam ve görev ile verilmiştir: Bir şeyin artık öneminin olmaması, olanın olması; çok şükür ve her ne olduyrsa olduğu, konuyu uzatmamak gerektiği anlamı (TS, 2013, s.1769). Sözcüğün birinci ifadede bağlaç, ikinci ifadede ünlem, üçüncü ifadede zarf görevinde olduğu belirtilmiştir.

“Neyse” sözcüğü Türkiye Türkçesinden önceki dönem metnlerinin bazılarında “*neyise, nise*” şekillerinde görülür.

Sözcüğün Bağlama Görevinde Kullanımı

“Neyse” söz öbeği cümlelerin başına ya da ortasına gelerek onları bağlama işlevi görür. Bu bağlamada sözcük şart anlamı taşıyabileceği gibi “artık önemi yok, konu uzamasın” gibi bir anlam da ifade edebilir. Aşağıda sözcüğün kullanım örnekleri verilmiştir:

*“**Neyse**, işte gelecek sömestir bitiyor okul.” (GYÇ, 14)*

*“Haydi **neyse** söylemeyeyim!...” (ÖSBH2, 13)*

*“Acaba yalnız asitürik mi ifraz edeceklerdi? **Neyse**...” (ÖSBH2, 51)*

*“**Ne ise**, yarın memuriyet çıktı.” (ÖSBH3, 57)*

*“**Neyse**... Size kendi hislerimi anlatacak değilim.” (ÖSBH5, 77)*

*“**Neyse**, erin elini sardık.” (ÖSBH5, 74)*

*“**Neyse** daha sonra neler oldu?” (ÖTS, 2102)*

“Midyeler, yengeçler, istakozlar

*Diş geçirmiş omurgasına
Bunlar neyse ama, dayanamayacak
Yılan balıklarının meydan okumasına.” (ÖTS, 2118)*

“Neyse bu dedikodu burada bitsin.” (ÖTS, 2118)

“Hi, hi, hiii, çok sevimlisiniz, neyse, ben okulda bir sefer kızlararası bademcik kraliçesi oldum, kurtuldum!” (RÜ, 3)

“Sızmışım bir aralık neyse, yorulmuş da meğer.” (S, 63)

“Neyse sofraya davet olunduk.” (TS, 1765)

Sözcüğün Diğer Kullanımları

Sözcük yukarıda belirtildiği anlamlarda kullanılabildiği gibi, bahsedilen nesnenin ya da durumun ne olduğunu sormak için gerçek bir soru ifadesi olarak da kullanılabilir. Bu örneklerde kavramın ne olduğuna yönelme durumu ve bu durumu bir sonraki cümlede geçen sonuca bağlama söz konusudur. Bu kullanımı ile aşağıdaki örnekler yukarıdaki örneklerden farklı bir sınıflandırmada ele alınmıştır:

“Mezarda geçer akça neyse, onu biriktir!” (Ç, 140)

“Halin neyse saat onun saati.” (Ç, 277)

“‘Zevkin ne ise emret.’ diyerek birdenbire kalbimi önüne açıvermek üzerimize vacip değil miydi?” (İ, 35)

“Yalnız istediğin ne ise emret!” (İ, 115)

“Fertte seciye ne ise cemiyette de hars odur.” (TE, 38)

4.1.3.1.25. Neyse ki

“Neyse” sözcüğüne “ki” bağlacının gelmesi ile oluşan “neyse ki” söz öbeği, “neyse” ile aynı görevde ve anlamda kullanılmaktadır. Fakat sözcüğün “ki” bağlacı ile kurulan örneklerde “Çok şükür” anlamı daha baskındır. Aşağıdaki cümleler “neyse ki” söz öbeğinin kullanıldığı örneklerdir:

“Neyse ki adam boyunu geçmiyormuş.” (FHDBŞ, 135)

“Neyse ki, kocam değil!” (GYÇ, 1)

“**Neyse ki** adam da, bırak ben ısmarlayayım, diyen kocalardan değil.” (RÜ,12)

4.1.3.1.26. Her ne ise

“*Ne ise*” söz öbeğinin başına “*her*” belgisiz sıfatının getirilmesi ile oluşan “*her ne ise*”, durum, olay, nesne ya da kavramların belirsizliğini anlatmak için veya “artık ne olursa olsun, konuyu uzatmayalım, kapatalım, olan olmuş” gibi anlamlarda kullanılabilir. “*Ne ise*” sözcüğünde olduğu gibi cümleleri birbirine bağlamak için kullanılır. Yine “*neyse*” sözcüğünde olduğu gibi “i” sesi düşebilir ve “y” kaynaştırma sesi araya girer. Aşağıdaki cümleler “*her neyse*” söz öbeğinin kullanıldığı örneklerdir:

“*Merhamet mevsimi ihsân demidür sultânım*
Lutf kıl her ne ise devletüñe lâyük olan” (BD,9)

“*Bugün son sevimlerimizi gözetleyorlar,*
Her neyse.” (ÇS, 379)

“***Her neyse***, ramazanda bir kez için zarar yok, diye öğüt vermişti.” (KK, 33)

4.1.3.1.27. Nedense

“*Neden*” sözcüğünün “*ise*” bağlacı ile birleşmesi ile bir araya gelen “*nedense*” sözcüğü Türkçe Sözlük’te “her nedense, her nasılsa, belli olmayan bir nedenden dolayı, her ne hikmetse” anlamları ile yer almıştır (TS, 2013, s.1759). Sözcük fiilleri soru yolu ile belirtme görevini üstlenmiştir. Sözcüğün kullanıldığı örnek cümleler aşağıda verilmiştir:

“*Fakat bizim acılarımız **nedense** hapsedilmeye mahkûmdur.*” (BŞ, 71)

“***Nedense*** geçmiş günler unutuluyor.” (ÇS, 53)

“*Ve kadın, **nedense**, bal tatlısı bir sesle eklemiş: ‘Evet, oradan.’*” (RÜ, 55)

“*Sonra, **nedense**, yoldan çıkıp tarlalara saptı.*” (SaSı, 88)

“***Nedense*** hep ağlar.” (SaSı, 89)

4.1.3.1.28. Neredeyse

“*Neredeyse*” söz öbeği “*nerede*” sözcüğü ile “*ise*” edatının birleşmesi ile oluşmuştur. Bu sözcük iki yaklaşıklık veya zaman bildirmek amacı ile kullanılabilir. Türkçe Sözlük’te “1. Hemen hemen. 2. Kısa bir süre içinde.” (TS, 2013, s.1765) anlamları ile verilmiştir.

Yaklaşıklık anlamı kattığı cümlelerde fiili “hemen hemen” anlamı ile belirtirken, zaman anlamı kattığı cümlelerde fiili gerçekleşmiş ya da gerçekleşmemiş olaylar için “az daha, kıl payı, kısa bir süre içinde” anlamları ile belirtir. Her iki durumda da zarf işlevi üstlenmiştir. Sözcüğün kullanıldığı örnek cümleler aşağıda verilmiştir:

“Küllük **nerdeyse** doluydu.” (AO, 82)

“...**nerdeyse** uzanacak sabahın elleri.” (D, 126)

“**Nerdeyse** gelecek düşman, çıldırmış gibiydi köy.” (FHDBŞ, 355)

“Gelecek sormaya **nerdeyse** Kerem, Ashhan’ı.” (HD, 26)

“1.İHTİYAR (Bir başka savaşçıyı zorlayarak) Toprak ölülerimizi kusacak **nerdeyse**.” (OATO, 159)

“**Nerdeyse** varlığımız duman olup uçacak.” (OBY, 9)

“**Nerede ise** bir sene olacaktı.” (ÖSBH3, 114)

“**Nerdeyse** kızarıp batacak.” (SaSı, 10)

“**Nerdeyse** sırlıklam ağlayacak.” (SB, 82)

“Arabacım **nerdeyse** donmak üzereydi.” (TS, 1765)

“Sağ ol şekerim bizimki **nerdeyse** gelir.” (TS, 1765)

4.1.3.1.29. Neden sonra

“Sonra” sözcüğü Türkçe Sözlük’e göre öncenin zıddı, bilahare; daha ileri ve uzak bir yerde, değer, sıra, makam ve önemde arkada olması; aksi halde, yoksa vb. anlamlarında kullanıldığında zarf görevinde; arkadan gelen zaman, bölüm, ahir anlamında kullanıldığında ise isim görevindedir (TS, 2019, s.3004).

Sonra ve önce sözcükleri kullanıldıkları yere göre isim, zarf ve edat işlevi görebilen sözcüklerdir. Ergin, -DAn eki almış isimlerden sonra kullanılan bu sözcükleri son çekim edatları konusunda, aslında isim türünde iken edat işlevinde kullanılan sözcükler arasında gösterir (2007, s.350). Banguoğlu da aynı kelimeleri edat konusunda ele alır ve “yemekten önce, yağmurdan sonra” örneklerini verir (2019, s.40). Deny, aynı kabulde, “Bundan sonra,

sizden sonra, her şeyden evvel, bundan evvel” vb. örnekleri verir. Osmanlı Türkçesindeki iyelik ekli *-yindüğinden sonra* örneğindeki gibi *-düğinden sonra*, *diğimden sonra* yapılarının *-dıktan sonra*’nın kökeni olduğunu ifade eder (1941, s.596, 598, 986, 989, 990).

Sözcük, sözlükte belirtildiği gibi zaman, ahir anlamları taşıdığına isim görevindedir ve bu durumlarda isim durum eklerini alabilir. Örneğin; “*İncelemeleri sonraya bırakacağım.*” cümlesinde *-E* yönelme hâl ekini almış ve bir zaman dilimini kavramsal olarak bildirmiştir. Sözcük *-ki* ekini alarak isimleri belirtme görevi ile sıfat görevini de üstlenebilir. Örneğin aynı cümlede; “*İncelemeleri sonraki güne bırakacağım.*” denildiğinde bu işlevini görebiliriz. Sözcük yanındaki diğer sözcüklerle beraber eylemin ne zaman yapıldığını bildirdiğinde zarf görevi üstlenir. Örneğin; “*Uyandıktan sonra evi topladım.*” cümlesinde bu öbek fiili zaman belirtmiştir.

Zeynep Korkmaz, *-Dan önce/evvel*, *-Dan sonra* yapılarını edat grubu olarak kabul eder. Bu yapıdaki “sonra” ve “önce” Korkmaz’a göre çekim edatıdır (Korkmaz, 2009, s. 480, 481, 1056, 159, 1065, 1080): *Akşam taliminden sonra gülüşerek aşağı indik* (Korkmaz, 2009, s.481).

Karahan, *-Dan sonra*, ve *-Dan önce* yapılarını bir makalesinde değerlendirmiş, bu yapıların edat kategorisindeki durumunu tartışmıştır. Buna göre her iki yapıda önce ve sonra kelimeleri, yer, zaman, sıra anlamlarını muhafaza ederler. Bunlar isimlerle aralarına derece yahut pekiştirici bildiren bir öge alabilirler. Bu şekilde ortak bir isim etrafında kullanıldıklarında zarf görevindedirler. Bu yapının, zarf olarak kullanıldığında, nitelik adlarıyla yapılan *senden neşeli*, *benden çalışkan* vb. kelime gruplarından farkı yoktur. Bu yapıların uzaklaşma grubu olduğunu belirten Karahan, gerçek anlamını kaybeden örneklerde ise bu özelliklerin değiştiğini ve kelimelerin edat haline geldiğini ifade eder (Karahan, 2007, s.39-48).

Örneklere ve açıklamalara bakıldığında “sonra” sözcüğünün kullanıldığı yerlere göre farklı görevler ve anlamlar üstlendiğini söylemek mümkündür. “*Neden sonra*” öbeği Türkçe Sözlük’te; “aradan epey zaman geçince ve iş işten geçtikten sonra” anlamlarında verilmiştir. Bu edat grubu fiili zaman yönü ile belirtmesi sebebi ile zarf görevindedir. Aşağıdaki cümleler öbeğin kullanıldığı örneklerdir:

“*Neden sonra* ocakta bazı tıkırtılar oldu.” (DHK, 10)

“*Neden sonra* gördü arkadaşlar.” (FHDBŞ, 135)

“**Neden sonra** sarsıldı altımda demir yaylar.” (HD, 15)

“**Neden sonra** farkına varıyorsun

Etrafındaki korkunç ıssızlığın.” (OBY, 117)

“**Neden sonra** tekrar dikkat etti.” (ÖSBH3, 94)

“Osman **neden sonra** ayıldı.” (SaSi, 14)

4.1.3.1.30. *Ne...ne*

“*Ne...ne*” bağlacı aynı görevdeki eş anlamlı, yakın anlamlı, zıt anlamlı, birbirini çağrıştıran sözcükleri, ikilemeleri ya da söz gruplarını birbirine bağlayan; bağladığı ögelere “bunlardan hiçbiri” anlamı katarak olumsuzluk ifade eden bir bağlaçtır. “*Ne...ne*” bağlacı isim, sıfat, zamir, zarf, fiilimsi ve fiil türündeki tüm sözcükleri ve ögeleri ortak olan ya da olmayan cümleleri birbirine bağlayabilir. Bağlaç ikiden fazla ögeyi bağlamak istediğinde tekrarlı olarak kullanılabilir.

“*Ne...ne*” bağlacının bulunduğu cümlelerde fiilin olumlu veya olumsuz olması ile ilgili bazı görüşler ortaya atılmıştır. Ebüzziya Tevfik “Ne Edat-ı Nefyi Hakkında Tetebbuat” adlı risalesinde “*Ne harfî, lisanımızda suret-i mükerrerede dâhil olduğu cümlelerin hükmünü menfî ve suver-i inşaiyesini müspet kılan bir edat-ı hefyidir.*” demektedir (Ediskun, 2017, s.315). Ediskun, bağlacın kullanıldığı bazı yerlerin sadece olumlu olabileceği fikrinin bulunduğunu, oysa dilimizde *ne*’nin çok çeşitli kullanım yerlerinin bulunduğunu, bazen fiilin kesin olarak olumlu bazen de kesin olarak olumsuz olması gerektiğini belirtir (2017, s.316).

Dil araştırmacılarının çoğu bağlacın kullanıldığı cümlelerde yüklem olumlu olması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü olumsuzluk ifadesi bağlaç ile karşılanmaktadır. Fakat açıklamaya bakılıp ele alındığında “*ne...ne*” bağlacının “*Ne gelenim var ne gidenim.*” örneğinde olduğu gibi yüklemi olumlu olan cümlelerde de; “*Sallanmaz o kalkışta ne mendil, ne de bir kol.*” örneğinde olduğu gibi yüklemi olumsuz olan cümlelerde yer aldığı örneklerin olduğu görülmektedir. Bu durum fiilin Yahya Kemal’den alınan örnekteki gibi bağlaçtan önce gelmesi, cümlede şartlı bir yan cümle oluşu (“*Ondan ne bir haber ne bir mektup almadınızsa...*”), yan cümleyi oluşturan zarf fiilin bulunması (*Ne bunu ne onu almadıkça...*) gibi sebeplerle belirtilmiştir (Ediskun, 2017, s.318).

Bu nokta çalışmanın ana içeriği olmadığından sadece görüşler sunulmuş ve örnekler verilmiştir.

Dursunoğlu, “*ne...ne*” bağlacının olumlu cümlelerde kullanımı, ikisi de olmama kullanımı, ikisinden birini yapmama anlamı, sitem anlamı, ikisini de yapmama anlamı, ikisinin ortası anlamı, belirsizlik anlamı, kıyaslama anlamı, ikisinin arasında bir oran anlamı gibi çeşitli anlamlarından bahsetmiştir ve bu anlamları örneklendirmiştir (2015, s.96-98).

“*Ne...ne*” bağlacı birçok farklı sözcük türünü veya öbeğini bağlayabilir, kalıp ifadeler ve atasözleri içinde de sık sık geçen bir bağlaçtır. “*Ne...ne*” bağlacı isim, sıfat, zamir, zarf, fiilimsi ve fiil türündeki tüm sözcükleri ve ögeleri ortak olan ya da olmayan cümleleri birbirine bağlayabilir. Bağlaç ikiden fazla ögeyi bağlamak istediğinde tekrarlı olarak kullanılabilir. Batı Türkçesinin her döneminde örneklerini görmek mümkündür. Aşağıda bağlacın kullanım örnekleri verilmiştir:

“*Yoktur o sükûtunda ne rüyâ, ne nevâziş;
Bir sâir-i meçhul-i leyâlî gibi rüzgâr
Hep sisli temasıyla yanan hislere çarpar.*” (AHBS, 105)

“*Bâkî-sıfat ne bülbül-i rengîn-edâ gele
Ne ola tal’atun gibi ferhunde gülsitân*” (BD, 5)

“*Ne yaş bilirim ne yaş günü bilirim.*” (BS, 715)

“*...ne sensiz kalırsam korkusu
artık ne ben varım ne toni ne ömer haybo*” (BSM, 29)

“*ne kitaplarda okuyup altını çizdiklerim
ne alkol tutabilecek beni
ne ölüm telâşî*” (BSM, 133)

“*Ne sabahı göreyim, ne sabah görüneyim;
Gündüzler size kalsın, verin karanlıkları!*” (Ç, 158)

“*...ne çan sesleri var ne rüzgârın ıslığı.*” (D, 126)

“*Ne bir vefa gördüm ne fayda buldum.*” (DBH, 128)

“*Ama bizim için ne Waterloo, ne yağmur öncesi hüznü.*” (E, 39)

“*Ne cennet ne cehennem ne dünya
Âraf’ım ben*” (HKS, 56)

“**Ne** İskender takmışım,
Ne şah, **ne** sultan.” (HPE, 79)

“Artık **ne** gelen, **ne** beklenen var.” (KGK, 31)

“Gönlüm müâmâsı uçdı ider zülfün ârzû
Ne yirdeyin **ne** gökde nesim-i sabâ gibi” (NBD, 246)

“**Ne** serây vüs ‘atına dâiresi huldun teng
Ne serây rif‘atına kaddi sipihrin kûtâh” (NdD, 147)

“GILGAMESH ...Senin **ne** aşkına güvenebilirim, **ne** kininden korkarım.” (OATO, 170)

“**Ne** adını biliyorum,
Ne günahını.” (OVBS, 234)

“**Ne** üzüntüm kaldı **ne** kederim!” (ÖSBH3, 61)

“**Ne** gelenek, **ne** mazi, **ne** vatan, **ne** milliyet tanırdı.” (ÖSBH3, 81)

“O vakit **ne** tutuculuk **ne** cehalet kalacaktı.” (ÖSBH3, 100)

“**Ne** uzak, **ne** yakın bir akrabam var.” (ÖSBH5, 125)

“Açılmaz **ne** bir yüz, **ne** bir pencere;
Oysa **ne** sen **ne** ölüler Türkçe biliyorsunuz.” (SB, 93)

Ne güler idi vü **ne** oynar idi
Düni günü ‘ışık ile göyner idi (SN, 56)

“**Ne** uzun **ne** kısa.” (TS, 1763)

“**Ne** sıcak **ne** soğuk.” (TS, 1763)

“**Ne** uzağım **ne** yakınım
Yüz verilmez bir şaşkınım;
Ayrılamam, alışkınım,
Dost olalım tekrar Tanrı’m” (YHDY, 38)

4.1.3.1.31. *Ne...ne de*

“*Ne...ne*” bağlacına “*de*” bağlacının getirilmesi ile oluşan “*ne...ne de*” söz öbeği “*ne...ne*” bağlacı ile aynı işlevdedir. Bağlaç aynı görevdeki sözcükleri veya cümleleri birbirine bağlar. “*de*” bağlacının eklenmesiyle anlam kuvvetlendirilmiş ve birbirine bağlanmak isteyen ögeler vurgulanmış olur. Bu bağlaç da “*ne...ne*” bağlacında olduğu gibi ikiden fazla ögeyi sıralayabilir; isim, sıfat, zamir, zarf, fiilimsi ve fiil türündeki tüm sözcükleri ve ögeleri ortak olan ya da olmayan cümleleri birbirine bağlayabilir. Aşağıdaki cümleler “*ne...ne de*” bağlacının kullanıldığı örneklerdir:

“*Ne sen,*

Ne ben,

Ne de hüsünde toplanan bu mesâ,

Ne de âlâm-fikre bir mersâ,

Olan bu mâî deniz

Melali anlamayan nesle aşına değiliz.” (AHBŞ, 153)

“*Yalnızlık ne zordur ne de ayıptır.” (BS, 505)*

“*Ne hasta bekler sabahı,*

Ne taze ölüyü mezar.

Ne de şeytan, bir günahı,

Seni beklediğim kadar.” (Ç, 198)

“*...oy döne'm ne sen sor ne de ben söyleyeyim.” (D, 132)*

“*Fakat Mehpeyker gözlerini yerden ayırmadığından ne evzayıyla arzettiği istizanları göstermeye muktedir olabilirdi, ne de lakırdısını kesmeye cesaret ederdi.” (İ, 35)*

“*Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol;*

Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol.” (KGK, 51)

“*Ne misafîrliğe gideriz ne de bize gelirler.” (ÖSBH2, 114)*

4.1.3.1.32. *Ne de*

“*Ne...ne de*” bağlacı bazı yerlerde tek “*ne*” sözcüğü ile “*ne de*” şeklinde de kullanılabilir. Bu durumda sıralanmak istenen ögelerin arasına getirilir. İlk cümledeki ögenin başında “*ne*” getirilemez. Görev ve anlam olarak “*ne...ne*” ve “*ne...ne de*” bağlaçlarından farkı yoktur.

Cümleye “verilen, sıralanan öğelerin hiçbirisi” anlamı katar. Kullanım sıklığının “*ne...ne*” ve “*ne...ne de*” bağlaçlarından daha az olduğu söylenebilir. Aşağıda bağlama grubunun kullanıldığı örnek cümle verilmiştir:

*“Zannetme ki güldür, **ne de** lâle,
Âteş doludur, tutma yanarsın
Karşında şu gülgûn piyâle...” (AHBŞ, 77)*

“*Ne de*” söz öbeği aşağıdaki cümlede farklı bir işlevde kullanılmıştır. “*Ne*” sözcüğünün önündeki sözcüğü pekiştirmek ve anlamını kuvvetlendirmek amacı ile kullanıldığı örnekler daha önce verilmişti: *ne iyi, ne büyük* gibi. Aşağıda verilen cümlede “*ne de*” söz öbeği de aynı önündeki sıfatı belirtmek, pekiştirmek amacı ile kullanılmıştır:

*“**Ne de** büyük karnı varmış.” (SaSt, 34)*

4.1.3.2. Sözcüğün İkilemeler, Kalıp İfadeler ve Deyimler İçinde Kullanımı

“*Ne*” sözcüğü edat ve bağlaçlar ile kullanıldığı gibi başka sözcüklerle bir araya gelerek kalıp ifadeler ve söz öbekleri oluşturmaktadır. Hem standart dil dediğimiz yazı dilinde hem konuşma dilinde bu kalıp ifadelere sık sık rastlanmaktadır. Sözcük, ekli ya da eksiz şekilde ikilemeler oluşturabilir, deyimlerin, atasözlerinin ve argo söz gruplarının içerisinde yer alabilir. Sözcüğün yeni sözcüklerle oluşturduğu kalıp söz öbeklerinin çok fazla olmasının yanı sıra aynı söz öbeği birden fazla anlamı da taşıyarak dile ayrı bir zenginlik katmaktadır. Örneğin; “*ne demek*” ifadesi “kızgınlık, öfke, şaşırma” gibi duyguları ifade etmek için kullanılabildiği gibi, karşılıklı konuşmalarda “rica ederim, önemli değil” gibi bambaşka bir anlama bürünebilmektedir:

1. “**Ne demek** yapmadım?!”

2. “–*Teşekkür ederim*

–**Ne demek.**”

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi aynı kalıp ifade farklı anlamlar taşıyarak anlam zenginliği sağlamaktadır. Aşağıda, sözcüğün tekrar edilmesi ile oluşan ikilemeler, başka sözcükler ile oluşturduğu kalıp ifadeler, deyimler, atasözleri ve argo söz grupları içinde oluşturduğu sözcük grupları verilecektir.

4.1.3.2.1. *Neler neler*

“*Ne*” sözcüğünün çokluk eki *-lar* ekini alması ile oluşan “*neler*” sözcüğünün, tekrarlı yapıda ikileme şeklinde “*neler neler*” olarak kullanılması cümleye “çeşit çeşit, türlü türlü, birçok” gibi anlamlar katmaktadır. Bu ifade bu şekilde kullanıldığı cümlelerde cümleye şaşırtma vurgusu katabilmektedir. “*Neler neler*” bu öğelerin belirsiz fakat sayıca fazla olduğunu ifade etmek için kullanılan bir ikilemedir. Bu ikileme isimlerin yerini tutması sebebi ile zamir görevindedir. Aşağıda bu söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Neler-neler çizildi,*
Neler-neler yazıldı.” (BSMu, 30)

“...*neler* hatırlamaz gönül *neler* sevgilim.” (D, 75)

“Üç yüz yıllık bir uyku mu ne
Derinlere *neler neler* dalmakta.” (FHDBŞ, 60)

“*Neler* görür *neler* insan girince medreseye!” (KK, 116)

“Mahmut gitti gideli ona *neler neler* yapmamışlardı.” (SaSt, 147)

4.1.3.2.2. *Nice nice*

“*Ne*” sözcüğüne eşitlik ekinin getirilmesi ile oluşan “*nice*” sözcüğü, belirttiği ifadenin miktarını veya durumunu bildirmek için kullanılan bir sözcüktür. İsimlere veya fiillere yöneltilerek sıfat ve zarf görevi üstlenir. Sözcüğün “*nice nice*” şeklinde ikileme olarak tekrarlı yapıda kullanılması, “*nice*” sözcüğünün ifade ettiği çokluğu pekiştirmek amacı ileler. “*Nice nice*”, “oldukça çok, pek çok, hayli” anlamlarını karşılar. Çoğunlukla isimleri belirterek sıfat görevi görür. İkileme, “*nice*” sözcüğünde olduğu gibi eylemin durumunu sormak amacı ile de bir soru zarfı olarak kullanılabilir. Bu kullanımı ile “nasıldır” anlamı taşır. Aşağıda ikilemenin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Kim bilir *nice nice* görüneceksin bize” (FHDBŞ, 621)

“*Nice nice* imaretten, dariüşşifadan,
Asırlar boyu dua almış;
Şimdi öbür dünyadan
Eserlerini seyre dalmış.” (ÖTS, 2120)

“Dünyalar *nice nice*

Yavaşça ölebilsem

Yeni baştan dirilsem.” (ÖTS, 2120)

“Bu şuda gerek kim geñümce yunam

Niçe niçe közler içinde yanam” (SN, 271)

“Ol nur sahibine kimse zarar etmeğe kadir olmaya, üş nice nice tecrube olundu.” (TarS, 2872)

“O Kelâm-ı kutsî, o beyân-ı semâvî ne âlîbir mucize-i rahmet âsârdır ki fûnûn ve zunûn-ı beşeriyeyi karşısında dembeste-i acz ve meskenet bırakan nice nice dermansız dertlere, nice nice müşkil belâlara çâre-sâzdır.” (TŞ, 6)

4.1.3.2.3. Nedenli nedensiz

Birbirinin olumsuz olan sözcüklerin tekrarı ile oluşan ikilemelerden “nedenli nedensiz” ikileme grubu “neden” sözcüğüne isimden isim yapım ekleri getirilerek (-II, ıslz) oluşturulmuş gövdeler yapısındadır. Bu ikileme grubu “olur olmaz durumlarda, zamanlarda, sebebli sebepsiz” anlamlarını karşılamaktadır. Bahsedilen durumun veya eylemin bir dayanağı olmadığı ifade edilmek istenir. Eylemlerin durumunu belirtmek için kullanıldığından durum zarfı işlevi görmektedir. Aşağıda ikilemenin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Altı yaşında ilkokula girdi. Orada sınıf arkadaşlarını nedenli nedensiz dövmeye başladı.” (ÖBDS, 901)

“Bütün insanlardan nedenli nedensiz kuşkulamak diye bir mesleğin varlığından haberim yoktu daha.” (TS, 1760)

4.1.3.2.4. Nerede...orada

“Nerede...orada” söz öbeği bulunma hâl eki almış soru ve işaret sözcükleri olan “nerede” ve “orada”nın araya başka sözcükler alarak onları karşılaştırma amacı ile kullanılan bir kalıp ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişileri, kavramları, durumları, olguları birbirine bağlayabilir. Kişilerin kast edildiği durumlarda “söylenilen kimselerin birlikte olması gerektiği”ni bildiren bir anlam taşır: “O nerede ben orada” gibi. Bu sözcükler ile sıralanan kavramlar zamanla gerçek anlamlarından sıyrılarak başka anlamları karşılar olmuşlardır. Örneğin; “nerede akşam orada sabah” ifadesi düzenli bir hayatı olmayanlar için söylenen bir

kalıp ifade durumuna gelmiştir. Aynı şekilde “*nerede hareket orada bereket*” ifadesi, sözlü dilde de çok sık kullanılan çalışmanın önemini vurgulayan, çalıştıkça bolluğun olacağını ifade eden bir deyim hâline gelmiştir. “*Nerede...orada*” söz öbeği sıralanan bu sözcükleri birbirine bağlayarak cümleye çeşitli anlamlar katmıştır. Sıralanmak istenen ögeler zamirlerden sonra getirilebileceği gibi önce de getirilebilir. Aşağıda “*nerede...orada*” söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Nerede hareket orada bereket*” (ÖTS, 2111)

“*Nerede akşam orada sabah*” (ÖTS, 2111)

“*Ben nerede sen orada.*” (TS, 1764)

4.1.3.2.5. *Nerede...nerede*

“*Nerede...nerede*” ifadesi sıralanan, karşılaştırılmak istenen durumların birbirinden çok uzak ya da çok farklı olduklarını belirtmek amacı ile kullanılan bir söz öbeğidir. Aynı görevdeki sözcükleri bağlayarak karşılaştırma-denkleştirme işlevi görmektedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Edirne nerede, Kars nerede?*” (ÖTS, 2111)

“*O nerede, babası nerede?*” (ÖTS, 2111)

4.1.3.2.6. *Nereden nereye*

“*Nere*” sözcüğünün ayrılma ve yönelme hâl ekli tekrarı ile oluşan “*nereden nereye*” söz öbeğinde “iki olay veya durum arasındaki bağa, ilişkiye şaşırma” anlamı vardır. Bu şaşkınlık aynı zamanda bulunulan noktadan beklenilmeyen bir noktaya gelme durumuna verilen bir tepkiyi bildirir. Bu anlamdaki mecazlı kullanımı ile ünlem görevi üstlenmektedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Benim'çin açsa da güller*

Nerelerden nerelere gönderilmiş gözler” (FHDBŞ, 1508)

“*Bu kumaşı Piraye Hanım almış, kocasının hoşuna gitmemiş. Bana ucuz satı. Sen kismete bak, nereden nereye, iyi değil mi?*” (ÖBDS, 904)

4.1.3.2.7. *Nereden esti*

“*Nereden esti*” söz öbeği beklenmeyen olaylar ile bir anda akla gelinen durumlar için kullanılan bir soru ifadesidir. Kalıplaşmış bir ifade olarak karşılaşılmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Nereden esti Allah aşkına?*” dedi dişlerini birbirine çaptırarak. “*Rüyanda mı gördün beni?*” (ÖBDS, 904)

“*Ah hainler! Nereden estiniz böyle...*”

“*Nereden estik bil bakalım!*” (ÖSBH1, 74)

“*Bu kuzu nereden esti?*” (ÖSBH2, 71)

4.1.3.2.8. *Kimin nesi*

Tamlayan ve tamlananı zamirlerden oluşan bir isim tamlaması yapısındaki “*kimin nesi*” ifadesi, “kimdir, kim oluyor” anlamları taşıyan, sözlü dilde de oldukça fazla kullanılan bir söz öbeğidir. Bu söz öbeği farklı şekillerde de kullanılabilir. “*Kimin nesi*” ve “*neyin nesi*” öbeklerinin yanında iki farklı tamlamadan oluşan “*neyin nesi kimin fesi*” şeklinde de görülmektedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Beyrek der: İç Oğuzdan. İç Oğuzda kimin nesisin dedi.*” (DKK, 60)

“*Kimin nesidir o?*” (ÖSBH4, 19)

“*En iyisi adam böyle böyle evi kiraya istiyor, git sor, soruştur, neyin nesi kimin fesidir derim.*” (TS, 1758)

4.1.3.2.9. *Nerede kaldı*

Bir soru ifadesi olan “*nerede kaldı*” söz öbeği, soru anlamının yanında olumsuzluk bildirmek amacıyla kullanılan bir söz öbeğidir. Belirtmek istenen durumun bir yararı olmadığını, bir işe yaramayacağını belirtmek amacı ile kullanılır. Söz öbeğine ki bağlacı getirilerek “*nerede kaldı ki*” şeklinde de kullanılabilir. Bu şekli ile de yine gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durumu anlatır. Türkçe Sözlük’te; bir durum olmayacak gibi görülüyorsa, o düşüncüyü anlatan sözün başına getirildiği belirtilmektedir (TS, 2019, s.1765). Bağlaçlı kullanımlarında bu iki cümleyi bağlama işlevi görmektedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Akşam çorbamızı bile ağız tadıyla içemedikten sonra... Nerede kaldı sevişmek?*” (RÜ, 60)

Senin filozofluğun neredede kaldı? (TS, 1765)

O kendisi bilmez, neredede kaldı ki başkasına öğretsin. (TS, 1765)

4.1.3.2.10. Ne demek

“Ne demek” söz öbeği bir soru ifadesi olsa da soru anlamının yanında birçok farklı anlamı karşılayan, zengin bir anlam çeşitliliğine sahip bir kalıplaşmış ifadedir. Gerçek anlamı ile anlaşılacak istenen durumun ne olduğunu sorgulamak için kullanılır. Yan anlamı ile aslında bu duruma tepki bildirmek için kullanılmaktadır. Onaylanmak istenen cümlelere genellikle kesinlikle, tabii ki anlamı katar. Reddedilmek istenen durumlar içinse tam tersi “öyle şey olur mu?” anlamı katmaktadır. Örnekleriyle Türkçe Sözlük’te şu anlamları ile yer almıştır: “1. Bunun mânâsı nedir? 2. Muhakkak, şüphesiz, sorulur mu? 3. Hiç öyle şey olur mu? 4. Az bile...bile az.” (ÖTS, 1996, s.2098). Bu anlamlarına ek olarak sözlü iletişimde, karşılıklı konuşmalarda oldukça sık kullanılan “Rica ederim, önemli değil.” anlamlarını da taşımaktadır Aynı söz öbeği farklı cümleler içinde şaşkınlık, hayret veya minnet gibi birçok farklı ifadeyi karşılayabilmektedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

*“Gitmek mi, gitmek **ne demek** kaçacağım.” (BS, 89)*

*“s.o.s. **ne demek** biliyorum unutmadım.” (BSM, 17)*

“2.Çvş.:Dayanabiliyor muydu kadın?

*1.Çvş.:**Ne demek?**” (FHDBŞ, 80)*

*“PROFESÖR –(Asistan'a) Fazla normal! (Vicdani'ye) **Ne demek** her şey yolunda?” (GKVY, 118)*

“–Gülüm, önümüzdeki Perşembe değil daha öbür Perşembe cemiyetimiz var...tenezüülen teşrif buyurulursa...

*–**Ne demek?**” (ÖBDS, 894)*

*“**Ne demek** hiç?” (ÖSBH1, 65)*

*“–Rahat **ne demek**. Tembellik, miskinlik!” (ÖSBH2, 16)*

*“–**Ne demek** bu? diye hayretle yüzüme baktı.” (ÖSBH2, 18)*

*“Şüphesiz **ne demek** istediğimi anladı.” (ÖSBH2, 19)*

“–**Ne demek** sevgilim!” (ÖSBH2, 135)

“**Ne demek** çorbacı?” dedim. (ÖSBH3, 74)

“**Ne demek**, sen gurbetten gelmiyor musun?” (ÖSBH4, 16)

“Ey o hâlde telkin **ne demek**?” (ÖSBH5, 14)

“Ağlamak **ne demek** kendi düşenler
İki gözden bile çıkar demişler.” (ÖTS, 2098)

“Hem ağlamak **ne demek**?” (S, 80)

“**Ne demek**! Hiç sana isyan mı edermiş Âsım?” (S, 410)

“...bunun **ne demek** olduğunu öğrenemeyeceksiniz.” (SB, 23)

“Halka doğru gitmek **ne demektir**?” (TE, 42)

4.1.3.2.11. Ne denir

De- fiilinin geniş zaman çekimi ile oluşturulan “*ne denir*” söz öbeği; genellikle beklenmeyen, hayret edilecek gerçekleşmiş ya da gerçekleşmesi kaçınılmaz olan durumlar karşısında kullanılan bir ifadedir. Genellikle bu durumu kabullenmişlik ifadesi vardır. Karşılaşılan durum karşısında söylenecek bir söz olmadığını anlatır. “*Ne dersin*” şeklinde de kullanılabilmektedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Yaratan böyle yaratmış **ne denir**.” (BS, 669)

“KORO –Doğru söze **ne denir** Başefendi.” (GKVY, 49)

4.1.3.2.12. Ne demeye

“*Ne demeye*” söz öbeği gerçek anlamı ile “hangi anlam” sorusunu karşılayan bir ifadedir. Yan anlamı ile sebep sormak için kullanılır. Yine bir soru ifadesi olarak “niçin, ne diye?” sorularını da karşılamaktadır. Bu soru ifadesinde şaşkınlık ve kızgınlık durumu vardır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Sen **ne demeye** bu kadar borca girdin?” (ÖTS, 2098)

“Bu söz **ne demeye** geliyor şimdi?” (ÖTS, 2098)

“Hadi müşteriye iplediğin yok, patrona **ne demeye** boşverirsin.” (TS, 1757)

4.1.3.2.13. Ne demezsin

De- fiilinin geniş zamanının olumsuz çekimi ile oluşturulmuş “ne demezsin” söz öbeği daha çok alay ve ima yolu ile karşıdakine onay verme ifadesi taşır. “Doğru söylüyorsun, haklısın” anlamı barındırır da kast edilen bunun tam tersidir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“–Çok zayıfsın zaten, hem sana her şey yakışır güzelim.

–Ya ya, **ne demezsin!**” (ÖBDS, 894)

“–Ben tazeyim. Her taze gibi giyim kuşamda, gezmede, yürümede gözüm var. Bu benim hakkım değil mi?

–**Ne demezsin** kızım... Şu yamaçlardaki bahar-ı taravetnisâr gibi...” (ÖBDS, 894)

4.1.3.2.14. Ne dedim de

“Ne dedim de” söz öbeği farklı cümleler içerisinde farklı anlamlarda kullanılabilir. İlk anlamı ile “neden, ne düşündüm de böyle oldu” gibi bir anlamı ifade ederek pişmanlık bildirir. Diğer anlamı ise daha çok sözlü dilde kullanılan karşılıklı konuşmalarda karşıdaki kişinin verdiği tepkiye “bir şey demedim” anlamında cevap olarak verilmektedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Hâsılı günden güne bir hastalığın tehdidi altında idim. **Ne dedim de** Tamaşâlık’taki odumu ocağımı dağıtım; beni ancak orası paklardı.” (ÖBDS, 894)

“Ah be, **ne dedim de** okumadım.” (ÖTS, 2098)

4.1.3.2.15. Ne dersin

“Ne dersin” söz öbeği karşıdaki kişinin fikrini almak için kullanılan bir soru ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Sinemalar neredeyse boşalacaklar

Sen **ne dersin** İstanbul

Kadına dönüp sordu: –**Ne dersin?**” (AO, 37)

“PAŞA – (Vuruş yapar.) Buna ne buyrulur? Buna **ne dersin?**” (GKVY, 50)

“Bu işi aramızda halledelim efendi efendi **ne dersin** ha Karagöz Çelebi.” (ÖBDS, 895)

“Bir bahadıra her şeyden önce güzel bir at gerekir. **Ne dersin?**” (ÖBDS, 895)

4.1.3.2.16. **Ne dese beğenirsin**

“**Ne dese beğenirsin**” söz öbeği beklenmedik bir söz duyulduğu andaki ifadeyi karşılamak için kullanılır. *De-* fiili üçüncü şahsa hitaben kullanılırken *beğen-* fiili farklı şahıs ekleri ile çekimlenebilir. Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde “Nasıl umulmayan bir söz söyledi biliyor musun? Şaşarsın.” şeklinde açıklanmıştır (ÖBDS, 2010, s.895). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“**NİLÜFER** –Evet, yalan ki ne yalan. Sekban'la Müjgân, **ne deseler bana beğenirsiniz?** Utanıp kızaracak yerde.” (GKVY, 84)

“Kadıköy’den bir hekim çağırdık. Hastayı muayeneden sonra edepsiz herif bana **ne dese beğenirsiniz:** ‘Canım ağır mı kaldırdı, ne yaptı, çocuk da, kendisi de tehlikede.’ Ne zalim bir şüpheyle harap oluyorum bilsen...karım beni aldatmış.” (ÖBDS, 895)

4.1.3.2.17. **Ne buyrulur**

“**Ne buyrulur**” söz öbeği “buna ne diyorsunuz” anlamında yapılan eyleme veya ortaya çıkan duruma tepki göstermek için kullanılan bir ifadedir. Bu soru kalıbı beklenilmeyen durumlar karşısındaki şaşkınlığı bildirir. Bu tepki her zaman olumsuz bir tepki olmak zorunda değildir. Olumlu düşünceleri ifade etmek için de kullanılabilir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Bu karta **ne buyrulur?**” (GKVY, 102)

“Peki ya o Moda’daki rezalete **ne buyrulur?**” (ÖBDS, 893)

“Şu yazıdaki güzelliğe, sahife kenarlarındaki tezhibe bakın. Ya şu minyatüre **ne buyrulur?**” (ÖBDS, 893)

“Ya **ne buyrulur** Mister” (SS, 56)

4.1.3.2.18. **Ne göreyim**

“**Ne göreyim**” söz öbeği beklenmedik bir durum veya olay karşısında şaşkınlık bildirmek amacı ile kullanılan bir soru ifadesidir. *Gör-* fiili farklı kip ve şahıs çekimleri ile de kullanılmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“**Ne gördüm** ol büt-i nâzendenîm mest olmuş

Kolunda dâmen-i kerrâke elde bir gül-i âl” (NdD, 49)

“Ne görseler ki bir cânverdir ki bünyesi baştan ayağa üştüre benzer” (TarS, 2834)

4.1.3.2.19. Ne var

“Ne var” söz öbeğinde “ne” sözcüğü gerçek soru anlamı taşıabildiği gibi, ifadeye olumsuzluk katmak amacı ile de kullanılmaktadır. Bazı cümlelerde bu söz öbeği “bir şey yok” anlamı taşır. Örneklerle Türkçe Sözlük’te “Önemli değil, bir şey ifade etmez, ne olur, ne olur sanki” anlamında yer almaktadır (ÖTS, 1996, 2100). Soru ifadesi bazı cümlelerde bir tepki ve kızgınlık durumunu karşılar. Aşağıda söz öbeğinin hem gerçek soru ifadesi olarak hem de olumsuzluk bildirmek amacı ile kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“–Ne var, ne yapmış bu?” (AO, 45)

“Ne vardı böyle karşıma geçecek.” (BSMu, 217)

“Ne var gene?” (DHK, 4)

“VİCDANİ –Ne var bunda şaşacak. Benim alnım ak vicdanım pak ve berraktır.” (GKVY, 106)

“Ne var bunda?” (GYÇ, 33)

“Ne var, değiştirirse de ayaklarım yolunu?” (HD, 130)

“Seni ağyârdan bir iki gün alsak salındırsak

Ne var bir turfa satsak serv-i nâzım biz de yârâna” (NdD, 202)

“Söyleyin ne var bu yolculukta?” (OVBS, 73)

“Evet Türk’üz ne var?” (ÖSBH1, 53)

“–Ne var Sütûde, niye ağlıyorsun?” (ÖSBH1, 112)

“Ne var? gibi kendine bakan marangoza sordu.” (ÖSBH2, 67)

“–Ne oldu, ne var? (ÖSBH2, 94)

–Hâlde güzel ne var? (ÖSBH4, 103)

“Ne var sevabına say.” (S, 42)

“**Ne var** uyuyacak?” (SaSl, 10)

“**Ne var** Yusuf’leyin semçâk-dâmen
Benem İsa gibi çünpâk-dâmen” (TarS, 2847)

“**Ne var** kadri yoğ ise söz erinin
Bilinür kıymeti söz gevherinin” (TarS, 2847)

“Kosan arz etse erbab-ı muhabbet sana ahvalin
Ne var ey lebleri İsi birez mevtayı söyletsen” (TarS, 2847)

“Ağzı tadın versen ağyara cevab-ı telh ile
Padişah-ı mülk-i behcetsin **ne var** dâd eylesen” (TarS, 2847)

“Fahre lâyük **ne var** bu gayrette?” (TFBŞ, 176)

4.1.3.2.20. **Ne var ne yok**

“**Ne var ne yok**” söz öbeği “*ne...ne*” bağlacının zıt ifadeleri bağlaması ile oluşturulmuş bir kalıp ifadedir. Bu söz öbeği farklı cümlelerde farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Akla gelen ve en çok kullanılan ilk anlamı ile “sahip olunan bütün varlık, her şey” anlamını taşımaktadır. Kalıplaşmış bu ifade ile kişinin tüm varlığı anlamının kast edilmesi istendiğinde iyelik eki alarak “nesi var nesi yok” şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. Daha çok konuşma dilinde kullanılan anlamı ile ise kişiye hal hatır sormak için kullanılan bir ifade olarak karşımıza çıkar. Örneklerle Türkçe Sözlük’te bu anlamı: “Yeni haberler var mı, ne durumdasınız?” şeklinde verilmiştir (ÖTS, 1996, s.2101). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Para eder **ne var ne yok** satmalı” (BS, 679)

“Yaz **nesi var nesi yok**.” (FHDBŞ, 789)

“**Ne var, ne yok** bakalım?
Bir anda boşaldın, bir anda doldun?” (HD, 183)

“–**Ne var, ne yok?** Söyle bakalım! dedi.” (ÖSBH3, 73)

“Köyde **ne var, ne yok?**” (SaSl, 53)

“Boş durmadım fakat, **ne var**

Ne yok, hep gördüm, anladım.” (TFBŞ, 615)

4.1.3.2.21. Ne gezer

“*Ne gezer*” söz öbeğinde “*ne*” sözcüğü ifadeye olumsuzluk katmaktadır. Bu ifade, kast edilen şeyin olmadığını, yokluğunu bildirmek için kullanılır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

*“Çokluk: –Sen leblebiciisin, zekâ sende **ne gezer!** demeyi sever.” (KK, 278)*

*“Ayakta kundura yok, başta var mı fes? **Ne gezer!**” (S, 19)*

*“Düşünüyordun ki, bu zaman, bu karınca, tek başına tarlada **ne gezer?**” (SaSl, 184)*

*“**Ne gezer**, yalnız ölmedim işte...” (ÖSBH5, 108)*

*“Kâr mı, **ne gezer** efendim?” (TS, 1757)*

4.1.3.2.22. Ne çıkar

“*Ne çıkar*” söz öbeği “*ne*” sözcüğünün olumsuzluk bildirmek amacı ile kullanıldığı bir kalıp ifadedir. Ne yapılırsa yapılsın sonucun değişmeyeceğini ve duruma fayda sağlamayacağını bildirmek amacı ile kullanılan bir ifadedir. Türkçe Sözlük’te sonuçsuz, faydası veya zararı olmayacak durumlar için kullanıldığı belirtilmiştir (TS, 2019, s.1757). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

*“Bütün pınarlardan içmiş olsam **ne çıkar?**” (BŞ, 139)*

*“**ne çıkar** yeter ki hürriyet yaşasın” (D, 167)*

*“**Ne çıkar** bizi anlamaktan!” (GB, 29)*

*“Aldırma anam **ne çıkar?**” (NGŞHS, 22)*

*“**Ne çıkar** bahar geldiyse?” (OVBS, 48)*

*“Cedd-i merhumu aceb sal mı demekten **ne çıkar?**” (S, 145)*

*“**Ne çıkar** kıskanç ölümler*

*Uzak olmuş **ne çıkar?** Var ya bir âtî, ona bak!” (S, 162)*

*“Yaşamaktan **ne çıkar** günlerim oldukça heder?” (S, 354)*

4.1.3.2.23. Neye yarar

“Neye yarar” yapılan veya yapılacak eylemin faydası olmayacağını ve her şey için çok geç olduğunu ifade eden bir kalıplaşmış ifadedir. Bu ifade bulunduğu cümleye üzüntü, pişmanlık gibi duyguları da katar. Örneklerle Türkçe Sözlük’te “Ne faydası var, artık çok geç.” anlamı ile verilmiştir (ÖTS, 1996, 2102). “Ne” sözcüğü birçok söz öbeğinde olduğu gibi bu öbekte de önündeki fiilin olumsuzunu bildirmiştir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Gelme, artık **neye yarar**?” (Ç, 198)

“çekiç örse var gücüyle vurmazsa **neye yarar**” (E, 123)

“**Neye yarar** hatırlamak

Neye yarar bu cılız ışıklı bahçelerde

Hatırlamak geçmiş şeyleri,

Bu beyhude akşam bahçesinde

Kapanırken üstümüze böyle

Zaman çemberi.” (ÖTS, 2102)

4.1.3.2.24. Ne fayda

“Ne fayda” söz öbeğinde “ne” sözcüğü ifadeye olumsuzluk katarak “faydası yok, faydasız” anlamı verir. “Ne yarar” şeklinde de kullanılmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Me’yûs-ı aşk...-mübtezel ammâ **ne fâ’ide**;

Yok, başka hangi nâm ile yâd eylesin kalem!-” (BŞ, 157)

“Baba malından **ne fayda** başta devlet olmasa.” (DKK, 2)

“**Ne faydası** var ki bu nedâmet zavallının altı ay içinde kederle mahvolmasından başka hiçbir şeyi mucip olmadı.” (İ, 169)

“Bir yudum al gargara et, sonra tükür.”

“**Ne faide?**” (ÖSBH2, 134)

“Utaniyon bildirmiyonne **fayda**.” (ÖTS, 2098)

“**Ne fâide ki** şiirde bu dakika aslâ nazar-ı îtibâra alınmıyor.” (S, 211)

“Ne bir nesnedür ki anı bulalar

Ne yarar ki istemelü olalar” (SN, 55)

4.1.3.2.25. Ne zarar

“Ne zarar” söz öbeğinde “ne” sözcüğü ifadeye olumsuzluk katarak “zararı yok” anlamını karşılamaktadır. Söz öbeği “ne zararı var” şeklinde de kullanılır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“ne zararı var” (BSM, 59)

“Canım ne zararı var?” diye ısrar ettim.” (ÖSBH1, 124)

“İştibâh... İşte töhmetim! Ne zarar?” (TFBŞ, 644)

4.1.3.2.26. Ne çare

“Ne çare” söz öbeğinde “ne” sözcüğü önündeki sözcüğe olumsuzluk anlamı katar. Bu ifade “çaresi yok, elden ne gelir” anlamlarında çaresizlik ve âcizlik durumunu anlatır. Söz öbeğine “ki” bağlacı eklenerek “ne çare ki” şeklinde de kullanılmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Ne çare boyun eğdik.” (A, 26)

“Ne çare yakayı verdim ben ele.” (KK, 170)

“Ve ne çare, kader,

düz ovayı Antepliler

düşmana bırakacaklardı.” (KM, 19)

“Ne çâre almış ezel mekteb-i sebâta dili

Veren bu hassa-i hüsnü dil-sitânımıza” (NdD, 162)

“Ne çâredür ki buhlı göre anı

Geçüp boynına tar oldu cihânı” (RN, 174)

“–Ne çare! Kısmeti bir böyle günde ölmekmiş.” (S, 25)

“Ne çâre gazi Anadolu bir türlü çıkmaz aklından” (SB, 110)

“HİKMET EFENDİ Ne çare, gülü seven dikenine katlanır.” (ŞE, 34)

4.1.3.2.27. *Ne lazım*

“*Ne lazım*” söz öbeğinde “*ne*” sözcüğü ifadeye olumsuzluk katmaktadır. “Gereği yok, gereksiz, yapmaya gerek yok” anlamlarına gelen ifade Örneklerle Türkçe Sözlük’te “Niçin ilgileniyorsun, seni ilgilendirmez, karışma, lazım değil, gerekmez.” anlamlarında açıklanmıştır (ÖTS, 1996, s.2101). Bu söz öbeğinde yapılan eylemi onaylamama ve ona tepki gösterme durumu söz konusudur. Bu söz öbeğinin “*Ne lüzum, ne lüzumu var, neme lazım*” gibi farklı kullanımları vardır. Kişi duruma karışmama isteğini anlatmak isterse “*neme lazım*” ifadesi kullanılır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Bedeviyetin ***ne lüzumu*** var?” (BŞ, 659)

“EFRUZ –Nabız gazetesinde kabızlığın ***ne lüzumu*** var?” (GKVY, 80)

“Amma ***ne lüzum*** var
hepsini sıralamaya?” (OVBS, 217)

“***Ne lazım*** erkeğin rakibi olmak” (BS, 625)

“Bihamdillâh hüner kadrin bilir bir zât-ı kâmilisin
Ne lâzum ben öğüp medh eylemek bu nazm-ı garrâyı” (ND, 109)

“Senin ***nene*** lazım.” (ÖSBH5, 10)

“ZÎBÂ DUDU...Bundan sonra yaşamak ***neme lâzum***?” (ŞE, 35)

“***Ne lazım*** erkeğin rakibi olmak,
Değil mi ikisi ezelden ortak?” (YHDY, 26)

“***Neme lazım*** kurnazlığın antikasını o icat etti doğrusu.” (TS, 1759)

4.1.3.2.28. *Ne gerek*

“*Ne gerek*” söz öbeği “*ne lazım*” ile aynı işlevde ve anlamda kullanılan bir söz öbeğidir. “Gerek yok, gereksiz” anlamlarını taşır. “*Ne lazım*” söz öbeğinde olduğu gibi kişinin kendi eylemini kast ettiği durumlar için “*neme gerek*” şeklinde kullanılır. Soru sözcüğüne başka iyelik ekleri getirilerek diğer şahıslarda da kullanılabilir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“***Ne gereği*** vardı artık bunları yazmanın ya da birkaç satır yazıp bırakmanın?” (AO, 105)

“denebilir ki çorbaya **ne gerek** vardı” (BS, 625)

“Gülüp oynamazsam kız **neme gerek**” (DBH, 51)

“Demez neme lâzım **neyime gerek**”(DBH, 161)

“**Ne gereği** var?” (FHDBŞ, 1203)

“Fakat **ne gereği** var?” (RÜ, 7)

“O hâlde kadına meslek **ne gerek**?” (YHDY, 26)

4.1.3.2.29. Neme yetmez

“Neme yetmez” ifadesinde “ne” sözcüğü eylemin tersini kast etmek için kullanılarak “yeterli, başka bir şeye gerek yok” anlamını karşılar. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“Aşk kitabın açtım okur yazarım
Hakk’a doğru açılmıştır nazarım
Neme gerek dağı taşı gezerim
Şol pirime giden yol **neme yetmez.**” (ÖTS, 2101)

4.1.3.2.30. Ne mümkün

“Ne mümkün” söz öbeğinde “ne” sözcüğü önündeki sözcüğe olumsuzluk anlamı katmaktadır. Bu söz öbeği “mümkün değil, olanaksız” anlamları taşır. Türkiye Türkçesinden önceki dönem metinlerinde “ne kabil” şeklindeki kullanımlarına da rastlanır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“**ne mümkün** en usul havalarda duyulacak” (BSM, 66)

“Yani **ne mümkün** yazmak seni.” (HPE, 128)

“Teyfik zuhur eylemesin sonra... **Ne mümkün!**” (S, 59)

“**Ne kâbil** vâsfına şâyeste ma ‘nî bulmak isterse
Sühan-sencân-ı asrın her biri reşk-i Lebîd olsun” (NdD, 127)

4.1.3.2.31. *Ne hâcet*

“*Ne hâcet*” söz öbeğinde “*ne*” sözcüğü birçok söz öbeğinde olduğu gibi yine önündeki sözcüğe olumsuzluk anlamı katar. Bu öbek, “gereği yok, gereksiz” anlamlarını taşır. Bazı metinlerde kalıp ifadenin bildirme eki ve ki bağlacını da aldığı görülür: “*ne hacettir, ne hacetdür, ne hacetdür ki.*” gibi. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*İsrara ne hâcet yine bülbül?*” (AHBŞ, 91)

“*Herif işinde mahirdir. Ne hacet! Köşkte oda çoktur*” (İ, 148)

“*–Efendim! Beklemeye ne hacet!*” (İ, 156)

“*Yorulmaya ne hacet vardı?*” (ÖSBH4, 27)

“*Ne hâcetdür ki saña kimse haberi*
Farîda cümleye kendü bazârı” (RN, 202)

“*Uzun söze ne hâcet*
Bu şehrin yağmurunu sen zaten bilirsin” (SB, 92)

“*Yabandağı her dürlüden cānavar*
Ne hâcet demek her ne kim cānı var” (SN, 17)

Her ne hâcet dilesen makbûldür
Cümle maksûdun senün mahsuldür (VN, 318)

“*Anda ol gide vü siz kırtulasız*
Kim ne hâcet siz bunu öldüresiz” (YZ, 24)

“*Bâri ne hâcet kılavuz sözi çok*
Birdür ol andan artuk Tanrı yok” (VN, 295)

4.1.3.2.32. *Ne münasebet*

“*Ne münasebet*” söz öbeği “öyle şey olmaz” anlamında kullanılan bir ifadedir. Genellikle karşılıklı konuşmalarda tepki göstermek amacı ile kullanılır. Söz öbeğinde “*ne*” sözcüğü olumsuzluk anlamı taşımaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Ben mi ne münasebet?*” (A, 1)

“EFRUZ –*Ne münasebet. Ne münasebet. Ben sadece oportünist oldum.*”(GKVY, 74)

“böyle bir günde yılgın ve kederli değil,

ne münasebet,

böyle bir günde bir isyan bayrağı gibi güzel olmalı Nâzım Hikmetin kadını...” (NGŞHS, 100)

“Ben mi?”

“Evet”

“*Ne münasebet?*” (ÖSBH3, 15)

4.1.3.2.33. *Ne şüphe*

“*Ne şüphe*” söz öbeğinde “*ne*” sözcüğü önündeki sözcüğe olumsuzluk katarak “şüphesiz” anlamı verir. Cümleye kesinlik kazandıran bir kalıp ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“1.ASKER –Ona *ne şüphe* Başefendi.” (GKVY, 48)

“Ona *ne şüphe* hanım kızım!.. Peki şimdi?” (GKVY, 76)

Gam-ı mihnetle yanardum hatuna tâbi’olmasam

Ne şübhe yanar odlara şu kim ehl-i kitâb olmaz. (NBD, 160)

4.1.3.2.34. *Ne kelime*

“*Ne kelime*” söz öbeği konuşma dilinde de oldukça sık kullanılan bir ifadedir. Bu kalıplaşmış ifade “az bile” anlamını taşır. “*Ne*” sözcüğü önündeki sözcüğe olumsuzluk katarak “kelimenin yetersiz kalacağı” anlamını vermektedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Kızmak *ne kelime*, küplere bindiği her hâlden belli olduğu halde çaktırmadığını sanmıştı.” (ÖBDS, 897)

“-Abla eniştemi gerçekten seviyor musun?

-Sevmek *ne kelime*. Ona aşığım.” (ÖBDS, 897)

4.1.3.2.35. *Ne gam*

“*Ne gam*” söz öbeğinde “*ne*” sözcüğü sözcük grubuna olumsuzluk katmaktadır. Türkçe Sözlük’te “Üzülmeye gerek yok.” anlamında açıklanmıştır (TS, 2019, s.1757). Aşağıda söz grubunun kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Ne gam* ‘azl-i ebed nefy-i beled oldunsa ey Bâkî
Cihânuñ mansıb u câhı degüldür kimseye bâkî” (BD, 321)

4.1.3.2.36. *Ne muhâl*

“*Ne muhâl*” söz öbeği olması, gerçekleşmesi olanaksız durumlar için kullanılan bir ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Hamd ü şükrit didi iy Zü’l-celâl*
Biñ benüm bigi yaratsan ne muhâl” (RN, 104)

4.1.3.2.37. *Ne tañ*

“*Ne tañ*” söz öbeği “şaşılır mı” anlamında kullanılarak beklenmeyen durumları kabullenme bildiren bir söz öbeğidir.

“*Anların yüzü suyu hürmetine*
Olsa dūzah ne tañ haram bize” (TarS, 2846)

“*Derya misali şevk ile cūsetsevüz ne tañ*
Biz karta, bahr-ı aşkın ile âşinalarız” (TarS, 2846)

4.1.3.2.38. *Ne hikmet(se)*

“*Ne hikmetse*” söz öbeği sebebi bilinmeyen durumları ifade etmek için kullanılır. -*se* şart ekinin kullanılmayıp sadece “*ne hikmet*” veya “*ne hikmettir*” şeklinde kullanıldığı örnekleri de vardır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Murâduñ sözleriniñ gösterür her harfî bir hikmet*
Ne hikmet belki ‘ibretdür devâdur cümle bîmâre” (BD, 70)

“*Cacık yedin mi, ne hikmet, hazır hemen teftih.*” (S, 115)

“*Ne hikmettir bilinmez. Siz de dikkat etmişsinizdir. Alacaklı denilen acar taratık, kesenizde para bulundukça yanınıza yanaşmaz...*” (ÖBDS, 896)

*“Elektrik ampulü **ne hikmetse** hep bozulmuş olurdu.” (TS, 1757)*

4.1.3.2.39. Ne hâlde

“*Ne hâlde*” söz öbeği kişinin hangi durumda, ne şartlarda olduğunu sorgulama amacı ile kullanılan bir ifadedir. Birçok cümlede endişe duygusunu karşılar. “*Ne*” sözcüğü önüne geldiği sözcüğü belirtmiş; soru sıfatı olarak kullanılmıştır. “*Hâl*” sözcüğü farklı iyelik eklerini alabilir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

*“Bilsen dün **ne hâlde** idin.” (İ, 106)*

*“Sen ve namuslu İstanbulun **ne hâldesiniz** kim bilir?” (KM, 116)*

*“Haberin var mı, **ne hâldesin**?” (SaSı, 22)*

4.1.3.2.40. Ne âlemde

“*Ne âlemde*” söz öbeği kişilerin ya da durumların ne durumda olduğunu sormak için kullanılan bir kalıp ifadedir. Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde anlamı “*Ne durumda, ne yapıyor?*” şeklinde açıklanmıştır (ÖBDS, 2019, s.893). “*Ne*” sözcüğü ismin önüne gelerek onu soru yolu ile belirtmiştir. İfade bir sıfat tamlamasıdır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

*“-Gazete **ne âlemde***

-Bitirdim o işi hesabı kestim.” (ÖBDS, 893)

*“Soba geçmeden üstüne birkaç odun daha atmalı. Geçti mi yoksa?.. Odun durumunuz **ne âlemde** acaba?” (ÖBDS, 893)*

*“Nasılsınız, **ne âlemdesiniz**?” (ÖTS, 2097)*

4.1.3.2.41. Ne haber

“*Ne haber*” söz öbeği genellikle kişiye durumunu sormak için yöneltilen bir soru kalıbıdır. Halk dilinde “*hâl hatır sormak*” için kullanılan bir ifade olarak karşılaşılr. Fakat bu söz öbeği cümle içerisinde farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Öğrenilmek istenilen durumdan haberdar olmak için yöneltilebileceği gibi bir alay ifadesi olarak da kullanılabilir. Aynı ifade farklı cümlelerde farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Örnekleriye Türkçe Sözlük’te “1. Bir şey biliyor musunuz, bir haber var mı? 2. Alay yollu ‘senin hiçbir şeyden haberin yok, duydun

mu, gördün mü?” anlamlarında açıklanmıştır (ÖTS, 1996, s.2009). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*satın alabildiğim hiçbir şey yok **ne haber**.*” (BS, 368)

“***Ne haber** sütçü Sava?*” (KK, 92)

“*Gel ey piyâle hat-ı la ‘l-i yârdan **ne haber***
*Sevâd-ı kişver-i bûs u kenârdan **ne haber***” (NdD, 166)

“***Ne haber** eski aşk yarasından!*” (OBY, 225)

“*Bekliyor müjde, uzaklarda kalan gazîler;*

*Her seher vakti göz attıkça, diyorlar: **Ne haber!***” (ÖTS, 2099)

“*O başkalarıyla geziyormuş **ne haber?***” (ÖTS, 2099)

“*-Dur dur!... **Ne haber?** Yoksa misâfir mi, Emin?*” (S, 419)

4.1.3.2.42. **Ne acep**

“*Ne acep*” söz öbeği genellikle Türkiye Türkçesinden önceki dönem metinlerinde kullanılan bir ifadedir. Kelime grubu “acaba” anlamında kullanılan bir soru öbeğidir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“***Ne ‘aceb** fazlına nâ-dân eger inkâr itse*
İtdi mi Ahmed-i Muhtâra Ebû Cehl ikrâr” (BD, 50)

“*Molla **ne acep** bilmese ammâ bu aceptir*
Hîç olmaya bir nâkıd-ı kâlâ-yı zamâne” (ND, 155)

“*Dünyâyı tutsalar **ne aceb** ola k’oldılar*
İskender âfitâb u Aristo ana seher” (NBD, 52)

4.1.3.2.43. **Ne yazık**

“*Ne yazık*” söz öbeğinde “*ne*” sözcüğü pekiştirme işlevinde kullanılmıştır. Bu ifade “çok yazık” anlamı taşımaktadır. Kişinin durumdan rahatsız ve üzgün olduğunu anlatmaya yarayan bir ifadedir. Söz öbeğine *ki* bağlacı eklenerek “*ne yazık ki*” şeklinde de kullanılır. Bu ifadeler genellikle cümlelerin başına getirilip üzüntü duyulan durumun olduğu cümle verilir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“**Ne yazık**, hükmünüze yıllarca verdim değer,
Söyle Karacaahmet, bu ne acıklı talih!” (Ç, 171)

“**Ne yazık**, şimdi her dal hasretinle hışırdar!” (OBY, 47)

“–**Ne yazık... Ne yazık... diyordu.**” (ÖSBH1, 115)

“**Ne yazık ki** bana olmadı kısmet” (DBH, 162)

4.1.3.2.44. **Ne haddine**

“**Ne haddine**” sözcük grubunda “**ne**” sözcüğü sıfat görevini üstlenerek önündeki ismi belirtmiştir. Bu kalıplaşmış ifade bahsedilen konu ile ilgili yorum ya da eylem yapmanın karşıdaki kişiye düşmediğini anlatan bir ifadedir. Eski Anadolu Türkçesinde “**ne bâbıdır**” şeklinde kullanılan ifade, aynı görevi ve anlamı taşır. Kızgınlık ve öfke bildiren bir kalıp sözdür. Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde “Ona düşmez, yapamaz, gücü yetmez, haddini bilsin.” şeklinde açıklanmıştır (ÖBDS, 2010, s.896). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“**Ne acar şeydi...Alimallah kabadayılar bile önünde sustururlardı. Ne haddine** biri ona bir şey desin.”(ÖBDS, 896)

“**Bu okumuşlar ahlâksız, itikatsiz oluyorlar...Haydi oradan mıymıntı senin ne haddine! Sen bir sivrisineğin bacağını yaratamazsın.**”(ÖBDS, 896)

“‘Hayır, bu böyle değildir.’ demek **ne haddimize!**” (S, 112)

4.1.3.2.45. **Ne hakla**

“**Ne hakla**” ifadesinde “**ne**” sözcüğü ifadeye olumsuzluk katmaktadır. Herhangi bir durum için “Hakkı yok, o durumu ya da eylemi gerçekleştirme mevkisi ve niteliği yok.” anlamlarında kullanılan bir ifadedir. “**Ne**” sözcüğü bu ifadede önündeki ismi belirterek soru sıfatı görevini üstlenmiştir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“**Çek git! Ne hakla** kovuyorsun beni?”(ÖBDS, 896)

“Söyleyiniz General cenaplarına, Yunan ordusu **ne hakla**, nasıl İstanbul’a girebilir?”(ÖBDS, 896)

4.1.3.2.46. *Ne yüzle*

“*Ne yüzle*” ifadesinde “*ne*” sözcüğü yanındaki ismin sıfatı olarak “hangi, nasıl” anlamları ile onu belirtmiştir. Bu söz öbeği “hiç utanıp sıkılmadan” anlamına gelmektedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Ne yüzle teveccühünüzü ümit edebileceğimi düşündüm.*” (İ, 63)

“*Ben şimdi ne yüzle dönerim eve, nasıl gizlerim işten kovulduğumu?*” (ÖBDS, 901)

“*Şimdi ne yüzle bakacaktı köylünün yüzüne?*” (ÖBDS, 901)

“*Biz ne yüzle ağıma gidelim?*” (ÖBDS, 901)

4.1.3.2.47. *Ne hevesle*

“*Ne hevesle*” söz öbeği “büyük bir istekle, şevkle” anlamlarını taşıyan bir ifadedir. “*Ne*” sözcüğü ismi belirterek sıfat görevi üstlenmiştir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Ben seni severim ne heves ile*

Geçirttin ömrümü kara yas ile

Bir çift çorap ile yırtık mest ile

Bastığın yerlere sormalı gelin” (ÖTS, 2099)

4.1.3.2.48. *Ne sularda*

“*Ne sularda*” söz öbeği “ne durumda” anlamında kullanılan bir ifadedir. Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde “ne merkezde” anlamı da yer almaktadır (ÖBDS, 2010, s.899). Genellikle zaman sormak için kullanılan bir kalıp ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Gece ilerlemişti, ötekiler gibi bunlar da zamanın nasıl yürüdüğünü bilmedikleri için saatin ne sularda olduğunu bilmiyorlar ise de herhalde dünya kararmış, yıldızlar çıkmıştı.*” (ÖBDS, 899)

4.1.3.2.49. *Ne mene(m)*

“*Ne mene*” söz öbeği halk ağızlarında da sık kullanılan bir ifadedir. “Ne çeşit, ne türlü” anlamlarına gelir. İsimlerin önüne gelerek onları sıfat görevinde belirtir. Bazı örneklerde de

“*ne menem*” şeklinde de kullanılmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Buraya kadar gelmişken şu Hollywood’u da görelim, **ne menem** yerdir?*” (ÖBDS, 897)

“*Telefon hikâyesinin aslını öğrenince ferahlayıp güldüm!.. Kadın merakı, kadın gururu **ne mene** şeydir bilmez misin?*” (ÖBDS, 897)

4.1.3.2.50. *Neyse ne*

“Neyse” sözcüğünün cümle içinde tek başına farklı sözcük türü olarak kullanıldığı daha önceki bölümde belirtilmiştir. Türkçe Sözlük’te farklı cümlelerde farklı işlev ve anlamlarla bağlaç ve ünlem sözcük türünün özelliklerini karşılayabildiği açıklanmıştır (TS, 2019, s.1769). “*Neyse ne*” söz öbeği iki ögeyi karşılaştırarak ilk ögeye “bir yere, bir dereceye kadar” anlamları katar. Bazı cümlelerde boşvermişlik tepkisi vermek için kullanılır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Atlısı **neyse ne** bu ordunun*

Ne çıkar, gücü gelsin yedi devletin

Ne çıkar kırılırsa savunma çizgileri.” (FHDBŞ, 332)

“*Erkekler **neyse ne** ama kadınlar...*” (TS, 1769)

4.1.3.2.51. *Ne imiş*

“*Neymiş*” söz öbeği gerçek soru bildirmediği yerlerde cümleye “söylendiğine göre, güya” anlamları katmaktadır. Gerçek soru ifadesi taşıdığı cümlelerde nesnenin ya da durumun ne olduğunu öğrenmek amacı ile yöneltilir veya “ne değeri var.” anlamında kullanılır (ÖTS, 2009). Aynı zamanda bir kişinin bilinmeyen yetenekleri görüldüğünde de söylenilen bir söz öbeğidir. Bu anlamı Örnekleriyle Türkçe Sözlük’te “Ne kadar kıymetli, kabiliyetli, farklı imiş.” şeklinde açıklanmıştır (ÖTS, 2009). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“***Neymiş?** Projenin sahibi oymuş!*” (TS, 1757)

4.1.3.2.52. *Ne idiği belirsiz*

“*Ne idiği belirsiz*” söz öbeği “nereden geldiği, ne yaptığı, soyu sopu belli olmayan” insanlar için kullanılan bir ifadedir. İsimlerin niteliğini belirtme görevi vardır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Ondan bir hüner umma; baştan sav. Elin **ne idiği belirsiz** haydudunu senelerce evde beslemek hale elvermez; artık yetişir.*” (ÖBDS, 896)

“*Ben âdeta bu **ne idiği belirsiz** herife gittikçe ısınıyorum.*” (TS, 1758)

4.1.3.2.53. *Ne o*

“*Ne o*” söz öbeği ne olduğunu anlamak için kullanılan bir soru ifadesidir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“***Ne o**, yenge? Yoksa türküyü beğenmedin mi?*” (ÖBDS, 898)

“***Ne o?** Gecikme mi var yine?*” (ÖBDS, 898)

“*–**Ne o**, tanımadın mı? diye sordu.*” (ÖSBH2, 102)

“***Ne o**, beğenemiyor musun?*” diye sordu.” (ÖSBH4, 84)

“*–**Ne o**, rahatsız mısın? –dedi– Sararmışsın.*” (ÖSBH5, 109)

“***Ne o**, sinema oynatmaya mı özeniyorsun kaltak, dememiş mi altın diş de, düşün sen!*” (RÜ,59)

“***Ne o?** Meyhâneye geldin mi?*” (S, 482)

“***Ne o** Mustafa, sabahtan beri evirip çeviriyorsun.*” (SaSl, 92)

4.1.3.2.54. *Ne olacak*

“*Ne olacak*” ifadesi cümle içerisinde kullanımına göre farklı anlamlara gelebilir. Karşıdaki kişiye tepki göstermek, onu suçlamak ya da küçümsemek amacı ile kullanılabildiği gibi yapılan bir eylemi “büyütmeye gerek yok, önemli değil” anlamlarında da kullanılabilir. Örnekleriyle Türkçe Sözlük’te şu anlamları ile verilmiştir: “1. Hafifseme, küçümseme mânâsında itiraz ve itham yollu kullanılan bir ifade. 2. Önemi yok.” (ÖTS, 1996, 2100). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“EFRUZ –Gördüm **ne olacak?**” (GKVY, 112)

“Mesuliyetsiz adam, **ne olacak!**” (ÖTS, 2100)

4.1.3.2.55. **Ne oluyor**

“*Ne oluyor*” söz öbeği farklı cümlelerde farklı anlamlara gelebilen bir söz öbeğidir. Gerçek soru ifadesi olarak kullanılabildiği gibi bir durumun ya da eylemin gereksiz olduğunu anlatmak veya bir işe karışılmasından hoşnut olmadığı ifade etmek amacı ile kullanılabilmektedir. Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde “1. Ne gereği var 2. O ne karışıyor” anlamları ile açıklanmıştır (ÖBDS, 2010, s.898). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Hadi bunlar görgüsü kıt, öğrenimi kıt kimseler diyelim. Ya o kaymakama **ne oluyor?***” (ÖBDS, 898)

“*Kendisine **ne oluyor** uyumuyorsak.?*” (SaSı, 47)

4.1.3.2.56. **Ne olur**

“*Ne olur*” söz öbeği genellikle ricada bulunmak amacı ile kullanılan bir ifadedir. Örnekleriyle Türkçe Sözlük’te “Birisinden bir şey isterken ‘lütfen’ mânâsında yalvarma, yakarma ifade etmek üzere kullanılır.” şeklinde açıklanmıştır (ÖTS, 1996, 2100). Bu söz öbeğini oluşturan *ol-* fiili farklı kiplerle ve farklı şahıs ekleri ile çekimlenebilmektedir: “ne ola, ne olursun, ne olursunuz.” gibi. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*beni koyup gitme ne olursun*
ne olursun” (BSM, 44)

“*Kızma **ne olur** ben gecikmek istemedim.*” (FHDBŞ, 104)

“***N’olur** beni sevse sevse **n’olur***” (FHDBŞ, 1284)

“*Kargalar, **ne olur** anneme söylemeyin!*” (OVBS, 36)

“*–Acık daha **ne olur?***” (S, 141)

“***Ne olur** bir kişi olsun görebilsem zinde!*” (S, 356)

“***ne olur** kim olduğunu bilsem pia’nın*” (SB, 57)

“Efendiler, **ne olur**, ben fakîrim işte...’ Sükût;
Efendiler, acıyın...’” (TFBŞ, 307)

4.1.3.2.57. **Ne ola**

“*Ne ola*” söz öbeğinde “*ne*” sözcüğü gerçek soru ifadesinin yanında ifadeye olumsuzluk katarak “bir şey olmaz” anlamı verebilmektedir. Söz öbeği genel olarak “bundan sonraki süreçte artık olanların umursanmadığını” bildirir. “Ne olur, ne çıkar, şaşılır mı?” gibi soru anlamları taşıyan öbek, bazı cümlelerde “keşke” anlamı da taşımaktadır. Daha çok Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde örneğine rastlanmıştır. Bazı örneklerde *ol-* fiilinin farklı kip ve şahıs ekleri ile çekimlendiği görülmüştür. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Bâkî-sıfat ne bülbül-i rengîn-edâ gele*
Ne ola tal’atun gibi ferhunde gülsitân” (BD, 5)

“**Ne ola** bir kişi virseyidi nişân
Ki bir kızdur atası adı fülân” (SN, 57)

“**N’ola** bâğ-ı cihânda hiç gül ü reyhâna bakmazsa
N’olacak bakalım hırpalayan bu kale de olmasa” (SS, 62)

“Ecel irse **nola** Çalap emridir” (TarS, 2897)

4.1.3.2.58. **Ne olursa olsun**

“*Ne olursa olsun*” ifadesi gerçekleştirilecek eylem için tüm şartları göze almayı ifade eden bir söz öbeğidir. Türkçe Sözlük’te anlamı “bütün şartlarda, her durumda anlamlarını kapsayan bir söz” olarak verilmiştir (TS, 2019, s.1758). Bu ifade aynı anlamda “ne olsa” şeklinde de kullanılmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Yedikleri sopanın sayısı **ne olursa olsun** yürüyüşlerini değiştirmezler.” (A, 30)

“**Ne olursan ol**, kadın; şeytan, canavar, baykuş.” (OBY, 51)

“**Ne olursa olsun**, bu gece, bunlarda kalacaktı.” (ÖSBH1, 77)

“Gözünün önünden beyaz pantolonlar **-ne olursa olsun**, beyaz olsun da-, beyaz bulutlar, beyaz çamaşırlar, pamuk yığınları, bir sürü beyazlıklar uçuşuyordu.” (SaSı, 96)

4.1.3.2.59. *Ne olur ne olmaz*

“*Ne olur ne olmaz*” söz öbeği “*ne...ne*” bağlacı ile kurulmuş bir kalıp ifadedir. Daha çok temkinli olma önerisi belirtmek için kullanılır. “Gerçekleşebilecek tüm ihtimali düşünmek gerekir.” anlamı taşır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Fakat hemen hemen herkes, **ne olur ne olmaz** diye çadırda kalmasını tavsiye ediyordu.*” (BŞ, 62)

“*Efe inanmadı:*

*Ama **ne olur ne olmaz** yine meydana çıkmıyordum.*” (ÖSBH5, 74)

“*Bir ara **ne olur ne olmaz** deyip frenleri, fren balatalarını gözden geçirdik.*” (TS, 1763)

4.1.3.2.60. *Ne de olsa*

“*Ne de olsa*” söz öbeği genellikle cümlelerin başına getirilerek bir durumun olumlu ve olumsuz yönlerini birbirine bağlar. Cümleye “böyle olmakla birlikte” veya “kusurları olsa da” anlamı katmaktadır. Bahsedilen durum ya da kişinin eksiklerine rağmen kabul edilmesi durumunu ifade eden bir söz öbeğidir. Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinin bazılarında “*ne olsa*” şeklinde *dE* bağlacı olmadan kullanılmıştır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Fakat **ne de olsa** bu ölüm döşegine yatmış bir baba idi.*” (A, 7)

“***Ne de olsa** kalbin acır*” (SB, 85)

“***Ne de olsa** bizden tecrübelidir.*” (TS, 1757)

4.1.3.2.61. *Ne kadar olsa*

“*Ne kadar olsa*” söz öbeği “*ne de olsa*” ile hemen hemen aynı anlamı taşıyan bir ifadedir. “Sonuçta, ne de olsa.” anlamlarını karşılar. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Vadide onu seccadesinin üzerine kurularak uyuyor buldu. Vadide kahkalarıyla, telaşla seccadesinin üzerinde toparlandı: Ah, hanımım ayıplama, diyordu. Yorulmuşum da... Ee **ne kadar olsa** ihtiyarlık!*” (ÖBDS, 896)

4.1.3.2.62. *Nasıl olsa*

“*Nasıl olsa*” söz öbeği “her durumda, her koşulda, sonunda” anlamları taşıyarak bahsedilen eylemin yakın ya da uzak bir zamanda gerçekleşeceğini bildiren bir ifadedir. Kalıp ifadenin “*nasılsa*” şeklindeki kullanımı da aynı anlamı taşımaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Ben ***nasıl olsa*** onları mesut edebilirim.” (A, 42)

“***Nasıl olsa*** yakında buradan kurtulacağız.” (A, 48)

“Yaşanmaz ömrü billâh sade suya bir aş

“***Nasıl olsa*** biz öldük bâri şahım sen yaşa!” (ÖBDS, 891)

“Ödeyecek sensin ***nasıl olsa***.” (RÜ, 59)

4.1.3.2.63. *Nasıl olur*

“*Nasıl olur*” söz öbeği karşılaşılan durum karşısında hayret bildiren bir ifadedir. “Olamaz” anlamında kullanılan ifade genellikle beklenmedik durumlar karşısında söylenen bir sözdür. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“VİCDANİ –***Nasıl olur*** efendim. Bayrak boy ayacaksınız demişler...” (GKVY, 88)

“Sizi birden tanıyamadım. Yoksa Fıtnat hanımın küçük kızı... Ama ***nasıl olur!*** O öleli yıllar var.” (ÖBDS, 892)

“Azize Hanım, meseleyi (daha küçük bir eve çıkma meselesini) Pertev Bey’e açınca kıyametler koptu. Pertev Bey: “***Nasıl olur?***” diyordu. Benim gelinlik üç kızım var, onların düğünlerini kümes gibi bir evde mi yapacağım?” (ÖBDS, 892)

“Tekler ve çiftler; yorumlama ve çözümlemeyle, bir sonuca varma çabalarıyla geçipgiden geceler; hiç yaşamadan ölmeler, hiç sevişmeden yorulmalar; ne hakkımız var, diye sora sora, ***nasıl olur da*** o kadar duyarsız kalabiliriz ki, diye diye duyarlıklarımızı törpüleyerek; acı çekiyorlar, acı çekiyorlar, acı çekiyoruz, onları unutabilecek edepsizlerden olsak neyse; değiliz işte, o anlamda cesur da değiliz zaten, diye diye...” (RÜ,21)

4.1.3.2.64. *Ne pahasına olursa olsun*

“Değer” anlamında kullanılan “paha” sözcüğü ile oluşturulan “*ne pahasına olursa olsun*” söz öbeği, her şeyin göze alındığını belirtmek için kullanılan bir ifadedir. Ulaşılmak istenen

durum için her şey değer olduğu ve her şeye razı olunduğu, anlamı taşır. Bu söz öbeği “*ne suretle olursa olsun*” şeklinde de kullanılabilir. Türkçe Sözlük’te çok büyük bir özveri isteyerek ve her şeyi göze alarak yapılmak üzere kullanılmış bir söz olarak açıklanmıştır (TS, 2019, s.1758). “*Ne*” sözcüğü bu ifadede sıfat görevini üstlenmiştir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Ne pahasına olursa olsun* sözünü tutacaktı.” (BŞ, 62)

“*Zihince en evvel verdiği karar her ne suretle olursa olsun Bey’i kurtarmaya çalışmaktı.*” (İ, 154)

“*BEDREDDİN Ne pahasına olursa olsun* diyebilir misiniz?” (OATO, 24)

4.1.3.2.65. *Ne yaparsa yapsın (Ya da başka fiillerle)*

“*Ne yaparsa yapsın*” söz öbeği fiile şart ekinin getirilmesi ve tekrarlı fiilin emir kipinin genellikle 3. tekil şahsı ile çekimlenmesi ile kurulmuş bir kalıp ifadedir. Fiil başka şahıslarla da çekimlenebilir: *ne yaparsan yap, ne yaparlarsa yapsınlar* gibi. Bu kalıplaşmış ifade farklı fiiller ile de oluşturulabilir: “*ne ederse etsin, ne söylerse söylesin, ne derse desin.*” gibi. Bu ifadeler “yapılan her ne olursa olsun” anlamını karşılar. Bazı cümlelerde kişinin yaptığı eylemin artık umursanmadığını; artık uğraşılmak istenmediğini ve bu durumların kabullenildiğini belirten bir tepki olarak karşılaşılr: “*Ne edersen et.*” gibi. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Ama ne yaparlarsa yapsınlar işte Sadri'nin yazısı yayınlanmıştır.*” (KK, 21)

“*Ne yaparsa yapsın, uyku bir su gibi dört yanını sarmış.*” (SaSl, 10)

“*Ne edersen et.*” (SaSl, 28)

“*ne söylerse söylesin yanoş kadar*” (BSM, 125)

“*Ne isterlerse istesinler, ödemededen çekinmem.*” (FHDBŞ, 100)

“*Kim ne dirse disün ol kâmete bu şivelere*
Hele biz utanuruz serv-i revândur dimeğe” (NBD, 208)

“*Kim ne derse desin biliyorum içim gün gibi doğuyor*” (SB, 50)

4.1.3.2.66. *Ne yapıp yapıp (Ya da başka fiillerle)*

“*Ne yapıp yapıp*” söz öbeği *yap-* fiiline *-Ip* bağ fiil ekinin getirilip tekrarlanması ile oluşturulmuş bir kalıp ifadedir. Bu söz öbeği, farklı şekilde aynı fiile geniş zaman eki getirilerek “*ne yapar yapar*” şeklinde de kullanılabilir. Aynı zamanda sadece *yap-* fiili ile değil başka fiillerle de oluşturulabilir: *ne eder eder* gibi. Kişinin ortadaki duruma mutlaka bir çözüm yolu bulacağını ifade ederek cümleye kesinlik anlamı katar. Türkçe Sözlük’te “tüm durumlarda çözüm bularak” anlamında kullanılmıştır (TS, 2019, s.1758). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“14 Temmuz gecesi **ne yapar yapar** Van Gogh’un cümbüşüne giderim.” (BS, 12)

“**VİCDANİ: Ne yapıp yapıp** sana Çin bayrağını bulacağım kardeş. Vuuu! (Motosiklete binmiş taklidi yaparak çıkar.)” (GKVY, 32)

“Getirdiler, **ne yapıp yaptılar**, bu hâle onu!” (S, 247)

“Adam **ne yapıp yapıp** hatırladı.” (SS, 15)

“**Ne yapıp yapıp** denizi görmek isterim.” (SS, 29)

“Durmuş **ne etti eyledi** de, beni o gün eve götüremedi.” (SaSt, 46)

“Seni **ne yapıp yapıp** memleketine göndereceğim.” (TS, 1758)

4.1.3.2.67. *Ne yaptığını bilmemek*

“*Ne yaptığını bilmemek*” söz öbeği kişilerin şaşkın olduğu ve aklı başında olmadığı, sağlıklı düşünemediği durumlar ve eylemler için kullanılan bir ifadedir. Türkçe Sözlük’te “Aklı başında olmadığından bilinçsizce davranmak” anlamı ile açıklanmıştır (TS, 2018, s.1758). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“**Ne yaptığımızı bilmiyor**, artık hiç Hocayı dinlemiyor, yüzüne leblebi atıyor, minderine iğne koyuyor, pabuçlarını saklayıp onu saatlerce arattırıyor, yalvartıyorduk.” (ÖSBH1, 21)

4.1.3.2.68. *Ne istediğini bilmek*

“*Ne istediğini bilmek*” söz öbeği kişilerin kararlılığını anlatmak için kullanılan bir ifadedir. Türkçe Sözlük’te “Amacını kesin ve kararlı bir biçimde belirlemek” anlamı ile açıklanmıştır (TS, 2019, s.1758). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“Ne istediğini bilen iradeli bir kişiliği ve dışılığı vardı.” (TS, 1758)

4.1.3.2.69. Ne hâli varsa görsün

Bu söz öbeğinde “ne” sözcüğü “hâl” sözcüğünü belirterek sıfat görevi üstlenmiştir. “Ne yaparsa yapsın” söz öbeğindeki anlama yakın bir anlam ifade etmektedir. Muhattap olunan o kişi ile artık ilgilenilmediğini anlatmak ve tepki göstermek amacı ile kullanılır. Türkçe Sözlük’te “uyarıları dinlemeyen kişilere artık umursanmadığı” şeklinde açıklanmıştır (TS, 2019, s.1758). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Ey deniz! Ne demek istersin?

Ne hâlimiz varsa görürüz.” (OBY, 184)

“Delirmişsin dediler. Git ne hâlin varsa gör. Bizi saçmalalıklarına...” (ÖBDS, 896)

“Bu yaştan sonra ne desem boş ona. Karışmıyorum artık. Ne hâli varsa görsün. Zaten ben de alıp karıyı, çocukları basıp gideceğim.” (ÖBDS, 896)

4.1.3.2.70. Neye uğradığını şaşırarak

“Neye uğradığını şaşırarak” söz öbeğindeki “ne” sözcüğü zamir görevinde olup yönelme durum ekini almıştır. Bu ifade beklenmedik bir zamanda, aniden beklenmedik bir durumla karşılaşma durumunu anlatmak için kullanılır. Bu durum güzel veya kötü bir durum olabilir. Söz öbeğinin “neye uğradığını bilememek, neye uğradığını anlamamak” gibi farklı kullanımları da vardır. Türkçe Sözlük’te “Ansızın üzücü, sıkıcı, neşeli, güzel veya hoş bir durumla karşılaşmak.” şeklinde açıklanmıştır (TS, 2019, s.1758). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Büyük bir gürültüyle dış kapı açıldı. Arkasından da ıslanmış haliyle Veli ağanın oğlu Murtaza giriverdi. Güllü neye uğradığını bilemedi, şaştı.” (ÖBDS, 906)

“Martı gibi, şiirli, duygu dolu bir oyunla karşılaşınca neye uğradığını şaşırır.” (TS, 1758)

4.1.3.2.71. Elden ne gelir

Bu söz öbeği elden gelen, yapılacak bir şey olmadığını belirterek çaresizlik durumunu anlatmak için kullanılan bir ifadedir. Bu ifadede “el” sözcüğü farklı iyelik eklerini alarak kullanılabilir: elimden ne gelir, elinden ne gelir, elimizden ne gelir gibi. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“2.Teyze: Evet, **elimizden başka ne gelebilir.**” (FHDBŞ, 158)

“Ama **elinizden ne gelir** ki!” (GB, 25)

“**Ne gelir ki elimden** sizin için?” (OBY, 220)

“**Ne gelir elden?**” (SaSı, 22)

“**Ne gelir ki insanoğlunun elinden!**” (SaSı, 127)

4.1.3.2.72. **Ne yalan söyleyeyim**

Konuşma ve yazı dilinde oldukça fazla kullanılan “**ne yalan söyleyeyim**” söz öbeği durumun aslını belirtmek, açıklamak için kullanılan bir ifadedir. Genellikle cümlelerin başına getirilerek söylenmek istenen durum aktarılır. Örnekleriyle Türkçe Sözlük’te “İşin doğrusunu söylemek gerekirse” şeklinde açıklanmıştır (ÖTS, 1996, s.2101). “**Ne**” sözcüğü önündeki ismin sıfatı durumundadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“**Ne yalan söyleyeyim** biçarenin ölümüne âdeta memnun oldum...” (A, 55)

“**Ne yalan söyleyeyim**, sanki iç organlarım gıdıklanıyor gibi içim çekiliyor, midem bulanıyordu.” (GYÇ, 87)

“Fakat **ne yalan söyleyeyim?** Cumanın, pazarın gayri bir açık veya sünbülî havalı günde, Boğaziçi seyirlerinin hemen kâffesinini ve hususiyle baharda Çamlıca’yı severim.” (İ, 8)

“**Ne yalan söyleyeyim** kalbime haşyet geldi.” (S, 61)

4.1.3.2.73. **Ne işi var**

“**Ne işin var**” soru ifadesinde “**ne**” sözcüğü gerçek soru anlamını karşıladığı gibi birçok ifadede karşılaşılan olumsuzluk anlamını da taşıyabilir. İfade bazı cümlelerde “İşi yok, burada olması gereksiz, lüzumsuz.” anlamlarına gelir. “İş” sözcüğüne tüm iyelik ekleri getirilebilir: “**ne işim/işin/işimiz/işleri...**” şeklinde kullanılabilir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“**Ne işin var** senin buralarda diyor.” (AO, 94)

“**Ne işim var** benim bu dağ başında?” (OBY, 211)

“İsmail kardeş buralarda **ne işin** var?” (SaSı, 18)

4.1.3.2.74. *Ne arar*

“*Ne arar*” söz öbeği gerçek soru anlamının yanında bahsedilen şeyin bir kimsede, bir yerde bulunmadığını belirtmek için kullanılan bir ifadedir. Söz öbeğinde “*ne*” sözcüğü ifadeye olumsuzluk katmak için kullanılabilir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Bunlarda para ne gezer, **ne arar!***” (ÖBDS, 893)

“*Bilinmez **ne arar** bu üzüntü*

Ben gibi avare bir insanda

Ki bütün gün işim

Dere boyunda gezinti.” (ÖBDS, 893)

4.1.3.2.75. *Ne arıyor*

“*Ne arıyor*” söz öbeği kişiye yönelik bir soru ifadesidir. Bahsedilen yer için “kişinin orada ne işi var” anlamı katmaktadır. Farklı şahıs ekleri ile çekimlenebilir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Söyleyeceklerimize hiç kimseyi inandıramayız. Hem sonra bunlar düne ait olaylar... Dünden beri burada **ne arıyorsunuz** demezler mi?*” (ÖBDS, 893)

“*Ayol burada **ne arıyorsun?***” (ÖSBH1, 55)

“***Ne arıyorsun** bu vakit buralarda?*” (ÖSBH3, 13)

“*Görüyorum.*” dedi

“*Domuzun kızı, **ne arıyordun** burada?*” (ÖSBH4, 31)

“*Burada **ne arıyorsun?***”

“*Hiç.*” (ÖSBH4, 74)

“***Ne arıyorsunuz** bu ücra köyde, o basit kulübecikte?*” (ÖTS, 2097)

4.1.3.2.76. *Ne güne duruyor*

Bu söz öbeği genellikle “bir eylemin, bir nesnenin kullanılmasının veya bir kişinin yardımının tam sırası” anlamında kullanılan bir kalıp ifadedir. Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde insanın ya da nesnenin kendini göstermesinin, işe yaramasının tam sırası olduğunu anlatmak”

şeklinde açıklanmıştır (ÖBDS, 2010, s.895). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

*“Ablası, Hanife ablası vardı. **Ne güne duruyordu** ablası... sen uyu daha hasta martıcak. Seni bir eve götürüyorum ki heheeyheyt...” (ÖBDS, 895)*

*“Yok canım, iş ona kalsın: telefon **ne güne duruyor?**” (ÖBDS, 895)*

4.1.3.2.77. Ne günlere kaldık

“*Ne günlere kaldık*” söz öbeğinde “ne” sözcüğü “gün” sözcüğünü belirterek sıfat görevi görmüştür. Genellikle şikâyet bildiren ve bulunulan durumdan, zamandan memnun olunmadığını anlatan bir ifadedir. Bu söz öbeği Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde “zamanın olaylarından, insanların gidişinden, özellikle olgun kuşağın yakınmasını anlatır.” şeklinde açıklanmıştır (ÖBDS, 2019, s.895). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

*“Beynelmilel amele bayramı tes’id edeceklermiş, **ne günlere kaldık?**” (ÖBDS, 895)*

*“...filân yerde gizli oruç yeniymiş, **ne günlere kaldık...**” (ÖBDS, 895)*

4.1.3.2.78. Ne alıp veremiyor

“*Ne alıp veremiyor*” söz öbeği biri ile anlaşamayan başka bir kişinin durumu anlamlandırmaya çalışma ifadesi taşımaktadır. Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde “Ne istiyorsun?, Neden böyle yapıyorsun?” anlamı ile açıklanmıştır (ÖBDS, 2019, s.893). Söz öbeğinin genel olarak anlaşmazlık durumunu ifade ettiğini söylemek mümkündür. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

*“Senin doktorlarla **ne alıp veremediğin** var arkadaşım? Hem her meslekte iyiler de bulunur kötüler de...” (ÖBDS, 893)*

4.1.3.2.79. Ne âlâ

“*Ne âlâ*” söz öbeği “çok iyi” anlamında kullanılan bir ifadedir. Bazı cümlelerde başına ünlem olarak “*Oh ne âlâ*” şeklinde de kullanılır. Bu cümlelerde imâ yolu ile eleştiri belirtme anlamı vardır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

*“Er kişi niyetine saf saf namaz... **Ne âlâ!***

Böyledir de ölüme kimse inanmaz hâlâ!

Ne tabutu taşıyan, nede toprağı kazan...” (Ç, 116)

*“Döndü der: Beyler Beyrek bizden kız almıştır, güveyimizdir, amma Kazanın inançlısıdır, gelsin bizi Kazan ile barıştırsın diyelim getirelim, bize itaatkâr olursa **ne âlâ**, olmazsa ben sakalını tutayım siz kılıç üşüşürün parçalayın, aradan Beyreğı kaldıralım, ondan sonra Kazan ileişimiz hayır ola dedi.” (DKK, 234)*

*“Helâların suları üst kata kadar kendi kendine çıkıyormuş. Ah, bizim evde de böyle olsa **ne âlâ!**” (ÖBDS, 893)*

*“Genç beyzadeyle onun hocası hem de arkadaşı Hafız Nuri geceleri bir nöbet tavla veya satranç oynayabilirlerse **ne âlâ!**” (ÖBDS, 893)*

4.1.3.2.80. Ne âlâ memleket

“Ne âlâ memleket” söz öbeğı ortamı veya durumu eleştirmek ve alaya almak amacı ile kullanılan bir ifadedir. Bu söz öbeğı Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde iki anlam ile yer almaktadır: “1. Haksızlıkların, yersiz işlerin hoş görüldüğü ortam. 2. Ne güzel, diyecek yok anlamında alay yollu söylenen söz.” (ÖBDS, 2010, s.893). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

*“Keyif için hırsızlık yapmaz ya insan! Ooo maşallah! **Ne âlâ memleket.**” (ÖBDS, 893)*

4.1.3.2.81. Ne akla hizmet ediyor

“Ne akla hizmet ediyor” söz öbeğı yaptığı eylemleri eleştirilen kişiler için kullanılan bir ifadedir. Bu söz öbeğı Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde “Bir işi hangi nedenle yaptığı bir türlü anlaşılamayan kimseler için söylenen söz.” olarak açıklanmıştır (ÖBDS, 2010, s.893). Sadece “ne akla hizmet” şeklinde veya başka fiillerle de kullanılmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

*“Bu kadın da **ne akla hizmet** takılıp gelmiş arkasına, tutulmuştur.” (ÖBDS, 893)*

4.1.3.2.82. Ne oldum delisi olmak

Bu söz öbeğı genellikle maddi durumu değişince sonradan davranışlarında değişiklik olan insanlar için kullanılan bir ifadedir. Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde “sonradan görüp şımarmak” şeklinde açıklanmıştır (ÖBDS, 2010, s.897). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“Başarısını büyüten kumandan **ne oldum delisi olur...**” (ÖBDS, 897)

4.1.3.2.83. Ne+eyle (Ya da diğer yardımcı fiillerle)

“Ne” sözcüğünün eyle- yardımcı fiili ile birleşerek oluşturduğu “neyle-” birleşik sözcüğünde “ne” sözcüğü eyleme olumsuzluk anlamı katarak “yapılacak bir şey yok, elden bir şey gelmez” anlamlarını vermiştir. Sözcük, yardımcı fiil ile birleşirken ses düşmesi olmuştur. Eyle- fiilinin yanında et- fiili ile de aynı anlamı taşıyan kalıp bir ifade oluşturulmaktadır: ne+et. Bunun dışında Türkiye Türkçesinde örneği çok sık görülmeyen kıl- fiili ile de aynı anlamı taşıyan söz öbeği oluşturulmuştur: ne+kıl-. Bu söz öbekleri farklı dönemlerde o dönemin ses özelliklerine göre kullanılmıştır: *niderven*, *n'idevüz*, *ni'dem*, *nederik*, *nedelüm* gibi. Aşağıda “ne+eyle-, ne+et- ve ne+kıl-” söz gruplarının kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“**Neylersin** ki bir kere olan oldu.” (BSMu, 77)

“**neyleyip** nitsinler düşman daha çoktu” (D, 23)

“biz duvarız **neyleyelim** gözlerimiz ağlamayı bilmez” (D, 89)

“Âşıka gerekmez ârı **neylesin**” (DBH, 122)

“**Neylersin** ölüm herkesin başında
Uyudun uyanamadın olacak.” (OBY, 228)

“Nerden çattım böylesi bir güzele
N'etsem, n'eylesem o kız geçmez ele” (OBY, 244)

“**Netsin** İsmail?” (SaSı, 20)

“demir âsâ demir çarık dedim **neyleyim!**” (SB, 9)

“Ya ben **neyleyim neyleyim neyleyim**” (SB, 132)

“Yeni tarh içre köhneler **neyler**
Bağ-ı nevde kuru şecer **neyler**” (TarS, 2851)

“**Neylersevüz** eyledik.” (TarS, 2851)

“Küllî âlem başın eğüp **neyleyesin** bilmeye
Kim ırakta kim yakında kim muazzep kim musâb” (TarS, 2851)

“O gitti ben kalabilsem de **n’eyleyim** mes’ûd?” (TFBŞ, 212)

“**Nedelüm**, çün cihânuñ işi budur?

o derde oğradı Dâvud, Süleymân.” (Çn, 8)

“Düşman girmiş vatana dört yönden kılıcım,

Söyle, **netmeli**, söyle?” (FHDBŞ, 603)

“Ya anam, o zaman **nederik**?” (SaSı, 40)

“-Çekmek kolay, ölmek müşkil!

Netmişim sana karşı...” (SaSı, 68)

“**Nideyim** bu mezarda babam yok yalnız anam var” (SB, 116)

“Zihî kudret issi **nider** koldaşı

Zihî hikmet issi **nider** yoldaşı” (SN, 18)

“Sordu kim: **Nittüñüz**? Eyittiler: Nesne başaramaduk.” (TarS, 2893)

“Deli gönlüm **nideyin** çatre yokuslanmağa hiç

Gözüm ağara meğer çoktan ağardı sakalım” (TarS, 2895)

“Dedi **nicidem** hane yıkılmağa yöneldi.” (TarS, 2877)

“Hasret ile dirHüseyn ile Hasen

N’idevüz biz iy dede gitdünçü sen” (VN, 334)

“Düşü bunuñ toğru gelse **n’èdevüz**

Eytdiler gelüñ buni öldürevüz” (YZ, 20)

“Eyle kim gördi-y-idi eytdi düşün

Eytdiler **n’ètmek** gerek bunuñ işin” (YZ, 20)

“Uşşı geldi başına diñle **n’èder**

Yūsuf’uñtutar elin alur gider” (YZ, 31)

“Yâ İlâhî bilmezüz **ne kılavuz**

Niceye dek bu oda ya kılavuz” (VN, 336)

“...Kız uyandı, şahzade selâm verdi, cevap işitti: Kimsin, bunda **nistersiñ** dedi. Şahzade eyitti: Kısra diraz...” (TarS, 2879)

4.1.3.2.84. Ne+fiil yapısında kullanımlar

“Ne” sözcüğü kendisinden sonra gelen bağlandığı fiile olumsuzluk anlamı katabilir. “Ne yapsın annesi? Dünyada güvendiği yok?” örneğinde sözcük cümleye “yapacak bir şey yok” anlamı katmıştır. Sözcük bu şekilde birçok fiil ile kullanılabilmektedir: “*yap-*, *bil-*, *anla-*, *de-*, *iste-*” vb. Bu kullanımlarda sözcük fiile soru yöneltirken olumsuzunu bildirmeye yöneliktir. Aşağıda sözcüğün fiile olumsuzluk anlamı kattığı farklı örnekler verilmiştir:

“Babası Mihrali koymuş adını **ne yapsın.**” (BS, 32)

“**N’apalım** akşamdır.” (BS, 172)

“**VİCDANİ**: ... Sağlık olsun **ne yapalım?**” (GKVY,65)

“Ben nasihatı **ne yapayım?** Bana para lazım efendim.” (ÖSBH4, 11)

“Sonra... **Ne yapalım?** Zengin değilim!” diye güldüm. (ÖSBH5, 127)

“Bunlar da tren yolları, **ne yapalım** yani?” (RÜ, 9)

“**Ne yapsın** annesi? Dünyada bir güvendiği yok!” (S, 35)

“**-Ne bileyim** ona sor!” (İ, 49)

“Biz **ne bilelim!** Dinsizin, imansızın biriymiş.” (ÖSBH4, 50)

“**Ne bileyim** ben ülen...” diye sırtırdı. (ÖSBH4, 68)

“Eger sen bu aradan uş gidesin

Ne bilem ğaripliğda kim nidesin” (SN, 70)

“**Ne anlardım** muhabbetten bekâdan âh ben sensiz?” (TFBŞ, 235)

“Gülmüş... **Ne anlarım**, gülüşünden çiçeklerin?” (TFBŞ, 134)

“Sizden **ne saklayım**, bilâkis sîmasını da beğendim, tabiatını da...” (İ, 107)

“Vazgeçmiş olaydı aramaktan, **ne bulurdu?**” (S, 59)

“Yine döner yalvarur ol birine
Ol dahı urur **ne beñzer** birine” (YZ, 22)

“Nasihat **ne diyeyin** gayrı bundan
Kulum diyümeye kullıkunudan” (RN, 150)

4.1.3.2. 85. **Ne+fiil/isim+sA yapısında kullanımlar**

“Ne” sözcüğünün şart eki almış bir fiile ya da ek fiil almış ad soylu bir sözcüğe getirilmesi ile oluşan söz öbeği cümleye bahsedilen şeyler her ne ise onların hepsi anlamı katmaktadır. “Ne isterse yapar.” cümlesinde kişinin “istediği şey ne ise” yapabileceği belirtilmek istenmiştir. “Kalan ne varsa” denildiğinde kalan ne ise onların tamamı ifade edilmektedir. Sözcüğün bu yapıdaki kullanımları sık sık karşılaşılmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Eskiyen **nesi varsa** onundu, aldı yürüdü, gene de...” (BS, 248)

“Geride **ne varsa**, bırak utansın!” (Ç, 413)

“**Ne varsa** almışım, özgürlük, kurtuluş, bağımsızlık,
Veremem ki
Dağlardan ötürü.” (FHDBŞ, 593)

“Yelken, vapur **ne varsa** kaçışmış limanlara,
Yalnız onundu koskoca meydan ve manzara!” (KGK, 8)

“Bir seneye yakın bir zaman öylesine çalıştım iyi bir memur iyi bir insan olmak için **ne lazımsa** yaptım.” (A, 36)

“Bir şey yapıp üzerine **ne istersen** yaz.” (ÖSBH5, 71)

“**Ne varsa** ulvî, **ne varsa** tâze, senin cemâlinle rûşenâdır.” (TFBŞ, 115)

“**Ne isterse** yapar.” (TS, 1757)

“Dile benden **ne dilerse** garibim” (BS, 669)

“Yūsuf eydür tıtmazam hergiz sözüñ
Ne dilerseñ eyle baña kend’ özüñ” (YZ, 58)

“**Ne gelirse** söylerdi ağzına” (SS, 91)

“Herkes **ne söylerse** bana söylesin” (DBH, 122)

“Dişimi sıktım. **Ne emrettilerse** yaptım.” (ÖSBH2, 106)

4.1.3.2.86. Her ne+fiil+sA yapısında kullanımlar

“Her ne+fiil+sA” yapısındaki kullanımlar bu eylem ile gerçekleşecek durumlar her ne ise onları ifade etmek için kullanılmaktadır. Cümleye “ne olursa olsun” şeklinde kesinlik katmaktadır. Örneğin; “Her ne isterseniz” ifadesi, “istediğiniz şey ne olursa” anlamında kabul durumunu anlatmaktadır. Bu yapı farklı fiiller ile oluşturulabilmektedir. Aşağıda bu şekilde kurulmuş söz öbeklerinin örnekleri verilmiştir:

“**Her ne isterseniz...**” ilâve etti ki –son sözünü her kelimesi kâffe-i havasının tazyiki altından çıkar gibi– gayet ağır bir tarzda söylemekle müsamahakârlığı ne raddelere kadar götüreceğini Bey’e ifhâm etmek istedi.” (İ, 40)

“Bularuñ birliğe ikrârı yokdur

Bulara **her ne olsa ârı** yokdur” (RN, 168)

“**Her ne ki buyursa** kabul ederlerdi.” (DKK, 1)

“Hak bilürçün **her ne işlerse** kişi

Hakk'a lâyük işlemek yeğdür işi” (VN, 322)

“**Her ne dilerse** kâdirdür ol kıılır

Qulları **her ne kıılursa** ol bilür” (YZ, 45)

4.1.3.3. Sözcüğün Atasözleri İçinde Kullanımı

Atasözleri geçmişten günümüze uzanan süreçte nesilden nesile, dilden dile aktararak gelen zamanla toplum tarafından benimsenmiş, söyleyeni belli olmayan kalıp ifadelerdir. Bu sözler uzun deneyimler sonucu ortaya çıkmıştır. Kişilere ders vermek, yol göstermek amacı taşır. Atasözleri sadece dil özelliklerini değil toplumun düşünce, kültür, inanç, alışkanlık gibi birçok yönünü gösteren yansıtan söz varlıklarıdır. Bu yansıtma sebebi ile sadece dil hazinesi açısından değil sosyolojik olarak da büyük önem arz etmektedirler. Bu nedenle atasözlerini bilmek bir toplumun kültürünü ve değer yargılarını anlamak bakımından oldukça önemlidir.

Türkçe deyim ve atasözleri bakımından oldukça zengin bir dildir. Atasözlerinin çeşitliliği bir dilin anlatım gücünü gösteren önemli unsurlardandır.

“Ne” sözcüğünün kullanım zenginliğini atasözleri içinde de görmek mümkündür. Sözcüğün kök hâlinde, ekler alarak ya da bahsedilen kalıp kullanımları ile oluşturulmuş birçok atasözü bulunmaktadır. Bu atasözleri kuruluş şekilleri ve taşıdıkları anlamları ile verilmiştir:

4.1.3.3.1. “Ne...ne” Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

“*Ne ağ gerek ne kara, sıtara gerek sıtara*” atasözünün birinci öbeği “ne...ne” bağlacının sözcükleri bağlama görevi ile oluşmuştur. “Ne” sözcüğünün geçtiği birçok atasözünde bu yapıdaki kullanım görülmektedir. “Sıtara” sözcüğü ağızlarda “kıymet, şans” anlamında kullanılan bir sözcüktür. Bu atasözü insanın işlerinin yolunda gitmesi için şansın gerektiğini vurgulayan bir sözdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Şanslı insanın başka şeye ihtiyacı olmaz.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 717).

“*Ne ağdayı çeker, ne helvadan geçer*” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu öbekte iki durum karşılaştırılır fakat ikisi arasında tercih yapılamadığı belirtilir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Yapacağı işe bir türlü karar veremeyen, iki durumdan hangisini tercih edeceğini bilmeyen kişileri anlatmak için kullanılan söz.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 717).

“*Ne alandanım ne bir akçe katandan*” atasözü, “ne...ne” bağlacı ile oluşmuştur. Ortadaki nesnenin isteyeniy veya alıcısı olmadığını anlatan bir atasözüdür. Bu atasözü “*ne alandanım ne satandan, ne bir akçe katandan*” şeklinden üç öge ile de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Ben bu malın taliplisi değilim.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 718).

“*Ne Ali ne Veli ne Kâzım; herkese bir ev lazım*” atasözünde, “ne...ne” bağlacı üç ögeyi sıralamıştır. Bu atasözü, maddi özgürlüğün önemini vurgulayan bir söz öbeğidir. Kişilerin tavsiyelerini dinlemenin boş olduğunu önemli olanın kendine ait bir ev sahibi olmak olduğunu ifade eder. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “insanların öğüdü, iyiliği ve tavsiyelerinin geçerliliği olmadığı, en doğrusu insan kendine ait bir evinin olması için çabalaması” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 718).

“*Ne at var ne meydan*” atasözü, “ne...ne” bağlacının eş görevli sözcükleri bağlaması ile oluşmuştur. İstenilen şeylerin hiçbirinin olmadığını anlatan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Bulunması gereken şeylerin hiçbirinin bulunmadığını vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 718).

“Ne at yüke yanaşır ne yük ata” atasözü, “ne...ne” bağlacı ile oluşmuştur. Temkinli davranarak maddi yatırım işlerinden uzak durulduğunu anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Sermayesi olan bir kimsenin yapacağı kârlı iş olsa bile eğer atılımcı değilse o işi yapması mümkün değildir.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 718).

“Ne bana bir ne komşuma iki” atasözü, “ne...ne” bağlacı ile oluşmuştur. Bu atasözü kişinin hakkını savunması gerektiğini anlatan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsan hakkından vazgeçmemeli, hakkından fazlasını da istememeli.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 718).

“Ne baş belli ne ayak” atasözü, “ne...ne” bağlacının sözcükleri bağlaması ile oluşmuştur. Kişiler arasındaki hiyerarşi durumunun belirsizliğini anlatmak için kullanılan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Bir iş yerinde bir toplumda kimin yetkili, kimin yetkisiz olduğunun belli olmadığını belirtmek için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 718).

“Ne başını ağrıt ne mendil bağla” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. İnsanın temkinli davranarak boyundan büyük işlere kalkışmaması gerektiğini tavsiye eden bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsan sonu iyi gelmeyecek işlere girişmemeli ki sonra çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmasın.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 718).

“Ne benden selam ne senden kelim” atasözü, “ne...ne” bağlacı ile oluşmuştur. İletişimleri ve arkadaşlıkları bitmiş kişiler için kullanılan bir söz öbeğidir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Birbirinden tamamen kopmuş, birbiriyle alacak vereceği olmayan kişileri anlatmak için kullanılan söz” olarak açıklanmıştır (TTA, 2009, 718).

“Ne bilirim ne gördüm, deveyi yeden ölsün” atasözünün birinci öbeği “ne...ne” bağlacı ile oluşmuştur. Bağlama grubu şeklinde olan atasözü, bilgi sahibi olduğu durumlar için bile sessizliğini koruyup yorum yapmayan, temkinli davranan insanları anlatmak için kullanılır. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsanın başının derde gireceği durumlarda, bildiklerini ve gördüklerini söylemesinden söylememesi daha iyidir.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 718).

“Ne buldum sevinirim ne kaybettim yerinirim” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Zamanın ne getireceğinin belli olmadığını şu an elimizde olanlar veya olmayanlar için sevinip üzülmeyin gereksiz olduğunu ifade eden bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsan sahip olduklarına sevinmemeli, kaybettiklerine de üzülmeymeli. Çünkü kimin ne olacağı belli olmaz” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne çaldın yüzüme ne çalayım yüzüne” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Karşılık beklenen durumlar için kullanılan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İyilik karşılıklıdır. İyilik yapan insana iyilik yapılır. İyilik yapmayan birine iyilik yapmamak gerekir.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne dağda bağım var ne tilki ile kavgam var” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. İlgisizlik bildiren, kişinin bahsedilen durumlarla bir bağının olmadığını, onları umursamadığını anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Benim bu işlerle hiçbir ilgim yok anlamında kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne darı ekerim ne serçeden şikâyet ederim” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, uygun olmayan işlere ve durumlara karşı kayıtsız ve tepkisiz kalmak gerektiğini vurgulayan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Bir işin yapılmasının uygun olmadığını vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne değirmende yat ne korkulu rüya gör” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Yapılmasının uygun olunmadığı bilinen ya da riskli olduğu düşünülen durumlar için temkinli davranarak bu durumlardan uzak durulması gerektiğini anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsan ne bilmediği ve anlamadığı işlere girmeli ne de bu işleri nasıl yapacağını tasasını çekip kendini harap etmeli.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne derin suya gir ne Hızır’ı çağır” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Uygun olmayan ve tehlike barındıran işlerden uzak durulması gerektiğini ifade eden bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “tehlikeli işlere girmeyip kimseden yardım istemek zorunda kalmamak” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne dilenecek hâli var ne zekât verecek malı var” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, düşkün ve zor durumda olan kişilerin durumunu anlatmak için kullanılan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde kendi kendine ancak yeten insanların durumunu açıklamak için kullanılan söz olarak açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne han görmüş ne hanedan ne öğüt almış anadan” atasözü, “ne...ne” bağlacının üç sıralı ögeyi bağlaması ile oluşmuş; etik kurallara hâkim olmayan ve nasihat dinlememiş kimseler için kullanılan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde bildiğini yapan cahil kişilerin durumunu anlatmak için kullanılan bir söz olarak açıklanmıştır (TTA, 2009, 720).

“Ne idik ne olduk; cümlemiz bir hendeğe dolduk” atasözünün birinci öbeği “ne...ne” bağlacı ile oluşmuştur. Bu atasözü, kişilerin olunan durumdan beklenilmeyen kötü durumlara düşebileceğini anlatan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde durumu çok iyiye kötü bir hâle gelen insanları anlatmak için kullanılan söz olarak açıklanmıştır. (TTA, 2009, 720).

“Ne getirdin bucağa ne koyarsın ocağa” atasözü, “ne...ne” bağlacının iki cümleyi bağladığı yapıdadır. Bu atasözü, içinde şart bildiren; kişinin ne verirse onu alabileceğini anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsan iyilik yaparsa karşılığını iyilik kötülük yaparsa karşılığını kötülük olarak görür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne göz belli ne baş belli” atasözü, “ne...ne” bağlacının öbekleri bağlaması ile oluşmuştur. Belirsiz durumlar için kullanılan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Bir işteki veya olaydaki belirsizlikleri, düzensizlikleri belirtmek için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 720).

“Ne düğün görmüş oynamış ne ölü görmüş ağlamış” atasözü, “ne...ne” bağlacının iki cümleyi bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, var olan yerleşmiş kültürel âdetlere kayıtsız olan, onlardan uzak durmayı tercih eden kişiler için kullanılan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde toplumun geleneklerinden ve değerlerinden bihâber kişileri açıklamak için kullanılan söz olarak açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne hâldir bu hâl, ne pekmez oldu ne bal” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının sıralı cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, beklenen güzel durumların gerçekleşmediğini anlatan ve hayal kırıklığı bildiren bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde **“Gerçekleşmesi beklenen iyi durumların hiçbirinin gerçekleşmediğini neden gerçekleşmediğine akıl erdirilemediğini vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür.”** şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 720).

“Ne kene ol em, ne kuzu ol emdir; ne de eşek ol bindir” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının sıralı cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, kişinin haksızlıklar karşısında kendisini ezdirmemesi gerektiğini anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde **“Kişi ne kendisini ezdirmeli ne de başkasını ezmeli; kendisini bu duruma konulmasına izin vermemelidir.”** şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 720).

“Ne kervan kalksın ne çan ötsün” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının sıralı cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, iki durum karşısında da bir eylemde bulunmamayı ifade eder. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde bulunulan duruma razı olmak şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 720).

“Ne kıızı verir ne dünürü küstürür” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, kişilerin isteklerini yerine getirilmesinin zor olduğu durumlarda onları kırmadan, gücendirmeden durumu anlatmayı, söylemeyi veya herkesin gönlü olacak şekilde gerçekleştirmeye çalışmayı anlatan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde kişileri kırmamaya özen gösteren insanları açıklamak için kullanılan söz olarak açıklanmıştır (TTA, 2009, 720). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

*“Kabak Hâfız kahveden içeri girince Halkçılar da Demirkıratlar da saygıda kusur etmediler. Hatta saygı, izzet, ikramda birbirleriye yarışa bile başlayıverdiler. Kurnaz imam ise iki taraftan birini tercih zorunda kalmamak için: “Şöyle daha iyi erenler.” dedi. “Siz varın keyfinize bakın! Nesine gerekti Halkçılık ya da Demirkıratlık... İkisi ortası kalmakla **ne kıızı verir ne dünürü küstürürdü.**” (ÖBDS, 897)*

“Ne kokar ne bulaşır” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının çekimli fiilleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, genellikle zararı veya yararı olmayan, etkisiz kişiler için kullanılan bir ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“–Kimdir Halkevi’nin başkanı?

–Bizim müdür. İyi, hoş adam; **ne kokar ne bulaşır**. Girgin değil. Kanıdonmuş, uyuşuk, korkağın biri.”(ÖBDS, 897)

“**Ne kör pazara varsın ne pazar körsüz kalsın**” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, olması da olmaması da sorun yaratan kişiler için kullanılan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Bazı kimselerin bir iş yerinde, bir toplumda bulunmasının fazlalık, bulunmamasının eksiklik olduğunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 721).

“**(Ondan) Ne köy olur ne kasaba**” atasözü, “ne...ne” bağlacının sözcükleri sıralaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, genellikle niteliksiz, işe yaramaz, tembel ve beceriksiz kişilerden bahsetmek için kullanılan bir ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Gözünün kuyruğuyla şöyle bir baktı. Hiçbir şeye benzetemedi beni. Yalnız şunu anlamıştı. Benim gibi yarım bir adamdan **ne köy olurdu, ne kasaba**.”(ÖBDS, 897)

“**Senin bu oğlundan ne köy olur ne kasaba**.”(ÖBDS, 897)

“**Ne mal iledir ne sal iledir, beyim ululuk (büyüklük) kemal iledir**” atasözü, sıralı cümlelerden oluşmuştur. Bu söz, insanı büyük yapan meziyetin maddi güç değil; bilgi ve eğitim olduğunu vurgulayan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsan mal mülk sahibi olmakla büyük insan olamaz. İnsanın büyük olmasını sağlayan şey, bilgi ve erdem bakımından olgunluktur.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 721).

“**Ne od var ne ocak**” atasözü, “ne...ne” atasözünün eş görevli sözcükleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü varlıksız olma, fakirlik ve perişanlık durumlarını anlatır.

“**Ne okudu hoca oldu ne de zengin kıza koca oldu**” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuş bir atasözüdür. Bu atasözü, hayatı boyunca bir çaba sarf edip işe yarar eylemler yapmayan kişiler için kullanılan bir sözdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde hayatı boyunca yararlı bir iş yapmamış kişileri açıklamak için kullanılan söz olarak açıklanmıştır (TTA, 2009, 721).

“**Ne oldum deme (dememeli) ne olacağım de (demeli)**” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuş bir atasözüdür. Bu atasözü, halk arasında sıklıkla kullanılır. Kişilerin şu anki durumlarına güvenmemeleri, gelecekte başka kötü durumlarla karşılaşabileceklerini vurgular. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsan içinde bulunduğu parlak durumun sürüp gideceğini sanarak gelecek için önlem almaktan

vazgeçmemeli; gelecekte kötü bir duruma düşeceğini hatırdan çıkarmamalı.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 721).

“Ne sakala minnet ne bıyığa” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının sözcükleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, insanların kimseye minnet etmemesini vurgulayan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde işini kendi yapan ve kimseye boyun eğmeyen insanları açıklamak için kullanılan söz olarak açıklanmıştır (TTA, 2009, s.721). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Bir kâğıt mı vercek, telefon mu edecek, ne yapacaksa yapsın. Ne sakala minnet ne bıyığa geçinip dururuz.” (ÖBDS, 899)

“–Peki ben şimdi ne yapayım kaymakam bey.?”

–Sen şimdi muhtarlıktan istifa et ve propagandaya başla. Ben elimden geldiğince sana yardımcı olacağım, seçim günü ayrıca bildirilecektir.

MemişKahya kaymakamlıktan ayrıldıktan sonra yüksek sesle: “Ne sakala minnet, ne bıyığa!” dedi.” (ÖBDS, 899)

“Ne sarımsak yedim ne ağzım kokar” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, bulunulan durumdan uzak durmayı, ilgisiz kalmayı ifade eden bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsanın söz konusu edilen bir işle ilgisinin olmadığını vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.721).

“Ne selam ne sabah” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının sözcükleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü; kişiler arasındaki ilişkinin, arkadaşlığın bitmesi durumunda kullanılan bir söz öbeğidir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Cevat Fehmi ile küs olduğumu bilirsiniz, onunla da konuşmam. Mahmut nihayet bana büsbütün darıldı. Ne selam ne sabah... Beni saymazsanız dört kişilik İdare Heyeti’nden slam verip konuşabileceğim bir, müdür Basri Dedeoğlu var.” (ÖBDS, 899)

“Ne sen sor ne ben söyleyeyim” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, anlatılması zor olan, anlatılmak istenmeyen durumlar için kullanılan bir ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“İyi amma sizinkilerin onlarla araları iyi değildir, nasıl oluyor da sen şimdi onları methediyorsun?

–Onu **ne sen sor ne ben söyleyeyim!**” (ÖBDS, 899)

“**Ne serin ne derin**” atasözü, “ne...ne” bağlacının sözcükleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, kişiler ile ilişkilerin çok soğuk ya da çok samimi olmaması gerektiğini, kıvamında olması gerektiğini anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Herhangi bir kimseyle ne çok samimi olunduğunu, ne düşman olunduğunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.721).

“**Ne sihirdir ne keramet, el çabukluğu marifet**” atasözünün birinci öbeği “ne...ne” bağlacı ile oluşmuştur. Bu atasözü, diğer insanların nasıl olduğunu anlamadığı şaşırıldığı el becerisi çok iyi olan kişileri nitелеmek için kullanılan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “El becerisi çok iyi gelişmiş, bunun sayesinde insanların kestiremediği birtakım oyunlar yapan kimselerin bu becerilerini vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.721). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Dişçiliği Acemyan Bey’den öğrenmişti. Besmeleyi çeker, davyeyi dayar, **ne sihirdir ne keramet el çabukluğu marifet** bir solukta çürük dişi adamın avucunun içine teslim ederdi.*” (ÖBDS, 899)

“**Ne Şam’ın şekeri ne Arap’ın yüzü**” atasözü, “ne...ne” bağlacının sözcükleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, karşılaşılacak istenmeyen kişiler için kullanılan bir söz öbeğidir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Hani babam Tayfun Ayşe’ye ders versin deyince sen öyle dedin ya: **Ne Şam’ın şekeri ne Arap’ın yüzü**...*” (ÖBDS, 899)

“**Ne Şam’ın şekeri ne Arap’ın yüzü**...Ne o altınları isterim, ne de kızı...öyle lirayla, malla, menalle yutulacak şey değil.” (ÖBDS, 899)

“**Ne şeytani gör ne salâvat getir**” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, kişinin gücünün yetmediği işe kalkışmaması kalkışırsa da başkalarından medet ummaması gerektiğini ifade eden bir atasözüdür.

“Ne şiş yansın ne kebab” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının sözcükleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, iki tarafın da zarar görmeden, kırılmadan, gücenmeden sorunun çözülmek istendiğini anlatan bir atasözüdür. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

*“Ne var ki birini hatırlı bir bakan tutar. Başbakan ikisini de kırmaktan korkar. **Ne şiş yansın ne kebab** diye ortaya başka bir teklif atar.”*(ÖBDS, 900)

“Ne tadı var ne tuzu” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının sözcükleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, bulunulan durumdan artık keyif alınmadığını, beğenilmediğini anlatan bir atasözüdür. Birbirine bağlanan tat ve tuz sözcükleri eksiz ya da ek alarak kullanılabilirler. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

*“Hikmetinden sual olunmaz ya Tanrım, dünya evinin **ne tadı var ne tuzu**...Varın yoğun bir kuru ağaç, bir kara toprak!”*(ÖBDS, 900)

*“Ve lâkin mart girince d euskumrunun yanına yanaşılmaz. Bir deri bir kemik **ne tat var ne tuz**. Çiroz olmuş gitmiş.”*(ÖBDS, 900)

“Ne tarlam var ne kargadan davam” atasözü, **“ne...ne”** bağlacı ile oluşmuştur. Bu atasözü, kişinin etraftaki durumlara karşı ilgisiz kaldığını anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsanın olup bitenlerle hiçbir ilgisinin olmadığını vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.721).

“Ne taşkın ol asıl ne şaşkın ol basıl” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, kişinin aşırı derecede saldırgan olmaması gerekirken, aynı zamanda da aşırı derecede durgun olmaması gerektiğini; ortada olması gerektiğini ifade eder. Atasözünün farklı kullanımları vardır. “Taşkın” sözcüğü yerine “sert” sözcüğü de kullanılabilir. Aynı zamanda “ne yavuz ol asıl ne yavaş ol basıl” ile “ne yüksek ol asıl ne alçak ol basıl” şeklinde de kullanılmaktadır.

“Ne umarsın (umuyon) bacından, bacın ölüyor acından” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, kendisinden daha zor durumda olan kişilerden herhangi bir yardım beklenmemesi gerektiğini anlatan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Kendisi başkalarına muhtaç olan kimselerden bir şey beklememek gerektiğini vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.722).

“Ne üstünde un oldum ne altında kepek” atasözü, “ne...ne” bağlacı ile oluşmuştur. Bu atasözü, kişinin katlandığı tüm zorluklara rağmen çabasının görülmemesi ve çabalarından sonuç alınmamasını anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Her fedakârlığa katlanmakla beraber karşısındakine yaranamayan, yaptıkları boşa giden kimselerin kendi durumlarını belirtmek için kullandıkları bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.722).

“Ne üstte var ne başta” atasözü, “ne...ne” bağlacı ile oluşmuştur. Bu atasözü, maddi durumu iyi olmayan, doğru düzgün kıyafeti veya mal varlığı bulunmayan kişiler için kullanılan bir atasözüdür. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Bir aydan beridir iş arıyorum, meteliksiz...Ne üstte var ne başta.” (ÖBDS, 900)

“Çalışıyor her biri işte

Ellerine geçen ne

Geçen de gidiyor eve ekmeğe

Ne üstte var ne başta”. (ÖBDS, 900)

“Ne yârdan geçer ne serden” atasözü, “ne...ne” bağlacı ile oluşmuştur. Bu atasözü, ulaşmak, elde edilmek istenen şey için çabalanmadığını, fedakârlık yapılmadığını ama aynı zamanda ondan vazgeçilmediğini anlatan bir söz öbeğidir. Bu iki durum arasında tercih yapılmadığını eleştiren bir ifadedir. Cümledeki fiil farklı kip ve şahıs ekleri ile kullanılabilmektedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“Ne yârdan geçerim ne serden

Ne denizlerden ne gökyüzünden ama...

Bırakmıyor son gördüğüm

Bırakmıyor geçim derdi...” (ÖBDS, 900)

“Ne yer ne yedirir” atasözü, “ne...ne” bağlacının yüklemleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, kimseden beklentisi olmayan ve kimseye de yardım etmek istemeyen kişiler için kullanılan bir ifadedir.

“Ne yılana sokul ne tiryak ara” atasözü, “ne...ne” bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, insanın kendisine zarar verecek tehlikeli işlerden uzak durması gerektiğini anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsan ne tehlikeli

bir işe girişmeli ne de o tehlike sonucu uğradığı kötülükten kurtulmak için çare aramalı.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.722).

“Ne zekât verecek mal, ne zekât alacak hâl” atasözü, **“ne...ne”** bağlacı ile oluşmuştur. Bu atasözü, orta hâlli kişilerin durumunu belirtmek için kullanılır. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde kimseden yardım istemeye ihtiyaç duymayan aynı zamanda kimseye yardım edecek durumu da olmayan kişileri anlatmak için kullanılan söz olarak açıklanmıştır (TTA, 2009, s.722).

“Ne zengine borçlu ol ne de züğürtten alacaklı” atasözü, **“ne...ne”** bağlacının cümleleri bağlaması ile oluşmuştur. Bu atasözü, kimseden maddi yardım beklemenin aynı zamanda birine maddi yardımda bulunmanın da zor olduğunu anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Zenginler genellikle alacaklarına titizdirler. Bunun için zengine borçlu olmak, insana büyük sıkıntılar yaşatır. Fakir bir kimseden alacaklı olmak da hiçbir işe yaramaz; çünkü fakirden o alacağı tahsil etmek mümkün değildir.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.722).

4.1.3.3.2. “Nerede...orada” Sözcük Grubu ile Kurulan Atasözleri

“Nerde akşam orada sabah” atasözü, **“nerede...orada”** bağlama grubu ile oluşmuştur. Bu atasözü genellikle düzensiz hayatları olan kişiler için kullanılan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Düzenli bir hayatı olmayan kimselerin düzensiz yaşayışlarını vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerde çaldı orada kalı” atasözü, **“nerede...orada”** bağlama grubu ile oluşmuştur. Genellikle ağızlarda rastlanılan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde kötü insanların olduğu yerde kötülük, iyi insanların olduğu yerde iyilik; çalgının olduğu yerde de iyilik vardır şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerde işlersen orada dışlersin” atasözü, **“nerede...orada”** bağlama grubu ile oluşmuştur. Bu atasözü, insanın çalıştığı yerden maddi bir gelir elde edebileceğini belirten bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsan nerede çalışıp emek harcıyorsa geçimi için gerekli olan parayı da oradan elde eder.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerde varlık orada dirlik” atasözü, **“nerede...orada”** bağlama grubu ile oluşmuştur. Bu atasözü insanların maddi gücün olduğu yerde huzurlu olabileceklerini anlatan bir atasözüdür.

Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsan nerede çalışıp emek harcıyorsa geçimi için gerekli olan parayı da oradan elde eder.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerde yağmur orada hamur” atasözü, **“nerede...orada”** bağlama grubu ile oluşmuştur. Gerçek anlamını kaybetmemiş, yağmurun olduğu yerde toprağın verimli olacağını anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Yağmurun çok yağdığı yerde fazla ürün elde edilir; yiyecek sıkıntısı çekilmez.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerede aç, oradan kaç; nerede aş, oraya yanas” atasözü sıralı cümlelerden oluşmuştur. Bu atasözü, insanın iş olanağı sağlayabileceği yerlerde yaşaması gerektiğini anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsan açlığın, yoksulluğun kol gezdiği yerlerden uzak durmalı; karnını doyurabileceği, iş bulup çalışabileceği yerlerde bulunmayı amaç edinmelidir.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerede aş orada baş” atasözü, **“nerede...orada”** bağlama grubu ile oluşmuştur. İnsanın çalışma imkânının olduğu yerlerde bulunmayı tercih etmesinin gerekliliğini anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsan çalışıp karnını doyurabileceği yerde yaşamayı tercih etmeli.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerede birlik orada dirlik” atasözü, **“nerede...orada”** bağlama grubu ile oluşmuştur. insanların birbirine destek olması gerektiğini vurgulayan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Birlik ve beraberliğin olduğu yerde sağlık ve huzur vardır” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerede çiroz kurumaz, orada oturulmaz” atasözü, **“nerede...orada”** bağlama grubu ile oluşmuştur. Gerçek anlamını tam anlamı ile kaybetmemiş bir atasözüdür. Fazla nemli olduğu için yaşanması zor olan yerlerde çok fazla yaşanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Nemi ve rutubeti çok olan yerlerde yaşamak doğru değildir.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerede döngel orada engel” atasözü, **“nerede...orada”** bağlama grubu ile oluşmuştur. Sözünde durmayan insanlardan uzak durulması gerektiğini vurgulayan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Sözünde durmayan insanların olduğu yerde işler düzenli bir şekilde yürümez, engellenir.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerede gakkulamışsan orada kuzula” atasözü, **“nerede...orada”** bağlama grubu ile oluşmuştur. İnsanın kime faydası dokunuyorsa zor durumda da başkasına değil ona gitmesi

gerektiğini anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsan kime hizmet ediyorsa sıkıntıya düştüğünde ondan yardım beklemeli.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerede gül, orada har; nerede yâr, orada ağyar” atasözü iki söz takımının sıralanması ile oluşmuştur. Bu atasözü, güzel bir durumun içinde her zaman kötü bir durumun oluşacağı; kişinin hayatında iyi şeyler olduğunda onu kıskanan kişilerin var olacağı durumunu anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Güzelliklerin olduğu yerde çirkinlikler, iyiliklerin olduğu yerde kötülükler, sevginin olduğu yerde düşmanlıklar eksik olmaz.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerede hareket orada bereket” atasözü, “nerede...orada” söz öbeği ile oluşmuştur. Bu atasözü, çalışmanın önemini vurgulayan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsanların boş durmayıp çalıştıkları yerlerde geçim sıkıntısı olmaz; bolluk ve bereket bulunur.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerede ise para orada mürüvvet ara” atasözü, “nerede...orada” söz öbeği ile oluşmuştur. Kişinin maddi bolluğunun olduğu yerde huzur bulabileceğini anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Yiğitlik, mertlik, sevinç, cömertlik para olan yerlerde aranmalıdır.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Nerede iş oradan sıvış” atasözü, tembel insanlar için kullanılan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde tembel insanların iş olduğundaki tutumunu yermek için kullanılan bir söz olarak açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

4.1.3.3.3. Diğer Atasözleri

“Ne arar Hacı Ahmet’te kav çakmak” söz öbeği “ne arar” kalıp ifadesi ile oluşmuştur. Bu ifade genellikle ağızlarda kullanılan yöresel bir ifadedir. Bahsedilen kişide bahsedilen nesnenin olmadığını belirtmek için kullanılan bir küçümseme sözüdür. Sözlü dilde daha sık kullanılan bir ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

–“Kız erkek demeyip vuruyorlar. Üç yaralımız var bugün...”

–Siz onlardan vurmadınız mı? Yok muydu tabancanız?

–**“Ne arar Hacı Ahmet’te kav çakmak?”** (ÖBDS, 893)

“Nerede bu bolluk” atasözü, bir işi yapmanın düşünüldüğü kadar kolay olmadığını anlatan bir söz öbeğidir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

*“Şimdi hep Demokrat Parti’ye geömekşsterim ama **nerede bu bolluk**? Biz karakol karakol sürünürken evlerinde keyif çatıyorlardı.” (ÖBDS, 903)*

“–Doğru söyle, sen nedin? Kör müün ulan?

–Adamım adam!

*–Maşallah maşallah **nerede bu bolluk**?” (ÖBDS, 903)*

“Nerede bu yoğurdun bolluğu” söz öbeği **“nerede bu bolluk”** atasözü ile aynı anlamı taşır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“–Kurtlar kuşlar işe gitti siz hâlâ yatın ecdadına tükürdüğümün domuzları!...

–Hastayım babacığım...

*–Ayı oğlu ayılar, bir kişi çalışacak kırk kişi yiyecek **neredeymiş bu yoğurdun bolluğu**!” (ÖBDS, 903)*

“Nasıl gelmiş, öyle gider” atasözü, hiçbir durum karşısında fikirlerinde ve davranışlarında değişiklik olmayan kişileri anlatmak için kullanılır. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Bildiğinden ve gördüğünden taviz vermeyen, yeni gelişmelere açık olmayan kişilerin durumunu anlatmak için kullanılan söz.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 716).

“Nasıl oldu da bizim eşek tavla başı oldu” atasözü, başarı beklenmeyen kişilerin iyi bir noktaya gelmesi karşısında duyulan şakınlığı ifade etmek için kullanılır. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Kendisinden beklenmeyen bir başarı gösteren, verilen bir görevi kendisinden beklenmeyen bir şekilde yerine getiren kimseler için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 716).

“Nasıl verirsın liraları, öyle alırsın hamsileri” atasözü, sıralı cümlelerle oluşmuştur. Bu atasözü, verdiğimiz oran karşısında alabileceğimiz hizmeti anlatan, karşılık durumunu belirten bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Her şeyin bir bedeli, bir maddi karşılığı vardır; kişi sahip olmak istediği şeyin önce maddi karşılığını vermeli.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 716).

“Nasıl yaşarsak öyle ölürüz” atasözü, bir insanın yaşamını nasıl geçirdiyse öldükten sonra da o şekilde anılacağını anlatmaktadır. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İyi

yaşayıp iyi eserler ortaya koyan kimseler öldüklerinde iyilikleriyle ve eserleriyle anılır. Kötü yaşayıp kötülük yapmış kimseler de öldüklerinde kötülükleriyle söz konusu edilir.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 716).

“Nasıldır anası, öyledir danası” atasözü, çocuk ve annesinin fizik ve karakter benzerliğine dikkat çeken bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Çocukların eğitilip yetiştirilmesinde anneler çok etkili olduklarından insanın annesi nasılsa kendisi de öyle olur.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 716).

“Ne bela gelirse dilden gelir” atasözü, insanın her konu çok konuşmasının ona zarar vereceğini belirten, suskunluğun ve sakinliğin önemini vurgulayan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsanın başına en büyük problemleri açan, insanın dili yani konuşmalarıdır.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 718).

“Ne çekerse koca öküz çeker” atasözü, tüm yükü ailenin en tecrübeli kişinin üstlendiğini anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Bir ailenin yükünü en çok ailenin en yaşlı ve deneyimli bireyi çeker.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne dilerse eşine (komşuna), o gelir başına” insanın başkalarına karşı olan duygu ve dileklerinin kendisine geri döneceğini ifade eden bir atasözüdür. “Eşine” sözcüğü yerine “komşuna” sözcüğü ile de kullanılabilir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsan dostlarına ve yakınlarına ne dilekte bulunursa, kendisi de aynıyla karşılaşır.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne edersen et, insaflı elden bırakma” atasözü, sıralı cümlelerle oluşmuştur. Bu atasözü, çoğu deyim ve atasözü gibi mecaz anlam kazanmamış gerçek anlamını koruyan bir söz grubudur. Kişinin yaptığı işlerde insaflı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsan hangi işi yaparsa yapsın, hangi görevde bulunursa bulunsun adaletli davranmalıdır.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne edersen kendine, yine kendi kendine” atasözü, insanın başına gelecek her şeyin kendi davranışları ve kararları sonucu olduğunu vurgulayan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Bir insana iyilik de kötülük de kendisinden gelir. İyi bir insan da yaptıklarının karşılığını yine kendisi görür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne ekersen onu biçersin” atasözü, kişinin davranışları doğrultusunda karşılık göreceğini anlatan bir atasözüdür. İnsanın eylemlerinin sonraki dönemlerde ona döneceğini anlatan bir atasözüdür.

“Ne gelirse kula Hak’tan gelir” atasözü, Allah’a verdiği her şeye karşı kabullenme durumunu ve tevekkülü anlatan bir atasözüdür. “Ne” sözcüğünün zamir olarak kullanıldığı atasözü, Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsanın başına gelen her şey Allah’tandır.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne giderse bağdan gider bahçevanın nesi gider” atasözü, kötü giden durumlar karşısında asıl zararlı çıkanın mülk sahibi, işin kurucusu olduğunu anlatan bir atasözüdür. “Ne gider bağdan gider bağdancıdan ne gider” şeklinde de kullanılmaktadır. “Ne” sözcüğünün zamir olarak kullanıldığı atasözü, Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Bir iş yerindeki zarar, orada çalışan kimselere değil mal sahibine aittir” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 719).

“Ne günlere kaldık ey hazi hünkâr; eşek silahtar oldu katır mühürdar” atasözü, işinin ehli kişilerin iyi yerlere gelmesi gerekirken tam tersi kişilerin hak etmedikleri yerlere gelmesini anlatan bir atasözüdür. “Ne” sözcüğünün sıfat olarak kullanıldığı söz öbeği, Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Kabiliyetsiz, yeteneksiz, cahil kimselerin önemli görevler üstlendiğini vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 720).

“Ne kadar büyük olsa da şanın, sonunda bir taştır nişanın” atasözü, insanların dünyada ne kadar yüksek mevkilere gelmiş olsalar da eninde sonunda öleceklerini; insanın ölümlü bir varlık olduğunu anlatan bir atasözüdür. “Ne kadar” edat grubunun yer aldığı söz öbeği, Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “Kim olursa olsun her insan bir gün mutlaka ölecek ve ardından bir mezar taşından başka bir şey kalmayacaktır.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 720).

“Ne kadar hızlı koşsan kaderini geçemezsin” atasözü, insanın tüm isteklerine ve uğraşına rağmen her durumda her zaman kaderini yaşayacağını ve ötesinin olmayacağını anlatan bir atasözüdür. “Ne kadar” edat grubunun zarfı belirttiği atasözü, Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsan ne yaparsa yapsın kaderinde yazılı olandan fazla bir şey olmaz.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 720).

“Ne olursa bana benden olur, dilin durursa başım rahat olur” atasözü, kişinin başına gelebilecek olumsuz olayların söylediği sözlerden kaynaklanabileceğini, her yerde konuşulmaması gerektiğini, sessiz kalmanın önemini vurgulayan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri Sözlüğü’nde “İnsanın iyilik görmesinin de kötülük görmesinin de sebebi kendisidir. Ancak bir insan eğer diline sahip olur, uluorta konuşmazsa rahat etmiş olur.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, 721).

“Ne verirsən elinle o gelir (gider) seninle” atasözü, kişinin yaptığı iyiliklerin sonuçsuz kalmayacağını ve bu dünyada veya diğer dünyada karşılığını alacağını anlatan bir atasözüdür. “Ne” sözcüğünün soru zamiri olarak kullanıldığı bir söz öbeğidir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Bir insan için bu dünyada da ahirette de en kalıcı şey, kendi eli ile yaptığı iyiliklerdir.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.722).

“Neler geldi, neler geçti felekten; katır ile deve geçti elekten” atasözünde “neler” sözcüğü belgisiz anlamda çokluk, fazlalık, nicelik bildirmektedir. Bu atasözü, olmaz sanılan büyük olayların bile olup geçtiğini, o durumlara da alışıldığını anlatan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Bu dünyada insanların kabullenemeyecekleri kadar akılalmaz olayların meydana geldiğini vurgulamak üzere kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.723).

“Neler neler maydanozlu köfteler” atasözünde, “neler neler” ikilemesi cümleye birçok şey anlamında çokluk, fazlalık, nicelik katmıştır. Bu atasözü, beklenmeyen durumlar; akla gelmeyen, hayale sığmayan şeyler için kullanılan bir sözdür. Kişilerin bu durumlardan bahsederek olayları abartarak anlattığında kullandığı bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Bir konuyu, bir olayı abartarak anlatan kişilerin bu davranışını yermek amacı ile kullanılan bir söz olarak açıklanmıştır (TTA, 2009, s.723). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Diyeceğim çok yerlere, çok işlere seğirttik biz, vatan millet uğruna ve de devletimiz komutanımız uğruna...Ardından...Fırkalarımız, ille de kurtarıcılarımız uğruna...Neler canım, neler de neler maydonuzlu köfteler...” (ÖBDS, 903)

*“—Anlat kuzum Lâîfe hanım daha da ne duydun?
—A neler de neler maydanozlu köfteler...” (ÖBDS, 903)*

“Neler yedi bu diş, ne altın oldu ne gümüş” atasözü, maddiyatın getirdiği özgüvene bir eleştiri yapmak için kullanılan bir atasözüdür. Maddi gücün değil manevi değerlerin insanı insan yaptığını vurgulayan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Yedikleri insana bir şey kazandırmaz; yenen iyi şeyler insanı iyi bir insan yapmaz” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

“Neme lazım ağrımayan başıma yağlık bağlamak” atasözü, insanın her duruma müdahale etmemesi gerektiğini vurgulayan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsan gerekmediği durumlarda başına iş almamalı, başkalarının işine karışmaktan kaçınmalıdır.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724). “Neme lazım” kalıplaşmış ifadesi cümlede bahsedilen işe karışmama anlamı katmaktadır.

“Nene lazım elin altı ayaklı dört keşi” kişilerin başkalarının maddi durumları ile ilgili yorum yapmamak ve onların işlerine karışmamak gerektiğini vurgulayan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Başkalarının işine karışmamak, başkalarının malıyla ilgilenmemek gerektiğini vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.724).

Berdeleacuz, kış mevsiminin sonlarında görülen şiddetli soğuklar için kullanılan bir tabirdir. **“Nerede olsan orada ol, Berdeleacuz’da evde ol”** atasözü, bu soğukları evde geçirmek gerektiğini ifade eden gerçek anlamını kaybetmemiş bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsan nerede bulunursa bulunsun halk arasında ‘Kocakarı Soğukları’ diye adlandırılan Berdelecuz’da (eski hesap 11-17 Mart, yeni hesap 24-30 Mart) mutlaka evinde olmalı.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.725).

“Nereye gidersen kısmetin ardında gelir” atasözü, kişinin ümitsizliğe kapılmaması gerektiğini kaderinde varsa istediği şeye sahip olabileceğini belirtir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İnsan nereye giderse gitsin nasibi de kendisiyle oraya gider.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.725).

“Nereye kazık çakılsa oraya torba asar” atasözü, başkalarından çıkar sağlamak isteyen insanlar için kullanılan bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Emek vermeyen başkalarının sırtından geçinmeyi alışkanlık hâline getirmiş olan kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.725).

“*Nereye varsan okka dört yüz dirhem*” atasözü, değişmez durumları ifade eden bir atasözüdür. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “Gerçek, nerede olursa olsun gerçektir.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.725).

4.1.3.4. Sözcüğün Argo Söz Grupları İçinde Kullanımı

Dilin sınıflarından argo, aynı uğraş alanındaki bireylerin kendi alanlarında, kendi aralarında benimseyip oluşturdukları dildir. Argo sözcükler standart dildeki anlamlarından sıyrılıp yan ve mecaz anlamlar kazanarak her yerde kullanılmayan sözcüklerdir. Argo sözcükler çoğunlukla dilde var olan sözcüklere yeni ve farklı anlamlar yüklenerek oluşturulmaktadır.

“*Ne*” sözcüğü bazı argo söz öbeklerinin içinde kullanılmıştır. Çoğunlukla sıfat tamlaması şeklinde kurulan bu sözcük grupları anlamları ile aşağıda verilmiştir:

4.1.3.4.1. *Ne ayak*

“*Ne ayak*” söz öbeği durumu öğrenmek için kullanılan bir argo söz grubudur. Büyük Argo Sözlüğü’nde “Bu nasıl durum, nasıl bir dalavere?” şeklinde açıklanmıştır (BAS, 1998, s.225). Sıfat tamlaması şeklinde oluşturulmuş bir sözcük grubudur.

4.1.3.4.2. *Ne iş*

“*Ne iş*” söz öbeği kişinin içinde bulunduğu durumu, yaptıklarını sorgulamak amacı ile kullanılan bir söz öbeğidir. “*Ne ayak*” argo grubu ile anlam olarak birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Bu argo söz grubu da sıfat tamlaması şeklinde oluşturulmuştur. Aşağıda söz grubunun kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Birkaç arkadaş, ‘hop ne iş babam’ dedi.*” (BAS, 225)

“*-Ya biz, sözüm ona, merkep miyiz, Bekir, bu ne iş?*” (S, 113)

4.1.3.4.3. *Ne halt etmek*

“*Ne halt etmek*” argo deyimi, genellikle hoşlanılmayan ve uygunsuz durumların sebebini sormak amacı ile kullanılan bir ifadedir. Öfke, kızgınlık ve tepki bildirir. Aşağıda söz öbeğinin örnekleri verilmiştir:

“*GEDİKLİ –Siz dünyaya medeniyet meşalesini taşımış asil bir ulusun evlatlarısınız. Heyvan oğlu heyvanlar. Ne halt olmuşsanız bu fakir milletin dışından tırnağından arttırdığıylan olmuşsunuz...*” (GKVY, 49)

“İçmeyip de **ne halt edeceksin?**” (OVBS, 42)

“**Ne halt edeceğimi** bilemem.” (OVBT, 120)

“*Sen garip bir şair olsan söyle **ne halt edersin***” (SB, 98)

4.1.3.4.4. **Ne kumaştır biliriz**

“*Ne kumaştır biliriz*” argo söz öbeği bahsedilen kişinin işe yaramaz ve kötü bir kişi olduğunu belirtmek için kullanılır. Aşağıda söz grubunun kullanıldığı örnek cümle verilmiştir:

“–Çocukla çocuk, büyükle büyük olmasını bilir.

–Hadi canım. **Ne kumaştır biliriz**, kart zamparanın...” (ÖBDS, 897)

4.1.3.4.5. **Ne mal olduğunu bilmek**

Bu söz öbeği, bahsedilen kişinin niteliksiz ve kötü huylu biri olduğunu anlatmak ve onu eleştirmek için kullanılan bir argo ifadedir. “*Ne kumaştır biliriz*” ve “*ne çiçektir bilmek*” söz öbekleri ile yakın anlamları taşıyan bir argo söz grubudur. Aşağıda söz grubunun kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“*Ye yemeğini, hiç ağzını yorma anlatmak için. **Biliriz** biz o soysuzların **ne mal olduklarını!***” (ÖBDS, 897)

“*Anlat canım, sen ona bakma. Ben sanki onu **ne mal olduğunu bilmiyorum.***” (ÖBDS, 897)

“*Büyük hanım, bir bakışta onun ne mal olduğunu anlamıştı.*” (TS, 1758)

4.1.3.4.6. **Ne satıyorsun**

“*Ne satıyorsun*” argo söz öbeği yalan söyleyen ve sözüne güvenilmeyen kişiler için kullanılan bir ifadedir.

4.1.3.4.7. **Ne şehit oldu ne gazi pisi pisine gitti Niyazi**

Bu argo söz öbeği, sebepsiz yere zarar gören insanlar için kullanılır. Büyük Argo Sözlüğü’nde “Boşu boşuna zarar görmek. Yok yere yaralanmak, ölmek.” şeklinde açıklanmıştır (BAS, 1998, 226). Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümle verilmiştir:

“*Artık kocanız **gazi mi oldu Niyazi mi oldu** yakında anlarız.*” (BAS, 226)

4.1.3.4.8. *Ne yazar*

“*Ne yazar*” söz öbeği ne olursa olsun durumun değişmeyeceğini bildirmek için kullanılan bir argo ifadesidir. Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü’nde “Hiçbir anlamı, hiçbir etkisi olamaz.” şeklinde açıklanmıştır (ÖBDS, 2010, s.900). Aşağıda söz öbeğinin kullanım örnekleri verilmiştir:

“**Ne yazar**...Fıkara kadın yataklara düştü. Kimbilir şimdiye ölmüştür belki de...” (BAS, 226)

“Bunun derecesi farklıymış, **ne yazar!**...” (GYÇ, 43)

“Oğlum onun asılması **ne yazar**, ben yüz vermedikten sonra?” (ÖBDS, 901)

4.1.3.4.9. *Diğer argo söz grupları*

Yukarıda verilen argo söz grupları dışında argo sözlüklerinde yer alan “*ne çiçektir biliriz*”, “*ne ... yemeye*”, *nerede çokluk orada ...luk*” gibi argo söz grupları da bulunmaktadır.

“**Ne çiçektir biliriz**” argo söz öbeği “*ne kumaştır biliriz*” söz öbeği ile yakın anlamı karşılayan bir öbeğdir. Davranışları takdir edilmeyen kişiler için kullanılmaktadır. Sıfat tamlaması şeklinde oluşturulmuş bir sözcük grubudur.

“**Ne b.. yemeye**”⁷ ifadesi”, “*ne halt etmek*” ile hemen hemen aynı anlamı taşımaktadır. Öfke ve kızgınlık bildirmek amacı ile kullanılan bir öbeğdir. Yapılan eyleme tepki bildirme amacı vardır. Yapılan eylemin sebebini sorgular. Aşağıda söz öbeğinin örnekleri verilmiştir:

“–Ne iş yapıyorsunuz siz

–İşimiz yok ağabey

–İşiniz yoksa **ne ... yemeye** geldiniz İstanbul’a.?” (ÖBDS, 893)

“–Az kaldı donuyormuş...Köyün alt başında bulduk...

–Bu havada **ne ... yemeye** yola çıkmış?” (ÖBDS, 893)

“**Nerede çokluk orada ...luk**”⁸ argo ifadesi kalabalık yerlerde işlerin düzenli şekilde yapılamayacağını anlatan bir ifadedir. Türkiye Türkçesinde Atasözleri eserinde “İş yapmak için bir araya gelmiş olan insanların sayısı gereğinden fazla olursa o iş düzenli bir şekilde

⁷ Argo içeren ve yazıda belirtilmek istenmeyen söz olduğu için üç nokta ile gösterilmiştir.

⁸ Argo içeren ve yazıda belirtilmek istenmeyen söz olduğu için üç nokta ile gösterilmiştir.

yürümez, çıkmaza girer.” şeklinde açıklanmıştır (TTA, 2009, s.725). “*Nerede...orada...*” bağlama grubu ile oluşturulmuş bir söz öbeğidir.

4.2. “Ne” Sözcüğünün Tek Başına, Aldığı Ekler ve Öbek İçindeki Kullanımları ile Anlam Olarak İncelenmesi

“Ne” sözcüğünün yapı olarak kök hâlinde, çeşitli ekler alarak ve başka sözcükler ile sözcük öbekleri hâlinde kullanıldığı görülmüştür. Sözcük; isim, sıfat, zamir, zarf, bağlaç, ünlem gibi birçok farklı sözcük türü olarak kullanılmıştır. Aynı sözcük farklı cümleler içinde farklı görevler üstlenmiş, farklı işlevlerde kullanılmıştır. Edat ve bağlaçlarla bir araya gelerek oluşturduğu edat ve bağlama gruplarının yanında, başka sözcükler ile oluşturduğu birleşik ve öbek hâlindeki yapılar da vardır. Sözcük, dildeki kalıplaşmış birçok söz öbeğinin kuruluşunda farklı görevlerle yer almıştır. Sözcüğün hangi görevlerde kullanıldığı ve örnekleri yukarıdaki bölümlerde anlatılmıştır. Sözcüğün tek başına, çeşitli ekleri alarak, birleşik yapılar ve ayrıca söz öbekleri, kalıp ifadeler, deyimler, atasözleri, argo söz grupları içinde kullanımları ayrı başlıklarda verilmiştir. Bu grupların ne şekilde oluştuğu, hangi anlamları taşıdıkları örnekleri ile aktarılmıştır.

Sözcük tek başına farklı cümleler içerisinde farklı anlamlar taşıyabildiği gibi, aldığı eklerle veya başka sözcükler ile oluşturduğu sözcük grupları ve kalıp ifadeler ile de farklı anlam ilgileri kurabilmektedir. Sözcüğün aynı söz grubu içindeki kullanımları, farklı anlamları karşılayabilirken; farklı söz grupları içindeki kullanımları aynı durumu anlatabilmektedir. Örneğin “*ne lazım*” ve “*ne gerek*” söz öbekleri “bir durumun gereksiz olduğu” anlamını taşır, aynı anlamı karşılar. “*Her ne olursa olsun*” ve “*ne pahasına olursa*” olsun “her şeyi göze alma” anlamı ile yakın anlamları karşılamaktadır. “*Ne dedim de*” söz öbeği, bir cümlede gerçek soru olarak kullanılırken; başka bir cümleye soru anlamının yanında pişmanlık duygusu katabilmektedir. Bir söz öbeği birden fazla anlamı veya duyguyu karşılayabilmektedir. Örneğin; “*ne dese beğenirsin*” ifadesi beklenmezlik durumunu anlatır fakat bu durumda şaşırma duygusu da vardır. Bu nedenle bazı başlıklar ve örnekler birbiri ile yakın anlamlı olabilir.

“Ne” sözcüğü bir soru sözcüğü olmasına rağmen daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi her zaman gerçek soru anlamı taşımamaktadır. Bazı cümlelerde cevap beklenmeyen, sözde soru sözcüğü olarak karşımıza çıkarken, bazı cümlelerde çeşitli duyguları ifade etmek için kullanılmaktadır. Aynı zamanda birçok cümlede pekiştirme görevine rastlanmıştır. Bunun

yanında olumsuzluk bildirmek amacı ile de sık sık kullanılmıştır. Türkçede soru sözcükleri ile ilgili bazı araştırmalar yapılmış ve soru sözcüklerinin taşıdıkları anlama göre farklı sınıflandırmalarda ele alınacağı belirtilmiştir. Oytun Altun'un "Türkçede Soru" isimli doktora tezinde soru sözcükleri, anlamları bakımından, gerçek soru ve cevap beklemeyen soru olarak iki ana gruba ayrılarak; ikinci grup pratik soru, vurgu sorusu ve retorik soru olmak üzere üç alt grup olarak sınıflandırılmıştır (Altun, 2009, s. 138, 139). Günay Karaağaç, bir varlık, kavram, durum veya olayı sorgulayıp öğrenmeyi amaçlayan soruların dışında, soru sözcüklerinin işlev olarak incelenmesi gerektiğini belirterek soru sözcüklerini, seçmeli soru (alternative), ünlemlik soru (exclamatory), karşı çıkma sorusu (counter), cümleyi değil cümle öğelerinden birini sorma sorusu (special), ikili soru (double), düşünme sorusu (deliberative), dolaylı soru (indirect), zamir sorusu (pronominal), dolaysız soru (direct), ret-kabul sorusu (general/totality/nexus), ayırıcı soru (disjunctive), retorik soru (rhetorical), uzlaşma sorusu (affirmative), onay sorusu (pure affirmative) olmak üzere alt gruplarda sınıflandırmıştır (Karaağaç, 2009, s. 208, 209). Nigar Oturakçı, "Türkiye Türkçesinde Soru Sözcükleri" isimli doktora tezinde soru sözcüklü cümlelerde, soru sözcüklerinin doğrudan ve dolaylı olarak yöneltilmeleri yönü ile sınıflandırma yaparak; bu sözcükleri doğrudan soru (direct question) ile dolaylı soru (indirect question) şeklinde gruplara ayırmıştır. Doğrudan soruların gerçek (ordinary/ real / interrogative) ya da retorik / sözde (rhetorical) olma yönlerinin dikkate alınarak, olumluluk ya da olumsuzluk anlamının da sınıflandırmaya dâhil edildiği belirtilmiştir (Oturakçı, 2012, s.169).

"Ne" soru sözcüğü de "ne, hangi, nasıl, neden" gibi gerçek soru anlamlarının dışında tek başına, aldığı eklerle veya içinde bulunduğu sözcük grupları ile çeşitli anlamları karşılayabilmektedir. Verilen anlam başlıklarının tamamı sözcüğün tek başına taşıdığı anlamlar değildir; aldığı eklerin ve sözcük grubundaki diğer sözcüklerin yardımı ile, onlarla beraber taşıdığı anlamlardır. Bu bölümde sözcüğün ve içinde bulunduğu ifadelerin anlam çeşitliliği gösterilmeye çalışılacaktır. Öbek ve kalıp hâlinde kullanılan sözcük grupları (ikilemeler, kalıp ifadeler, deyimler, argo söz grupları) yukarıda tek tek açıklandığından her söz öbeğinin ayrı ayrı taşıdığı anlamlar tekrar verilmemiştir. Sözcüğün tek başına, aldığı eklerle veya öbek hâlinde karşıladığı *öne çıkan bazı anlamları* sınıflandırılmıştır:

4.2.1. Hangi şey

"Ne" sözcüğü, "hangi şey; nasıl, ne çeşit, ne türlü bir şey" anlamlarında gerçek soru ifadesi taşır. Sözcüğün bu anlamda kullanıldığı bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

“İnsan hatırlamıyor dün **ne** yediğini.” (BS, 18)

“Nüzhet **ne** diyor?” (DHK, 42)

“Amanın efendim, ben **ne** yaptım?” (SaSı, 59)

“**Ne** kalır benden geriye, benden sonrası kalır.” (GB, 54)

“Demin gördüğüm lütuflar **ne** idi?” (İ, 38)

“**Neydin** güzelim, ne türlü dilberdin!” (OBY, 213)

“**Ne** arıyordu?” (ÖSBH1, 18)

“Boris sordu:

‘Acaba babamı **ne** yapacak?’” (ÖSBH1, 19)

“Tekrar dışarıya, karanlıklara baktı:

‘**Ne** istiyorsun?’” (ÖSBH1, 19)

“Daha **ne** dedi?” (SaSı, 90)

“Ama **ne** yap biliyor musun?” (SS, 77)

4.2.2. Hangi anlam

“Ne” sözcüğü, soru sözcüğü olarak kullanıldığı bazı cümlelerde *de-* fiiline yönelttiğinde “Bunun mânâsı nedir?” anlamını taşır. Sözcüğün bu anlamda kullanıldığı bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

“s.o.s. **ne demek** biliyorum unutmadım” (BSM, 17)

“**Ne demek** o?” (DHK, 55)

“**Ne demek** istediğimi anlamadı.” (ÖSBH1, 39)

“**Ne demek** yani?” (RÜ, 37)

“bunun **ne demek** olduğunu öğrenemeyeceksiniz” (SB, 23)

“‘Halka doğru gitmek’ **ne demektir**?” (TE, 42)

4.2.3. Hangi/Nasıl

“Ne” sözcüğü sıfat görevi ile kullanıldığı cümlelerde isimlerin önüne gelerek onları belirtir, nesneleri ve onların durumunu sorar. Bu durumda “hangi, nasıl, ne” anlamlarını taşır. Sözcüğün bu anlamda kullanıldığı bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

“Ne olmuşum çehrem **ne** şekil almış bilmiyorum?” (A, 35)

“**Ne** kötülüğüm dokundu size?” (BSM, 217)

“**Ne** müjdelerle gelirsın harîm-i rü'yâma.” (TFBŞ, 407)

“ve şimdi **ne** tür manzaralar çekiyor” (D, 113)

“sudan **ne** yana düşer” (D, 152)

“Bugün şu ömr-i cahîm için
Bahara fikrimizi vakfedip emîn olalım
Oğlun kızın **ne** hışmın var” (DBH, 22)

“–Siz **ne** fikirdesiniz, efendim? dedi.” (DHK, 64)

“Ah sudur, **ne** yandan baksam sudur.” (GB, 45)

“GAZÎ EVRENUZ **Ne** kötülük bulmuş bizden peki?” (OATO, 27)

“BEDREDDİN ...Benimle **ne** alışverişin olabilir?...” (OATO, 33)

“**Ne** gün kalkacak bu perde ölüm?” (OBY, 21)

“–Yarın **ne** iştesin Osman

–**Ne** isteyim...Burada!” (S, 33)

“**Ne** biçim adamları var bu köyün de!” (SaSı, 116)

“**Ne** günah işlediysek yarı yarıya” (SS, 16)

“MÜŞTAK BEY...Bunun için sana **ne** iyilik edeceğimi bilemiyorum.” (ŞE,35)

“Sorar anlara ki sizler eydünüz

Elünüzü **ne** sebebden kesdünüz” (YZ, 67)

4.2.4. Hangi özellik

“Ne” sözcüğü aldığı iyelik eki ile bahsedilen nesnenin niteliğini, yönünü, tarafını öğrenmek amacı ile “hangi özelliği” anlamında soru ifadesi olarak kullanılabilir. Sözcüğün bu anlamda kullanıldığı bazı örnekleri aşağıda verilmiştir:

“*sabahın seher vakti var gecenin **nesi** var*” (BS, 394)

“*Yüzine tutsa Necâti ne aceb haclet elin*

***Nesi** var yüze gelür dest-i duâdan gayrı*” (NBD, 232)

“*Bunun **nesi** iyi?*” (TS, 1765)

4.2.5. Hangi yer

Birleşik bir yapıdan oluşan “nere” sözcüğü “hangi yer” anlamı taşımaktadır. Bu sözcüğe durum ekleri, iyelik eki, çokluk eki veya bildirme eki getirilebilir. Sözcüğün bu anlamda kullanılan bazı örnekleri aşağıda verilmiştir:

“*VİCDANİ:*

-*Soğuktur efendim.*

-*Vay **nereden** çıktınız? dedi.*” (A, 35)

“*Memleketten doğum yerinden yiğit yerin **neresidir**?...*” (DKK, 181)

“*Ona, serbest olsaydı Erenköyü’nden başka **nereye** gidebileceğini sordum.*” (DHK, 68)

“*Bu adamlar **nerde**?*” (ÖSBH1, 20)

“*Şimdi kaç yaşında, **nerede** bilemiyorum, ama tanıyorum!*” (RÜ, 2)

4.2.6. Hangi organ

“Nere” sözcüğü bir mekân karşılamasının yanında fiziksel anlamda kişinin vücudundan bir bölümü kast etmek, sormak için kullanılabilir. Bu kullanımı ile gerçek bir soru anlamını karşılamaktadır. Sözcüğün bu anlamda kullanılan bazı örnekleri aşağıda verilmiştir:

“***Nerede** sizılar var ise çeken bilir.*” (DKK, 3)

“*Yavrum **neren** ağrıyor?*” (ÖTS, 2111)

4.2.7. Hangi sebep

“Ne” sözcüğü tek başına, bazı ekleri alarak, “için” ve “diye” edatıyla oluşturduğu sözcük grupları ve başka sözcüklerle oluşturduğu söz öbekleri ile cümleye sebep sorma anlamı katabilir. “Niye, niyedir, neden, nedendir, niçin, ne diye, ne demeye” sözcük ve sözcük öbeklerinin hepsi soru zarfı olarak olayları ortaya çıkaran sebepleri öğrenmek için eyleme yöneltilir. Sözcüğün bu anlam ile kullanıldığı bazı örnek cümleler şunlardır:

“–**Ne** dikildin orada ulan, yol üstünde maşatlık taşı gibi.” (AO, 83)

“Nihayet:

–Efendi, dedi; nereye gittiğimi **ne** sorarsın?” (BŞ, 50)

“Veysel **ne** durursun herkes gidiyor” (DBH, 167)

“Bağrım ile yüreğimi **ne** dağlıyorsun...” (DKK, 192)

“Boşuna tetiği **ne** kurcalarsın?” (HD, 182)

“–Ömer, **ne** nazlanıyorsun?” (S, 30)

“Değil mi gâyesi bir hepsinin, **ne** korkarsın?” (S, 316)

“**Ne** gülüyorsun yahu, atıyor mu sanıyorsun?” (SaSı, 119)

“**neden** durumu anlamıyorsunuz”(BSM, 116)

“**Neden** yasakmış, bir türlü anlayamıyordum.” (SaSı, 44)

“Korkuyorum Boris korkuyorum.”

“**Neden** sevgilim?” (ÖSBH, 17)

“Der: Bre ihtiyarlar, bunun ölümü **nedendir**?” (DKK,177)

“Bilir miyim **nedendir nedendir nedendir**” (SB, 13)

“**Niye** kıydı canına on dokuzunda bilemedik.” (AY, 104)

“Veysel der dünyaya ben **niye** geldim

Her zaman ağladım ne zaman güldüm” (DBH, 225)

“Ahmet abi, güzelim, bir mendil **niye** kanar?” (GB, 53)

“**niyedir** sarmalasın vites dişlilerini” (E, 144)

“**niçin** sade acıdan bahsetsin mısralarım” (D, 74)

“Dostum **niçin** giyinmişsin karalar” (DBH, 211)

“Peki ama bunları bana **niçin** söylüyorsun?” (DHK, 45)

“Sen **ne demeye** bu kadar borca girdin?” (ÖTS, 2098)

“Babam sana Dr. Ragıp’tan **ne diye** bahsetti?” (DHK, 18)

“Ömrüm, **ne diye** kondun bu ağacın üstüne?” (OBY, 47)

4.2.8. Sebepsiz

“Ne” sözcüğünün -sız yapım ekini alması ile oluşan “*nedensiz*” sözcüğü “nedeni olmadan” anlamı fiilleri belirtebilir. Fiillerin durumunu bildiren bu sözcük durum zarfı görevi görür. Sözcüğün karşıt görevli yapım ekleri ile oluşturulan “*nedenli nedensiz*” ikilemesi de bu anlamı karşılamaktadır. Aşağıda sözcüğün ve sözcük grubunun bu anlamda kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“KORO Bir korku uyanır yüreklerde **nedensiz**.” (GDTO, 13)

“Altı yaşında ilkokula girri. Orada sınıf arkadaşlarını **nedenli nedensiz** dövmeye başladı.” (ÖBDS, 901)

4.2.9. Sonuç olarak

“Ne” sözcüğünün “*teg*”ve “*kim*” edatları ile bir araya gelerek oluşturduğu “*nitekim*” sözcüğü genellikle cümle başı veya ortasında bağlama görevinde kullanılarak cümleye “sonuç olarak” anlamı katmaktadır. Bu sözcüğün bu anlamda kullandığı örnekler aşağıda verilmiştir:

“**Nitekim** bunu kendisi de anladı.” (A, 8)

“**Nitekim** Türk mûsikisi gibi, Türk dilinin müzikal tekâmülünde Türk vatanlarının büyük tesiri olmuştur.” (ÖTS, 2128)

“**Nitekim** kalb-i hıfte-bidârı
Nefh-i aşkınla bî-karar ettin.” (TFBŞ, 155)

4.2.10. Öyle ki

“Nite” sözcüğünün “ki” bağlacı ile oluşturduğu sözcük grubu bazı cümlelerde “öyle ki” anlamı taşır. Bu anlamı ile de “sonuç olarak” anlamında olduğu gibi bağlama görevi üstlenir. Aşağıda sözcük grubunun bu anlamda kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Handân eder cihânı yine fasl-ı nevbahâr*
Nite ki cân-ı âşık-ı gamgîni vasl-ı yâr” (NBD, 28)

4.2.11. Zaman

“Ne” sözcüğü genellikle “nice” sözcüğünün bildirme eki alması ile (nicedir) cümleye “uzun süreden beri” anlamı katmaktadır. “Neden” sözcüğünün “sonra” edatı ile oluşturduğu “neden sonra” söz öbeği ise cümleye “belli bir süre sonra” anlamı katar. “Ne zaman” şeklinde sıfat tamlaması olarak oluşturulan soru kalıbı ise bu hâli ile fiile yöneltilerek eylemin yapılma zamanını sorar ve soru zarfı görevi üstlenir. Aynı şekilde “ne sularda” söz öbeği de eyleme zaman sorusu yöneltmektedir. Sözcük bu şekilde hem soru anlamı ile hem de süre belirtmek için zaman kavramını vurgulayabilir. Bu anlamda kullanılan *nicedir*, *neden sonra*, *ne zaman*, *ne sularda* sözcüklerinin kullanım örnekleri aşağıda verilmiştir:

“*Nicedir düşünür durur,*
Bir yamaç öbür yamacı.” (ÇS, 345)

“*Nicedir gördüğüm de yok*
Yüzyıllar geçmiş sanki aradan.” (GB, 71)

“*Neden sonra sarsıldı altımda demir yaylar.*” (HD, 15)

“*Neden sonra kadın hafifçe kayıyor, yan dönüyor; adamın başını elleri arasına alıyor, biraz aşağı çekiyor; yanağını göğüslerine dayıyor, dudaklarını saçlarına gömüyor.*” (RÜ, 33)

“*ya sizler ne zaman içmekten bıkacaksınız*” (D, 79)

“*Gece ilerlemişti, ötekiler gibi bunlar da zamanın nasıl yürüdüğünü bilmedikleri için saatin ne sularda olduğunu bilmiyorlar ise de herhalde dünya kararmış, yıldızlar çıkmıştı.*” (ÖBDS, 899)

4.2.12. Şaşkınlık

“Ne” sözcüğü cümle başında ve sonunda bulunan şekliyle ya da başka sözcükler ile bir araya gelerek hayret, şaşkınlık durumunu ifade edebilir. Sözcüğün bu anlamda kullanılan bazı örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Kör Kız: **Ne**, bizi de mi kaçıracakmış?” (FHDBŞ, 12)

“ŞERİF HÜSEYİN **Ne**? Bıraktınız ha?” (OATO, 123)

“–**Ne**?

–Bahtiyar Efendinin kızı!

–Hangi Bahtiyar Efendinin?

–Sandık emini Bahtiyar Efendinin.

–**Ne**!

–Ya... ” (ÖSBH1, 64)

“Zelzelede binlerce kişi ölmüş.

–**Ne**!...” (ÖTS, 2097)

4.2.13. Beklenmezlik

“Ne” sözcüğünün içinde bulunduğu bazı söz öbekleri ve kalıplaşmış ifadeler ansızın karşılaşılan, beklenmeyen durumları bildirmek için kullanılabilir. Genellikle “neye uğradığını şaşırma/bilememek”, “ne göreyim”, “ne dese beğenirsin”, “ne buyrulur” gibi kalıp ifadeler bu durumu anlatmak için kullanılır. Bu ifadelerde beklenmeyen bir durum karşısındaki şaşırma durumu da vardır. Bu anlamda kullanılan söz öbeklerinin örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Kadıköy’den bir hekim çağırdık. Hastayı muayeneden sonra edepsiz herif bana **ne dese beğenirsiniz**: “Canım ağır mı kaldırdı, ne yaptı, çocuk da, kendisi de tehlikede.” Ne zalim bir şüpheyle harap oluyorum bilsen...karım beni aldatmış.” (ÖBDS, 895)

“Peki ya o Moda’daki rezalete **ne buyrulur**?” (ÖBDS, 893)

4.2.14. Kızgınlık

“Ne” sözcüğü tek başına veya başka sözcükler ile bir arada oluşturduğu kalıp ifadelerle soru yolu ile kızgınlık duygusunu karşılayabilir. Sözcük bu cümlelerde “acaba” veya “ne”

anlamında soru ifadesini karşılamaktadır. Fakat bu soru ifadesi kızgınlık duygusu ile sorulmuş bir sorudur. Sözcüğün bu anlamda kullanılan bazı örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Herif deli mi **ne**?” (SaSı, 136)

“dilsiz misin **nesin** bir şey söylesene” (BSM, 42)

“POLİS – (İyice uyanmıştır.) **Ne dedin? Ne dedin?** Bu saati nerde buldun? (Zabıt tutmaya başlamıştır.)” (GKVY, 19)

“VİCDANİ –Siz beni **ne sandınız** memur...” (GKVY, 104)

“-Sus sen de!.. Matûh musun **nesin**?” (İ, 145)

“**Ne oluyorsun?** Derdin nedir?” (İ, 115)

4.2.15. Belirsizlik

“Ne” sözcüğünün içinde bulunduğu bazı kalıplaşmış söz öbekleri cümleye belirsizlik anlamı katmaktadır. “Ne idiği belirsiz” ifadesi genellikle bu durumu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunun dışında “neyin nesi, kimin nesi, neyin nesi kimin fesi” kalıp ifadeleri de aynı durumu belirtmek için kullanılmaktadır. Bu anlamı taşıyan söz öbeklerinin örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Bre yiğit, önünce bu askerin bir ak sancaklı alay çıktı, çadırını başkalarından önce dikti, ak boz ata binen o yiğit ne yiğittir, **kimin nesidir**, yiğit başın için söyle bana.” (DKK, 227)

“Soruverse: Ben neyim ve bu hal **neyin nesi**?” (Ç, 403)

“PROFESÖR –**Nenin nesiymiş?**” (GKVY, 117)

“Ben âdeta bu **ne idiği belirsiz** herife gittikçe ısınıyorum.” (TS, 1758)

“En iyisi adam böyle böyle evi kiraya istiyor, git sor, soruştur, **neyin nesi kimin fesidir** derim.” (TS, 1758)

4.2.16. Akrabalık sorma

“Ne” sözcüğü iyelik eki aldığı bazı cümlelerde kişiler arası yakınlık ve akrabalığı sormak için kullanılan bir soru sözcüğü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün bu anlamda kullanıldığı örnek cümleler aşağıda verilmiştir:

“–**Neyiniz** oluyor Faruk Keçeci?” (AO, 62)

“Meryem Ana **neyin** imiş” (DBH, 22)

“O Mehmet’in **nesi** oluyor?!” (ÖTS, 2102)

4.2.17. Acaba

“Ne” sözcüğü cümle sonlarında kullanıldığı bazı cümlelerde “acaba” anlamı taşımaktadır. Aynı zamanda Batı Türkçesinin bazı dönem metinlerinde kullanılan “*ne acep*” kalıbı da bu anlamı taşımaktadır. Sözcüğün bu anlamı taşıdığı örnek cümleler aşağıda verilmiştir:

“ölüversek mi **ne**” (BSM, 98)

“Eksikliğe mi alışmışım **ne**? Mutsuzluğa mı yoksa?” (SS, 309)

“Molla **ne acep** bilmese ammâ bu aceptor
Hiç olmaya bir nâkıd-ı kâlâ-yı zamâne” (ND, 155)

4.2.18. Mutlaka

“Ne” sözcüğü çeşitli sözcüklerle bir araya gelip oluşturduğu sözcük grupları ile cümleye kesinlik anlamı verebilir. “*Ne yapıp yapıp/ne yapar yapar*” söz öbekleri ve bu ifadenin başka fiillerle kurulmuş bazı kalıpları cümleye “mutlaka, hangi şartlarda olursa olsun, bir şekilde bir çözüm yolu bulunacak” anlamlarını katmaktadır. Bu sözcük gruplarının kullanıldığı örnek cümleler aşağıda verilmiştir:

“Getirdiler, **ne yapıp yaptılar**, bu hâle onu!” (S, 247)

“**Ne etsin etsin**, iki saatlığına köyün dışına salsın deliyi.” (SaSt, 71)

“Adam **ne yapıp yapıp** hatırladı” (SS, 15)

“Hele, **ne yapıp edip** sizi bir masaya yerleştirmesindeki becerisine, asla!” (RÜ, 3)

4.2.19. Şüphesiz

“Ne” sözcüğü önüne geldiği bazı sözcüklere olumsuzluk anlamı katmaktadır. “*Ne şüphe*” söz öbeğinde de önündeki isme olumsuzluk anlamı vererek “şüphesiz” anlamını karşılamıştır. Aşağıda söz öbeğinin bu anlamda kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Ona **ne şüphe**?” (A, 69)

“Ona **ne şüph**e hanım kızım!.. Peki şimdi?” (GKVY, 76)

4.2.20. Yokluk

“Ne” sözcüğü bazı sözcükler ile beraber oluşturduğu kalıp söz grupları ile bir yerde veya bir kimsede söylenen, belirtilen şeyin bulunmadığını anlatır. Cümleye soru anlamının yanında yokluk anlamı katar. “Ne gezer, ne arar, ne üstte var ne başta” gibi söz kalıpları bu anlamı karşılamaktadır. Bu söz öbeklerine örnek cümleler aşağıda verilmiştir:

“Ayakta kundura yok, başta var mı fes? **Ne gezer!**” (S, 19)

“Kâr mı, **ne gezer** efendim?” (TS, 1757)

“Bunlarda para **ne gezer, ne arar!**” (ÖBDS, 893)

“Bir aydan beridir iş arıyorum, meteliksiz... **Ne üstte var ne başta.**” (ÖBDS, 900)

4.2.21. Kusursuzluk

“Ne” sözcüğü cümleye bahsedilen nesnenin, kişinin veya durumun hiçbir kusuru olmadığı anlamını katabilir. Cümleye “*nesi var*” şeklinde soru yöneltirken aslında bir kusurunun olmadığı belirtilmek istenir. Bu anlamı ile beğenme ifadesi taşır. Sözcüğün bu anlamı taşıdığı örnek cümleler aşağıda verilmiştir:

“**Nesi** var? Ne güzel olmuş.” (ÖTS, 2102)

“Hem **nesi** var yahu akça pakça kız.” (TS, 1759)

4.2.22. Küçümseme

“Ne” sözcüğü tek başına veya başka sözcüklerle oluşturduğu bazı söz öbekleri ile bahsedilen kişiyi, durumu eleştirme, küçümseme anlamı katabilir. Genellikle “*neymiş, ne oluyor, ne olacak*” soruları ile bu anlam karşılanır. Sözcüğün bu anlamı taşıdığı örnek cümle aşağıda verilmiştir:

“**Neymiş** o, kimmiş o, eskimeyecek?” (Ç, 344)

“Mesuliyetsiz adam, **ne olacak!**” (ÖTS, 2100)

4.2.23. Özlem

“*Ne*” sözcüğünün, ek alarak “*nerede*” şeklinde kullanıldığı bazı cümlelerde soru anlamının yanında “hasret, özlem, arayış,” duyguları ifade edilmektedir. Sözcüğün bu anlamda kullanıldığı örnek cümle aşağıda verilmiştir:

“*Nerde o günler; kapıdaki kart keşkek bırakır mı hiç?*” (AO, 31)

“*Nerede o has ekmek, bir kuruşa okkası;*

Nerde o ağız tadı, eski reçel hokkası?..” (Ç, 456)

“*Nerde o günler nerde?*

Cânım, cânânım nerde?

Gönlümde oturdum da hüünlendim o yerde

Sen nerdesin ey sevgili, yaz günleri nerde?” (KGK, 145)

4.2.24. Çaresizlik

“*Ne*” sözcüğü sıfat görevinde önüne gelerek belirttiği bazı sözcüklere olumsuzluk anlamı katar. “*Ne çare*” söz grubunda da bu görevi görülmektedir. Bu sözcük grubu “çaresizlik” anlamı taşır. Bu anlamı taşıyan sözcük grubunun kullanıldığı örnek cümleler aşağıda verilmiştir:

“*Ne çare ki biz bir asırdan veri, hattâ biraz daha fazla, ikisine de alıştık.*” (BŞ, 187)

“*Ne çare kanadım yoktur niderim*” (DBH, 115)

“*Ne çâre almış ezel mekteb-i sebâta dili*

Veren bu hassa-i hüsnü dil-sitânımıza” (NdD, 162)

“*HİKMET EFENDİ Ne çare, gülü seven dikenine katlanır.*” (ŞE, 34)

4.2.25. Faydasız

“*Ne*” sözcüğü içinde bulunduğu söz öbeklerine olumsuzluk katarak “yapacak bir şey kalmadı, ne faydası var, faydasız, artık çok geç, nasıl bir fayda umulur, yapacak bir şey yok” anlamları katabilir. “*Ne fayda, neye yarar, elden ne gelir, ne yapalım, nerede kaldı, ne çıkar*” gibi söz öbekleri bu anlamlarda kullanılmaktadır. Aşağıda bu anlamları taşıyan söz öbeklerinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Baba malından ne fayda başta devlet olmasa.*” (DKK, 2)

“çekiç örse var gücüyle vurmazsa **neye yarar**” (E, 123)

“Burla Hatun der: Kız kalk oyna, **elinden ne gelir**, dedi.” (DKK, 88)

“Var olan bir sen, bir ben, bir de bu bahar.

Elden ne gelir ki?” (OBY, 261)

“**Ne gelir ki** insanoğlunun elinden!” (SaSt, 127)

“Babası Mihrali koymuş adını **ne yapsın**.” (BS, 32)

“**N’apalım** akşamdır.” (BS, 172)

“**VİCDANİ**: ...Sağlık olsun **ne yapalım?**” (GKVY, 65)

“**Ne yapsın** annesi? Dünyada bir güvendiği yok!” (S, 35)

4.2.26. Sonuçsuz

“Ne” sözcüğü ile kurulan bazı söz grupları cümleye “bundan sonra yapılacakların sonuç vermeyeceği” anlamını katmaktadır. “**Ne çıkar, ne yazar**” gibi söz öbekleri genellikle bu anlamı karşılamaktadır. Bu öbekler faydasız anlamı ile yakın anlamlıdır. Aşağıda söz öbeklerinin bu anlamda kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“Bütün pınarlardan içmiş olsam **ne çıkar?**” (BŞ, 139)

“**ne çıkar** yeter ki hürriyet yaşasın” (D, 167)

“Aldırma anam **ne çıkar?**” (NGŞHS, 22)

“Fakat hiçbir yerde izini bulmak mümkün değil. **Ne çıkar**, ibadetini seçtiği yer ve adı duruyor.” (BŞ, 178)

“Göçsün **ne çıkar** her gün uzaklarda bir âlem;
Ulmuş yeniden cenneti Havva ile Âdem.” (HD, 50)

“Bunun derecesi farklıymış, **ne yazar!..**” (GYÇ, 43)

“Tut ki para babası olduk, kültür ve sanat alanında bir karış yol alamazsak bütün bunlar **ne yazar?**” (TS, 1758)

4.2.27. Zararsız

“Ne” sözcüğünün yanındaki sözcüğe olumsuzluk kattığı söz öbeklerinden biri de “ne zarar” ifadesidir. Bu söz öbeğinde bahsedilen durumun zararsız olduğu anlamı vardır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“Fakat **ne zarar**,
Çin’den İspanya’ya, Ümit Burnu’ndan Alaska’ya kadar
Kalçaları dar ama **ne zararı** var?” (BS, 217)

“**ne zararı** var” (BSM, 59)

“İştibâh...İşte töhmetim! **Ne zarar?**” (BŞ, 644)

4.2.28. Merak

“Ne” sözcüğünün oluşturduğu bazı sözcük grupları kişilerden, durumlardan veya olaylardan haber almak amacı ile yöneltilecek bir soru kalıbıdır. “Ne haber, ne var ne yok, ne âlemde, ne hâlde” gibi söz öbekleri bu anlamı taşımaktadır. Aşağıda bu söz öbeklerinin bu anlamda kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“satın alabildiğim hiçbir şey yok **ne haber**.” (BS, 368)

“**Ne haber** sütçü Sava?” (KK, 92)

“Hal Köyde **ne var, ne yok?**” (SaSı, 53)

“Senin saka **ne âlemde...**” (DHK, 40)

“Nasılsınız, **ne âlemdesiniz?**” (ÖTS, 2097)

“-Gazete **ne âlemde**

-Bitirdim o işi hesabı kestim.” (ÖBDS, 893)

“Bilsen dün **ne halde** idin.” (İ, 106)

“Haberin var mı, **ne haldesin?**” (SaSı, 22)

4.2.29. İmkânsızlık

“Ne” sözcüğü önüne gelerek belirttiği bazı sözcüklere olumsuzluk anlamı katar. “Ne mümkün, ne kâbil” söz öbekleri “mümkün değil, imkânsız” anlamlarını karşılar. “Nerede”

sözcüğü bazı cümlelerde “imkânsız, boşuna, mümkün değil, geçmişte olup şimdi olmama durumu” gibi anlamları karşılamaktadır. Olması mümkün görünmeyen olayları veya durumları anlatmak için kullanılır. Aynı zamanda “*nerede kaldı ki*” söz öbeği de bu anlamı taşıyabilmektedir. Aşağıda bahsedilen söz öbeklerine örnek cümleler verilmiştir:

“**ne mümkün** en usul havalarda duyulacak” (BSM, 66)

“**Ne mümkün** vazgeçsin bu sevdadan” (OBY, 226)

“**Ne kâbil** vaşfına şâyeste ma ‘nî bulmak isterse
Sühan-sencân-ı asrın her biri reşk-i Lebîd olsun” (NdD, 127)

“Gönlüm şen olmalı değil mi?
Nerdeee!...” (OVBS, 73)

“Haykırmak istedim. **Nerede?** Nefes bile alamıyordum.” (ÖSBH5, 14)

“Sözde hislerimi, hatıralarımı günü gününe yazacaktım. **Nerede!**” (TS, 1764)

4.2.30. Rica, yalvarma

“Ne” sözcüğünün *ol-* fiili ile oluşturduğu “*ne olur*” söz öbeği rica ve yalvarma anlamı taşımaktadır. Aşağıda söz öbeğinin bu anlamda kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“söyle ben saçlarımı kestirsem **ne olur**.” (BS, 389)

“**N’olur** beni sevse sevse **n’olur**” (FHDBŞ, 1284)

“**CEMALİFER: Ne olur** beni de bindir.” (GKVY, 32)

“Gel üşütme sevdiğimi **ne olursun**.” (OBY, 237)

“Kargalar, **ne olur** anneme söylemeyin!” (OVBS, 36)

“**Ne olur** bir kişi olsun görebilsem zinde!” (S, 356)

“**ne olur** kim olduğunu bilsem pia ‘nın” (SB, 57)

4.2.31. Birliktelik

“*Nerede...orada*” kalıbı ile kurulan söz öbeği bahsedilen iki kimsenin veya iki nesnenin bir arada olma durumunu anlatır. Aşağıda söz öbeğinin bu anlamda kullanıldığı örnek verilmiştir:

“Ben **nerede** sen **orada**.” (TS, 1764)

4.2.32. Uzaklık

“*Nerede...nerede*” sözcükleri ile kurulan bağlama grubu şeklindeki söz öbeği iki şeyin birbirine yakın olmadıklarını, aralarında epey uzaklık veya nitelik ayrımı bulunduğunu anlatmak için kullanılır. Aşağıda söz öbeğinin bu anlamda kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*POLİS –Göz **nerde**, ayak **nerde**. Sen onu benim kalpağıma anlat.*” (GKVY, 21)

“*Edirne **nerede**, Kars **nerede**?*” (ÖTS, 2111)

“*O **nerede**, babası **nerede**?*” (ÖTS, 2111)

“***Nerde** Öklid'in üçgenleri bu **nerde***” (SS, 22)

4.2.33. Düzensizlik

“*Nerede akşam orada sabah*” söz öbeği düzenli bir hayatı olmayan kişileri belirtmek için kullanılan bir ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“***Nerede** akşam orada sabah*” (ÖTS, 2111)

4.2.34. Ölçülülük

“*Ne*” sözcüğünün içinde bulunduğu “*nerede duracağını bil-*” kalıp ifadesi kişiler için “ölçülü olmak, aşırıya kaçmamak” anlamlarını karşılamaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Mustafa Kemal **nerede duracağını bilen** nâdir hareket adamlarından biri idi.*” (ÖTS, 2111)

4.2.35. Canlılık

“*Nerede hareket*” kalıp ifadesi “hareket, çalışma, canlılık” kavramlarını karşılamak için kullanılır. Aynı söz öbeği “*nerede hareket orada bereket*” şeklindeki deyim kullanımı ile “Hareket, çalışma, canlılık olan yerde bolluk olur.” anlamını karşılamaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Müzeden hoşlanmam*

Mezarlıkta işim olmaz

Çarşı pazar dururken

***Nerede hareket** ben orda*” (ÖTS, 2111)

4.2.36. Kararlılık

“*Ne*” sözcüğünün içinde olduğu “*ne istediğini bilen*” sıfat fiil grubu amacını kesin ve kararlı bir biçimde belirleyen kişiler için kullanılmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“*Ne istediğini bilen iradeli bir kişiliği ve dişiliği vardı.*” (TS, 1758)

4.2.37. Bilinçsizlik

“*Ne*” sözcüğünün içinde bulunduğu bazı söz öbekleri “akılsızca, şuursuzca, hoşa gitmeyen şeyler yapmak” anlamlarını taşıyabilir. “*Ne yaptığını bilmemek, ne akla hizmet etmek*” gibi kalıp ifadeler bu anlamlara örnektir. Aşağıda bu anlamda kullanılan söz öbeklerine örnek cümleler verilmiştir:

“*Ne yaptığımızı bilmiyor, artık hiç Hocayı dinlemiyor, yüzüne leblebi atıyor, minderine iğne koyuyor, pabuçlarını saklayıp onu saatlerce arattırıyor, yalvartıyorduk.*” (ÖSBH1, 21)

“*Bu kadın da ne akla hizmet takılıp gelmiş arkasına, tutulmuştur.*” (ÖBDS, 893)

4.2.38. Acıma

“*Ne*” sözcüğünün “yazık” sözcüğü ile bir araya gelerek oluşturduğu “*ne yazık*” ve “*ne yazık ki*” söz öbekleri cümleye üzülmeye ve acıma anlamları katmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Ne yazık, hükmünüze yıllarca verdim değer,
Söyle Karacaahmet, bu ne acıklı talih!*” (Ç, 171)

“*Ne yazık, şimdi her dal hasretinle hışırdar!*” (OBY, 47)

“*Ne yazık ki fertler gibi milletler için de talihin bazı cilveleri ancak nefsinde tercüme ile anlaşılabilir.*” (BŞ, 133)

4.2.39. Bilinmezlik

“*Ne malûm, ne hikmet, ne hikmetse, ne hikmettir*” söz öbekleri cümleye “bilinmeyen bir sebepten dolayı” anlamı katmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

“*Ne malûm? Dersen:*

Dövüştü pir aşkına,

yaralandı birkaç kere
ve saire.” (KM, 67)

“Cacık yedin mi, **ne hikmet**, hazır hemen teftih.” (S, 115)

“Elektrik ampulü **ne hikmetse** hep bozulmuş olurdu.” (TS, 1757)

“**Ne hikmettir** bilinmez. Siz de dikkat etmişsinizdir. Alacaklı denilen acar taratık, kesenizde para bulundukça yanınıza yanaşmaz...” (ÖBDS, 896)

“Derdim yüreğimde eller **ne bilsin**” (DBH, 45)

4.2.40. Anlaşmazlık

“*Ne alıp verememek*” şeklinde kullanılan söz öbeği cümleye biri ile anlaşılamama anlamı katmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek verilmiştir:

“Senin doktorlarla **ne alıp veremediğin** var arkadaşım? Hem her meslekte iyiler de bulunur kötüler de...” (ÖBDS, 893)

4.2.41. Umursamazlık

“*Ne*” sözcüğünün bazı fiiller ile oluşturduğu söz öbekleri cümleye kişiyi, durumu, eylemi umursamama anlamı katabilir. Aşağıda bu anlamda kullanılan söz öbeklerine örnek cümleler verilmiştir:

“**ne söylerse söylesin** yanoş kadar” (BSM, 125)

“**Ne edersen et.**” (SaSt, 28)

“Kim **ne derse desin** biliyorum içim gün gibi doğuyor” (SB, 50)

“**HİKMET EFENDİ** İşte ben gidiyorum. Var, artık **ne yaparsan yap.**” (ŞE, 51)

4.2.42. İlgilenmeme, karışmama

“*Ne*” sözcüğünün bazı sözcükler ile oluşturduğu “*neme lazım, ne lazım, ne gerek, ne hâcet, ne hâli varsa görsün*” gibi kalıp ifadeler durumla ilgilenme, işe karışmama isteğini ifade eder ve bu durumun gereksizliği belirtir. Bu cümlelerde durumu umursamama anlamı da vardır. Aşağıda bu anlamda kullanılan örnek cümleler verilmiştir:

“Demez **neme lâzım neyime gerek**” (DBH, 161)

“Gâlibâ bir çıkan olmuş... **Neme lâzım** artık.” (S, 62)

“Bu yaştan sonra ne desem boş ona. Karışmıyorum artık. **Ne hâli varsa görsün**. Zaten ben de alıp kariyı, çocukları basıp gideceğim.” (ÖBDS, 896)

4.2.43. Boşverme

“Ne” sözcüğünün oluşturduğu bazı söz öbekleri “bir yere kadar” anlamı ile umursamama, ilgilenmeme, boşvermişlik durumlarını anlatmak için kullanılır. “*Neyse, neyse ne, her neyse*” gibi söz öbekleri bazı cümlelerde bu anlamları taşımaktadır. Aşağıda söz öbeklerine örnek cümleler verilmiştir:

“Acaba yalnız asitürük mi ifraz edeceklerdi? **Neyse...**” (ÖSBH5, 51)

“**Her neyse**, ramazanda bir kez için zarar yok, diye öğüt vermişti.” (KK, 33)

4.2.44. Yeterlilik

“Ne” sözcüğü yanındaki sözcüğe olumsuzluk kazandırabilmektedir. “*Neme yetmez*” ifadesinde ise olumsuz fiili olumlu duruma getirerek yeterli olmayı ifade etme durumu söz konusudur. Aşağıda bu söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümle verilmiştir:

“Aşk kitabın açtım okur yazarım

Hakk’a doğru açılmıştır nazarım

Neme gerek dağı taşı gezerim

Şol pirime giden yol **neme yetmez**.” (ÖTS, 2101)

4.2.45. Güya

“Ne” sözcüğü ima yolu ile cümleye “güya” anlamı katarak inanmama durumunu ifade edebilir. Aşağıda sözcüğün bu anlamda kullanıldığı örnek verilmiştir:

“**Neymiş?** Projenin sahibi oymuş!” (TS, 1757)

4.2.46. Yardım

“Ne güne duruyor” kalıp ifadesi gerektiği yerde bir kişiden veya bir şeyden yardım görülebileceğini anlatan bir ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“Ablası, Hanife ablası vardı. **Ne güne duruyordu** ablası... sen uyu daha hasta martıcak. Seni bir eve götürüyorum ki heheeyhey...” (ÖBDS, 895)

“Yok canım, iş ona kalsın: telefon **ne güne duruyor?**” (ÖBDS, 895)

4.2.47. Şikâyet

“Ne günlere kaldık” söz öbeği zaman içinde gelinen durumdan memnuniyetsizliği, şikâyeti anlatan bir ifadedir. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“Beynelmilel amele bayramı tes’id edeceklermiş, **ne günlere kaldık?**” (ÖBDS, 895)

“...fılân yerde gizli oruç yeniymiş, **ne günlere kaldık...**” (ÖBDS, 895)

4.2.48. Pişmanlık

“Ne” sözcüğü ile kurulan bazı söz öbekleri bazı cümlelerde pişmanlık anlamı taşıyabilir. “Nereden nereye, ne dedim de, n’olaydı” gibi kalıp ifadeler bu duyguyu karşılamaktadır. Aşağıda bu söz öbeklerine örnek cümleler verilmiştir:

“**Nereden nereye** sevmişim yarı

Ataşı komuyor yakıyor beni” (ÖTS, 2112)

“Ah ben **ne dedim de** okumadım.” (ÖTS, 2098)

“**Nolaydı** fülânın sözüne uyup bunun gibi sevdaya yeltenmeye idim.” (TarS, 2899)

4.2.49. Keşke

“Ne” sözcüğünün ol- fiili ile kurulan “nola” birleşik sözcüğü bazı cümlelerde “keşke” anlamı taşır. Bu ifade gerçekleşmiş ya da gerçekleşmemiş durumlar için kullanılabilir. Gerçekleşmiş durumlar için kullanıldığında bu birleşik yapı pişmanlık da bildirebilir. Bir önceki başlık ile birbirini kapsar niteliktedir. Aşağıda söz öbeğinin bu anlamda kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“**Ne olurdu**, çocukluğumda tanıdığım o her şeyi bilen, bir kere öğrendiğini bir daha unutmayan meraklı ihtiyarlara benzeseydim!” (BŞ, 187)

“**Ne ola** bir kişi virseyidi nişân

Ki bir kızdur atası adı fülân” (SN, 57)

“Fikridüp gönlünden eyitti: **Nolaydı** bunun gibi kişi müslüman olaydı” (TarS, 2900)

4.2.50. Tamamı

“Ne” sözcüğü ile kurulan birçok kalıp ifade cümleye bahsedilen nesnenin, durumun hepsi, tamamı, bütünü anlamlarını katmaktadır. “*Ne var ne yok*” söz öbeği ve sözcüğün eylemlerin şart kipi ile oluşturduğu ifadeler bu anlamda kullanılmaktadır.

“Para eder **ne var ne yok** satmalı” (BS, 679)

“**Nesi varsa yoksa** bu harap dünya,
Bir büyük hayalin sade benzeri..”. (Ç, 425)

“Yaz **nesi var nesi yok**.” (FHDBŞ, 789)

“Dile benden **ne dilerse** garibim” (BS, 669)

“Boş durmadım fakat, **ne var**
Ne yok, hep gördüm, anladım.” (TFBŞ, 615)

4.2.51. Rağmen

“Ne” sözcüğü ile oluşan bazı söz öbekleri “buna rağmen, her şeye rağmen, ne kusuru olursa olsun, olumlu ve olumsuz bütün şartlar içinde” anlamları taşımaktadır. “*Ne de olsa, ne olursa olsun, her ne olursa olsun*” gibi söz öbekleri bu anlamları karşılamaktadır. Aşağıda söz öbeklerinin kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“Zaman ve durum **ne olursa olsun**, mutlaka dişlerimi fırçalamak zorundayım.” (GYÇ, 23)

“Gözünün önünden beyaz pantolonlar **-ne olursa olsun**, beyaz olsun da-, beyaz bulutlar, beyaz çamaşırlar, pamuk yığınları, bir sürü beyazlıklar uçuşuyordu.” (SaSi, 96)

“**Ne olursa olsun**, bu gece, bunlarda kalacaktı.” (ÖSBH1, 77)

4.2.52. Her ne

“Ne” sözcüğünün ki bağlacı ile bir araya gelerek oluşturduğu bağlama grubu cümleye “her ne ise” anlamı katmaktadır. Aşağıda söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“Kirâmen kâtibin durmaz, yazarlar,
Ne kim etdüñ, kılurlar anı divân.” (Çn, 6)

“Ki şehirler kamu yıldız u sensin ay
Ne kim buyurursañ hem oldur kolay” (SN, 45)

“Hak Teâlâ hazretine irdi ol
Hak **ne kim** gösterdi ise gördi ol” (VN, 318)

4.2.53. Çokluk, nicelik

“Ne” sözcüğü birçok cümlede çokluk, fazlalık, nicelik bildirmek amacı ile kullanılmıştır. Kök hâlinde, bazı eklerle (genellikle eşitlik ve çokluk eki alarak) ya da bazı söz öbekleri içinde bu anlamı karşılayabilir. “Neler neler, nice nice” gibi ikilemeler türlü türlü, çeşitli, birçok şey anlamları ile nicelik bildirmektedir. “Neler neler maydanozlu köfteler” şeklindeki kalıp kullanım ise alay yollu bir şekilde “akla hayale gelmeyecek çeşitli şeyler” anlamı ile çokluk bildirmektedir. Aşağıda bu söz öbeklerinin kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“ve daha başımızdan **neler** geçer kimbilir” (D, 81)

“Sor ki **neler** çekmiş gülene kadar” (DBH, 53)

“Anlıyorum
İnsanların **neler neler** dediğini.” (FHDBŞ, 94)

“**Nelere** dadandım o yüzden” (GB,13)

“**Neler** görür **neler** insan girince medreseye!” (KK, 116)

“Bir alkış almak için **neler** bağışlamazdım!” (HD, 90)

“Diyeceğim çok yerlere, çok işlere seğirttik biz, vatan millet uğruna ve de devletimiz komutanımız uğruna...Ardından...Fırkalarımız, ille de kurtarıcılarımız uğruna...Neler canım, **neler de neler maydonuzlu köfteler...**” (ÖBDS, 903)

“Mahmut gitti gideli ona **neler neler** yapmamışlardı.” (SaSt, 147)

“Bu incelikleri teşrih eder, **neler** bulurum.” (TFBŞ, 269)

“Ol gice kim toğdı ol hayr-ül-beşer
Anası anda **neler** gördi **neler**” (VN, 305)

“Âdem atadan bu yana
Nice insan gelmiş gitmiş” (DBH, 29)

4.2.54. Az bile

“*Ne kelime*” söz öbeği bahsedilen durum için “az bile” anlamını karşılar ve cümleye abartma anlamı katar. Aşağıda söz öbeğinin bu anlamda kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“*Kızmak **ne kelime**, küplere bindiği her hâinden belli olduğu halde çaktırmadığını sanmıştı.*” (ÖBDS, 897)

“*-Abla eniştemi gerçekten seviyor musun?*

*-Sevmek **ne kelime**. Ona aşığım.*” (ÖBDS, 897)

4.2.55. İletişimsizlik

“*Ne...ne*” bağlacı ile kurulan “*ne selam ne sabah*” kalıp ifadesi kişiler arasında iletişimin, arkadaşlığın bittiği anlamını karşılamaktadır. Aşağıda bu söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümle verilmiştir:

“*Cevat Fehmi ile kūs olduğumu bilirsiniz, onunla da konuşmam. Mahmut nihayet bana büsbütün darıldı. **Ne selam ne sabah**... Beni saymazsanız dört kişilik İdare Heyeti'nden slam verip konuşabileceğim bir, müdür Basri Dedeoğlu var.*” (ÖBDS, 899)

4.2.56. Minnet etmeme

“*Ne...ne*” bağlacı ile kurulan “*ne sakala minnet ne bıyığa*” atasözü kimseye boyun eğmeme, minnet etmeme anlamı taşımaktadır. Aşağıda bu söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümleler verilmiştir:

“*Bir kâğıt mı vercek, telefon mu edecek, ne yapacaksa yapsın. **Ne sakala minnet ne bıyığa** geçinip dururuz.*” (ÖBDS, 899)

“*-Peki ben şimdi ne yapayım kaymakam bey.?*

-Sen şimdi muhtarlıktan istifa et ve propagandaya başla. Ben elimden geldiğince sana yardımcı olacağım, seçim günü ayrıca bildirilecektir.

*Memiş Kahya kaymakamlıktan ayrıldıktan sonra yüksek sesle: “**Ne sakala minnet, ne bıyığa!**” dedi.*” (ÖBDS, 899)

4.2.57. Yetenek

“*Ne*” sözcüğünün içinde bulunduğu *ne sihirdir ne keramet el çabukluğu marifet* atasözü kişinin bir konuda yetenekli olduğunu anlatmaktadır. Aşağıda atasözünün kullanıldığı örnek cümle verilmiştir:

“*Dişçiliği Acemyan Bey'den öğrenmişti. Besmeleyi çeker, davyeyi dayar, **ne sihirdir ne keramet el çabukluğu marifet** bir solukta çürük dişi adamın avucunun içine teslim ederdi.*” (ÖBDS, 899)

4.2.58. Hiçbiri

“*Ne...ne*” bağlacı ile kurulan söz öbeklerinde; bu bağlama grubu, cümleye sıraladığı öğelerden hiçbirini anlamı katmaktadır. Aşağıda bağlama grubunun kullanıldığı bazı örnek cümleler verilmiştir:

“*artık **ne** ben varım **ne** toni **ne** ömer haybo*” (BSM, 29)

“***Ne** İskender takmışım,
Ne şah, **ne** sultan.*” (HPE, 79)

“***Ne** yelken kâr eder **ne** kürek **ne** istim*” (OBY, 257)

“*Benim dinim **ne** ümittir, **ne** korku;
Allah'ıma sevdiğimden taparım!
Ne cennet, **ne** cehennemden bir koku
Almaksızın vazifemi yaparım*” (YHDY, 9)

“*Ey Türk oğlu! Artık **ne** ben, **ne** sen, **ne** o; bir şey yok.
Uluslar yok, uruklar yok, ancak büyük Turan var....*” (YHDY, 11)

SONUÇ

Türkçe, tarihî süreç içinde dünyaya yayılmış ve birçok dili etkilemiş bir dildir. Türkçenin milattan önceye uzanan oldukça köklü bir geçmişi vardır. Bu uzun süreçte varlığını korumasının en önemli nedenlerinden biri şüphesiz birçok yönden zengin ögeler taşımasıdır. Bu durum sadece söz varlığından değil ses, dil yapısı ve anlam yönüyle karşıladığı zenginlikten de kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda Türkçenin sondan eklemeli bir dil olması; kökten sözcük türetilmesinin yanında türetilmiş sözcüklere (gövdelere) yeniden eklemeye yaparak sözcük üretilebilmesi bu çeşitliliği sağlayan nedenlerden biridir. Yani Türkçenin sözcük üretmedeki esnekliği varlığını muhafaza etmesinin önemli sebeplerindendir. Yeni sözcük türetirken veya çekim sırasında sözcük kökünde bir değişiklik olmaması; köklerle eklerin kolaylıkla ayrılabilmesi dilin öğrenilmesinde de kolaylık sağlamaktadır. Türkçenin somut kavramları anlatmak için sahip olduğu sözcük dağarcığı ve sözcük üretmedeki gücünün yanında; soyut kavramları, duyguları, düşünceleri anlatmak için kullanılan yöntemlerin de çeşitli olması onun anlatım gücünü gösteren en önemli noktalardan biri olmuştur. Benzetmeler, kişileştirmeler, söz ve deyim aktarmaları, ikilemeler, somutlama ve soyutlamalar gibi yöntemler ile terimler, kalıplaşmış sözcük grupları, atasözleri, deyimler, bilmece, ninniler ile anlatılan ifadelerle bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

Dilin zenginliğini gösteren anlamlı en küçük yapı parçası sözcüklerdir. Çalışmada Türk dilinin ilk dönemlerinden günümüze kadar kullanımı devam eden, birçok metinde rastlanılan “ne” sözcüğü incelenmiştir. Bir sözcük; yazı ve konuşma dilinde, farklı yerlerde farklı görevleri üstlenip farklı anlamları karşılayabilmektedir. Yapısal ve anlamsal olarak iki ana grupta incelenen “ne” sözcüğün de tek başına ya da başka sözcükler ile bir araya gelerek sözcük grubu hâlinde birçok farklı kullanımı olduğu tespit edilmiştir. Bir soru sözcüğü olmasına rağmen farklı kullanımları ile dikkat çeken “ne” sözcüğü dildeki sorgulama, karşılaştırma, merak, olumsuzluk, pekiştirme bildirme, karşılaşılan olaylar karşısındaki duyguları ifade etme gibi işlevleri ile çok yönlü özelliklerle karşımıza çıkan sözcüklerden birisidir.

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve sınırlılıkları verilmiştir. Daha sonra sözcüğün işlevsel sınıflandırılması yapılmadan sözcük türlerinden ve Türk dilinde kabul edilmiş sözcük türleri sınıflandırmalarından bahsedilmiştir. Bir sonraki bölümde Türk dilinin dönemlerinin sınıflandırılmasından ve bu sınıflandırma içinde Batı Türkçesi ile Batı Türkçesinin kollarından bahsedilmiştir. Daha sonra sözcüğün kökeni, gelişimi ve işlevi

üzerine bilgiler aktarılmıştır. Sözcük, Türkçenin en eski yazılı metinlerinden günümüze kadar varlığını devam ettirdiği için eski Türkçe ve tarihî Türk lehçelerinden seçilen bazı metinlerde kullanımı ve işlevlerine örnekler verilmiştir. Son olarak ise çalışmanın ana bölümünü oluşturan Batı Türkçesinden seçilen metin örneklerinden hareketle sözcüğün farklı kullanımları gösterilmiş ve bu kullanımlarına göre sınıflandırmalar yapılmıştır.

Tüm bu incelemeler doğrultusunda “*ne*” sözcüğünün Türkçenin dil dönemlerinin yazılı örneklerinin verildiği ilk döneminden günümüze kadar olan tüm dönemlerde varlığını korumuş bir sözcük olduğu görülmüştür. Bu süreçte farklı sözcükler ile bir arada kullanılan sözcüğün bazı ek almış ve birleşik yapıları Batı Türkçesinde görülmemektedir: *nek*, *neçük*, *neçok*, *neme* gibi. Bazı yapılar ise ses kayıpları ile günümüzde varlığını devam ettirmektedir: *ne teg kim*<*nitekim* gibi.

Sözcük; kök hâlinde, yapım ile çekim ekleri alarak ve kalıplaşmış yapılar içinde incelenmiştir. Sözcüğün kök hâlinde kullanıldığı durumlarda farklı cümleler içerisinde zamir, zarf, sıfat, edat, ünlem ve bağlaç gibi birçok farklı sözcük türü işlevini üstlendiği görülmüştür. Sözcük; isimlerin yerini soru yolu ile tuttuğu cümlelerde soru zamiri olarak kullanılmıştır: “*Ona ne vereceksin?*” gibi. Sözcük, bu soru ifadesini cümle sonunda karşılayabilmektedir. “*Ne*” sözcüğünün cümle sonu sorusu olarak kullanıldığı örnekler oldukça fazladır: “*–Rütben ne?, diye sordu.*” gibi. Sözcük, isimlerin ve zamirlerin genel özelliklerini öğrenmek için bu sözcüklere yöneltilirse soru sıfatı görevini üstlenir: “*Ben sana ne vakit ameliyat yaptım?*” gibi. Bu tarz cümlelerde sözcük, genellikle “hangi” ve “nasıl” anlamlarını taşımaktadır. Sözcük, eylemlerin durumunu veya sebebini sormak için doğrudan eyleme yöneltildiğinde soru zarfı görevini üstlenmiştir: “*Ne dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan?*” gibi. “*Ne*” sözcüğü sonda bulunan şekli ile bazı cümlelerde “acaba” anlamını karşılamaktadır. Sözcük bu kullanımı ile edat görevinde değerlendirilmiştir: “*Fakat Sakarya başka, yokuş mu çıkıyor ne?*” gibi. “*Ne*” sözcüğü tekrarlı yapısı ile kullanılabildiği gibi tek başına da anlamca birbiri ile ilgili sözcük veya sözcük gruplarını sıralamak için kullanılıp bağlaç görevi üstlenebilir: “*Zannetme ki güldür, ne de lâle/Âteş doludur, tutma yanarsın/Karşında şu gülgün piyâle...*” İncelenen sözcük, aniden ortaya çıkan çeşitli duyguları ifade etmek için kullanılırsa da ünlem görevini üstlenir: “*Ne! Kaçacak mıymış?*” gibi.

“*Ne*” sözcüğü çokluk eki, iyelik ekleri, durum ekleri, eşitlik eki ve bazı yapım eklerini alabilir. Bu ekleri almış şekilleri ile de kök hâlinde olduğu gibi birçok farklı sözcük türünde görev yapabilmektedir. Örneğin; *neyi*, *neye*, *neyde*, *neyden* gibi durum eklerini aldığı

cümlelerde de soru zamiri olarak; *niye, niyedir, neden, nedendir, nedensiz, nice* gibi ek almış şekilleri ile soru zarfı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün aynı eki almış şekli bazen farklı sözcük türü olarak da kullanılmaktadır. Örneğin; *nice* sözcüğü, isimlerin önüne gelip onları belirttiğinde sıfat sözcük türündedir: “**Nice** güzellere bağlandım kaldım.”. Aynı sözcük fiilleri belirtmek için kullanıldığında zarftır: “Bu zamanda **nice** dirilelim.”.

“Ne” sözcüğü edat ve bağlaçlarla sık sık bir arada kelime grupları oluşturmuştur: *ne ile, ne için, ne gibi, ne de/ne...ne de, ne diye, ne kadar, ne ki* gibi. Çalışmada sözcüğün edat ve bağlaçlarla kullanıldığı toplam otuz farklı kullanım tespit edilmiştir. Bunun yanında sözcük bazı sözcüklerle bir araya gelerek birleşik yapılar da oluşturmuştur: *nere, nasıl* gibi. İncelenen eserlerde sözcüğün ikileme şeklinde anlamı pekiştirmek için kullanılmasına da rastlanmıştır: *neler neler, nice nice, nedenli nedensiz* gibi.

“Ne” sözcüğünün kalıplaşmış ifadelerin oluşumunda rol aldığı örnekler çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmuştur. Sözcüğün içinde yer aldığı seksen altı kalıplaşmış söz öbeği başlığı tespit edilmiştir: *ne haber, ne var ne yok, ne hikmet, ne akla hizmet etmek, ne pahasına olursa olsun, ne günlere kalmak, ne alıp verememek, ne yalan söyleyeyim, ne yaparsa yapsın, ne hâli varsa görsün* gibi. Geçmiş zamanda tespit edilen veya edilemeyen bir dönemde, genellikle mecazlaşarak halk diline yerleşmiş, kalıplaşmış sözlerden oluşan deyimler ile tecrübelere dayanılarak ve bu tecrübeler neticesinde söylenmiş ve nesilden nesile aktararak topluma mal olmuş, nasihat verici nitelikte sözler olan atasözleri; Türkçenin söz varlığının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. “Ne” sözcüğünün kök hâlinde, eklerle veya oluşturduğu sözcük grupları ile sık sık deyim ve atasözlerinin içinde geçtiği görülmüştür: *ne ekersen onu biçersen, nasıl gelmiş öyle gider, ne kadar büyük olsa da şanın sonunda bir taştır nişanın, ne od var ne ocak, ne sen sor ne ben söyleyeyim, neler neler maydanozlu köfteler, nerede aş orada baş, nereye gidersen kısmetin ardından gelir* gibi. Çalışmada “ne” sözcüğü ve çeşitli şekilleri ile oluşturulan toplam doksan dokuz tane atasözü tespit edilmiştir. Sözcük aynı iş alanındaki ve ortak yaşam tarzı bulunan insanların herkesin kullandığı dilden farklı olarak, benimsedikleri, kendilerine özgü sözcük ve deyimlerin yer aldığı özel dili oluşturan sözcükler olarak bilinen argo söz gruplarından bazıları içinde de kullanılmıştır: *ne ayak, ne kumaştır biliriz, ne yazar, ne mal olduğunu bilmek* gibi. Sözcüğün içinde yer aldığı argo gruplarından on farklı kullanım tespit edilmiştir.

“Ne” sözcüğü bir soru sözcüğü olmasına rağmen soru görevinin yanında pekiştirme, abartma, nicelik bildirme, olumsuzluk gibi birçok farklı görevde kullanılmıştır. Örneğin; sözcük

isimleri, sıfatları, eylem ve eylemsi türünden sözcükleri pekiştirmek ve anlamlarını kuvvetlendirmek için sık sık kullanılmıştır: “*Ne kir, yarabbim, ne pislik!*” cümlesinde isimleri, “*Katliamlar ne kötü be birader!*” cümlesinde sıfat türünden bir sözcüğü, “*Ve yandık./Ne yandık!*” cümlesinde bir fiilin anlamını kuvvetlendirmiştir.

Çalışmada sözcüğün önüne geldiği kelimeye olumsuzluk katarak “değil, yok” anlamlarında kullanıldığı veya verilen sözcüğün tersini kast ettiği kalıp kullanımlara da sık sık rastlanmıştır: *ne mümkün, ne hacet, ne gerek, ne lazım, neme yetmez, ne çare, ne şüphe, ne münasebet, ne fayda, ne zarar* gibi.

Sözcüğün, kelime türünün yanında anlam olarak da birçok farklı anlamı karşıladığı görülmüştür. Tek başına, aldığı eklerle ve sözcük grupları içinde farklı anlamlarda kullanılmıştır; *zaman, belirsizlik, kesinlik, yokluk, bütünlük, tamamı, rica, şüphe, kızgınlık, çaresizlik, özlem, şaşırma* gibi farklı durum ve duyguları karşılamıştır. Elbette bu çeşitli anlamlar her zaman tek başına değil aldığı ekler ve anlam ilgisi oluşturduğu sözcüklerle karşılanmaktadır. Çalışmada sözcüğün elliden fazla anlam başlığı verilmiştir. Anlam başlıklar sözcüğün öne çıkan anlamları göz önünde bulundurularak sınırlandırılmıştır. Sözcük bir araya geldiği aynı sözcükle farklı anlamları taşıyabilmektedir. Örneğin; “*ne demek*” söz grubu farklı cümlelerde soru ve rica anlamı ile kızgınlık durumunu karşılayabilmektedir. Bu durumun tam tersi ile de karşılaşılmıştır: sözcüğün farklı sözcüklerle oluşturulan öbekleri aynı duyguyu veya anlamı karşılayabilmektedir. Örneğin; *elden ne gelir* ve *ne çare* söz öbeklerinin ikisi de çaresizlik durumunu anlatmıştır. *Ne dese beğenirsin, ne göreyim* gibi kalıp kullanımlar şaşkınlık belirtirken; *ne idiği belirsiz, kimin nesi* gibi kullanımlar bahsedilen kişi ile ilgili belirsizlik, bilinmezlik durumunu anlatmıştır. Aynı anlamı karşılayan farklı kalıp ifadeler “sözcüğün anlam olarak incelenmesi” başlığı altında sınıflandırılmıştır. Farklı sözcüklerle oluşturulan kalıp sözler, deyimler veya atasözleri aynı anlamı karşılayabilirken, sözcük tek başına veya aynı sözcüklerle farklı işlevler üstlenmekte ve farklı anlamları karşılayabilmektedir.

Çalışmanın amacı Türkçenin tüm dil dönemlerinde var olmuş bu sözcüğün Türkçenin seçilen dil dönemindeki (Batı Türkçesi) kullanım alanının ve çeşitliliğinin tespiti olarak belirlenmiştir. Batı Türkçesinden farklı türlerden metin örnekleri seçilmiştir. Şiir, roman, hikâye, tiyatro, öğretici metinler gibi farklı türlerin özelliklerini gösteren bu metinlerin seçilmesinin sebebi sözcüğün edebî ve öğretici metinler içerisinde, yazı ve konuşma dilindeki farklı kullanımlarının görülebilmesidir.

Çalışmada “*ne*” sözcüğünün tespit edilen tüm dil dönemlerinde var olduğunu ve günümüze kadar kullanımının devam ettiği gösterilmiştir. Batı Türkçesinden seçilen metinlerde yapısal inceleme yapılarak hangi sözcük türlerinde kullanıldığı örnekleriyle gösterilmiş; aldığı eklerle de sözcük türleri içerisinde değerlendirilmiş; oluşturduğu sözcük grupları ve öbeklerle üstlendiği görevler belirtilmiştir. Sözcüğü tek başına, aldığı eklerle veya öbek hâlindeki kullanımları ile anlamsal olarak değerlendirilmiştir; sözcüğün gerçek soru anlamı dışındaki işlev ve anlamları belirlenmiştir. Sözcük gerçek soru görevinin dışında dolaylı soru, cevabı bilinen soru gibi farklı soru görevlerini karşılamıştır.

İncelenen eserlerden ve Türkçenin söz varlığını gösteren sözlüklerden hareketle ulaşılan örneklerde sözcüğün kök hâlinde, eklerle ve kalıp ifadeler içinde kullanıldığı sayıca oldukça fazla başlık sınıflandırması yapılmıştır. Tüm bu örneklerden hareketle “*ne*” sözcüğünün söz varlığı içerisinde üstlendiği görevler ve anlam kapsamı ile ne kadar zengin bir sözcük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sözcüğün dilde kabul görmüş tüm sözcük türleri sınıflandırmasında birçok sözcük türü olarak görev üstlenmesi, bir soru sözcüğü olmasına rağmen farklı işlevleri karşılayabilmesi, tek başına veya içinde bulunduğu öbeklerle taşıdığı anlam zenginliği söz varlığı içerisinde ne kadar önemli bir kelime olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2019), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2009), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. ve Dilçin, D. (2009), *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Albayrak, N. (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Alyılmaz, C. (1994), *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Erzurum: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Aktaş, T. (1996), *Köktürkçeden Osmanlıcaya*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktunç, H. (1998), *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arat, R. R. (1965), *“Eski Türk Şiiri”*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1976), *“Türk Şivelerinin Tasnifi”*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- Atabay, N., Kutluk İ. ve Özel, S. (1983), *Sözcük Türleri*, (Yöneten ve Yayına Hazırlayan: Doğan Aksan), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1992), *Kaşgarlı Mahmut Divânü Lûgati-t-Türk*, Ankara, TDK Yayınları.
- Bang, W. (1919), *“Wom Köktürkischen zum Osmanischen”*, SBAW Berlin. (Türkçeye tercümesi: Yrd. Doç. Dr. Tahsin AKTAŞ (1996), *Köktürkçeden Osmanlıcaya*, Ankara: TDK Yayınları, s.24)
- Banguoğlu, T. (2019), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskakov, N. A. (1968), *Türk Dillerinin Genel Transkripsiyonu Üzerine*, XI. Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, s.53-59, Ankara.
- Biray, N. (2013), *Kazak Türkçesinde “Ne” Kelimesi ve İşlevleri*, *Turkish Studies* 8(9), 207-216.
- Caferoğlu, A. (1984), *Türk Dili Tarihi*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

- Clauson, Sir G. (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- Çağatay, S. (1978), “Nä, kanı ve ärnä Pekiştirme Edatları Üzerine”. *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCTF Yayınları (279), 282-286.
- Çetin, E. (2008), *On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soru*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Delice, H.İ. (2017), *Sözcük Türleri*, İstanbul: Asitan Kitap.
- Deny, J. (2012), *Türk Dili Grameri*, (Çev.: Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Maarif Matbaası.
- Dursunoğlu, Halit (2015), “Türkiye Türkçesinde “Ne...Ne” Bağlama Edatının (Bağlacının) İşlevleri ve Anlama Katkısı”, *Ekev Akademi Dergisi*, (64).
- Ediskun, H. (2017), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (1996), Batı Türkçesinin Doğuşu, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988* (39-45), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2010), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (2004), A Grammar of Old Turkic, *Handbook of Oriental Studies*, Brill, Leiden-Boston, XII (575).
- Ergin, M. (2007), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1995), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Ankara: Say Yayınları.
- Gabain, A.V. (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev.: Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Seyfettin, Ö. ve Gökalp, Z. (1911), Yeni Lisan Makalesi, *Genç Kalemler Dergisi*, (<https://yeni-lisan-makalesi-maddeleri/>Erişim tarihi: 20.06.2024)
- Grönbech, K. (1995), *Türkçenin Yapısı*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Gülensoy, T. (2021), *Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hacıeminoğlu, N. (1972), *Türk Dilinde Edatlar*, Ankara: Milli Eğitim Yayınevi.
- Hacıeminoğlu, N. (2003), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J. R. (1998), *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası, Kalyanamkara ve Papamkara*, (Çev.: E. Korkut ve İ. Birkan), İstanbul: Simurg Yayınları.
- İpek, B. (2009), *Türkçede Pekiştirme Edatları*, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, G. (2009), *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. ve Ergönenç D. (2000), *Hüseyin Cahit Türkçe Sarf ve Nahiv*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2014), Terimlerde Kapsam Sorunu: “Zarf” Örneği, *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bursa 4-7 Aralık 2013 Bildiri Kitabı*, s. 931-937, Bursa.
- Karahan, L. (2007), “Sonra, Önce” Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu, *Uluslar Arası Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Erzurum, Dil Araştırmaları*, 1 (39-48), Ankara.
- Koca, S. (2018), *Tarihi Türk Lehçelerinde Klitikler (8-15. Yüzyıl)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocasavaş, Y. (2004), *Türkçede Şahıs Zamirleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1991), *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1962), “Türkçede ok/ök Pekiştirme (İntensivum) Edatı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, (I), 98-109, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2005), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar (C.1)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kotwicz, W. (1936), *Les pronoms dans les langues altaïques*, Krakow.

- Kükey, M. (2003), *Türkçenin dilbilgisi*, Samsun: Cem Ofset Kitabevi.
- Lewis, G. L. (1967), *Turkish Grammer*, Oxford: Oxford University Press.
- Ligeti, L. (1951), “Çin Yazısıyle Yazılmış Barbar Glossaları Meselesi” (Çev.: Hasan Eren), *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (IX) 3, s.301-327, Ankara.
- Mermer, A. (2009), *Türkçenin Tarihi Gelişimi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*, Ankara.
- Mutlu, G. (2014), *Ebüzziyâ Tevfik’in ‘Ne Edatı’ İsimli Eseri ve Ne Edatı Üzerine Tartışmalar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Mutlu, G. (2018), Ebüzziyâ Tevfik’in Ne Edât-ı Nefyi Hakkında Tettebbuât Adlı Eseri Üzerine, *Turkish Studies* 13(28), s.695-698.
- Nalbant, M. Vefa (2003), “Evet Kelimesinin Kökeni Üzerine”, *Mustafa Canpolat Armağanı* (Hz. Aysu Ata, Mehmet Ölmez), s.109-117, Ankara.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (1996), (haz. Fidan, A.; Kardaş, N., Önen; S., Gökdemir; S., Erkıran, H.; Koç, H.; Başbuğ, N.), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Oytun Altun, H. (2009), *Türkçede Soru*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Oturakçı, N. (2012), *Türkiye Türkçesinde Soru Sözcükleri*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Özkan, M. (2007), “Osmanlı Türkçesi”, *İslam Ansiklopedisi*, C.33 (483-485), İstanbul.
- Özkan Nalbant, B. (2003), “Ne” Kelimesinin Farklı Bir Kullanışı Üzerine, *Türkoloji Dergisi*, XVI (1), 73-86.
- Ramstedt, G., (1915), “Zur mongolisch-türkischen Lautgeschichte”, III, KSz, XVI, Budapest, 66-84
- Rüstemov, R. E-Z: İ. Budgova (1960), *Azerbaycan Dilinin Grammatikası I (Morfologiya)*, Bakı.
- Saraçbaşı, M. E. (1996), *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Sebüktekin, Hikmet İ. (1971), *Turkish-English Contrastive Analysis*, Berlin: De Gruyter Mouton.
- Tekin, Ş. (2001), İştikakçının Köşesi, *Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (1999), *Türk Dilleri*, Ankara: Simurg Yayınları.
- Temir, A. (1948), Uygurca Yme Sözü Hakkında, *Türk Dili-Belleten*, III, (12-13), 33-44 İstanbul.
- Timurtaş, F. K. (1979), "Türkiye Türkçesi'nin Ana Hatları", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 23, (175-202).
- Toparlı, R. (2000), *Ahmet Vekif Paşa Lehçe-i Osmânî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vladimirtsov, B. (1929), *Sravnitel'naya Grammatika Mogol Pismennogo Yazıka*, Leningrad.
- Yavuzarslan, P. (1999), "Anadolu Ağızlarında *ha (*ka) Zamirinin Türevleri", *Türkoloji Dergisi*, XI(1), 309-320, Ankara.
- Yavuzarslan, P. (2019), *Şemseddin Sami Kamus-ı Türkî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yelok, V. S. (1996), "Dil İnkılâbı ve Türk Dil Kurumu", *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı: 244. (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3816>)

İncelenen Eserlerin Kaynakçası

- Ağaoğlu, A. (1994), *Ruh Üşümesi*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Akkuş, M. (2018), *Nefî Divânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Altınar, S. (2008), *Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât Adlı Eseri Üzerine Bir Söz Dizimi İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arif, A. (2019), *Hasretinden Prangalar Eskittim*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Asaf, Ö. (2016), *Benden Sonra Mutluluk*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Asaf, Ö. (2016), *Çiçek Senfonisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Asena, O. (2010), *Orhan Asena Toplu Oyunları 3 (Simavnalı Şeyh Bedreddin, Atçalı Kel Mehmet, Tanrılar ve İnsanlar)*, İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.
- Atılgan, Y. (2012), *Anayurt Otel*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birsel, S. (2014), *Kahveler Kitabı*, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Cansever, E. (2019), *Geçmiş Bulundum*, (Hazırlayan: Bedirhan Toprak), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ciğa, Ö. (2013), *Hoca Mesûd Süheyl ü Nev-Bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin)*, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Çamlıbel, F. N. (2011), *Han Duvarları (Toplu Şiirler)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1971), *Necati Bey Divanı*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Dağlarca, F. H. (2010), *Fazıl Hüsnü Dağlarca Bütün Şiirleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dilmen, G. (2000), *Güngör Dilmen Toplu Oyunları 1 (Midas'ın Kulakları Midas'ın Altınları Midas'ın Kördüğümü)*, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Emin, M. (2011), *Türkçe Şiirler*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ergin, M. (1969), *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ersoy, M. Â. (1994), *Safahât*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Fikret, T. (2004), *Tevfik Fikret Bütün Şiirleri*, (Hazırlayan: İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökalp, Z. (2006), *Yeni Hayat Doğru Yol*, Ankara: Elips Kitap.
- Gökalp, Z. (2009), *Türkçülüğün Esasları*, Ankara: Elips Kitap.
- Güntekin, R. N. (2019), *Acımak*, Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Haşim, A. (2010), *Ahmet Haşim Bütün Şiirleri (Piyale/ Göl Saatleri/ Diğer Şiirleri)*, (Hazırlayan: İnci Enginün ve Zeynep Kerman), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hikmet, N. (2014), *Ne Güzel Şey Hatırlamak Seni*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Hikmet, N. (2017), *Kuvâyi Milliye*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İlhan, A. (2014), *Sisler Bulvarı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, A. (2020), *Ben Sana Mecburum*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, A. (2020), *Duvar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kanık, O. V. (2010), *Orhan Veli Bütün Şiirleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karakoç, S. (2014), *Hızır ile Kırk Saat*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kemal, N. (2011), *İntibah*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kemal, Y. (2014), *Sarı Sıcak*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kemal, Y. (2018), *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2010), *Çile*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Küçük, S. (2019), *Bâkî Divânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Macit, M. (2017), *Nedîm Divânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1956), *Ahmed Fakih Çarhnâme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Özel, İ. (2012), *Erbain (Kırk Yılın Şiirleri)*, İstanbul: Tam İstiklâl Yayıncılık.
- Safa, P. (2022), *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, İstanbul: Ötüken Kitabevi.
- Seyfettin, Ö. (2009), *Ömer Seyfettin Bütün Hikâyeleri 1, 2, 3, 4,5* İstanbul: Üç Harf ABC Yayınları.
- Süreya, C. (2018), *Sevda Sözleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şatiroğlu, Â. V. (2001), *Dostlar Beni Hatırlasın (Âşık Veysel Bütün Şiirleri)*, Ankara: İnkılap Kitabevi
- Şinasi, İ. (1982), *Şair Evlenmesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Taner, H. (2019), *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2002), *Beş Şehir*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

- Tarancı, C. S. (2017), *Otuz Beş Yaş (Bütün Şiirleri)*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Taş, İ. (2017), *Şeyyad Hâmza Yûsuf ve Zelîhâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Timurtaş, F.K. (1971), *Şeyhî'nin Hârnâme'si*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Umay G. ve Horata O. (2009), *Yunus Emre Risâletü'n-Nushiyye*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uyar, T. (2013), *Büyük Saat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzuner, B. (2005), *Güneş Yiyen Çingene*, İstanbul: Everest Yayınları.

Eski Türkçede ve Tarihî Türk Lehçelerinde İncelenen Eserlerin Kaynakçası

- Arat, R. R. (1979), *Kutadgu Bilig-I Metin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1979), *Kutadgu Bilig-III İndeks*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, R. R. (1992), *Atabetü'l-Hakayık*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015), *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (1998), *Nehcü'l Ferâdîs Uştmağlarnıḡ Açuq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) III Dizin-Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1992), *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi, (I-III)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Canpolat, M. (1995), *Alî Şîr Nevayî Lisânü't-Ṭayr*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (1995-1998), *Nehcü'l Ferâdîs Uştmağlarnıḡ Açuq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) II Metin (Çeviri Yazı)*, (Yayınlayanlar: Semih Tezcan ve Hamza Zülfikar), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J. R. (1998), *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (Çev.: Vedat Köken), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şavk, Ü. Ç. (2011), *Alî Şîr Nevayî Leylî vü Mecnûn*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2004), *İrk Bitig Eski Uyğurca Fal Kitabı*, Ankara: Öncü Kitap.
- Tekin, T. (2010), *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı-Soyadı: Elif KIZILKAYA

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2008-2013, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- 2013-2016 Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı (Yüksek Lisans).
- 2013-...: Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

Yayınları ve Bilimsel Faaliyetler:

- Kızılkaya, E. (2016), Özdemir Asaf'ın Şiirlerinde ve Nesirlerinde Sıfat Tamlamaları, Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilim Araştırmaları Dergisi, 1, (8), 29-43.
- 2018-2025: Doktora, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
Tez Adı: Batı Türkçesinde “Ne” Sözcüğü
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ
- 2013-2016: Yüksek Lisans, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı.
Tez Adı: Özdemir Asaf'ın Şiirlerinde ve Nesirlerinde Kelime Grupları
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Mehdi ERGÜZEL
- 2008-2013: Lisans, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği.
Lisans Bitirme Tez Adı: Orhan Kemal'in “Baba Evi” Romanındaki Cümle Yapıları
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Leylâ Karahan

Ödüller:

- Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı Bölüm Birinciliği
- Gazi Üniversitesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Birinciliği